

2017

АКТУАЛИЗИРАН ДОКУМЕНТ ЗА
ИЗПЪЛНЕНИЕ НА

ОБЛАСТНА СТРАТЕГИЯ
ЗА РАЗВИТИЕ НА
ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ЗА
ПЕРИОДА 2014-2020 Г.

Областна администрация Кърджали
м. декември 2017 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	6
I. АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО И СОЦИАЛНОТО СЪСТОЯНИЕ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ	8
1. Обща характеристика/профил на Областта.....	8
1.1. Географско положение и територия.....	8
1.2. Природни ресурси и условия.....	11
1.3. Демографско състояние и тенденции	20
1.4. Изводи.....	29
2. Икономика и конкурентоспособност	30
2.1. Степен на икономическо развитие	30
2.2. Секторна структура.....	37
2.3. Приоритетни икономически сектори	73
2.4. Насоки за развитие.....	73
2.5. Инвестиции.....	76
2.6. Трансгранично сътрудничество.....	79
3. Социален капитал, социална интеграция и включване	80
3.1. Доходи и жизнен стандарт.....	80
3.2. Общо състояние и тенденции на пазара на труда.....	84
3.3. Безработица - динамика и структура	84
3.4. Заетост.....	94
3.5. Здравеопазване.....	97
3.6. Социални услуги	104
3.7. Образование	110
3.8. Професионално и дуално обучение.....	122
3.9. Култура и културно наследство	124
3.10. Изводи.....	130
4. Инфраструктурно развитие, свързаност и достъпност.....	132
4.1. Транспортна инфраструктура	132
4.2. Пътна мрежа.....	132

4.3	Железопътна инфраструктура.....	138
4.4	Инфраструктура за въздушен транспорт.....	139
4.5	Енергийна инфраструктура	139
4.6	Телекомуникационна инфраструктура.....	143
4.7	Водоснабдителна и канализационна инфраструктура.....	150
5	Екологично състояние и рискове	161
5.1	Компоненти на околната среда.....	161
5.2	Изводи.....	175
6	Административен капацитет, междуинституционална координация и съгласуваност на политиките.....	175
7	SWOT и LOED анализ	177
	СИЛНИ СТРАНИ.....	177
	СЛАБИ СТРАНИ.....	178
	ВЪЗМОЖНОСТИ.....	179
	ЗАПЛАХИ.....	181
II.	ЦЕЛИ И ПРИОРИТЕТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ЗА ПЕРИОДА 2018-2020	182
1.	Визия за бъдещо развитие на Областта.....	183
2.	Главна цел и Стратегически цели	184
2.1.	Главна цел.....	184
2.2.	Стратегически цели	185
3.	Приоритети, специфични цели, необходими действия/мерки/проекти за постигане на целите и приоритетите	186
III.	ОБЩА ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ РЕСУРСИ ЗА ПОСТИГАНЕ ЦЕЛИТЕ НА СТРАТЕГИЯТА.	206
1.	Оценка на риска (чувствителност към риска) и алтернативи за изпълнение на дейностите ..	206
2.	Оценка на необходимите административни и човешки ресурси за постигане на целите и приоритетите.....	207
3.	Оценка на необходимите финансови ресурси за постигане на целите и приоритетите	209
4.	Идентифициране, оценка и приоритизиране на източници на финансиране (включително ПЧП проекти)	212
5.	Очаквани резултати от изпълнението на целите и приоритетите	215
IV.	ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ НА РАЙОНИТЕ ЗА ЦЕЛЕНАСОЧЕНА ПОДКРЕПА	216

V. МЕРКИ И СРЕДСТВА ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ДЕЙНОСТИ В РАЙОНИТЕ ЗА ЦЕЛЕНАСОЧЕНА ПОДКРЕПА	217
VI. НАСОКИ И МЕРКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТЕРИТОРИАЛНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО.....	220
VII. КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНКА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЯТА	223
1. Мониторинг и система от индикатори за оценка на напредъка на изпълнението	223
2. Оценка на изпълнението на стратегията	224
3. Актуализация	225
4. Индикатори за изпълнение на приоритетите и целите	225
VIII. СТРАТЕГИЧЕСКИ НАСОКИ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ НА ОБЩИНСКИТЕ ПЛАНОВЕ ЗА РАЗВИТИЕ	230
1. Възможности за интегриране на глобални екологични цели в местното развитие	231
2. Развитие на информационното общество в общините	234
IX. ОПИСАНИЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ ДЕЙСТВИЯ ЗА ПРИЛАГАНЕ ПРИНЦИПА НА ПАРТНЬОРСТВО И ОСИГУРЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ И ПУБЛИЧНОСТ	236
1. Информирание на обществеността и заинтересованите страни за процеса на изготвяне, съгласуване, приемане, актуализиране, изпълнение и оценка на ОСР	236
2. Послания и комуникационни канали за предоставяне на обществена информация.....	236
3. Механизъм за консултиране в хода на изпълнението на стратегията	238
3.1. Консултиране регионално ниво и инициране на консултации на национално ниво	238
3.2. Консултиране с общините на територията на Областта	239
3.3. Консултиране със заинтересовани институции, вкл. НПО и организациите на бизнеса ..	239
4. Участие във формални структури за наблюдение на постигнатия напредък.....	239
5. Публично-частно партньорство	239
VIII. Използвани източници	241
Приложение 1. СПИСЪК на ключови проекти с общинско, надобщинско и регионално значение за периода 2018-2020 г.	242

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

АДИ	Актуализиран документ за изпълнение	НПП	Нетни приходи от продажби
БВП	Брутен вътрешен продукт	НСИ	Национален статистически институт
БДС	Български държавен стандарт	НСС	Национален статистически справочник
ВЕЦ	Водоелектроенческа централа	НЕК	“Национална електроенческа компания” ЕАД
ВиК	Водоснабдяване и канализация	НПО	Неправителствена организация
ГПСОВ	Градска пречиствателна станция за отпадни води	ОПР	Общински план за развитие
ГТ	Горски територии	ОПС	Областна пощенска станция
ДГФ	Държавен горски фонд	ОСР	Областна стратегия за развитие
ДЛ	Държавно лесничейство	ПД	Приходи от дейността
ДМА	Дълготрайни материални активи	ПЗР	Преходни и заключителни разпоредби
ДРСЗ	Дирекция „Регионална служба по заетостта”	ПМП	Първична медицинска помощ
ЕС	Европейски съюз	ПП	Произведена продукция
ЕСИФ	Европейски структурни и инвестиционни фондове	ПС	Помпена станция
ЕФРР	Европейски фонд за регионално развитие	ПСОВ	Пречиствателна станция за отпадни води
ЗЛ	Заети лица	РДСП	Регионална дирекция за социално подпомагане
ЗЛЗ	Закон за лечебните заведения	РИОСВ	Регионална инспекция по околната среда и водите
ЗМ	Защитена местност	РО НСК	Регионален отдел "Национален строителен контрол"
ЗРР	Закон за регионалното развитие	РПР	Регионален план за развитие
ИСУН	Информационна система за управление и наблюдение на средствата на ЕС в България 2020	РУГ	Регионално управление на горите
МОН	Министерство на образованието и науката	РУО	Регионално управление на образованието
МОСВ	Министерство на околната среда и водите	РЗИ	Регионална здравна инспекция
МРРБ	Министерство на регионалното развитие и благоустройството	РЦП	Райони за целенасочена подкрепа
МСП	Малки и средни предприятия	ССФ	Селскостопански фонд
МТСП	Министерство на труда и социалната политика	ЮЦР	Южен централен район за планиране
НИМХ-БАН	Национален институт по метеорология и хидрология към Българската академия на науките	ТБО	Твърди битови отпадъци
НИРД	Научноизследователска и развойна дейност	ТП	Териториално поделение
НЛ	Наети лица	ТСБ	Териториално статистическо бюро
НП	Напоителни системи		

ВЪВЕДЕНИЕ

Актуализираният документ за изпълнение (АДИ) на Областната стратегия за развитие (ОСР) на област Кърджали, обхващащ периода 2018-2020 г. е разработен в съответствие с изискванията, заложи в чл. 21, ал. 1 на Закона за регионалното развитие (ЗРР) и чл. 25, ал. 1 и чл. 31, ал. 1, ал. 2 и ал. 3 от Правилника за прилагане на Закона за регионалното развитие (ППЗРР). Съгласно чл. 31, ал. 1 от ППЗРР, ОСР се актуализира:

1. При съществени промени на икономическите и социалните условия в областта
2. В съответствие с актуализирания документ за изпълнение на регионалния план за развитие
3. В резултат на промени в свързаното национално законодателство или в законодателството на ЕС
4. При съществени промени в секторни стратегии и програми, влияещи върху изпълнението на областната стратегия
5. При промени в териториалния обхват на районите за целенасочена подкрепа

Налице са две точки - т. 3 и т. 5, които налагат актуализирането на ОСР. Точка 3 визира промени в свързаното национално законодателство, които са налице - чл. 12, ал. 3, т. 5 и т. 6 от ЗРР (изм. и доп. ДВ, бр. 15/2016 г.) и допълват съдържанието на ОСР с две точки, а именно: т. 5. Мерките и средствата за реализация на дейности в районите за целенасочена подкрепа и т. 6. Насоки и мерки за развитие на териториалното сътрудничество. Точка 5 визира изменение на понятието за „район за целенасочена подкрепа“, като това понятие е определено в чл. 6 от ЗРР.

Актуализираният документ за изпълнение на ОСР се базира и на Междинната оценка за изпълнение на Областната стратегия за развитие на област Кърджали (2014-2020 г.), извършена в периода 17 октомври – 30 ноември 2017 г.

Стратегията определя средносрочните цели и приоритети за развитие на област Кърджали в периода 2018-2020 г. и е в съответствие с Националната стратегия за развитие и Регионалния план за развитие на Южен централен район. При нейното разработване са взети предвид целите, приоритетите и финансовите условия на политиката за сближаване на Европейския съюз през периода 2014-2020 г., Споразумението за партньорство на Република България, очертаващо помощта от Европейските структурни и инвестиционни фондове за периода 2014-2020 г., както и на оперативните програми (2014-2020 г.) и на Програмата за развитие на селските райони 2014-2020 г. Стратегията на област Кърджали е тясно свързана и с Общинските планове за развитие, за които тя ще бъде основен ориентир, източник на идеи и стратегически документ за разработване на конкретни мерки в тях.

Актуализираната Стратегия за развитие на област Кърджали представя виждането на ръководители и специалисти от местните структури на управление и широк кръг местни институции за развитието на обществената сфера и икономиката в областта през следващите години. Тя включва:

1. Актуализиран анализ на икономическото и социалното състояние на областта
2. Актуализирана стратегия за развитие на областта за периода 2018-2020 г.
3. Обща оценка на необходимите ресурси за постигане целите на стратегията

4. Териториален обхват на районите за целенасочена подкрепа
5. Мерки и средства за реализация на дейности в районите за целенасочена подкрепа
6. Насоки и мерки за развитие на териториалното сътрудничество
7. Критерии за оценка на изпълнението на стратегията
8. Стратегически насоки за разработване на целите и приоритетите на общинските планове за развитие
9. Описание на необходимите действия за прилагане принципа на партньорство и осигуряване на информация и публичност

Последните два раздела от съдържанието на ОСР – точка 8. *Стратегически насоки за разработване на целите и приоритетите на общинските планове за развитие* и точка 9. *Описание на необходимите действия за прилагане принципа на партньорство и осигуряване на информация и публичност* са включени в съдържанието на АДИ на ОСР, като за тях не се изисква да бъдат актуализирани.

При разработването на аналитичната част на ОСР е направен анализ на икономическата и социалната среда, физико-географските и демографските дадености и др. Използвани са актуални данни, получени от НСИ, ДРСЗ-Хасково, Областна дирекция „Земеделие“ – Кърджали, РДСП – Кърджали, Регионална дирекция по горите – Кърджали, РИОСВ – Хасково, РУО-Кърджали, НИМХ-БАН, Областно пътно управление-Кърджали, Регионална здравна инспекция – Кърджали, Изпълнителна агенция “Автомобилна администрация” – областен отдел Кърджали, РО НСК – Кърджали, седемте общини от област Кърджали, други организации и фирми (напр. “ВиК” ООД, гр. Кърджали, “Напоителни системи” ЕАД - Клон Хасково, Мрежови експлоатационен подрайон - Кърджали към „Електроенергиен системен оператор” ЕАД – София, “ЕВН България Електроснабдяване” ЕАД, НЕК ЕАД, “БДЖ – Пътнически превози” ЕООД, “БДЖ – Товарни превози” ЕООД) и др. Стратегическата част е изготвена на база направените изводи от аналитичната част, SWOT анализа и предложенията на общините, бизнеса и неправителствения сектор. В процеса на разработването са отчетени и хоризонталните приоритети на регионалната политика - устойчиво развитие, равни възможности и социално включване.

Областната стратегия за развитие е предпоставка за:

- Създаване на разбиране в общността за тенденциите на бъдещото развитие на област Кърджали
- Изграждане на обща визия и консенсус на общността, чрез съгласуване инициативите на различните нива
- Укрепване на партньорствата между органите на управление, бизнеса и неправителствения сектор за решаване на важни регионални проблеми

Актуализирания документ за изпълнение на Областната стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2018-2020 г. има характер на отворен документ, който може да се развива, усъвършенства и актуализира в съответствие с динамично променящите се условия.

I. АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО И СОЦИАЛНОТО СЪСТОЯНИЕ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА/ПРОФИЛ НА ОБЛАСТТА

1.1. ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ТЕРИТОРИЯ

Област Кърджали заема 3 209,1 кв. км площ в югоизточната част на Република България, което представлява 2,9% от територията на страната. Намира се в Южен централен район. Граничи на запад със Смолянска област, на север с Хасковска и Пловдивска области, на юг и югоизток с държавната граница на страната с Република Гърция.

Карта 1. Общини в област Кърджали

В административно-териториалните граници на област Кърджали са включени седем общини - Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Кърджали, Момчилград и Черноочене.

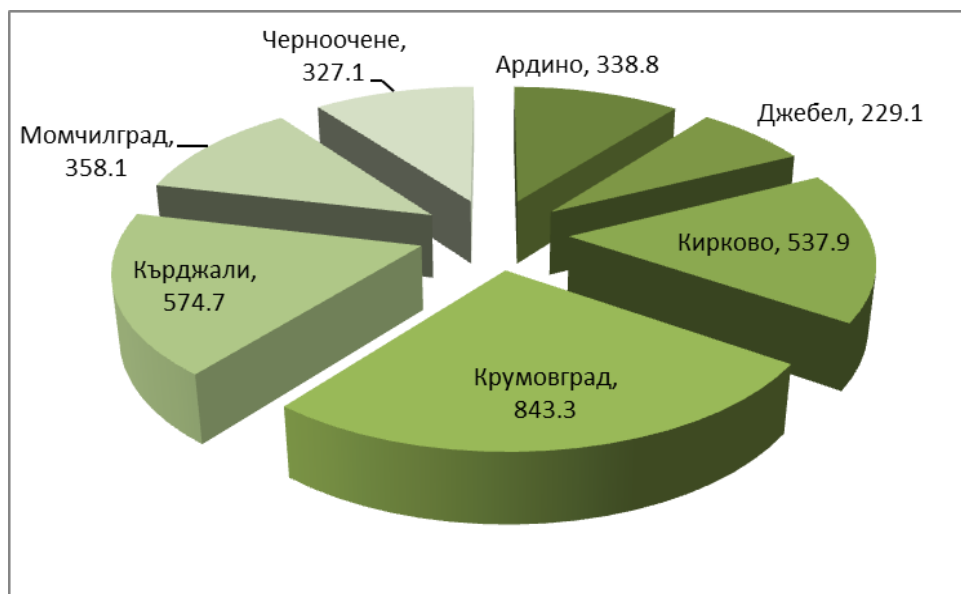

Таблица 1. Площ на общините в област Кърджали, 2017 г.

Район/Област/Община	Площ, кв. км
Южен централен район	22 365,1
Област Кърджали	3 209,1
Ардино	338,8
Джебел	229,1
Кирково	537,9
Крумовград	843,3
Кърджали	574,7
Момчилград	358,1
Черноочене	327,1

Източник: НСИ

Графика 1. Площ на общините в област Кърджали, 2017 г.

Източник: НСИ

Таблица 2. Брой населени места, градове и села в област Кърджали, 2017 г.

Район/Област/Община	Общо населени места	Градове	Села
Южен централен район	1 300	54	1 246
Област Кърджали	468	5	463
Ардино	52	1	51
Джебел	47	1	46
Кирково	72	-	72
Крумовград	80	1	79
Кърджали	118	1	117
Момчилград	49	1	48
Черноочене	50	-	50

Източник: НСИ

За периода 2012-2017 г. в Южен централен район са закрити 5 населени места, 3 от които са в област Кърджали – едно село в община Джебел, едно в община Кирково и едно в община Черноочене.

Дължината на общата граница на област Кърджали с Република Гърция е около 90 км. Граничното ѝ положение е потенциално благоприятно за икономическото и социално развитие. Местоположението обуславя възможност на областта за осъществяване на трансгранично сътрудничество, изразяващо се в развитието на търговия, туризъм, осъществяване на съвместни бизнес проекти и др. От друга страна перспективите за развитие на областта са свързани в много голяма степен с възможностите за интегриране на област Кърджали със съседните области и със създаването на предпоставки за общо използване на ресурси и потенциал. Съществува възможност за създаване на общи туристически продукти и дестинации, съвместни рекламни кампании, използване на търговски бази, логистични центрове и ГКПП в другите области и др.

През територията на област Кърджали преминава Общоевропейски транспортен коридор (ОЕТК) № 9 Хелзинки - Санкт Петербург - Москва/Псков - Киев - Любашевка - Кишинев - Букурещ - Русе - Димитровград - проход Маказа - Александруполис. Превеждането на международните потоци между Румъния, България и Гърция се извършва най-често посредством ГКПП “Капитан Петко войвода” (област Хасково), ГКПП “Капитан Андреево” (област Хасково) и ГКПП “Маказа” (област Кърджали), отворен в началото на септември 2013 г. Изграждането на ГКПП “Маказа”, както и реконструкцията и модернизацията на съставната инфраструктура на ОЕТК №9 утвърдиха това направление в посока север-юг като конкурентно трасе през българската територия за връзка между Балтийско и Северно море, възобнови движението на хора и товари по оста Русия, Румъния, България - Гърция и региона на Егейско море. Превеждането на ОЕТК № 9 през южната ни граница в най-голяма степен повлия положително на регионалното развитие в Южен централен район, в т.ч. и най-вече на област Кърджали. Чрез функционирането на ГКПП “Маказа” се насърчи сътрудничеството между двата гранични региона, разстоянието между Кърджали и Комотини (Гърция), беше значително намалено (съответно 228 км и 112 км). Беше осигурен и достъп до пристанището в Александруполис (Гърция), на 170 км от областния център - гр. Кърджали. Големият поток през ГКПП “Маказа” от своя страна породил необходимост от облекчаване на трафика през него. В тази връзка се работи в направление разширяването му и изграждането на 15 км обходен път с пет виадукта и мостови съоръжения, предназначен за тежкотоварния трафик.

Областният център гр. Кърджали е на около 100 км от най-близкото действащо летище (Пловдив). Най-близкото морско пристанище (в Бургас) се намира на 255 км. Най-близкият ГКПП с Република Турция е ГКПП “Капитан Андреево” (област Хасково) и се намира на 130 км от гр. Кърджали. Близки ГКПП с Република Гърция са ГКПП „Златоград-Ксанти” (област Смолян) – 65 км, ГКПП “Капитан Петко войвода” (област Хасково) и ГКПП „Ивайловград-Кипринос” (област Хасково), които са съответно на 110 км и 115 км.

1.2. ПРИРОДНИ РЕСУРСИ И УСЛОВИЯ

1.2.1. РЕЛЕФ И ПОЛЕЗНИ ИЗКОПАЕМИ

Област Кърджали заема по-голямата част от Източните Родопи. Релефът е преобладаващо планински и полупланински. Най-високите точки в областта са връх Вейката (1463 м) в южната част, а в западната част - връх Алада (1241 м) и връх Чиялка (1450 м). Теренът е прорязан от горното и средно течение на река Арда, заедно с нейните притоци р. Върбица, р. Крумовица и р. Перперек. По долините на тези реки се намират най-плодородните земи и най-големите селища. По поречието на река Арда е разположен град Кърджали, на река Върбица - град Момчилград, а на река Крумовица - град Крумовград.

Според географското райониране на България, област Кърджали се намира в Източнородопския подрайон на Южна България и обхваща нископланинския хълмист релеф по средното течение на река Арда. Средната надморска височина е 329 м.

На територията на областта има находища на оловно-цинкови руди в общините Момчилград и Ардино, на златна руда край Крумовград и на хромова руда в района на село Добромирци, община Кирково. В област Кърджали се намират значителни по размери находища на нерудни полезни изкопаеми – единствените в страната находища на бентонит край Кърджали и на перлит в община Джебел. Добиват се строителни и облицовъчни материали – трас в община Кърджали, мрамор в районите на Ардино и Джебел и варовик в общините Кърджали и Джебел.

1.2.2. КЛИМАТ

От характера на атмосферния пренос и трансформацията на въздушните маси върху повърхнината на релефа се обуславя формирането на преходноконтиненталния и преходносредиземноморския климат. Средната годишна температура е около 12-13⁰С, като годишните валежи са в рамките на 700-800 mm. Областта попада в Южнобългарската климатична област и по-точно в Източно-родопския климатичен район с топло Средиземноморско влияние. Зимите са сравнително меки.

Минимални температури през зимните месеци са сравнително високи - средната е около 0 градуса. Дните със задържане на снежна покривка са 39. Лятото е продължително и горещо, с максимални температури достигащи 39-40⁰С и средни от порядъка на 24 градуса.

Таблица 3. Абсолютна минимална температура на въздуха по години за района на гр. Кърджали, в С°

Година	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
t, С°	-15,1	-12,0	-6,8	-12,6	-14,8

Източник: НИМХ към БАН

Таблица 4. Абсолютна максимална температура на въздуха по години за района на гр. Кърджали, в С°

Година	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
t, С°	38,7	37,5	34,8	38,5	36,1

Източник: НИМХ към БАН

През есенно-зимния период, под влияние на средиземноморските циклони, падат едни от най-големите валежи. Наблюдават се два максимума: зимен - ноември, декември, януари; пролетен - май, юни, юли, и един минимум — август, септември. Поради южното положение на областта голяма част от зимните валежи падат във вид на дъжд или дъжд и сняг.

Таблица 5. Годишна сума на валежите по години за района на гр. Кърджали, в л/м²

Година	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
л/м ²	664	761	1078	860	649

Източник: НИМХ към БАН

Много слаби са валежите (едни от най-слабите в страната) в края на лятото и пролетта. Тези периоди съвпадат с критичните периоди от развитието на пролетните култури и правят климатичните условия слабо подходящи и неподходящи за повечето от тях.

Таблица 6. Средна годишна температура на въздуха по години за района на гр. Кърджали, в С°

Година	2012	2013	2014	2015	2016
t, С°	13,4	13,5	13,2	13,3	13,6

Източник: НИМХ към БАН

Таблица 7. Средна годишна скорост на вятъра по години за района на гр. Кърджали, м/с

Година	2012	2013	2014	2015	2016
Вятър	3,0	2,9	2,5	3,0	2,9

Източник: НИМХ към БАН

Таблица 8. Средна месечна и годишна скорост на вятъра за 2016 г. за района на гр. Кърджали, м/с

Станция	Месеци												ср. год.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Кърджали	1,9	3,7	4,2	2,3	3,0	2,2	2,7	4,0	2,2	2,4	3,1	2,8	2,9

Източник: НИМХ към БАН

Средната годишна скорост на вятъра е 2,90 м/сек, което го определя като слаб.

1.2.3. ВОДНИ РЕСУРСИ

Повърхностни води

Състояние на опорната хидрометрична мрежа

Опорната хидрометрична мрежа за повърхостни води на територията на област Кърджали се състои от 5 хидрометрични станции – две във водосбора на р. Арда (с. Китница и яз. Ивайловград), две във водосбора на р. Върбица (гр. Джебел и с. Върли дол) и една във водосбора на р. Крумовица (гр. Крумовград)

За басейна на р. Арда гъстотата и разположението на измервателната мрежа е достатъчна за изследване на естествения режим на оттока. За количествения мониторинг на нарушения режим на оттока тази мрежа не е достатъчна, поради факта, че язовирите се ползват основно за производство на пикова електроенергия.

Таблица 9. Пунктове с косвено определяне на оттока на територията на област Кърджали

Язовир	Река	Обем в хил. куб. м.		Редица
		общ	полезен	от - до
1. Кърджали	Арда	532 900	415 900	експл. период
2. Студен кладенец	Арда	489 000	359 000	експл. период

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източноевропейски район - Пловдив

Оценка на вътрешногодишното разпределение на оттока

Вътрешногодишното разпределение на оттока е важна характеристика, обуславяща до голяма степен използваемостта на наличния воден ресурс. Тя се определя от вътрешногодишното разпределение на валежите и температурата на въздуха, от която зависи акумулирането на вода в снежната покривка при ниските температури на зимния сезон, както и загубите от изпарение, които са значителни през топлия период на годината. Вътрешногодишното разпределение на валежите има две характерни особености за басейна на р. Арда. От една страна северните притоци на р. Арда, които са повече изложени на влиянието на континенталния климат, имат максимум през пролетните месеци и плавно намаляват през лятото. Южните притоци, които са повече изложени на влиянието на средиземноморския климат, имат максимум през зимата и много рязък минимум в края на лятото.

Таблица 10. Хидроложки характеристики за област Кърджали за периода 1936-2011 г.

Местоположение	Разстояние от устието (км)	Годишен отток Qav (м ³ /сек.)	Средна скорост V (м/сек.)	Напречен профил A (м ²)	Шири на B (м)	Средна дълбочина d (м)
----------------	----------------------------	--	---------------------------	-------------------------------------	---------------	------------------------

След Ардинска	149,2	21,936	0,83	26,43	34,50	0,77
След Давидовска	139,5	24,720	0,91	27,16	38,40	0,71
Кърджали стена	138,8	29,078	1,02	28,51	45,00	0,63
Ст. кладенец стена	73,1	53,328	0,98	54,42	78,00	0,70

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източноромански район – Пловдив

Каскада “Арда”

Големите водни маси и малките наклони дават отражение върху схемите за използване на водите. Те се свеждат преди всичко до язовирни стъпала по главното русло на реката със значителни полезни обеми без напорни деривации или с къси такива. Това обуславя и наличието на каскада “Арда” – единствената система от големи язовири и централи изградени в Република България във водосборния басейн на една река, без прехвърляне на води от съседни водосбори.

Хидроенергийна компания „Горна Арда” е създадена през 1999 г. след междуправителствена спогодба между България и Турция от НЕК ЕАД и турската „Джейлан холдинг”. Проектът на каскадата предвижда изграждането на водоелектрическа генерираща мощност до 170 MW по течението на река Арда. На 2 септември 2009 г. Министерски съвет на България обявява решението си да рестартира проекта и да допусне като инвеститори в проекта на мястото на „Джейлан холдинг” австрийските компании „ЕВН” АД и „Алпайн бау”. През юли 2010 г. е подписано акционерното споразумение между ЕВН и НЕК. Според първоначалния план проектът “Горна Арда” предвижда да бъдат изградени три язовира - “Мадан”, “Сърница” и “Ардино”, с три централи - Мадан, Ардино и Китница. Общата стойност на каскадата се изчислява на 500 млн. евро. Предвижда се също така в българската мрежа годишно да влизат до 350 гигаватчаса електрическа енергия от тези централи, като това количество покрива нуждите от електроенергия на над 100 000 домакинства. През 2017г. проектът е замразен. До момента по него се извършваха предпроектни проучвания.

Понастоящем каскадата е изградена в средната си част както и в долните си части, без Горна Арда. Тя включва три големи язовира: “Кърджали”, “Студен кладенец” и “Ивайловград” с едноименни подязовирни централи.

Средната надморска височина на водосбора е 643 м. Общият завирен обем на язовирите е $1210 \cdot 10^6 \text{ м}^3$ и представлява 15,7 % от общо завирените обеми в страната. Основното предназначение на този воден обем е изглаждане на силно изразените годишни и вътрешногодишни колебания на речния отток и гарантиране на определено водоподаване към консуматорите – главно водоелектрически централи.

Язовир “Студен кладенец” е изграден първи и заема средно, възлово място в каскадата. В него е съсредоточен 40,4% от общия обем на язовирите.

Язовир “Кърджали” е най-горното стъпало на каскадата и е с най-голям обем (44,0 % от общия за каскадата). Той има компенсаторно значение за каскадата – задържа водите през периода на пълноводието, когато собственият приток на по-долните стъпала е достатъчен за работата на централите, и допълва притока към тях през останалите периоди от годината.

Язовир "Ивайловград" (извън територията на област Кърджали) е най-долното стъпало на каскадата. Той е с най-малък обем (15,6% от общия за каскадата). Неговият режим на пълнене и изпразване е неразривно свързан с работата на горните две стъпала. Язовирът изпълнява по-скоро ролята на бент за създаване на пад и в по-малка степен служи за сезонно изравняване на допълнителния приток под двата по-големи язовира.

Таблица 11. Данни за язовирите от каскадата

Язовир	Вид на стената	Височина на стената Н (м)	L на стена (м)	Общ обем	Полезен обем	Мъртъв обем	Площ на водното огледало км ²	Предназначение
				м ³ .10 ⁶	м ³ .10 ⁶	м ³ .10 ⁶		
Кърджали	Стомано-бетонна	85	229,5	532,9	415,9	117	16,0	Ел. производство и пром. водоснабдяване
Студен кладенец	Бетонна гравитачна	67,5	338	489	339	150	25,6	Електропроизводство
Ивайловград	Стоманобетонна	71	250	188	109	79	15,1	Електропроизводство

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източнородопски район - Пловдив

Хидрогеоложко описание и оценка на експлоатационните ресурси на подземните води

Съгласно приетото от МОСВ хидрогеоложко райониране на страната, поречието на р. Арда попада в Източнородопския район на Рило-Родопската област, а горното течение на реката и притоците ѝ - в Централнородопския район. Целият водосбор е разположен в обсега на Източнородопския блок, който е изграден от докамбрийски, палеогенски и кватернерни скали. В отделни малки изолирани петна се разкриват и метаморфозирани мезозойски скали и неогенски наслаги. В тези скали са се формирали пукнатини, пукнатинно-карстови и порови води, които са проучени сравнително слабо, с изключение на района около Кърджали, Момчилград и Крумовград.

Сумарна оценка на ресурсите на подземните води и площно разпространение

Във водосбора на р. Арда са разпространени главно пукнатинни води и в по-малка степен пукнатинно-карстови. Като цяло, водообилността им е сравнително ниска. Количеството на естествените и прогнозно-експлоатационните ресурси е дадено в таблица по-долу. Посочените водни количества се дренират изцяло от извори, които формират част от повърхностния отток на р. Арда и притоците ѝ.

Таблица 12. Количество на естествените и прогнозно-експлоатационните ресурси във водосбора на р. Арда

	Ресурси от подземни води, м ³ /сек.		
	Вместващи скали	Естествени	Прогнозно-експлоатационни
Пукнатинни води във високата част	Палеогенски, седиментни и вулcano-седиментни скали	0.4	0.1

	Ресурси от подземни води, м ³ /сек.		
	Вместващи скали	Естествени	Прогнозно-експлоатационни
на водосбора	Допалеозойски метаморфни скали	1.8	0.38
Пукнатинни води в ниската част на водосбора	Палеогенски, седиментни и вулкано-седиментни скали	1.1	0.3
	Допалеозойски метаморфни скали	0.7	0.13

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източнбеломорски район - Пловдив

Настоящо състояние на използване на подземните води

Според спецификата на водосбора, преобладават предимно пукнатинни води, което предопределя възможностите за използване на подземни води основно чрез каптиране на извори. По данни на НСИ, в момента се използват около 615 l/s (400 l/s от фирмите на ВиК и 215 l/s от други потребители). Тази информация е коригирана с данните дадени от Сариев (1997), получени при посещение на всеки водоизточник в изследваната от него територия (по-голямата част от обхвата на кватернерния водоносен хоризонт на реките Върбица, Крумовица и Перперек и прилежащите им територии с пукнатинни води). Съгласно тях, водопотреблението в проучените участъци е с около 100 l/s по-голямо, отколкото даденото от НСИ. По данни на община Ардино, минимална част от тези води се оползотворяват, а в значителен брой населени места - Млечино, Горно Прахово, Долно Прахово, Брезен, Боровица, Сухово, Китница, Голобрад, както и в град Ардино има недостиг на вода. Ориентировъчно балансът на прогнозно-експлоатационните ресурси, както и тяхното разпределение по типове води и по поречия, е следното:

Таблица 13. Баланс на потреблението на подземни води по типове води (в l/s)

Типове води	Прогнозно експлоатационни ресурси	Използвано количество	Допълнителен ресурс
Порови води в терасите на реките	525	240	215
Пукнатинни и частично пукнатинно карстови води	940	360	580

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източнбеломорски район – Пловдив

Оценка на възможностите и насоките за разширяване на експлоатацията на подземните води

От приблизителния баланс се вижда, че се оползотворяват около 30% от съществуващите прогнозно-експлоатационни ресурси от подземни води във водосбора на р. Арда. Тези стойности вероятно са занижени.

Таблица 14. Баланс на потреблението на подземни води по поречия и в характерни пунктове (в l/s)

Пунктове	Прогнозно експлоатационни ресурси	Използвано количество	Допълнителен ресурс
р. Бяла, при вливането в р. Черна	120	<10	110
р. Черна, при вливането в р. Арда	450	100	350
р. Арда, при вливането на р. Черна	250	170	80
р. Маданска, при вливането в р. Арда	130	85	45
р. М. Арда, при вливането в р. Арда	45	<10	35
р. Давидковска, при вливането в р. Арда	70	<10	60
р. Чамдере, при яз. Кърджали	90	<10	80
р. Върбица, при яз. Ст. кладенец	335	140	190
р. Перперек, при яз. Ст. кладенец	55	15	35
р. Крушовица, при вливането в р. Арда	135	75	55
р. Бяла, до границата	100	<10	85
р. Арда, при яз. Кърджали	930	460	470
р. Арда, при яз. Ст. кладенец	1540	600	780
р. Арда, при яз. Ивайловград	1750	700	1050
р. Арда, при границата	1965	710	1195

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източнорломорски район - Пловдив

Забележка: За поровите води в кватернерните наслаги величината на неоплозотворените ресурси се корегира с така наречения коефициент на усвояемост, който по аналогия се приема в границите на 70-80%.

С най-висока степен на усвояемост са подземните води в кватернерните водоносни хоризонти в терасите на реките. Възможно е да се изградят водовземни съоръжения с дебити, превишаващи посочените (разчитане на привлекаеми ресурси от реките), но за целта са необходими детайлни хидрогеоложки проучвания.

Пукнатинните и пукнатинно-карстовите води в по-голямата част от водосбора се експлоатират основно от извори. Тъй като почти всички по-големи извори вече се използват за водоснабдяване, са останали водоизточници с незначителни водни количества, което прави каптирането им икономическо неефективно. В бъдеще трябва да се обърне внимание към местата с концентрация на няколко извора разположени близо един до друг, или с алпийски водохващания на формирания от тях повърхностен отток. Подходящи места за търсене са понижените участъци, запълнени с делувиялни наслаги, които при благоприятни условия могат да се явяват като колектор на околните скали, макар и с малко пукнатинни води. В тези места водовземането може да се осъществи чрез дренажи. Внимание трябва да се обърне и на тектонски обработените и окарстени зони, където в някои случаи може да се разчита на разкриване на подземни води чрез сондажи (след провеждане на детайлни геоложки и хидрогеоложки проучвания).

Минерални води

На територията на област Кърджали е разположено находище на минерална вода „Джебел“, намиращо се на 1 440 м северно от града – изключителна държавна собственост. Сондажът е на кота 325,61 м, прокаран е през 1977 г. и е с дълбочина 542 м. Технически възможният дебит на водоземното съоръжение е 6,58 л/с. Температурата на водата е 33 градуса. Има санитарно охранителна зона. Общата минерализация на водата е 502 mg/l. Характеризира се като хипотермална, минерализирана, хидрокарбонатна, калциево-магнезиева вода, без санитарно-химични и микробиологични признаци на замърсяване. Съдържанието на изследваните микрокомпоненти и стойностите на радиологичните показатели са в границите на нормите за минерални води. Водата има стабилен физико-химичен състав и свойства и отговаря на изискванията на Наредба №14 на курортните ресурси, курортните местности и курортите.

Питейното балнеолечение с този тип вода оказва въздействие основно върху стомашно-чревния тракт и бъбречно-отделителната система. Водата намалява лекостепенно хиперацидитета на стомашния сок, Умерената минерализация и наличието на калциеви йони потенцират диурезата. Водата притежава антивъзпалителен и детоксичен ефект. Има и инхалационно лечение при хронични неспецифични заболявания на горните и долните дихателни пътища и др.

С Решение на Министъра на околната среда и водите от 08.02.2011 г. източникът на минерална вода от изключителна държавна собственост находище „Джебел“ е предоставен за безвъзмездно управление и ползване на община Джебел.

През февруари 2011 г. Министерството на околната среда и водите предоставя на община Кирково местното находище от минерална вода за безвъзмездно управление и ползване за срок от 25 години. Дебитът на водата е много малък и все още няма инвестиционен интерес за разработване на находището за промишлени нужди.

1.2.4. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПОЧВИТЕ

Преобладаващият почвен тип в област Кърджали са канелените горски почви - силно излужени и слабо оподзолени. Срещат се също кафяви горски почви, рендзини (хумосно-карбонатни), алувиални, канелено-подзолисти, делувиални и в незначителен размер други почвени типове. Най-плодородните почви са по долината на р. Арда и нейните притоци, и в северните части на областта (на границата с Хасковска област).

По-голяма част от почвите имат средна до висока степен на ерозийност - II–III степен, а рН е неутрално до слабо алкално (7-7.8). Малка част са със слабо и средно кисела реакция (рН 6.7–5). Почвите са предимно плитки до средно дълбоки, бедни на хранителни вещества. Обработваемите земеделски земи са разпокъсани и малки по площ. Характерна особеност в този район е, че обработваемата площ не образува компактни масиви, както е в другите райони на страната, а е разчленена на голям брой дялове различни по размер, форма и положение.

Почвообразуващите материали са: палеогенски наслаги, андезит, риолит, гранити, туфи и туфити и изветрителните им продукти. В териториите с хълмист и нископланински релеф най-разпространените почви са плитките излужени канелени горски, неразвити почви и кафяви планински горски като на някои места те са засегнати от проявените ерозионни процеси. Негативното въздействие на ерозионните процеси е причинило

значително разчленяване, нарязване и опорояване на неустойчивия субстрат на туфите и туфитите. Срещат се и нормални излужени, а по поречението на реките алувиално-ливадни. Продуктивните възможности на земите се характеризират със среден бонитетен бал 48 (средни земи).

1.2.5. БИОРАЗНООБРАЗИЕ

За да се разгледат растителните и животинските ресурси в област Кърджали, е необходимо да се вземе предвид и разпределението на земята, която те обитават на територията на областта. Тази земя може да бъде разграничена на 4 основни типа – обработваема, мери и пасища, горски фонд и друга.

Таблица 15. Площ по общини на видовете земи в област Кърджали, 2016 г.

Териториална единица	Селскостопански фонд, общо	В това число:			Горски фонд
		Обработваема земя	Пасища, мери	Друга	
	дка	дка	дка	дка	дка
Ардино	13 1743	49 645	81 597	501	189 495
Джебел	76 326	37 300	31 736	7 290	143 484
Кирково	494 176	406 614	63 226	24 335	336 663
Крумовград	383 655	135 285	174 190	74 180	429 079
Кърджали	575 796	120 791	427 705	27 300	19 226
Момчилград	159 726	59 103	47 036	53 587	178 295
Черноочене	120 577	53 032	52 143	15 402	194 597
Област Кърджали	1 941 998	861 770	532 067	548 161	1 482 564

Източник: Областна дирекция „Земеделие“ - Кърджали

В област Кърджали се пресичат две фитогеографски зони - средноевропейската и средиземноморската, както и две зоогеографски зони - северната и средиземноморската. Тези условия са причина за изключително богато разнообразие. Срещат се редки и изчезващи видове, включени в Червената книга на България, ендемити и реликти, и голямо разнообразие от ценни лечебни растения.

Най-интересни от природозащитна гледна точка са грабливите птици - белоглав, черен и египетски лешояд, царски орел, белоопашат мишелов, скален орел, малък орел, и др., - основна причина за обявяване на защитените зони в областта. Интерес представляват и двата вида сухоземни костенурки, колониите на прилепи, находищата на редки видове рептилии като змията червейница, на венерин косъм, на няколко вида орхидеи и др.

Основни дървесни видове за региона са зимен дъб, бук, черен бор, бял бор, бреза, летен дъб, цер и др. Основни представители на животинската фауна са сърна, дива свиня, вълк, чакал, лисица, заек, кеклик и др.

Към момента, на територията на област Кърджали има обявени (съгласно Закона за защитените територии) общо 42 защитени територии в т.ч.: 1 резерват - "Вълчи дол" - 776,2 ха, 3 бр. поддържани резервати ("Женда" – 39,9 ха площ, "Боровец" - 35,9 ха и "Чамлъка" - 5,4 ха), 15 бр. защитени местности и 23 бр. природни забележителности.

В резултат на разнообразни геологически процеси и сложното геоложко минало на Източните Родопи, в област Кърджали съществуват интересни скални образувания: Вкаменената сватба, Каменните гъби, Скален прозорец, Вкаменената гора, Гъбата, Лъвът, Хладилната пещера, шестте пещери и много други. По брой на регистрираните и обявени за такива природни забележителности област Кърджали се нарежда на второ място в страната след област Бургас.

На територията на община Момчилград, в съседство с язовир "Студен кладенец", се намира дивечовъдно стопанство, което е най-голямото на територията на България. На територията на община Черноочене се намира резерват "Женда", който се стопанисва от държавна дивечовъдна станция с. Женда, където живеят популации от европейски муфлон, сърна, дива свиня, елен лопатар, благороден елен и тракийски кеклик. Резерватът е разположен върху площ от 5 258 хектара и предлага идеални условия за ловен туризъм.

На територията на община Ардино е разположено дивечовъдно стопанство "Гайдарци". Наличието на муфлон, сърна, дива свиня и благороден елен създават условия за развитие на ловния туризъм и в тази част на областта.

Климатичните условия и натрупания производствен опит създават предпоставки за бъдещо развитие на традиционното тютюнопроизводство, но и за увеличаване делът на обработваемите площи с лозови и овощни насаждения като орехоплодните (орех, бадем, лешник и др.) и костилковите овощни видове (кайсия, череша, вишна). Съществуват и благоприятни условия за развитието на южните култури (смокини, нар, райска ябълка). Тук виреят и редките овощни видове арония и актинидия. Интерес за района представлява отглеждането на ягода, малина и къпина, немското и френското грозде и шипката. Климатичните условия са благоприятни и за развитието на зеленчукопроизводството.

1.3. ДЕМОГРАФСКО СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

1.3.1. БРОЙ, СТРУКТУРА И ГЪСТОТА НА НАСЕЛЕНИЕТО

Намаляването на населението в област Кърджали започва след 1990 г. и продължава досега. Дължи се преди всичко на отрицателния естествен прираст и засилената миграция към вътрешността. Населението на областта, по данни на НСИ, към 31.12.2016 г. възлиза на 150 837 души.

Таблица 16. Постоянно население на област Кърджали, 2012-2016 г.

Година	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Брой	151 340	150 605	152 053	151 319	150 837

Източник: НСИ

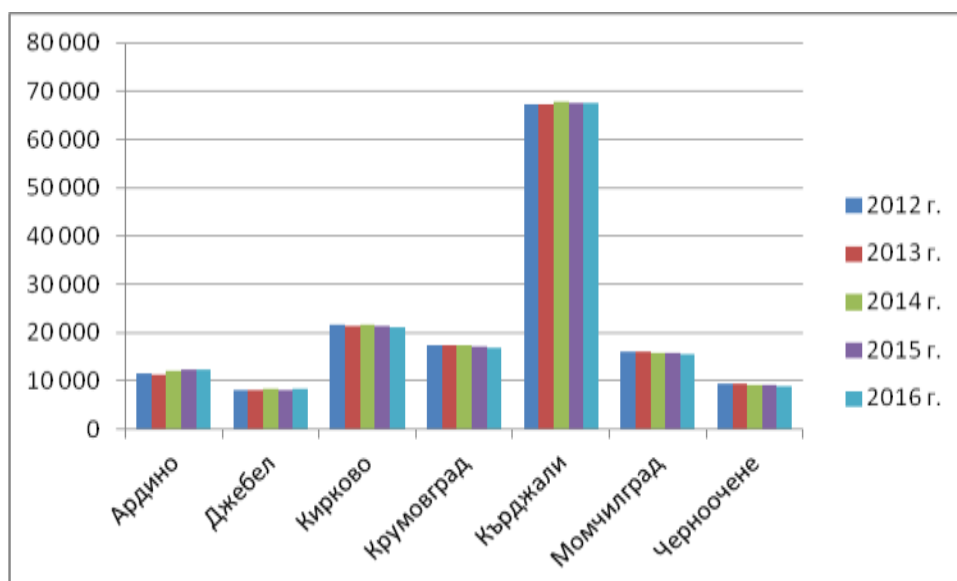
Разпределението на населението на областта по общини за периода 2012-2016 г. е представено на следващата таблица.

Таблица 17. Население на област Кърджали по общини, 2012-2016 г.

Община	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Ардино	11 412	11 286	11 956	12 377	12 424
Джебел	8 160	8 163	8 248	8 205	8 226
Кирково	21 582	21 304	21 535	21 258	21 129
Крумовград	17 454	17 269	17 398	17 139	16 937
Кърджали	67 257	67 288	67 794	67 619	67 667
Момчилград	16 050	15 949	15 906	15 690	15 553
Черноочене	9 425	9 346	9 216	9 031	8 901
Област Кърджали	151 340	150 605	152 053	151 319	150 837

Източник: НСИ

Графика 2. Население на област Кърджали по общини и години

Източник: НСИ

От горната фигура се вижда, че съществува тенденция населението в общините през годините да намалява, като най-силно изразена е в Крумовград и Черноочене. Това се дължи на два основни фактора – отрицателен естествен прираст и механичен прираст.

Таблица 18. Население на област Кърджали по местоживеење към 31 декември 2016 г.

	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Население	151 340	150 605	152 053	151 319	150 837
В градовете	62 942	62 991	62 874	62 184	62 192
В селата	88 398	87 614	89 179	89 135	88 645
Отношение град/село, %	71,20%	71,90%	70,50%	69,76%	70,16%

Източник: НСИ

Населението в областта към 31.12.2016 г. е разпределено в 7 общини и в 468 населени места, като към тази дата 49,75% са мъже и 50,25% - жени.

Средната гъстота на населението в област Кърджали следва тенденцията на намаляване населението в областта. За последните три години стойностите на гъстотата на населението в областта са, както следва: 2014 г. – 47,4; 2015 г. – 47,2 и през 2016 г. – 47,0. За сравнение, през 2012 г. тази стойност е била 47,2, а през 2007 г. - 48,9 души.

По средна продължителност на живота, област Кърджали е една от водещите в България. Това се дължи на преобладаващия планински релеф, наличието на по-чист въздух и природа като цяло. Средната продължителност на живот на населението - общо и по пол, за различните периоди е следната:

- 2012-2014 г. – 75,72 г., за мъжете – 72,87 г., за жените - 78,66 г.
- 2013-2015 г. - 76,50 г., за мъжете - 73,56 г., за жените - 79,54 г.
- 2014-2016 г. – 76,41 г. за мъжете - 73,30 г., за жените – 79,68 г.

1.3.2. ВЪЗРАСТОВА СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО

Макар и бавно, се наблюдава тенденция към преодоляване процеса на демографско застаряване на населението. Относителният дял на населението в над трудоспособна възраст към общия брой население през 2016 г. е 23,05%, на лицата в трудоспособна възраст е 62,02 %, на лицата под трудоспособна възраст 14,93%. По възраст и пол, към 31.12.2016 г., населението се разпределя, както следва:

- 0-14 години - 21 165 души
- 15-39 години - 43 937 души
- 40-64 години - 56 967 души
- 65+ години - 28 768 души,

в това число, мъже – 75 034 души (49,75%), жени – 75 803 души (50,25%).

Таблица 19. Сравнително разпределение на населението по възрастови групи към 31.12.2011 г. и 31.12.2016 г.

2011 г.						
Община	Население брой			Население в %		
	До 19 г.	19-64 г.	Над 64 г.	До 19 г.	19-64 г.	Над 64 г.
Ардино	1 823	7 325	2 424	16,28	63,30	20,53
Джебел	1 635	5 262	1 270	20,08	64,50	13,98
Кирково	4 006	13 873	4077	23,53	47,28	27,30
Крумовград	3 788	9 754	3141	19,02	61,65	19,18
Кърджали	14 029	42 973	10 458	19,82	59,67	20,45
Момчилград	3 104	10 557	2 602	17,98	67,52	15,01
Черноочене	1 786	5 388	1 332	19,02	67,26	14,97
Област Кърджали	30 171	95 132	25 304	20,06	61,45	18,49

2016 г.						
Община	Население брой			Население в %		
	До 19 г.	19-64 г.	Над 64 г.	До 19 г.	19-64 г.	Над 64 г.
Ардино	1 585	8 112	2 727	5,75	8,58	9,48
Джебел	1 438	5 324	1 464	5,22	5,63	5,09
Кирково	3 292	13 220	4 617	11,95	13,99	16,05
Крумовград	3 349	10 184	3 404	12,16	10,77	11,83
Кърджали	13 725	42 165	11 777	49,83	44,61	40,94
Момчилград	2 670	9 986	2 897	9,69	10,56	10,07
Черноочене	1 487	5 532	1 882	5,40	5,85	6,54
Област Кърджали	27 546	94 523	28 768	18,26	62,67	19,07

Източник: НСИ

Върху обхвата на населението в и над трудоспособна възраст влияние оказват застаряването на населението и направените законодателни промени през последните години в определянето на възрастовите граници на населението при пенсиониране.

1.3.3. ЕСТЕСТВЕНО ДВИЖЕНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО

През периода 2012-2016 г. в област Кърджали се наблюдава тенденция на намаляване на раждаемостта. От 9,5‰ за 2012 г. раждаемостта се намалява на 9,3‰ за 2016 г. (от 9,5‰ на 9,1‰ за България). Раждаемостта в областта е по-висока в градовете (10,5‰) в сравнение със селата (8,4‰).

Детската смъртност е важен показател за постигнатото развитие на едно общество. През 2016 г. коефициентът на детската смъртност е 5,7‰, докато през 2015 г. и 2014 г е бил съответно 7,2‰ и 6,3‰, а през 2013 г. – 7,7‰. За последната година коефициентът на детската смъртност е по-голям при момчетата (8,1), от колкото при момичетата (3,0). Тези данни показват незначително намаление на стойността на детската смъртност за през 2016г.

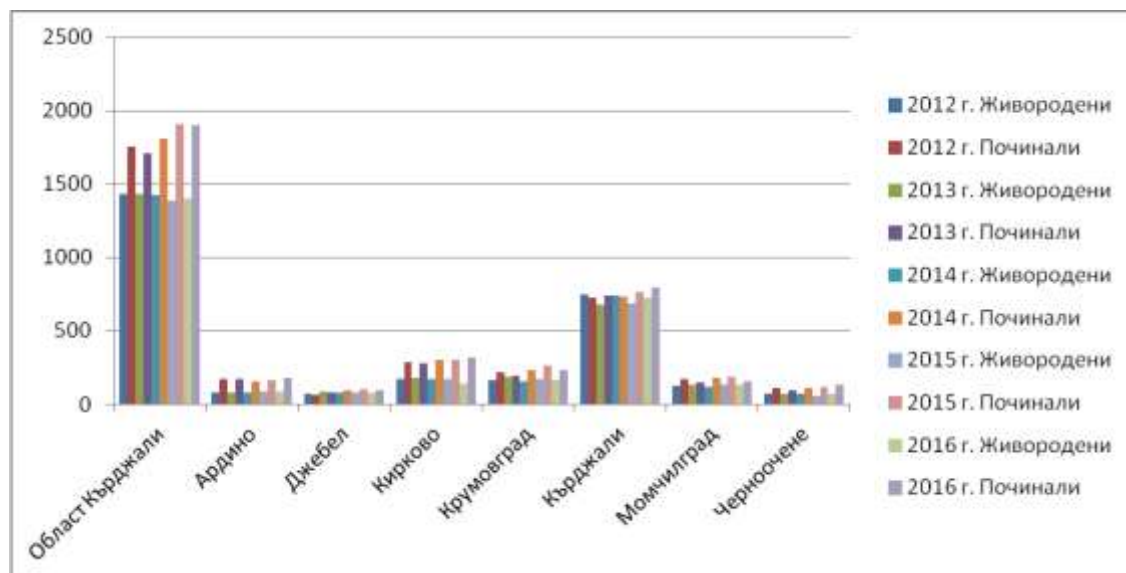
Коефициентът на смъртност за областта през 2016 г. е 12,6‰, съответно 13,9‰ при мъжете и 11,3‰ при жените. Коефициентът на смъртност за областта се е покачил с един промил в сравнение с 2012 г. (11,6‰). За периода 2012 – 2016 г. в коефициента на смъртност при мъжете е налице увеличение с близо един промил (от 12,7‰ за 2012 г. на 13,9‰ за 2016г.), като същото е и увеличението при жените (от 10,5‰ за 2012 г. на 11,3‰ за 2016г.). Въпреки това, за целия период, смъртността при мъжете остава по-висока от тази при жените.

Незадоволителният коефициент на раждаемост, увеличението на смъртността и силните емиграционни процеси формират отрицателния естествен прираст, който за 2016 г. е цели -3,3‰. За сравнение през целия период 2012 – 2016 г. естественият прираст в областта остава под -1,‰, като само през 2013г. е най-нисък -1,8‰.

Таблица 20. Раждаемост и смъртност в област Кърджали по общини, 2012-2016 г.

Област/ Община	2012 г.		2013 г.		2014 г.		2015 г.		2016 г.	
	Живо- родени	Почи- нали	Живо- родени	Почи- нали	Живо- родени	Почи- нали	Живо- родени	Почи- нали	Живо- родени	Почи- нали
Кърджали	1435	1758	1435	1713	1423	1810	1390	1909	1399	1902
Ардино	83	172	83	170	78	159	89	168	85	177
Джебел	70	68	91	82	83	96	79	102	79	93
Кирково	170	290	177	280	169	306	169	300	143	317
Крумовград	162	217	191	194	157	230	169	267	165	232
Кърджали	746	727	683	742	743	733	690	765	723	797
Момчилград	129	170	136	149	121	176	137	190	130	156
Черноочене	75	114	74	96	72	110	57	117	74	130

Графика 3. Раждаемост и смъртност по общини към 2017 г.

Източник: НСИ

Таблиците по-долу представят естественото движение на населението по общини в периода 2012-2016 г. През периода в област Кърджали и всички общини се наблюдава отрицателен естествен прираст, с изключение на Общините Кърджали и Джебел, които имат нисък положителен прираст през две години от периода.

Таблица 21. Естествено движение на населението в област Кърджали през 2012 г. (брой)

Области Общини	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Кърджали	1435	756	679	1758	954	804	-323	-198	-125
Ардино	83	46	37	172	100	72	-89	-54	-35
Джебел	70	27	43	68	44	24	2	-17	19

Кирково	170	82	88	290	153	137	-120	-71	-49
Крумовград	162	87	75	217	117	100	-55	-30	-25
Кърджали	746	405	341	727	393	334	19	12	7
Момчилград	129	68	61	170	83	87	-41	-15	-26
Черноочене	75	41	34	114	64	50	-39	-23	-16

Източник: НСИ

Таблица 22. Естествено движение на населението в област Кърджали през 2013 г. (брой)

Области	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1435	738	697	1713	915	798	-278	-177	-101
Ардино	83	43	40	170	98	72	-87	-55	-32
Джебел	91	44	47	82	44	38	9	0	9
Кирково	177	93	84	280	142	138	-103	-49	-54
Крумовград	191	105	86	194	110	84	-3	-5	2
Кърджали	683	350	333	742	396	346	-59	-46	-13
Момчилград	136	62	74	149	76	73	-13	-14	1
Черноочене	74	41	33	96	49	47	-22	-8	-14

Източник: НСИ

Таблица 23. Естествено движение на населението в област Кърджали през 2014 г., (брой)

Области	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1423	739	684	1810	979	831	-387	-240	-147
Ардино	78	51	27	159	85	74	-81	-34	-47
Джебел	83	42	41	96	48	48	-13	-6	-7
Кирково	169	93	76	306	151	155	-137	-58	-79
Крумовград	157	87	70	230	126	104	-73	-39	-34
Кърджали	743	373	370	733	412	321	10	-39	49
Момчилград	121	57	64	176	98	78	-55	-41	-14
Черноочене	72	36	36	110	59	51	-38	-23	-15

Източник: НСИ

Таблица 24. Естествено движение на населението в област Кърджали през 2015 г. (брой)

Области	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1390	744	646	1909	1002	907	-519	-258	-261

Ардино	89	52	37	168	87	81	-79	-35	-44
Джебел	79	51	28	102	58	44	-23	-7	-16
Кирково	169	90	79	300	164	136	-131	-74	-57
Крумовград	169	86	83	267	145	122	-98	-59	-39
Кърджали	690	372	318	765	403	362	-75	-31	-44
Момчилград	137	62	75	190	92	98	-53	-30	-23
Черноочене	57	31	26	117	53	64	-60	-22	-38

Източник: НСИ

Таблица 25. Естествено движение на населението в област Кърджали през 2016 г.

(брой)

Области	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1399	742	657	1902	1041	861	-503	-299	-204
Ардино	85	42	43	177	94	83	-92	-52	-40
Джебел	79	40	39	93	58	35	-14	-18	4
Кирково	143	69	74	317	162	155	-174	-93	-81
Крумовград	165	81	84	232	127	105	-67	-46	-21
Кърджали	723	388	335	797	436	361	-74	-48	-26
Момчилград	130	79	51	156	88	68	-26	-9	-17
Черноочене	74	43	31	130	76	54	-56	-33	-23

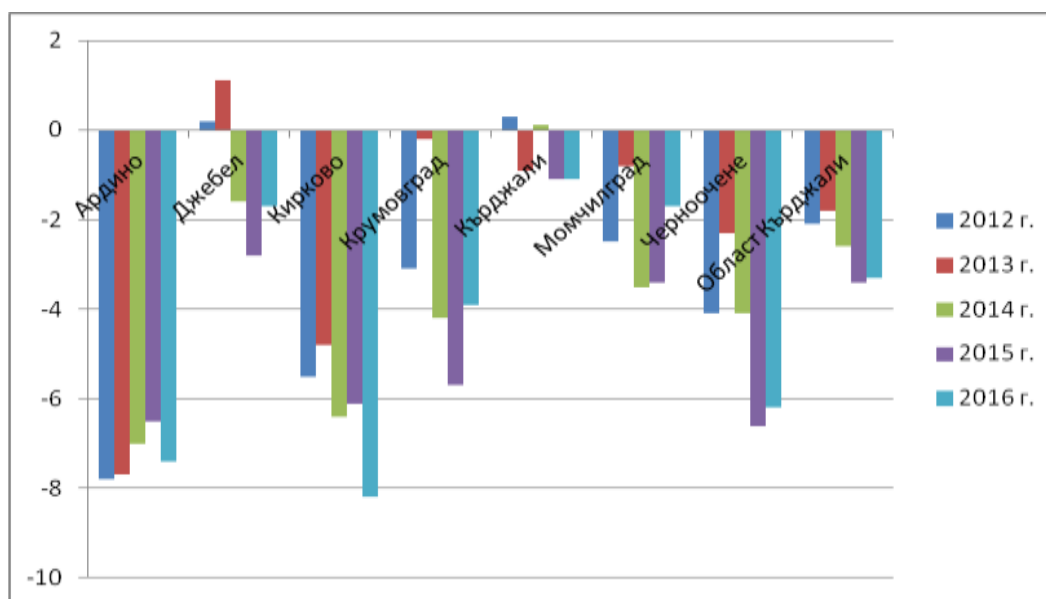
Източник: НСИ

Таблица 26. Коефициенти на естествения прираст на населението по години (брой), 2012-2016 г.

Общини	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Ардино	-7.8	-7.7	-7.0	-6.5	-7.4
Джебел	0.2	1.1	-1.6	-2.8	-1.7
Кирково	-5.5	-4.8	-6.4	-6.1	-8.2
Крумовград	-3.1	-0.2	-4.2	-5.7	-3.9
Кърджали	0.3	-0.9	0.1	-1.1	-1.1
Момчилград	-2.5	-0.8	-3.5	-3.4	-1.7
Черноочене	-4.1	-2.3	-4.1	-6.6	-6.2
Област Кърджали	-2.1	-1.8	-2.6	-3.4	-3.3

Източник: НСИ

Графика 4. Естествен прираст по общини по години (брой)

Източник: НСИ

За разлика от преобладаващия отрицателен естествен прираст, при механичния прираст се наблюдават положителни тенденции, като значителен положителен ръст е налице през 2014 г. за областта и всички общини без Черноочене. Лека положителна тенденция е налице и през 2016 г. с изключение на общините Крумовград и Момчилград. През 2012 г. Област Кърджали е с отрицателен механичен прираст (-346), аналогично на общините с изключение на Ардино и Кирково. През 2013 г. областта (-457) и всички общини без Кърджали са с отрицателен механичен прираст. За разлика през 2014 г. е налице положителна тенденция за областта (1835) и общините с изключение на община Черноочене. Най-висок е прирастът в община Ардино, следвана от община Кърджали и община Кирково. През 2015г. отново е налице обрат с отрицателен механичен прираст, с изключение на Община Ардино. През 2016г. тенденцията отново се променя, отчитайки положителен механичен прираст без общините Крумовград, Момчилград и Черноочене, в които продължава да е отрицателен. През 2016г. механичният прираст е положителна величина, макар и с не много висока стойност, за разлика от 2012г., когато отрицателния прираст е висок -346. Най-нисък е бил механичният прираст през 2013 г.

Таблица 27. Механично движение на населението през 2012 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1583	743	840	1929	898	1031	-346	-155	-191
Ардино	168	76	92	143	54	89	25	22	3
Джебел	81	41	40	89	48	41	-8	-7	-1
Кирково	210	95	115	209	93	116	1	2	-1
Крумовград	127	56	71	280	146	134	-153	-90	-63

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
Кърджали	819	392	427	917	417	500	-98	-25	-73
Момчилград	124	65	59	188	97	91	-64	-32	-32
Черноочене	54	18	36	103	43	60	-49	-25	-24

Източник: НСИ

Таблица 28. Механично движение на населението през 2013 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
Общини	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Кърджали	1601	759	842	2058	949	1109	-457	-190	-267
Ардино	166	84	82	205	95	110	-39	-11	-28
Джебел	90	51	39	96	43	53	-6	8	-14
Кирково	115	39	76	290	125	165	-175	-86	-89
Крумовград	111	56	55	293	125	168	-182	-69	-113
Кърджали	949	457	492	859	412	447	90	45	45
Момчилград	105	41	64	193	89	104	-88	-48	-40
Черноочене	65	31	34	122	60	62	-57	-29	-28

Източник: НСИ

Таблица 29. Механично движение на населението през 2014 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
Общини	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Кърджали	4856	2612	2244	3021	1494	1527	1835	1118	717
Ардино	1033	563	470	282	135	147	751	428	323
Джебел	257	144	113	159	78	81	98	66	32
Кирково	763	456	307	395	237	158	368	219	149
Крумовград	592	326	266	390	181	209	202	145	57
Кърджали	1856	926	930	1360	664	696	496	262	234
Момчилград	277	155	122	265	133	132	12	22	-10
Черноочене	78	42	36	170	66	104	-92	-24	-68

Източник: НСИ

Таблица 30. Механично движение на населението през 2015 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
Общини	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Кърджали	3785	1940	1845	4000	2078	1922	-215	-138	-77
Ардино	885	460	425	385	195	190	500	265	235
Джебел	192	113	79	212	116	96	-20	-3	-17
Кирково	418	230	188	564	296	268	-146	-66	-80

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
Крумовград	327	189	138	488	251	237	-161	-62	-99
Кърджали	1647	797	850	1747	896	851	-100	-99	-1
Момчилград	239	124	115	402	223	179	-163	-99	-64
Черноочене	77	27	50	202	101	101	-125	-74	-51

Източник: НСИ

Таблица 31. Механично движение на населението през 2016 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
Общини	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Кърджали	3093	1490	1603	3072	1445	1627	21	45	-24
Ардино	410	220	190	271	135	136	139	85	54
Джебел	181	100	81	146	71	75	35	29	6
Кирково	473	212	261	428	198	230	45	14	31
Крумовград	279	149	130	414	207	207	-135	-58	-77
Кърджали	1414	650	764	1292	585	707	122	65	57
Момчилград	233	111	122	344	164	180	-111	-53	-58
Черноочене	103	48	55	177	85	92	-74	-37	-37

Източник: НСИ

1.4. ИЗВОДИ

Граничното положение на област Кърджали е благоприятно от гледна точка на възможностите за нейното развитие - обуславя значителен потенциал на областта за осъществяване на икономическо и социално трансгранично сътрудничество. От друга страна, перспективите за развитие на областта са свързани в много голяма степен с възможностите за интегриране на област Кърджали със съседните области и със създаването на предпоставки за общо използване на ресурси, създаване на общи туристически продукти и бизнес инфраструктура.

Преобладаващият планински и полупланински релеф затруднява развитието на конкурентоспособно и мащабно земеделие в областта, но от друга страна е един от основните фактори за развитие на туризъм. Плодородните почви по поречието на река Арда и сравнително благоприятният и умерен климат са фактори, подпомагащи развитието на много видове земеделски култури.

Климатичните условия и натрупания производствен опит създават предпоставки за бъдещо развитие на традиционното тютюнопроизводство, но и за увеличаване делът на обработваемите площи с лозови и овощни насаждения, етерично-маслени култури и билки, съществуват и благоприятни условия за развитието на южните култури.

Водното богатство в областта и наличието на уникална за страната каскадна и язовирна мрежа са от изключително значение за функционирането на водноелектрически централи, които се определят като един от най-евтините методи за генериране на електрическа енергия.

Намаляването на броя на населението в област Кърджали, започнало след 1990 г., продължава и в момента. То се дължи преди всичко на отрицателния естествен прираст и засилената миграция към големите градове в страната или емиграцията в чужбина. Основната част от населението е съсредоточена в община Кърджали, следвана от останалите общински центрове.

2. ИКОНОМИКА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ

2.1. СТЕПЕН НА ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

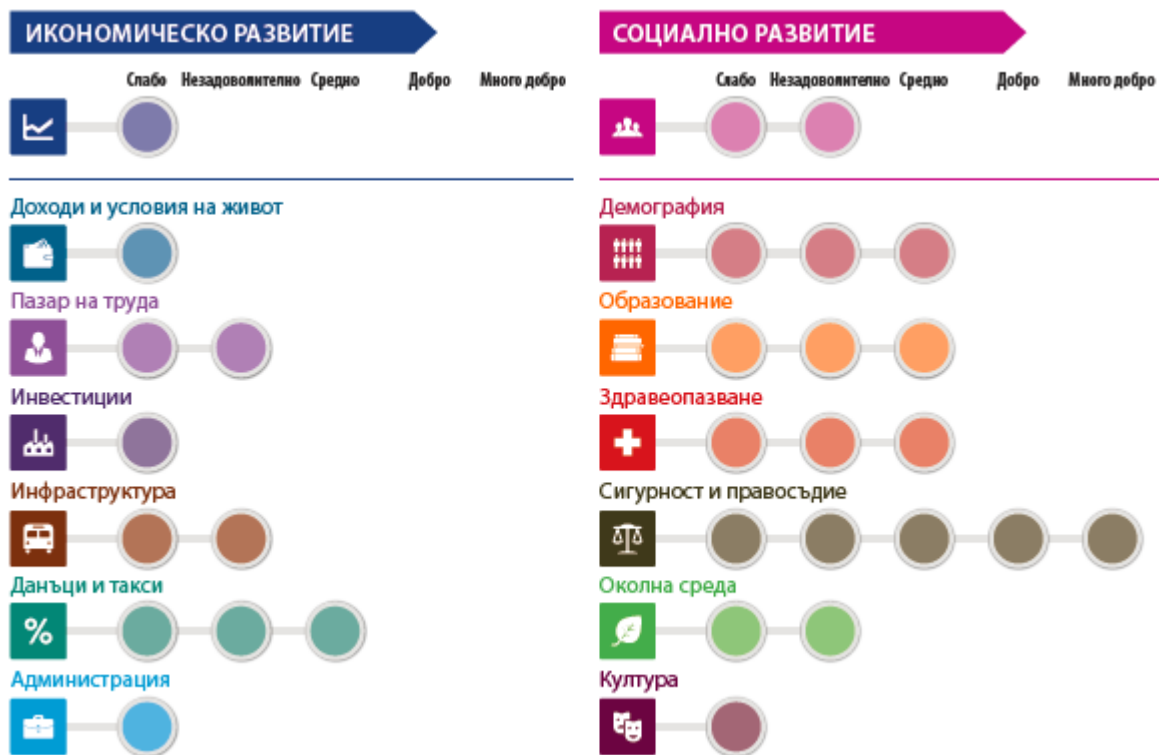
Настоящият икономически анализ има за цел да представи актуалната икономическа ситуация в област Кърджали и да послужи за информирано формулиране на стратегическите приоритети, цели и дейности за развитие на областта в периода 2018-2020 година. В процеса на подготовката му са използвани данни, получени със съдействието на държавни и местни органи на управление в рамките на съответните им компетенции, както и вторични данни на национално признати организации, провеждащи представителни проучвания за състоянието на територията и на страната като цяло - Национален статистически институт (НСИ), Евростат, министерства, държавни и регионални агенции, държавни комисии, териториални и регионални служби на органите на изпълнителната власт и други официални източници. В хода на анализа икономическите показатели на област Кърджали са съпоставяни спрямо Южен централен район и с тези на България, за да бъдат визуализирани адекватно мястото и значението ѝ за общата конюнктура, потенциал и перспектива за страната.

Област Кърджали попада в рамките на Южен централен район, заедно с областите Пловдив, Пазарджик, Смолян и Хасково. Населението към 31.12.2016 г. по данни на НСИ е 1 426 064 души, представляващо 20,1% от населението на България, с което районът се нарежда на второ място след Югозападен район. По показатели за общо демографско развитие Южен централен район се доближава до средните стойности за страната и негативните тенденции имат сравнително умерен характер. Градското население е 67,3%, при средна стойност за страната от 73,3%, като районът се нарежда в групата на районите с по-слаба урбанизираност. На територията на района има 54 градски центъра (най-много от всички райони), но само 10 от тях са с население над 20 хиляди души, което оказва значително влияние върху привличането на инвестиции и тяхното разпределение в района, развитието на сектора на услугите, мащабите на потреблението и т.н. В област Кърджали преобладаващото селско население е отличителна черта и обуславя икономическите реалности - слаба икономическа активност и ниска заетост, които от своя страна са основен фактор за бедност в областта.

Икономическото развитие на Южен централен район е сравнително стабилно, но това се дължи най-вече на икономическото състояние на област Пловдив. В този район преобладава секторът на услугите – 55,1%, с около 12% по-нисък от средния дял за страната. Индустриалният сектор има важно значение и принос към регионалната (и националната) икономика с дял от 37,9%, при средно ниво за страната 27,9%. В аграрния сектор се формира 7,0% от БДС за района, което представлява значително по-високо ниво

от средното за страната – 4,8%. Развитието на туризма има все по-голямо значение за икономиката и заетостта.

Графика 5. Регионален профил на област Кърджали, 2016 г.

Източник: „Регионален профил на Област Кърджали“, Институт за пазарна икономика

Единствената сравнително благоприятна позиция на Кърджали през 2016 г. (вж. Графика 5) е по индикатора „сигурност и правосъдие“ (много добро). Средна е оценката на областта по отношение на данъците и таксите, демографията, образованието и здравеопазването, а като слаби и незадоволителни са посочени доходите и условията на живот, пазара на труда, инвестициите, инфраструктурата, администрацията, околната среда и културата. Като цяло, икономическото развитие на Област Кърджали е определено като слабо, а социалното развитие – като незадоволително.

Икономиката на област Кърджали е пряко свързана и отразява икономическите процеси, развили се в Южен централен район и страната като цяло.

Таблица 32. БВП по райони, млн. лв.

Година	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
България	82 040	82 166	83 634	88 571	94 130
Южен Централен район	11 673	11 637	11 451	12 569	13 210
Област Кърджали	961	934	918	982	1 035

Източник: НСИ

През 2012-2014 г. брутният вътрешен продукт в областта, макар и с малки темпове, намалява, което е характерно за Южен централен район по това време, за разлика от останалите райони. През 2014 г. БВП на областта е 918 млн. лв. (1,11% от БВП на България), а БВП на човек от населението е 6 067 лв. За сравнение, през 2012 г. те са били съответно 961 млн. лв и 6 338 лв. През 2015 и 2016 г. тенденцията става положителна, като БВП на областта нараства, а през 2016 г. преминава границата от 1 млрд лв.

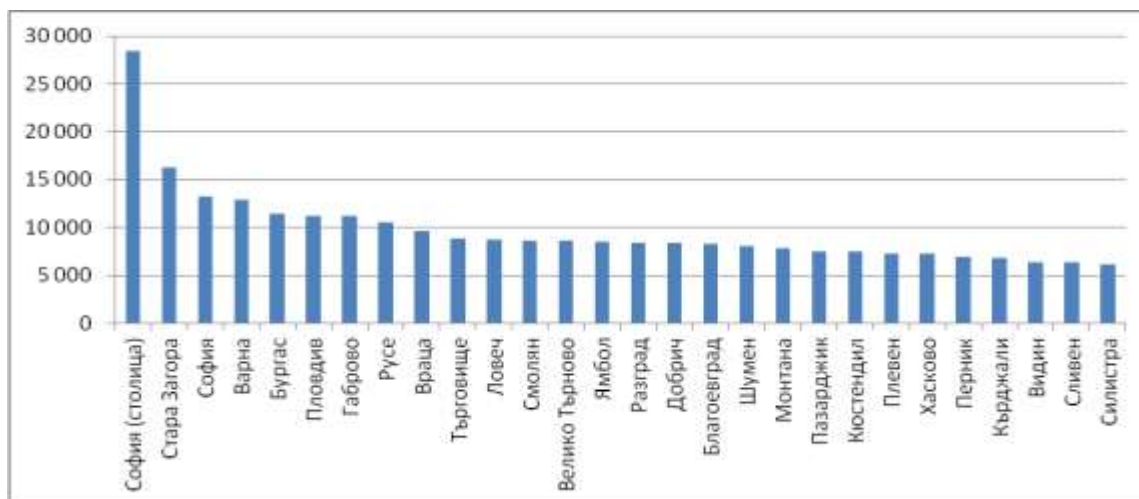
През 2012-2014 г. заетостта се увеличава от 55,1% на 61,1%, а през 2015 г. и 2016г. спада съответно до 58,8% и 60,0%. Увеличава се също и средната годишна работна заплата – от 6 266 лв. през 2012г. на 7 222 лв. през 2014г., като през 2015 г. и 2016 г. продължава да нараства, достигайки съответно до 7 648 лв. и 8 335 лв.

Графика 6. Относителни дялове на областите в БВП на Южен централен район, 2016 г.

Източник: НСИ

Графика 7. БВП на човек, лв. (2016 г.)

Източник: НСИ

Икономическото развитие на област Кърджали е с традиционно нисък относителен дял в БВП на Южен централен район. През 2016 г. областите Кърджали и Смолян са на последно място – със съответно 8% и 7% дял в БВП на района.

Въпреки това, през същата година, областта бележи подобрене спрямо други области в България и успява да изпревари Силистра, Сливен и Видин по показател БВП на човек от населението през 2016г. Показателите за инвестиции - преки чужди инвестиции (ПЧИ) с натрупване на глава от населението и разходите за дълготрайни материални активи (ДМА) също демонстрират значителни различия между областите в страната, които се запазват през годините.

В периода 2012-2016 г., разходите за придобиване на ДМА в област Кърджали нарастват от 93 491 хил. лв. на 201 181 хил. лв., но въпреки това се равняват само на 2,51% от тези в столицата София.

През 2016 г., изчисленията на база официални данни на НСИ, показват, че БВП на човек от населението в област Кърджали е с 25,7% по-нисък от в БВП на човек от населението в Южен централен район и с 48,0% по-нисък от този на страната.

Таблица 33. Брутен вътрешен продукт (лв./човек от населението, по текущи пазарни цени), 2012-2016 г.

Година	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
България	11 229	11 310	11 577	12 339	13 206
Южен Централен район	7 959	7 982	7 899	8 722	9 230
Област Кърджали	6 338	6 189	6 067	6 472	6 854

Източник: НСИ

През 2016 г. тенденцията се запазва и област Кърджали продължава да изостава в икономическото си развитие като цяло. Специфики, свързани с урбанизацията на областта, икономическата активност на населението, образователното ниво, транспортната свързаност и др. предопределят забавяне и в сравнение от областите в ЮЦР, като се поддържа ниво сравнимо с това на област Хасково (БВП от 7 276 лв./човек през 2016 г.), Пазарджик (7 493 лв./човек) и Смолян (8 636 лв./човек).

Таблица 34. Брой нефинасови предприятия в област Кърджали по общини и по години, 2012-2016 г.

Област/Община	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Област Кърджали	4 400	4 419	4 519	4 617	4 883
Община Ардино	236	238	254	242	233
Община Джебел	192	181	183	195	193
Община Кирково	360	365	383	394	418
Община Крумовград	356	337	348	362	372
Община Кърджали	2 624	2 659	2 702	2 775	2 990
Община Момчилград	452	461	459	462	482
Община Черноочене	180	178	190	187	195

Източник: НСИ

По данни на НСИ, броят на нефинансовите предприятия в област Кърджали през 2016 г. е 4 883. Най-голямата част от тях са регистрирани в административния център на територията – гр. Кърджали – 2 990 бр. (дял от 61,2%), където е концентрирана и по-голямата част от населението на областта (44,9%). Следваща община по брой регистрирани фирми в нефинансовия сектор е Момчилград с 482 бр., а на трето място - община Кирково с 418 фирми.

Динамиката на промените в броя фирми, работещи в област Кърджали, показва положителни тенденции в последните четири години. През 2016 г., в сравнение с 2015 г., общият брой на компаниите се е увеличил с 266 или приблизително с 5,8%, а отнесено към 2013 г. ръстът е 10,5%. Най-значимо е нарастването в община Кърджали, а в община Ардино броят на фирмите дори намалява.

Таблица 35. Основни показатели на нефинансовите предприятия според броя на заетите, 2016 г.

Групи предприятия	Брой предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Разходи за възнагражд.	ДМА
	<i>брой</i>	<i>хил.лв.</i>	<i>хил.лв.</i>	<i>хил.лв.</i>	<i>брой</i>	<i>хил.лв.</i>	<i>хил.лв.</i>
Общо за Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
Микро (9 заети)	4 520	302 944	45 947	11 995	4 876	28 716	202 382
Малки (10 - 49)	280	325 106	28 753	10 102	5 403	37 727	229 104
Средни (50 - 249)	74	313 142	..	6 917	7 147	57 978	132 056
Големи над 250	9	377 588	..	-	4 942	57 577	110 522

Източник: НСИ

Във фирмите, развиващи дейност в областта, през 2016 г. са заети 22 368 лица, а през 2011 г. заетите са били 21 362 души. Едновременно с това, нетните приходи от продажби (НПП) бележат положителни тенденции. През 2016 г. те възлизат на 1 318 780 хил. лв. или с 425 954 хил. лв. повече от тези през 2012 г. Те надминават нивата от 2008 г., когато се бележи своеобразен връх за периода 2005-2008 г. (1 016 853 хил. лв). Данните сочат, че най-много НПП са реализирали големите предприятия с персонал над 250 души, следвани от малките предприятия с между 10 и 49 заети. Най-много работни места са осигурени от средните предприятия, които и в условията на икономическа криза успяват да задържат 7 147 души след оптимизациите, наложени от необходимостта от съкращаване на разходи и повишаване на производителността. Най-много вложения в ДМА са реализирали малките предприятия с между 10 и 49 заети – 229 104 хил. лв., а най-големи разходи за възнаграждения са направили средните предприятия – 57 978 хил. лв., но това е пропорционално на по-големия брой заети в този сегмент и не означава, че в средните по големина фирми са осигурявани по-високи възнаграждения.

И през 2016 г. най-голям нетен размер на приходите от продажби в областта е постигнала преработващата промишленост, каквато е ситуацията от 2005 г. до сега. Повишаване на НПП има във всички сектори през 2016 г., с изключение на секторите производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива, строителство, търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети, професионални дейности и научни изследвания и образование.

Таблица 36. Нетен размер на приходите от продажби на предприятията от нефинансов сектор по икономически дейности в област Кърджали, хил. лв.

Икономически дейности	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Област Кърджали	892 826	987 566	1 186 287	1 334 357	1 318 780
A. Селско, горско и рибно стопанство	28 577	26 299	25 972	31 973	37 177
B. Добивна промишленост	..	..	..	..	..
C. Преработваща промишленост	334 622	389 286	463 634	518 913	607 327
D. Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	..	..	5 974	5 811	5 224
E. Доставка на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	15 650	13 266	13 326	..	..
F. Строителство	58 893	87 271	178 000	204 329	104 089
G. Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	312 250	327 591	347 710	401 523	378 725
H. Транспорт, складиране и пощи	37 390	37 907	38 048	39 941	42 219
I. Хотелиерство и ресторантьорство	17 675	19 749	23 780	24 152	26 088
J. Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	5 564	3 687	5 368	6 018	8 734
L. Операции с недвижими имоти	3 221	4 821	3 495	3 306	3 957
M. Професионални дейности и научни изследвания	8 581	9 232	10 372	12 405	11 669
N. Административни и спомагателни дейности	4 701	8 985	13 026	12 120	13 498
P. Образование	1 016	775	739	739	666
Q. Хуманно здравеопазване и социална работа	29 823	32 126	32 888	33 457	35 523
R. Култура, спорт и развлечения	3 291	1 770	3 488	7 822	9 808
S. Други дейности	2 130	2 023	4 343	4 619	5 267

Източник: НСИ

Таблица 37. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Пред-приятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
A. Селско, горско и рибно	102	37 177	4 795	980	649	..	22 145
B. Добивна промишленост	6	..	..	..	..	..	..
C. Преработваща промишленост	481	607 327	85 544	16 041	11 036	93 053	394 565
D. Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	12	5 224	1 644	164	11	125	19 855
E. Доставка на води; канализационни услуги, управление на	3	..	..	..	..	..	..

отпадъци и възстановяване							
F. Строителство	286	104 089	18 713	3 415	1 763	12 282	47 109
G. Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	2 090	378 725	24 945	1 784	3 520	22 071	56 391
H. Транспорт, складиране и пощи	417	42 219	4 831	450	660	3 664	12 343
I. Хотелиерство и ресторантьорство	468	26 088	2 368	1 036	1 192	6 308	23 904
J. Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	49	8 734	1 514	242	130	1 385	2 436
L. Операции с недвижими имоти	90	3 957	1 442	233	85	1 045	19 291
M. Професионални дейности и научни изследвания	254	11 669	3 145	3 329	339	2 987	20 441
N. Административни и спомагателни дейности	69	13 498	1 818	54	307	..	3 110
P. Образование	36	666	194	6	52	330	..
Q. Хуманно здравеопазване и социална работа	203	35 523	3 778	..	1 239	14 324	28 361
R. Култура, спорт и развлечения	59	9 808	4 544	..	113	876	2 377
S. Други дейности	258	5 267	693	..	177	1 342	..

Източник: НСИ

Както се вижда от горната таблица, през 2016 г. преработващата промишленост е с най-високи нетни приходи от продажби - 607 327 хил. лв. и традиционно за областта, в този сектор се правят и най-много инвестиции, което предполага по-добро развитие на този отрасъл и в бъдеще. Размерът на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи (ДМА) за 2016 г. е 394 565 хил. лв., докато през 2012 г. е бил 242 803 хил. лв. Положителният тренд показва по-голяма увереност от страна на бизнеса и потенциал за продължаване на традициите на сектора в област Кърджали.

Второ място по значимост в областната икономика се заема от сектор "Търговия и ремонт", където са реализирани нетни приходи от продажби за 2016 г. в размер на 378 725 хил. лв. и продължава да се наблюдава ръст от 2012г. г., когато са 312 250 хил. лв., надхвърлящи нивата на 2008 г. - 300 675 хил. лв. Секторът запазва позиции и по отношение на ДМА. Размерът на ДМА в този отрасъл през 2016 г. е 56 391 хил. лв., а за 2011 г. е бил 44 365 хил. лв.

Следващият отрасъл по значимост остава "Строителство". Приходите от продажби в сектора възлизат на 58 893 хил. лв. през 2012 г., като положителната промяна се наблюдава през следващите години, като през 2016 г. достигат нива от 104 089 хил. лв. Разходите за ДМА в сектора през 2016г. са 47 109 хил. лв., като през 2011 г. са били 44 606 хил. лв.

На четвърто място, като определящ за икономиката на областта, е отрасъл "Транспорт, складиране и пощи". През 2012 г. приходите в отрасъла са в размер на 37 390 хил. лв., през 2016 г. – 42 219 хил. лв.

Най-голям брой стопански единици работят в отрасъл "Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети" – 2 090 бр., въпреки че през 2010г. броят им не е бил много

по-висок – 2065. През 2016г. най-много за заетите в преработващата промишленост - 11 036 лица.

На база общия икономически анализ на територията, могат да бъдат направени няколко основни извода:

- През 2016 г. БВП на област Кърджали се равнява на 1,1% от БВП на страната. Той заема дял от 7,8% от БВП на ЮЦР. Показателят БВП на човек от населението в област Кърджали е със стойности под средното за страната – размерът му е малко над 50% от този за България. Приносът на област Кърджали към икономиката на Южен централен район и към българската като цяло не е голям.
- Броят на нефинансовите предприятия расте, като нарастват и нетните им приходи от продажби и наетите лица. Най-добри резултати имат предприятията в преработващата промишленост, в която са най-големият брой заети и се реализират най-високи инвестиции. Второ място по значимост заема секторът „Търговия и ремонт“, а трето – „Строителство“.
- Възстановяването на инвестициите и бизнес активността в икономиката на област Кърджали е пряко свързано развитието на цялостната българска икономика. На този фон, на областната икономиката са необходими допълнителни външни инвестиции или активно развитие на местния бизнес.

2.2. СЕКТОРНА СТРУКТУРА

Според относителния дял на нетните приходи от продажби, тежестта през 2016 г. на най-значимите отрасли в областната икономика е следната:

- Преработваща промишленост – 46,05% (повишение с 81,50% спрямо 2012 г.)
- Търговия и ремонт – 28,72% (повишение с 21,29% спрямо 2012 г.)
- Строителство – 7,89% (повишение със 76,74% спрямо 2012 г.)
- Транспорт и съобщения – 3,20% (устойчив ръст спрямо 2012 г., с 12,92%)
- Селско, ловно, горско и рибно стопанство – 2,82% (повишение спрямо 2012 г. с 30,09%)
- Хуманно здравеопазване и социална работа – 2,69% (ръст с 19,11% спрямо 2012 г.)

Брутна добавена стойност (БДС) е мярка за приноса на отделен производител, икономическа дейност, институционален сектор в БВП. БДС представлява разлика между стойността на произведените през даден период стоки и услуги (продукция) и стойността на изразходваните за тяхното производство стоки и услуги (междинно потребление).

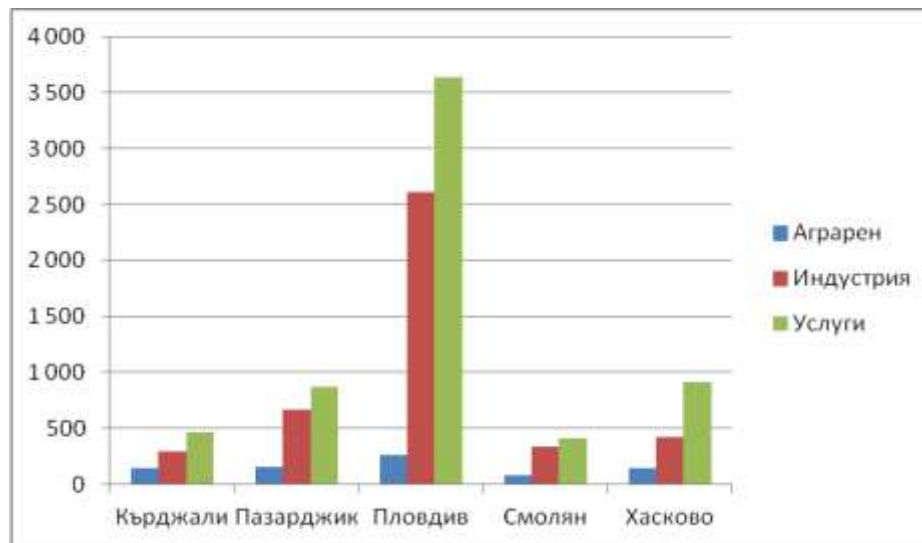
Таблица 38. Брутна добавена стойност, в млн. лв.

	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
България	70 989	70 771	72 610	76 546	81 218
ЮЦР	10 101	10 023	9 942	10 863	11 398
Област Кърджали	832	805	797	848	893

Източник: НСИ

Брутната добавена стойност, за разлика от нетната добавена стойност, включва потреблението на основен капитал през периода. Показателят Брутна добавена стойност е измерител на жизнеността на икономиката и в този смисъл разглеждането му е от съществено значение за стопанския анализ на област Кърджали. БДС е и един от начините да се проследи доколко доминирането на определени сектори има отношение към степента на бедност или богатство в този регион.

Графика 8. Разпределение на секторите по административни области, 2016 г.

Източник: НСИ

Данните за 2016 г. показват, че безспорен лидер за област Кърджали (52,06%), както и за повечето области, е секторът на услугите. Аграрният сектор заема малък дял от БДС – 15,65%, но в областта е значително по-висок в сравнение с други региони. Същевременно се наблюдава корелация между размера на аграрния сектор от една страна и икономическото развитие на областта и бедността от друга.

Аграрният сектор през 2016 г. представлява 15,65% от общата БДС на област Кърджали и бележи ръст в сравнение с 2012 г, когато е 8,37%. Голяма част от земеделската земя е под наем или аренда (90% от тяхната ИЗП). Дейността е насочена към отглеждане на основни земеделски култури и едро животновъдство. Растениевъдството в областта е доминирано от ориенталския тютюн и има почти монокултурен характер. Други по-широко застъпени култури в областта са зърнено-хлебните и зърнено-фуражните култури (главно пшеница и ръж), както и зеленчуците (най-вече картофи и пипер). Трайните насаждения като лозя, овощни дървета и маслодайни култури са с незначителен дял, но с потенциал за разширяване.

Индустрията има около 32,29% дял в БДС на областта през 2016г., а през 2012 г. е била 36,45%. Преработвателните предприятия ползват като суровини продуктите от селското стопанство, а леката промишленост – предимно текстилни суровини от внос или произвеждани извън региона.

2.2.1. СЕЛСКО, ГОРСКО И РИБНО СТОПАНСТВО

Таблица 39. Основни икономически показатели на предприятия за 2016 г. по икономическа дейност „Селско, горско и рибно стопанство“

Икономически дейности (А21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаг-раждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Общо за Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
Селско, горско и рибно стопанство	102	37 177	4 795	980	649	..	22 145

Източник: НСИ

Общият брой на предприятията в селското, горско и рибно стопанство в област Кърджали през 2016 г. е едва 102. Те са реализирали 37,2 милиона лева нетни приходи от продажби, което представлява 2,82% от приходите на нефинансовите предприятия на територията на областта през същата година. В аграрни предприятия са били заети 649 лица. В област Кърджали, дълготрайните материални активи в компаниите, развиващи дейност в селско, горско и рибно стопанство, са 22 145 хил. лв. През 2016 г. са реализирани 869 сделки за продажба за общо около 8 367 дка земя.

Таблица 40. Пазар на земята за 2015-2016 г. в област Кърджали

Община	2015 г.		2016 г.	
	Продадена земя		Продадена земя	
	бр. сделки	дка	бр. сделки	дка
Ардино	62	150	21	23
Джебел	47	442	21	175
Кирково	562	709	469	478
Крумовград	33	316	29	304
Кърджали	280	4990	270	7100
Момчилград	80	318	59	286
Черноочене	0	0	0	0
Област Кърджали	1 064	6 924	869	8 367

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

Земята в дребните стопанства е собствена и служи главно за производството на фураж за отглежданите животни и отглеждане на тютюн и картофи, и не се наблюдава честа смяна на собствеността. Произвежданата земеделска продукция е насочена главно към задоволяване на собствени нужди. Потенциалът за развитие на селското стопанство се ограничава физико-географски от разполагаемите ресурси, включително от развитието на хидромелиоративната мрежа. Отново поради географските особености на района,

средната снабденост с обработваема земя е доста по-ниска в сравнение с други части на страната.

Таблица 41. Средна снабденост с обработваема земя на един жител от област Кърджали, дка

Година	Обработваема земя (ОЗ) общо - дка	Население на област Кърджали	Средна снабденост с ОЗ/жител от областта
2014 г.	861 770	152 053	5,67 дка/жител
2015 г.	861 770	151 319	5,70 дка/жител
2016 г.	861 770	150 837	5,71 дка/жител

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

Все още са малко стопанствата, които разполагат с техника и използват платена работна сила. Голяма част от земеделската земя е под наем или аренда. Дейността е свързана с отглеждане на основни земеделски култури и едро животновъдство.

През 2016 г. регистрираните земеделски производители са 7 497, което е с 45,60% повече от броят им през 2012 г., когато те са били 5 149 души.

Таблица 42. Брой земеделски производители (ЗП) в област Кърджали

Регистрирани ЗП	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Към 31.10.2017 г.
Общо	5 149	7 087	7 497	8 086

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

Очаква се относителният им брой да продължи да нараства, но с много по-малки темпове през следващите години. Мотив за това биха могли да бъдат очакваните по-добри възможности за получаване на субсидии. От друга страна непрекъснато се повишават санитарните и хигиенни изисквания на ЕС за произведената продукция, което изисква инвестиции, характерни за по-големи производители от типичните за областта.

През 2016 г. земеделските територии в селскостопанския фонд на област Кърджали възлизат на 1 941 998 дка, а обработваемите земи – 861 770 дка.

Таблица 43. Площ по общини на видовете земи в област Кърджали, 2016 г.

Териториална единица	Селскостопански фонд, общо	В това число:			Горски фонд
		Обработваема земя	Пасища, мери	Друга	
		дка	дка	дка	
Ардино	131743	49645	81597	501	189495
Джебел	76326	37300	31736	7290	143484
Кирково	494176	406614	63226	24335	336663
Крумовград	383655	135285	174190	74180	429079
Кърджали	575796	120791	427705	27300	19226

Момчилград	159726	59103	47036	53587	178295
Черноочене	120577	53032	52143	15402	194597
Област Кърджали	1941998	861770	532067	548161	1482564

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

През 2016 г. обработваемите земеделски земи на територията на област Кърджали са с 48,96% повече в сравнение с 2011 г., когато са 578 529 дка.

Актуалните данни показват, че по отношение на собствеността на обработваемата земя, най-голям е делът на ост. фонд – 349 624 дка или около 46,57% от обработваемата земя. Следващият голям собственик е частният – с 39,33%, а най-малък е делът на държавната земя – 6,18%.

Таблица 44. Разпределение на селскостопанската земя по видове собственост, 2016 г.

Община	Обработваема земя, в т.ч.					
	Общо дка	Държавна дка	Общинска дка	Частна Дка	Ост. фонд дка	Друга дка
Ардино	49645	1156	968	22151	24756	614
Джебел	37300	787	18523	17977	0	13
Кирково	406614	33514	7657	86671	254435	24335
Крумовград	135285	9578	11849	65965	44476	3417
Кърджали	120791	6574	10026	75406	22090	6695
Момчилград	59103	1010	12382	38901	3867	2943
Черноочене	53032	653	18976	31863	0	1541
Област Кърджали	861770	53272	80380	338937	349624	39557

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

Значително намаляват площите с наложилата се тютюневата култура като основна земеделската практика в областта. През 2016г. те са 6700 дка, като през 2013г са били 24 270 дка, т.е. налице е намаление от 72,39%. Основните типове тютюн, които се отглеждат, са от типа „Ориенталски“ и все още намират добър пазар навън. Това отговаря на тенденциите в световен мащаб в посока намаляване на площите, заети с тютюн, което се забелязва и на територията на областта и е свързано с намаляване на помощите, в съответствие с Общата селскостопанска политика. Традиционно хората, работещи в този сектор на растениевъдството, са с по ниско-образование и предприемаческа инициатива, а това, заедно с физико-географските особености, затруднява преориентиране на земеделието и намирането на алтернативни култури. Същевременно е налице увеличаване на площите, засяти с други култури като картофи, царевица, фасул, слънчоглед, пипер, дини и пъпеши.

Таблица 45. Разпределение по основни видове земеделски производства, дка

Култура	Посевна площ в дка 2013 г.	Посевна площ в дка 2014 г.	Посевна площ в дка 2015 г.	Посевна площ в дка 2016 г.
1. Картофи	8140	9470	6250	8260
2. Царевица	1430	1160	1250	1805
3. Фасул	960	1190	1070	1100
4. Слънчоглед	1480	1020	1600	2150
5. Домати	2090	2390	2640	2060
6. Пипер	5520	5420	6250	5960
7. Дини	400	448	385	615
8. Пъпеши	235	253	303	333
9. Ориенталски тютюн	24270	23534	15780	6700
10. Овес	450	460	420	450
11. Ечемик	1520	1430	1020	1010
12. Други				
ОБЩО:	46495	46775	36968	30443

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

В следващата таблица са изнесени данните за получената продукция от пролетни култури в периода 2014-2016 г.

Таблица 46. Получената продукция от пролетни култури в периода 2014-2016 г.

Култура	Засадени площи дка	Получена продукция тона	Среден добив кг/дка
1. Картофи			
Към 31.12.2014 год.	9470	10191	1076
Към 31.12.2015 год.	6250	9575	1532
Към 31.12.2016 год.	8260	8732	1057
2. Царевица			
Към 31.12.2014 год.	1160	326	281
Към 31.12.2015 год.	1250	340	272
Към 31.12.2016 год.	1805	541	300
3. Фасул			
Към 31.12.2014 год.	1190	90	76
Към 31.12.2015 год.	1070	71,5	67
Към 31.12.2016 год.	1100	75,5	69
4. Слънчоглед			
Към 31.12.2014 год.	1020	255	250
Към 31.12.2015 год.	1600	185	116
Към 31.12.2016 год.	2150	272,4	127
5. Домати			
Към 31.12.2014 год.	2390	1689	707

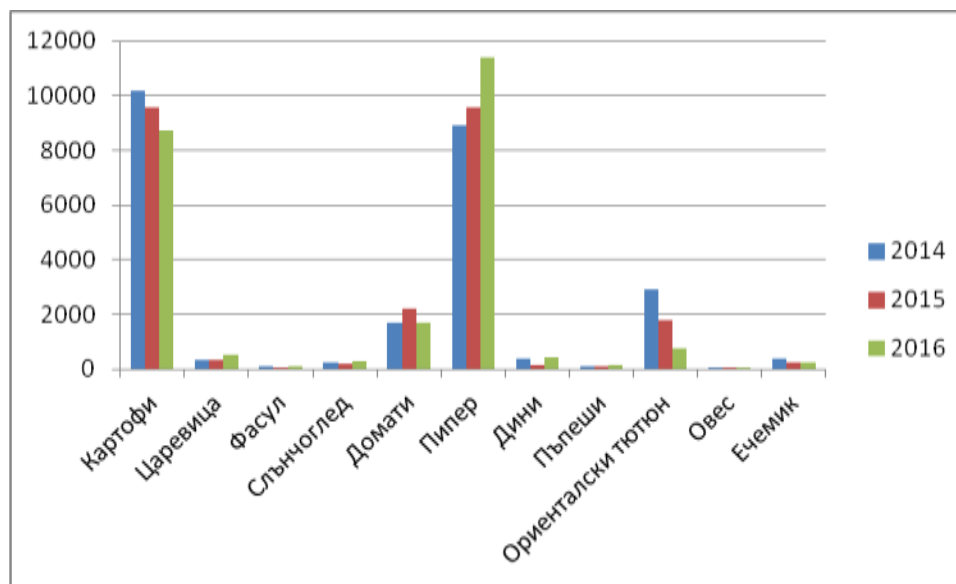
Култура	Засадени площи дка	Получена продукция тона	Среден добив кг/дка
Към 31.12.2015 год.	2640	2212	838
Към 31.12.2016 год.	2060	1702	826
6. Пипер			
Към 31.12.2014 год.	5420	8922	1646
Към 31.12.2015 год.	6250	9575	1532
Към 31.12.2016 год.	5960	11413	1918
7. Дини			
Към 31.12.2014 год.	448	391	873
Към 31.12.2015 год.	385	147	382
Към 31.12.2016 год.	615	410	667
8. Пъпеш			
Към 31.12.2014 год.	253	101	399
Към 31.12.2015 год.	303	88	290
Към 31.12.2016 год.	333	164,5	494
9. Ориенталски тютюн			
Към 31.12.2014 год.	23534	2902	123
Към 31.12.2015 год.	15780	1765,5	112
Към 31.12.2016 год.	6700	770	115
10. Овес			
Към 31.12.2014 год.	460	61,4	133
Към 31.12.2015 год.	420	57,5	137
Към 31.12.2016 год.	450	60	133
11. Ечемик			
Към 31.12.2014 год.	1430	371,5	260
Към 31.12.2015 год.	1020	215,5	211
Към 31.12.2016 год.	1010	248	246

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

Посочените данни показват, че средните добиви от половината от пролетните култури нарастват през 2016 г. в сравнение с предходната година, с изключение на тези от дини, картофи, слънчоглед, тютюн, ечемик, овес и фасул. Най-значително е повишението в средния добив на пипер, пъпеш и домати, а най-голямо свиване има именно в добивите на дини и слънчоглед. Зеленчукопроизводството е развито само по поречията на реките в областта, заради почвените характеристики и възможностите за напояване.

Наложително е да се насочат усилията и към други култури, съобразени с климатичните и почвени условия – картофи, фасул, пипер, домати, ягоди и други.

Графика 9. Получена продукция от пролетници, 2014-2016 г., тона

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

В следващите таблици е видно изменението на заетите площи с есенници за последните години.

Таблица 47. Засети земеделски площи с есенници, 2013-2016 г.

Община	Засети площи пшеница, дка				Засети площи ечемик, дка			
	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Ардино								
Джебел	190	160	70	100	20	50	80	
Кирково								
Крумовград	2160	2270	1850	2050	490	480	480	400
Кърджали	3200	2900	1555	1300	810	700	210	310
Момчилград	60	35		27				
Черноочене	2300	1900	1500	1600	200	200	250	300
Общо	7910	7265	4975	5077	1520	1430	1020	1010

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

На територията на област Кърджали има 59 053 дка поливни площи. От тях, годни за експлоатация, съгласно данни на „Напоителни системи“ ЕАД Клон Хасково, са 15 598 дка.

Таблица 48. Напоителни полета на територията на област Кърджали към 31.10.2017 г.

№	Напоително поле	Годни поливни площи, дка
1.	НП „Яворица“	3341

2.	НП „Петелово“	1593
3.	НП „Званица“	3870
4.	НП „Нановица“	3400
5.	НП „Бенковски“	3394
	ОБЩО	15598

Източник: „Напоителни системи“ ЕАД Клон Хасково

Към 31.10.2017 г. общият завирен обем на комплексните напоителни язовири е 14 335 000 куб. м., напоителните помпени станции са 6 бр., а водохващанията - 3 бр., разположени в общините Кирково, Кърджали, Момчилград и Черноочене, като не са налице напоителни язовири в Ардино и Крумовград, ав Джебел е налице само едно водохващане. В областта не е налице открита канална мрежа.

Таблица 49. Комплексни напоителни язовири на територията на област Кърджали към 31.10.2017 г.

Индикатори	Ардино	Джебел	Кирково	Крумов-град	Кърд-жали	Момчил град	Черно-очене	Общо
1. Комплексни напоителни язовири - брой	-	-	1	-	2	5	6	14
2. Общ завирен обем на комплексните напоителни язовири – куб. м	-	-	8000000	-	1880000	2125000	2330000	14335000
3. Напоителни помпени станции – бр.	-	-	1	-	2	1	2	6
4. Напорни тръбопроводи – км	-	-	0,149	-	2,820	1.500	1,941	6,41
5. Открита канална мрежа – км	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Водохващания – бр.	-	1	1	-	-	1	-	3

Източник: „Напоителни системи“ ЕАД Клон Хасково

Районът на Източните Родопи е подходящ за отглеждане на костилкови и орехоплодни овощни видове. Овощарството е с традиции в Източните Родопи, но поради десетилетията монокултурно отглеждане на тютюн и липсата на необходимост от развитие на алтернативно земеделие, те не са развивани. Сериозен тласък в увеличаване на площите, заети с овощни култури, дава финансирането по мерките на Програмата за развитие на селските райони. Въпреки наличието на финансови средства обаче, отглеждането на овощни култури изисква специфични знания и умения, които липсват при повечето от земеделските стопани.

Почвено-климатичните условия на района са предпоставка за отглеждане на технически култури (лен, памук, фъстъци и др.) и етерично-маслени и лечебни билки (лавандула, мента, маслодайна роза и др.), както и някои по-невзискателни зърнени

култури, като ръж. Основните предимства при отглеждането на етерично-маслените култури са минималните разходи за първоначален капитал за започване, неограничен пазар за продукцията както у нас, така и на европейските и световните пазари (САЩ), постоянна сравнително висока цена и др.

Животновъдство

Животновъдството е по-слабо представено и заема по-малък дял от общата селскостопанска продукция. Планинският и полупланинският релеф на района и наличието на пасища и ливади предразполага развитието на *овцевъдството, козевъдството и месодайното говедовъдство*.

В област Кърджали се отглеждат предимно крави за мляко и месо, добре развито е и овцевъдството. Към В периода 2014-2016г. г. се отглеждат следните видове и брой животни, както и птици по данни, предоставени от общинските служби по земеделие.

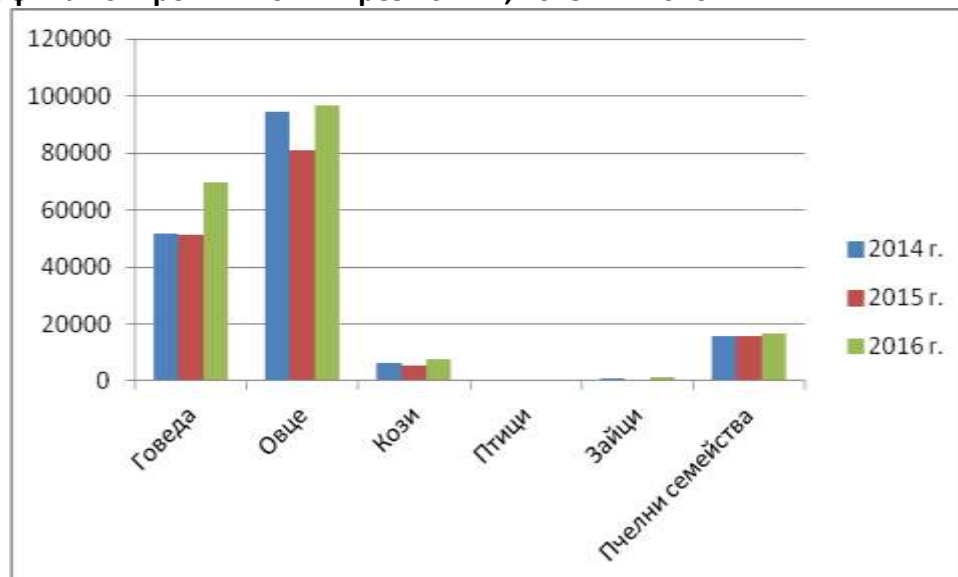
Таблица 50. Отглеждани животни на територията на област Кърджали, 2014-2016

г.

Видове животни	Мярка	2014 г.	2015 г.	2016 г.
1. Говеда	Бр.	51 805	51 343	69 651
В т. ч. крави	Бр.	38 224	38 210	55 720
2. Овце	Бр.	94 520	80 887	96 570
В т. ч. овце-майки	Бр.	72 028	72 032	93 000
3. Кози	Бр.	6 466	5 554	7 458
В т. ч. кози-майки	Бр.	4 611	4 594	6 800
4. Свине	Бр.	-	-	-
В т. ч. свине-майки	Бр.	-	-	-
5. Птици	Хил. бр.	260,5	260,8	286,0
В т. ч.		245,1	245,3	270,0
   кокошки-носачки	Хил. бр.			
   бройлери	Хил. бр.	3,8	-	-
6. Зайци	Бр.	1 009	212	1 524
В т. ч. зайкини	Бр.	1 009	212	1 524
7. Пчелни семейства	Бр.	15 644	15 603	16 677

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

Графика 10. Брой животни през 2014 г., 2015 г. и 2016 г.

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

Относителният брой на говедата, овцете, вкл. овцете-майки в областта се запазва през годините. Пчелните семейства са се увеличили с 1 033 бр. Говедовъдството в областта все още е силно раздробено. В около 90% от стопанствата се отглеждат 1-2 крави от местното родопско говедо. Примитивният начин на отглеждане на животните, както и небалансираното им хранене, създават сериозни проблеми със селекцията, което определя и ниската млечна продуктивност в момента.

Овцевъдството в област Кърджали е традиционен отрасъл. Има създадени две сдружения на овцевъдите. Проблемите пред отрасъла са високите цени на фуражите и ниските изкупни цени на живите агнета.

Таблица 51. Получена продукция от животни и птици, 2014-2016 г.

Показатели	Мярка	2014 г.	2015 г.	2016 г.
МЕСО от:	Кл. тегло			
– ЕРД	т.	945	929	1155
– ДРД	т.	224	130	233
– свинско	т.	1252	1090	1292
– птиче	т.	-	-	-
МЛЯКО				
общо	х. л.	5141	5386	6844
– краве	х. л.	5141	5384	6844
– биволско	х. л.	-	-	-
– овче	х. л.	-	2	-
– козе		-	-	-
Яйца	х. бр.	15794	33554	33554
Мед	т.	18	8	19
Непрана вълна	т.			

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

Данните от таблицата показват, че количеството на получената продукция от животновъдство, в сравнение с предходните години, е с положителен индекс. Най-висок е индексът при яйцата, следван от този на млякото.

От 2016 г. отпада категоризирането на фермите за производство на сурово краве мляко. През 2015г. те са 82 бр. В областта, към 27.10.2017 г., одобрените изкупвачи за изкупуване на мляко в цялата област са 10 бр., в това число: община Ардино – 5 бр., община Джебел – 1 бр., община Кирково – 1 бр., община Кърджали – 2бр. и община Момчилград – 1бр. Млекопреработвателните предприятия в региона са 6 бр., с 1 бр. по-малко в сравнение с периода 2014-2016 г., месопреработвателните предприятия са 2 броя, а кланиците – също 2 бр.

Таблица 52. Информация за ферми, млеко- и месопреработвателни предприятия и кланици на територията на област Кърджали

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.	към 31.10.2017 г.
1. Брой категоризирани ферми на територията на област Кърджали от I категория	75	82	Няма информация	Няма информация
2. Брой млекопреработвателни предприятия на територията на област Кърджали	7	7	7	6
3. Брой месопреработвателни предприятия на територията на област Кърджали	2	2	2	2
4. Брой кланици на територията на област Кърджали	3	3	4	4

Източник: Областна дирекция „Земеделие“-Кърджали

Мандри: На територията на област Кърджали за периода 01.2014 – 12.2016 г. са активни 7 мандри. Една мандра е прекратила дейност през 2017 г. В седемте млекопреработвателни предприятия, общото количество изкупено и преработено мляко през 2016 г. е 6 844 т. Постъпилото през 2016 г. мляко за преработка в областта е 5 141 т.

Кланици: На територията на област Кърджали функционира 4 броя кланици.

Ловно стопанство: По-важни представители на ловната фауна, които се срещат постоянно или временно на територията на областта, са сърна (разпространена в горските комплекси), дива свиня (повсеместно разпространена с неравномерна гъстота), елен лопатар (среща се в границите на Дивечовъден участък (ДУ) „Студен Кладенец“ и ДЛС „Женда“), заек (повсеместно разпространен с неравномерна гъстота), лисица (разпространена със значителна гъстота), тракийски кеклик (интересен обект на лов с малка численост в отделни райони), чакал (с неравномерна гъстота и разпределение), вълк (мигриращ вид).

Язовирите в района, освен местообитания на водолюбиви видове птици, бозайници, риби и земноводни, са и ресурс с потенциал за развитие на спортния риболов, водните спортове и рекреацията. В повечето случаи, прекомерният улов на риба и зарибяването с нетипични видове, както и упражняването на водни спортове, оказват негативно влияние върху ценните видове и местообитания.

Държавно ловно стопанство „Женда“ е разположено на обща площ от 16 118 ха, а релефът е нископланински, силно пресечен от множество долове. Билата са заоблени, а склоновете много стръмни и урвести. Надморската височина варира от 400 до 1100 м. Всяка година в него се отстрелват по 10-15 трофейно зрели животни от различните видове едър дивеч. Между 40 и 50 са животните - главно муфлон, дива свиня и елен лопатар, които се разселват в други райони на страната. На територията на стопанството са изградени 2 ловни дома - “Женда” и “Болярци”, поддържани в много добро състояние и предоставящи възможност за комбиниране на ловните излети и посрещане едновременно на две ловни групи.

Дивечовъден участък „Студен кладенец“ е разположен южно от яз. Студен кладенец, върху част от склоновете на Източните Родопи, и се намира на територията на общините Момчилград, Крумовград и Кърджали. Площта му е 5 186 хектара. Благоприятните природни условия обуславят развитието на богата фауна с голямо видово разнообразие, включително редица защитени видове.

Горско стопанство: В териториално-структурно отношение горите и териториите горски фонд са обединени в една Регионална дирекция по горите – Кърджали. Горите в област Кърджали са разположени структурно в 5 държавни горски стопанства - “Ардино”, “Кирково”, “Крумовград”, “Кърджали”, “Момчилград” и 1 държавно ловно стопанство “Женда” (община Черноочене).

Таблица 53. Горски фонд на територията на област Кърджали, дка

Териториална единица	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Ардино	22 072	25 212	25 212
Джебел	14 982	14 982	14 982
Кирково	33 547	33 546	33 546
Крумовград	49 749	49 749	49 617
Кърджали	27 722	29 031	29 700
Момчилград	18 492	18 492	18 493
Черноочене	22 027	20 719	20 755
Област Кърджали	188 591	191 731	192 305

Източник: Регионална дирекция по горите – Кърджали

През 2016 г. общата площ на горския фонд възлиза на 192 305 дка, докато през 2014 г. е била 188 591 дка. Основната част е държавна собственост или 93 % от горския фонд. Запасът от дървесина през 2015 г. възлиза на близо 26 млн. куб. м при средна възраст на горите от 40 години. Преобладават иглолистните гори.

Таблица 54. Горски фонд на територията на област Кърджали по вид собственост, дял в % към 31.10.2017 г.

Териториална единица	Държавна, %	Общинска, %	Частна, %
Ардино	76	22	2
Джебел	95	4	1
Кирково	95	3	1

Териториална единица	Държавна, %	Общинска, %	Частна, %
Крумовград	98	1	1
Кърджали	97	2	1
Момчилград	98	1	1
Черноочене	92	5	3
Област Кърджали	93	5	1

Източник: Регионална дирекция по горите – Кърджали

Характерът на горите в областта благоприятства добива предимно на средна и дребна дървесина, като суровина за добив на целулоза. Дърводобивът, дървопреработването, лесокултурната дейност, добивът на сено, гъби, горски плодове и билки дават възможност за основни доходи или допълнителни такива на значителна част от местното население. Горските ресурси играят важна роля в поддържането на биологичното равновесие, подобряват климата, регулират водния режим, защитават селскостопанските площи, пътищата и селищата от ерозионни процеси. Основните противоерозинни мерки са свързани с изграждане на баражи, биоплетове, биопрагове и каменни прагове.

Лесоустройството се базира на дългогодишна практика, но все още се концентрира изключително върху използването на дървесните ресурси, като липсва многофункционално управление на горите. Освен дърводобива стопанско значение има вторичното използване на горите за събиране на билки, гъби и горски плодове, развитие на ловния и екотуризма. Основните проблеми в сектора са свързани с незаконните сечи, невъзможността на частните стопани за реално управление на горската собственост и липсата на финансов ресурс за инвестиции за залесяване на обезлесени и ерозирани терени. Специфичен аспект е опазването на горите от пожари, включително развитие на сътрудничеството през границата.

Рибно стопанство: Понастоящем садковото производство на риба в региона се осъществява в регистрираните садкови стопанства, които са 12 на брой през 2016 г. и са с 2 повече от тези през 2012 г. В тях се произвежда по-голямата част от продукцията в региона. Това се обуславя от наличието на два големи водоема – яз. Кърджали и яз. Студен кладенец, които осигуряват много добри условия за развитието на садковото производство и концентрират садковите стопанства. Именно с тях са свързани и тенденциите за развитие на сектора като цяло.

Таблица 55. Регистрирани стопанства, издадени разрешителни и билети в област Кърджали за периода 2012-2017 г.

	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015г.	2016 г.	31.10.2017 г.
Регистрирани садкови стопанства	10	10	10	12	12	12
Добив на риба, кг. /около продажби в кг./	85 326	100 292	56 160	75 533	70 923	59 794
Издадени разрешителни за стопански риболов*	14	0	0	0	0	0

	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015г.	2016 г.	31.10.2017 г.
Издадени билети за любителски риболов	3 784	2 811	2 925	2 427	3 847	3 493

Източник: Изпълнителна агенция по рибарство и аквакултури, Сектор „Рибарство и контрол“ – Кърджали

*След промените в Закона за рибарството и аквакултурите, през 2012 г. разрешителни за стопански риболов се издават само за Черно море и река Дунав

2.2.2. ДОБИВНА ПРОМИШЛЕНОСТ

Област Кърджали е богата на полезни изкопаеми. Със значителни залежи на такива разполагат общините Кърджали, Момчилград, Ардино и Джебел. С ограничени запаси и с предимно местно значение са тези, открити в общините Кирково и Крумовград. Единствено в община Черноочене няма открити запаси от полезни изкопаеми.

Таблица 56. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Пред-приятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
В. Добивна промишленост	6	..	..	..	..	..	..

Източник: НСИ

Предприятията в добивната промишленост представляват под 1% от общия брой фирми в областта, но за тях е характерна високата интензивност на труда и броят на заетите, макар и конфиденциален не е малък.

От рудните полезни изкопаеми на територията на област Кърджали има разкрити находища на оловно-цинкови, златни и хромови руди. Оловно-цинкова руда с полимерен характер се добива от фирма “Горубсо-Кърджали” АД в четирите рудника на територията на област Кърджали – рудник “Еньовче” (община Ардино) и рудниците “Звездел”, “Галенит” и “Пчелояд” (община Момчилград), но към настоящия момент всички тези находища са изчерпани и рудниците са закрити. Обогабителната дейност се извършва от специализирани фабрики в Кърджали. Основен проблем се явява намалението на металното съдържание в рудата, което се отразява финансово по цялата верига. Друг проблем е възстановяването на терените в близост до рудниците, както и контролът по пречистването на промишлените води от рудодобива, който не е ефективен. Залежи на златна руда са открити при с. Седефче (община Момчилград) със средно съдържание на злато от 1,3 г. на тон. Находище на злато е открито в м. Ада тапе в близост до гр. Крумовград, като според експертни оценки запасите от златна руда са между 28-32 тона с високо процентно съдържание. Находище на хромова руда е открита в с. Добромирци (община Кирково) със запаси около 238 х. тона.

Нерудните полезни изкопаеми имат значителен дял в добивната промишленост на областта и представляват важна предпоставка за икономическото му развитие. При с. Добровелец и с. Пропаст (общ Кърджали) са открити единствените залежи от бентонит в България, които намират приложение главно в металургията и винарската промишленост. Основното предприятие за производството на бентонитови, перлитови и зеолитови продукти е „Ес енд Би Индастриъл Минералс“ АД – Кърджали (бивш „Бентонит“ АД).

В областта са съсредоточени 100% от запасите с перлит при с. Воденичарско (община Джебел), който се използва главно в производството на топлоизолационни материали. Предприятие за преработка на перлит е разположено до ж.п. сп. Джебел, община Момчилград. Находища на зеолит са открити при селата Седловина, Бели пласт и с. Мост (община Кърджали), които намират приложение в селското стопанство. При с. Ленище (община Ардино) е открито находище на пегматити; запаси от талкомагнезит и талкошисти има в гр. Джебел и с. Добринци (община Джебел). Находища от азбест са открити при с. Чубрика (община Ардино) и с. Джерово (община Кирково).

Областта е сравнително богата на строителни и облицовачни материали, като в община Кърджали се намира единственото находище в България на трас - основен компонент за производството на цимент. При с. Ковил (община Крумовград) и Момчилград са основните находища от туфите за облицовка. Край с. Папрат (община Джебел) се намира находище на туфи за керамичната промишленост. Запаси от мрамор за облицовка има край Ардино, а мрамори за мозайка и брашно има при с. Папрат (община Джебел). Добра перспектива за развитие на добивната индустрия има именно в експлоатацията на големите залежи на високо качествен мрамор, имайки предвид, че най-богатите находища на мрамор в Европа са на изчерпване.

В областта се намират и находища на различни видове варовици. При с. Плазище (община Джебел) и селата Енчец и Черна скала (община Кърджали) се добиват варовици за фуражната промишленост, а варовици за трошен камък се добиват в с. Рани лист (община Кърджали).

Едно от съществените предизвикателства на отрасъла е изпълнението на различни екологични норми, свързани с присъединяването към ЕС, което ще изисква допълнителни инвестиции, без това непременно да се отрази на производствения капацитет.

2.2.3. ПРЕРАБОТВАЩА ПРОМИШЛЕННОСТ

Таблица 57. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
С. Преработваща промишленост	481	607 327	85 544	16 041	11 036	93 053	394 565

Източник: НСИ

Важно място в икономическото развитие на област Кърджали заема преработващата промишленост. В този отрасъл дълготрайните материални активи през 2016 г. са най-много – 394 565 хил. лева или 58,53% от тези за областта. Техните обеми се увеличават значително и в годините. Фирмите от отрасъла са специализирани в преработката на нерудни и рудни изкопаеми и производство на олово, цинк, калай и техните сплави, пластмасови изделия, продукти от бентонит, перлит и зеолит, както и изделия след металообработка, текстилно и шивашко производство. Характерно за местната икономиката е концентрацията на промишленото производство главно в общинските центрове. Преработвателните предприятия ползват като суровини продуктите от селското стопанство, а леката промишленост – предимно текстилни суровини от внос или произвеждани извън региона.

През 2016 г. в преработващата промишленост работят общо 481 предприятия. Нетните приходи от продажби на произведената продукция в отрасъла за 2016 г. е в размер 607 327 хил. лв.

Металургията, машиностроенето и металообработването са традиционни за област Кърджали и се характеризират с разнообразна вътрешноотраслова структура. „ОЦК“ АД – Кърджали, чиято дейност е производство на олово, цинк, калай и техните сплави, преустанови дейността си. Новият собственик работи по изграждане на нов цинков завод.

Металообработването и производството на пластмасови изделия е представено от “Пневматика Серта” за хидравлични и пневматични цилиндри, “Монек-юг” за минно и металургично оборудване, “Формопласт” за шприц форми за пластмаса, турската фирма “Теклас България” за производство на автомобилни части (община Кърджали) за помпи от неръждаема стомана, „Хранинвест-ХМК” и “Промаш” ООД (община Момчилград) за автоматизирани линии за хляб, на хидравлични и пневматични компоненти - “Джебел 96” – ООД и “Кирково” ООД, на месингови и поцинковани фитинги - “Тунимекс” ЕООД Ардино. Отрасълът е силно зависим от международната конюнктура, по-специално от динамиката на цените на металите, енергийните източници и други суровини на международните борси. Основните проблеми могат да възникнат по линия на ценови шокове при закупуване на основната суровина – черни метали. Секторът се явява един от основните замърсители в област Кърджали.

Дърводобивът е много добре развит в област Кърджали и се осъществява предимно от държавните горски стопанства. Дървеният материал се изнася за вътрешността на страната и в чужбина, като дървесината не се преработва дълбочинно в региона. Като цяло, отрасълът има добри перспективи за развитие, отчитайки местните ресурси, свързани с дълбочинното използване на суровината на базата на сравнително богатите ресурси от дървесина. Дълбочинното използване на дървесината и затваряне на цикъла “добив на дървен материал – първична преработка – краен продукт” би довело до излизане на нови пазари и намаляване на финансовите разходи на местните дървопреработвателни и мебелни предприятия.

Значими за региона подотрасли на преработващата промишленост са текстилната и шивашката промишленост, където е и значителна част от чуждестранните преки инвестиции, идващи от Гърция, Турция, Германия и Холандия. Основен пазар на продукцията (основно поръчки тип “ишлеме”), са предимно клиенти от Германия, Франция, Италия и Холандия. Това поражда проблеми, свързани с пазарната реализация

на продукцията и ограничените възможности за реинвестиции в оборудване. Допълнителен проблем на отрасъла е ниската ефективност на труда и сравнително ниската средна работна заплата, които пораждат текучество и недостиг на работна сила. През годините по-неконкурентоспособните фирми на база на силно “сивеещите” отношения с персонала, изграждат негативен имидж на отрасъла.

Основното предизвикателство пред сектора в средносрочен план е *нарастването на производителността на труда*. Конкурентният натиск на европейския пазар (където е основната част от износа) от година на година става все по-силен. Освен това, общото нарастване на средната заплата в страната може да предизвика процеси на отлив на работна сила от сектора. Единственото противодействие е увеличението на производителността с темпове, които изпреварват конкурентния натиск и темпа на нарастване на средните заплати. Данните за развитието на отрасъла (брутна продукция и нетни приходи) сами по себе си създават впечатлението за растеж, който ще продължи в средносрочен период. Тъй като мнозинството от фирмите работят като изпълнители на поръчки, те са силно зависими от цената на труда и производителността, която могат да постигнат, т.е могат да останат на пазара само дотолкова, до колкото им позволява постигнатата производителност. Освен това основният пазар на продукцията им (ЕС) към момента е в стагнация и възложителите на поръчки търсят все по-ниска цена за единица продукт. Основните стратегии за оцеляване и растеж на фирмите, които имат капацитет и способност да останат по-дълго, могат да се обобщат по следния начин: Повишаване на производителността на труда чрез организация и ново технологично оборудване; специализиране и универсализиране на способностите за производство на къси и разнообразни серии облекла; изграждане на собствени марки облекла.

Силно стимулиращо въздействие на местните предприятия от този сектор може да окаже динамичното и успешно развитие на отрасли като туризъм, хотелиерство и търговия. Перспективите в развитието на хранително-вкусовата промишленост се свързват с възстановяване на животновъдството, като се стимулира възникването на вертикални клъстери с предприятия от хранително-вкусовата промишленост.

2.2.4. ПРОИЗВОДСТВО И РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЕЛЕКТРИЧЕСКА И ТОПЛИННА ЕНЕРГИЯ И НА ГАЗООБРАЗНИ ГОРИВА

Таблица 58. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Пред-приятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаг-раждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
D. Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	12	5 224	1 644	164	11	125	19 855

Източник: НСИ

Развитието на производството на електрическа и топлинна енергия, както и това на газообразни горива не е особено застъпено в област Кърджали. През 2016 г. предприятията, развиващи дейност в тази област, са едва 12, а ДМА възлизат на 19 855 хил. лева. Електроразпределението и електроснабдяването в областта се осъществява от „ЕВН България Електроразпределение“ АД (ЕВН ЕР), „ЕВН България Електроснабдяване“ АД (ЕВН ЕС) и „Електроенергиен системен оператор“ ЕАД, Мрежови експлоатационен подрайон - Кърджали, в чийто предмети на дейност са експлоатация на електроразпределителната мрежа, пренос и разпределение на електрическа енергия с цел снабдяване на клиентите, доставка и продажба на електрическа енергия на потребителите, които са присъединени към нея; управление на разпределителната мрежа; поддържане на обектите и съоръженията, в съответствие с перспективите за икономическо развитие и прогнозите за изменение на електропотреблението.

На територията на област Кърджали електроснабдяването е в добро състояние. Електрифицирани са 100% от населените места. Изграждането на каскада "Горна Арда" (проект с национално значение) ще подобри местната инфраструктура, ще създаде условие за разкриване на нови работни места, ще подобри икономическото състояние на Област Кърджали и ще интегрира енергийната система на областта и страната с енергийните системи на съседните страни.

Топлофикационната система в област Кърджали не е развита. Тя обхваща много малка част от гр. Кърджали. Отделни сгради в централната част на града се топлоснабдяват от общ топлоизточник - паровата централа за технологични нужди "Горубсо". Централата разполага с 3 котела КМ 12, с производителност 36 т/ч пара. Съществуват и локални котелни уредби в отделни сгради, но те не работят поради липса на абонати. Съвременните проучвания в европейски мащаб сочат, че топлофикационните системи за битови и технологични нужди могат да бъдат конкурентоспособни само, ако са със значителен мащаб и обхват. Това налага проблемите с осигуряването на топлоенергия за населението и промишлеността да се решават чрез ускорено газоснабдяване и газификация.

Снабдяването и разпределението на природен газ в област Кърджали се осъществява от "Ситигаз България" ЕАД – еднолична собственост на "Група Дружества Газ Римини" АД (Италия). Предмет на дейност на дружеството е разпределение и продажба на природен газ в обособена територия Тракия, обособена територия Силистра и община Габрово, след изграждане на собствена газоразпределителна мрежа в 42 общини, като лицензиите на фирмата са за 35 години¹ (лицензия издадена от ДКЕВР №Л-209-08/03.10.2006 г. за разпределение на природен газ за обособена територия Тракия и лицензия №Л-209-12/27.04.2009 г. за снабдяване с природен газ от краен снабдител). Към 2017 г. дружеството обслужва само община Кърджали, където в периода 1 януари 2014 г. - 30 октомври 2017 г. са газифицирани 99 сгради:

- Домакинства: 80 бр.
- Обществени сгради: 15 бр.
- Фирми: 4 бр.

---

¹ Съгласно чл. 43 от Закона за енергетиката, за една обособена територия на страната се издава само една лицензия за разпределение на природен газ и за снабдяване с природен газ от крайни снабдители.

През 2017 г. МРРБ е издало разрешение за строеж на "Междусистемна газова връзка Гърция-България" на територията на общините Стара Загора, Раднево и Опан в област Стара Загора, общините Димитровград и Хасково в област Хасково и общините Джебел, Кърджали, Момчилград и Кирково в област Кърджали. Проектът предвижда изграждане на газопровод, който ще свързва директно националните газопреносни мрежи на Република Гърция и Република България. Входната точка на газопровода е в района на град Комотини (Гърция), а изходната точка е в района на град Стара Загора (България). С реализацията на проекта, който се очаква да бъде реализиран до 2020 г., ще се осигурят повече източници за доставка на природен газ за България.

2.2.5. ДОСТАВЯНЕ НА ВОДИ, КАНАЛИЗАЦИОННИ УСЛУГИ, УПРАВЛЕНИЕ НА ОТПАДЪЦИ И ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ

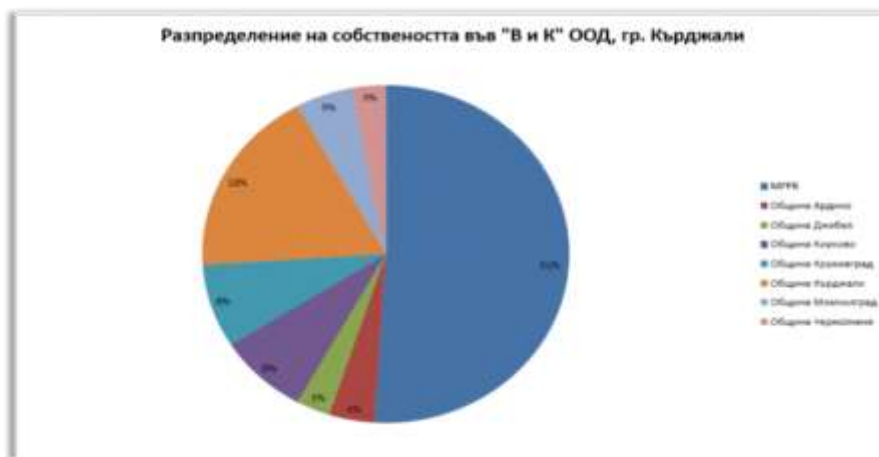
Таблица 59. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
Е. Доставка на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	3	..	..	..	..	..	..

Източник: НСИ

По данни на НСИ, предприятията в този сектор са 3. Водоснабдяването на област Кърджали се осъществява от "Водоснабдяване и канализация" ООД, гр. Кърджали. Съдружници в дружеството са държавата в лицето на Министъра на регионалното развитие и общините на територията на областта.

Графика 11. Разпределение на собствеността в "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Източник: ВиК ООД, Кърджали

Около 89,85% от населението е свързано към водопроводната мрежа на дружеството и ползва неговите услуги. В област Кърджали са водоснабдени 259 селища от общо 468 или 55,34%. На територията на област Кърджали дружеството използва 140 броя водоизточници. Водоснабдяването на населените места се осъществява чрез над 100 бр. помпени станции. Голяма част от водопроводите са с изтекъл срок на годност и в следствие на това загубите на вода са големи. Общата загуба на вода се движи в рамките на 49,90%.

Най-големият замърсител с производствени отпадъчни води е „ОЦК“ АД-Кърджали, който е преустановил дейността си към момента, но на негово място се изгражда ново предприятие.

Канализационна система има изградена в следните градове от област Кърджали: гр. Кърджали, гр. Момчилград, гр. Крумовград, гр. Ардино и гр. Джебел. Населението, ползващо канализационни услуги е 63 185 души, което представлява 41,98 % - ниска степен на ниво на покритие с тези услуги.

Съгласно Решения №43 от 8.02.2011 г. и №68 от 22.02.2011 г. на Министъра на околната среда и водите, съответно на община Джебел и на община Кирково са предоставени за срок от 25 години за безвъзмездно за управление и ползване находища на минерална вода намиращи се в двете общини – изключителна държавна собственост. В тази връзка, са предприети необходимите действия от общините за проучване или изграждане на инфраструктура с цел оползотворяване на предоставеното количество минерална вода.

2.2.6. СТРОИТЕЛСТВО

Таблица 60. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (А21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаг-раждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
Ф. Строителство	286	104 089	18 713	3 415	1 763	12 282	47 109

Източник: НСИ

Един от основните отрасли в област Кърджали е "Строителство". През 2016 г. ДМА в сектора възлизат на 47 109 хил. лв., като за сравнение през 2011 г. те са 44 606 хил. лв, Вероятна причина за слабия ръст е необходимостта от друг тип материални активи, свързани с типа строителство, които компаниите изпълняват – инфраструктурни обекти, дейности свързани с енергийна ефективност и изграждане/реиновиране на културни и туристически забележителности, финансирани със средства по оперативните програми и ПРСР. Основни представители в бранша са: "Ардастрой" ООД - Кърджали, "Саварона" ЕООД - Кърджали, "Родопастрой" ООД - Момчилград и "Пътстройинженеринг" АД - Кърджали.

Динамиката на пазара на недвижими имоти, растящите цени, ипотечното кредитиране на граждани и повишеното търсене на жилищни площи създават силни пазарни стимули в сектора. При положително развитие на индустриалния сектор, очакванията са евентуалните инвестиции да се насочат предимно в закупуване на нова техника и технологии, а не толкова в изграждане на нов сграден фонд. Потенциалът за развитие в строителството ще зависи от увеличаващите се публични инвестиции в инфраструктурни и културно-битови обекти, финансирани от Структурните фондове на ЕС.

За периода от 2013 до 31.10.2017 г. в Област Кърджали са въведени общо 54 строежи от първа, втора и трета категория, както и строежи по §24, ал 1. от заключителните разпоредби на ЗУТ.

Таблица 61. Въведени в експлоатация строежи на територията на на област Кърджали от първа, втора и трета категория, както и строежи по §24, ал 1., от заключителните разпоредби на ЗУТ, брой

Общини	2013 г.				2014 г.				2015 г.				2016 г.				Към 31.10.2017 г.			
	1	2	3	§24	1	2	3	§24	1	2	3	§24	1	2	3	§24	1	2	3	§24
Ардино, бр.			2																	
Джебел, бр.			2				1													
Кирково, бр.			1				1				1				1					
Крумовград, бр.			5				3													
Кърджали, бр.			6				6				4				4					3
Момчилград, бр.			6								2				2					2
Черноочене, бр.			2																	
Област Кърджали			24				11				7				7					5

Източник: РО НСК – Кърджали

За периода 01.01.2014 г. до 31.10.2017 г. са въведени в експлоатация 10 бр. общински и 44 бр. строежи на фирми на комунални услуги и инфраструктура от трета категория.

Таблица 62. Въведени в експлоатация строежи на територията на област Кърджали от първа, втора и трета категория, както и по §24, ал. 1., от заключителните разпоредби на ЗУТ, за периода 01.01.2014г. до 31.10.2017 г.

Въведени в експлоатация строежи	Вид на финансирането				
	Държавно, (без съ-финансиране по донорски програми)	Общинско (без съфинансиране по донорски програми)	По евр. проекти и проекти, финансирани от др. донори	Фирми на комунални услуги и инфраструктура	Др. частни фирми (напр. производство, строителство, търговия и др.)
Строежи от първа категория, бр.	-	-	-	-	-

Строежи от втора категория, бр.	-	-	-	-	-
Строежи от трета категория, бр.	-	10 бр.	-	44 бр.	-
Строежи по §24, ал. 1 от закл. разпоредби на ЗУТ	-	-	-	-	-
Общо	-	10 бр.	-	44 бр.	-

Източник: РО НСК – Кърджали

2.2.7. ТЪРГОВИЯ

Таблица 63. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (А21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
Г. Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	2 090	378 725	24 945	1 784	3 520	22 071	56 391

Източник: НСИ

През 2016 г., компаниите, занимаващи се с търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети наброяват 2 090. Те са реализирали около 28,72% от нетните приходи от продажби на територията и печалба в размер на 378 725 хиляди лева. Доста висок процент от заетите в областта са именно в този сектор – 15,73%. Дълготрайните материални активи през разглеждания период достигат 56 391 хиляди лева и са на близки нива с тези в строителството, който е един от значимите сектори в Кърджалийска област.

2.2.8. ТРАНСПОРТ; СКЛАДИРАНЕ И ПОЩИ

Таблица 64. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (А21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
Н. Транспорт, складиране и пощи	417	42 219	4 831	450	660	3 664	12 343

Източник: НСИ

Транспорта, складирането и пощенските дейности в област Кърджали през 2016 г. се осъществяват от 417 предприятия, които са реализирали НПП в размер на 42 219 и са осигурили заетост на 660 души, чийто средно годишно възнаграждение възлиза на 3 664 лева.

Дейността по строителството, ремонта, поддържането, експлоатацията и охраната на републиканската пътна мрежа на територията на областта се осъществява от Областно пътно управление-Кърджали, което е специализирано звено към Изпълнителна агенция "Пътища"-София. Общата преценка е, че пътищата в областта са 30 % в добро, 30 % средно и 40 % - в лошо състояние.

Проблем е недостатъчната изграденост на обходни пътища на по-големите градове в област Кърджали, поради което автомобилният трафик преминава през голям брой населени места. Тази необходимост е най-вече належаща за областния град Кърджали.

В настоящия момент, в сферата на пътническите превози преобладава автобусният транспорт. В област Кърджали за международен превоз на пътници към 31.10.2017 г. са лицензирани 63 фирми с 334 заверени копия на лиценз (евентуално автобуси), като през 2010 г. са били 22 фирми с 112 автобуса, като увеличението се дължи на намалението на лицензираните превозвачи за превози в Република България (вътрешни превози) – 33 фирми с 125 МПС, като през 2010 г. са били 79 фирми с 301 автобуса. Предпочитан е Лицензът на Общността, който дава възможност за извършване на превози както в страната, така и в чужбина.

Автобусните превози в страната се осъществяват посредством разработени републиканска, областна и общински транспортни схеми. Общинските центрове и населените места имат ежедневна връзка с областния център гр. Кърджали чрез добре балансираната областна транспортна схема. Най-интензивни са връзките с Момчилград (24 курса) и Джебел (28 курса). До Ардино се движат 11 автобуса дневно, до Крумовград и до Кирково - 11. От град Кърджали за страната ежедневно потеглят автобуси на превозвачи от област Кърджали по основни направления: Хасково - 11 курса, Пловдив - 6 и София - 9. До град Смолян и до град Стара Загора потеглят по 1 курс дневно. Най-далечните дестинации в страната са до град Варна - 2 курса на ден, до град Русе - 1 курс на ден, до град Плевен - 2 курс на ден. В годините тези транспортни схеми почти не са променяни.

Осъществява се и международен превоз на пътници, като функционират няколко международни линии с направление Турция. Осъществяват се по 37 курса в 7 дестинации. Открита е и една линия до Дюселдорф /Германия/.

Таксиметровият превоз на пътници се осъществява от 266 лицензирани фирми с 554 леки автомобили.

Нуждите на населението от пътнически автомобилен транспорт са задоволени. В експлоатация са по-голям брой автобуси, с качества, съответстващи на налаганите от европейските транспортни структури. Ще продължи отпадането от пазара на малките фирми и обединяването им в структури, гарантиращи им по-голяма стабилност и оцеляване.

В област Кърджали към 31.10.2017 г. функционират 68 превозвачи, които извършват превози на товари в страната, притежаващи общо 262 товарни автомобили и 39 ремаркета спрямо 50 фирми с 97 МПС и 49 ремаркета през 2010 г. Лиценз на Общността притежават 74 фирми с 303 копия на Лиценза на Общността срещу 55 фирми с

260 ППС през 2010 г. Към момента са задоволени нуждите от товарен транспорт, породени от функционирането на промишлените предприятия. Важно е да се отбележи, че по-голямата част от товарния автомобилен парк е обновен и съответства на европейските и международни норми, като увеличението на автомобилите се дължи на това, че старите МПС не се изключват от лицензите. Налага се изводът, че в момента не се извършват повече превози, въпреки увеличения състав от МПС.

На територията на област Кърджали, към 31.10.2017 г. има регистрирани 60 610 ППС. Най-голям дял от тях заемат автомобилите 53 482 броя, като 47 133 са леки, автобусите са 641, мотоциклетите са 4 640 и мотопедите 1 440, товарните автомобили са 4 953 и специалните са 555. За сравнение, към 31.10.2016 г. ППС са 66 187 броя (5 577 броя повече спрямо 31.10.2017 г.) Най-голям дял от тях отново заемат автомобилите 59 111 (5 629 повече спрямо сега), като 52 189 са леки (5056 повече спрямо 2017 г.), автобусите са 703 (62 повече от 2017 г.), мотоциклетите са 4517 (със 123 по-малко от 2017 г.), мотопедите 1352 (88 по-малко от 2017 г.), товарните автомобили са 5 427 (474 повече от 2017 г.) и специалните са 591 (36 повече спрямо 2017 г.).

Последната година се наблюдава намаление на първоначалните регистрации. През 2016 г. са били 7 654 броя, а през 2017 г. са 4 227 или с 3 427 по-малко. Намалението в броя на регистрираните ППС се дължи още и на прекратяването на регистрации, свързани с: брак (1 719 бр. за 2017 г.); служебно прекратяване поради липса на застраховка гражданска отговорност 9 352 броя за 2017 г. (2 150 от тях са възстановени след прекратяването).

Запазва се съотношението в броя на регистрираните автомобили в областния град и останалите населени места. Повече от една трета от всички МПС са в гр. Кърджали.

Продължава тенденцията да се регистрират автомобили втора употреба на възраст над десет и повече години- около 98.5 %. Под един процент са регистрираните нови, лични, леки автомобили на възраст до пет години. Възрастта е основна причина за замърсяване на въздуха и безопасността пряко влияе на безопасността на движението и настъпилите ПТП.

През последните години се наблюдава тенденция към намаляване както на пътническите, така и на товарните жп превози в областта. Оператори на услугите са „БДЖ Пътнически превози“ ЕООД - София и „БДЖ Товарни превози“ ЕООД - София.

През 2011 г. се наблюдава леко увеличаване на броя на пътниците, но увеличението не е достатъчно, за да може да се направи извод, че негативната тенденция е преодоляна. Причините за тази тенденция се свързват с икономическата криза, увеличената безработица, обстоятелството, че техническото състояние на железния път не позволява висока скорост на влаковете, както и поради засилената интервенция от страна на частните автобусни превозвачи.

Таблица 65. Брой пътници и приходи от пътнически превози на “БДЖ-Пътнически превози” ЕООД за област Кърджали за периода 2013-2016 г.

Пътници/приходи от продажби	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
1. Брой пътници, използвали услугите на “БДЖ-Пътнически превози” ЕООД (област Кърджали)	43 483	38 425	39 282	35 058

2. Приходи от пътнически превози на “БДЖ-Пътнически превози” ЕООД (област Кърджали), лв.	48 260,60	40 651,70	41 503,35	37 564,71
--	-----------	-----------	-----------	-----------

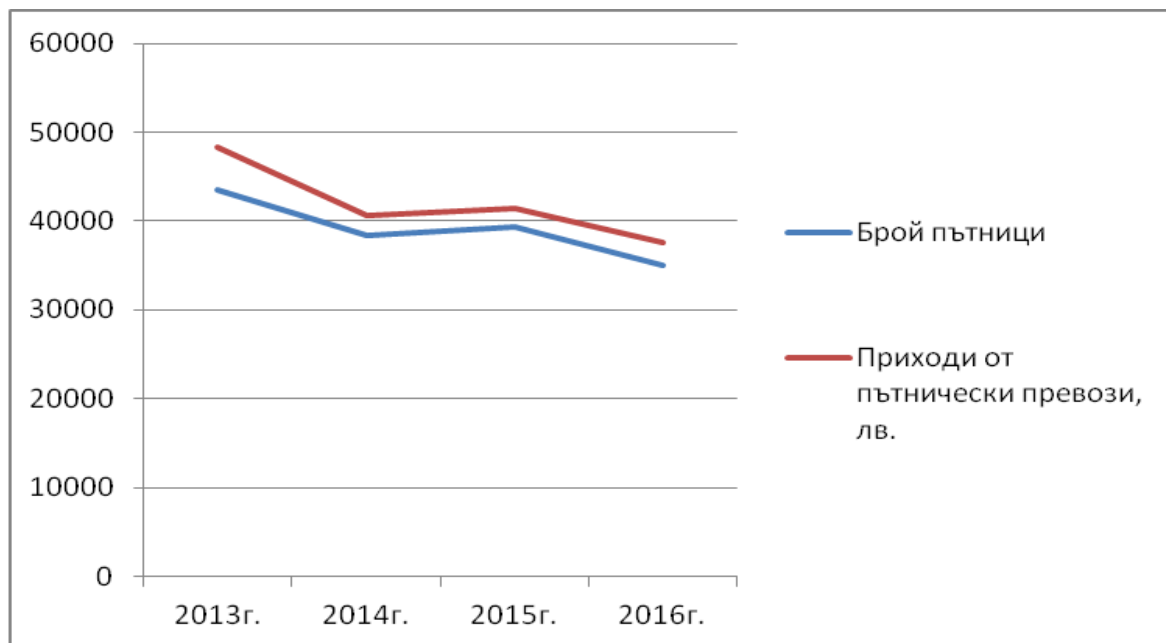
Източник: Система за пътнически маркетинг и статистика, “БДЖ-Пътнически превози” ЕООД

Таблица 66. Натоварени и разтоварени вагони и тонове в товарните жп гари в област Кърджали за периода 2013-2016 г.

Вагони/тонове	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
1. Натоварени вагони в товарните жп гари на територията на област Кърджали, брой	929	586	731	1078
2. Разтоварени вагони в товарните жп гари на територията на област Кърджали, брой	136	96	164	214
3. Натоварени товари в товарните жп гари на територията на област Кърджали, в тонове	43 518	27 120	35 658	49 123
4. Разтоварени товари в товарните жп гари на територията на област Кърджали, в тонове	999	560	1357	1058

Източник: “БДЖ-Товарни превози” ЕООД

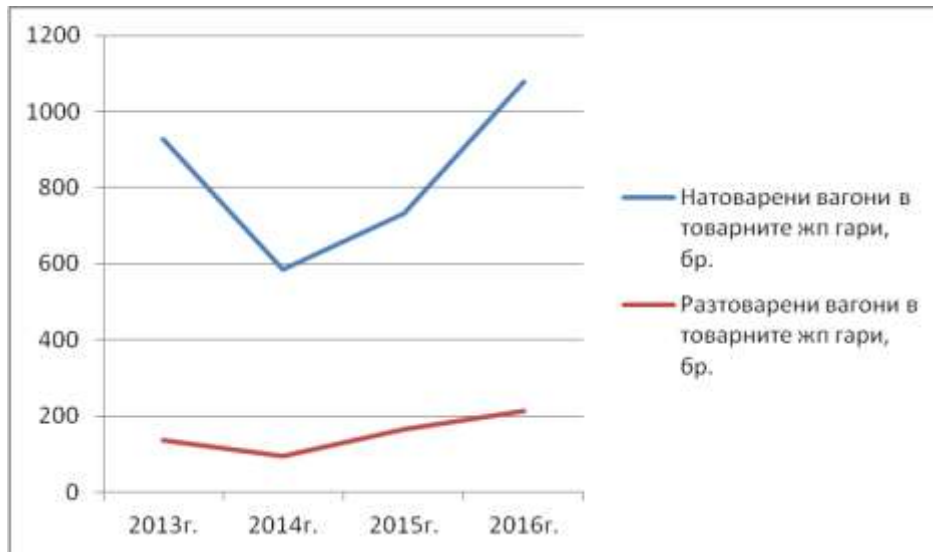
Графика 12. Брой пътници и приходи от пътнически превози в област Кърджали в периода 2013-2016 г.

Източник: „БДЖ Пътнически превози“ ЕООД

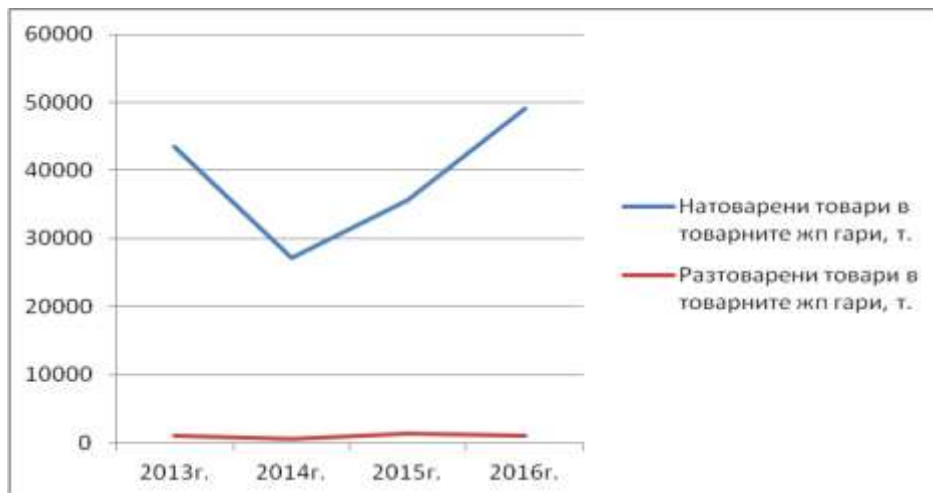
Драстично намалелият обем на товарните превози е в резултат на намалялата или спряла дейност на редица големи промишлени фирми с товароемки производства, а също и от увеличеният брой на автомобилни фирми в сферата на товарните превози. Установената тенденция за намаляване на обема на товарните жп превози е видна на следващата графика.

Графика 13. Натоварени и разтоварени вагони и тона на товарните жп гари на територията на област Кърджали през периода 2013-2016 г., бр.

Източник: „БДЖ Товарни превози“ ЕООД – София

Графика 14. Натоварени и разтоварени вагони и тона на товарните жп гари на територията на област Кърджали през периода 2013-2016 г., т.

Източник: „БДЖ Товарни превози“ ЕООД - София

Област Кърджали разполага с летище, изградено в източната част на гр. Кърджали. В момента то не функционира, поради което въздушни превози не се извършват.

2.2.9. ХОТЕЛИЕРСТВО И РЕСТОРАНТЬОРСТВО

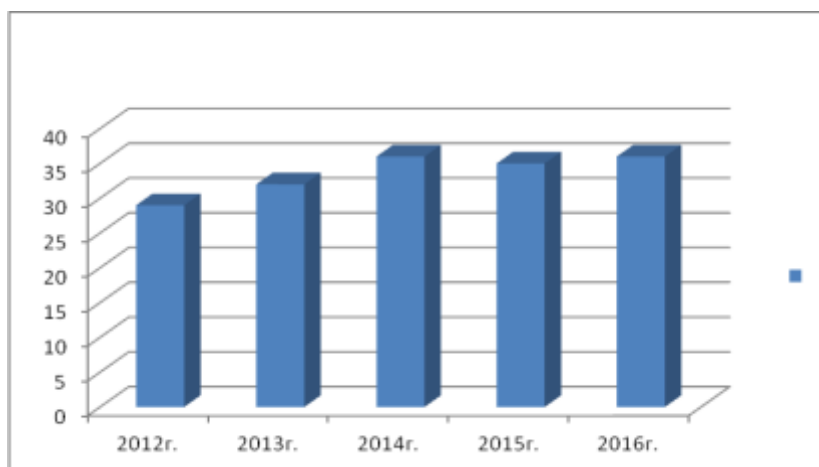
Таблица 67. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
I. Хотелиерство и ресторантьорство	468	26 088	2 368	1 036	1 192	6 308	23 904

Източник: НСИ

Броят на работещите предприятия в хотелиерството и ресторантьорството в област Кърджали през 2016 г. е 468. Те разполагат със сравнително добра материално-техническа база. ДМА в този сектор са 23 904 хил. лв., заети са 1 192 души, а фирмите са реализирали печалба в размер 2 368 млн. лв. за годината. По-остарял и амортизиран е легловият фонд във ведомствените бази и хижите на БТС. На територията на област Кърджали през 2016 г. съществуват 112 средства за послон и 149 места за настаняване, хотели, къщи за гости, семейни хотели и др., като 9 от местата за настаняване са с категория 3 звезди. Общата леглова база е 1163 легла и предлага удобства за масовия турист. В областта липсват високотегорийни, луксозни хотели. Местата за хранене и развлечения са 149, в това число 9 с категория 3*, разположени в община Кърджали. Според НСИ реално са функционирали само 36 места за настаняване.

Графика 15. Функционирали места за настаняване в област Кърджали, 2012-2016 г.

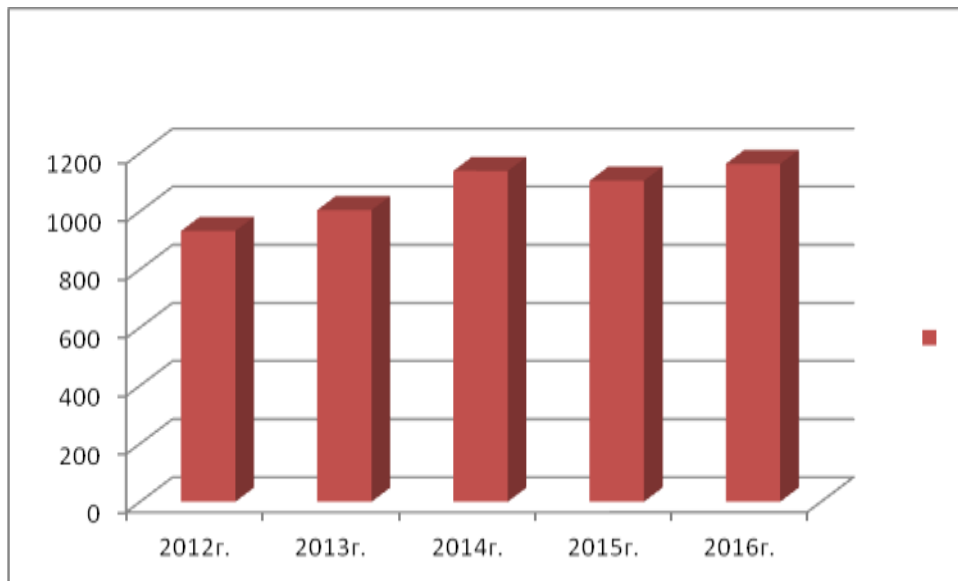

Източник: НСИ

С увеличението на броя функциониращите места за настаняване, броят на леглата на територията на област Кърджали също се увеличава от 932 бр. през 2012 г. на 1 163 бр. през 2016 г.

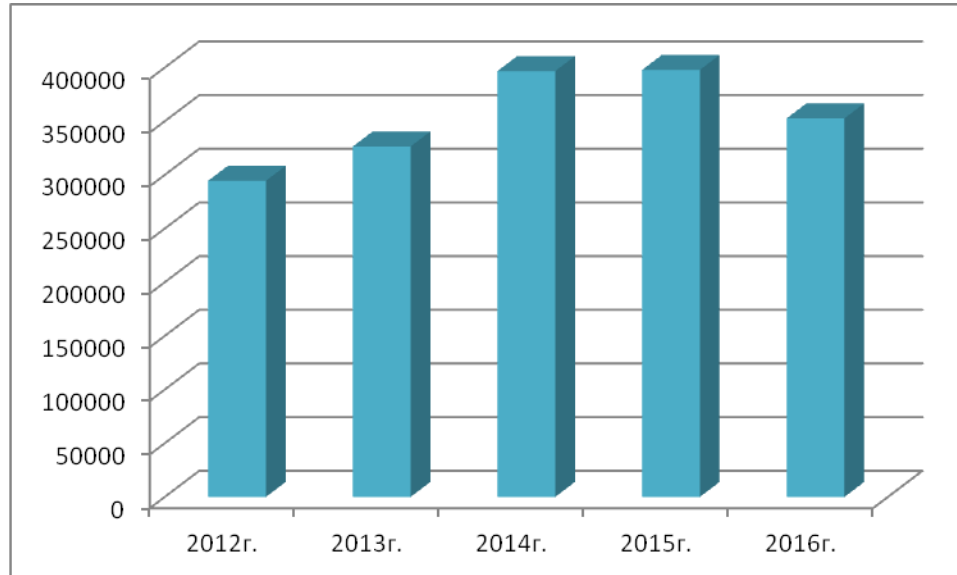
Графика 16. Легла за настаняване в област Кърджали, 2012-2016 г.

Източник: НСИ

Ръст се наблюдава и в броя на легладеноощията на територията на областта - от 294 560 бр. през 2012 г. на 352 696 през 2016 г.

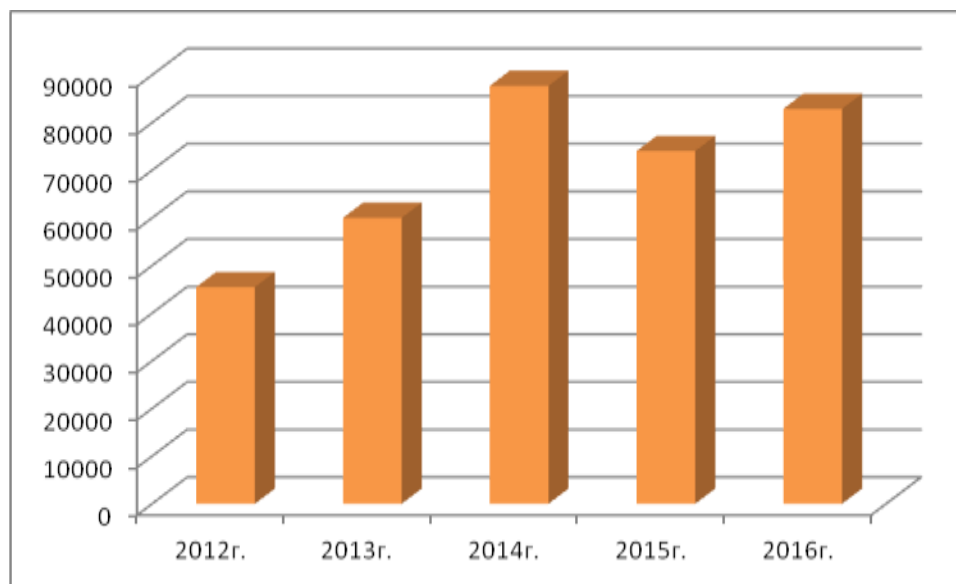
Графика 17. Легладеноощия в област Кърджали, 2012-2016 г., бр.

Източник: НСИ

За периода 2012-2016 г. на територията на област Кърджали се наблюдава увеличение на броя на реализираните нощувки - както сред българските, така и сред чуждестранните туристи. Техният брой нараства с 82,29% сред българските туристи и с 42,91% сред чуждестранните туристи.

Графика 18. Реализирани нощувки за българи и чужденци, 2012-2016 г.

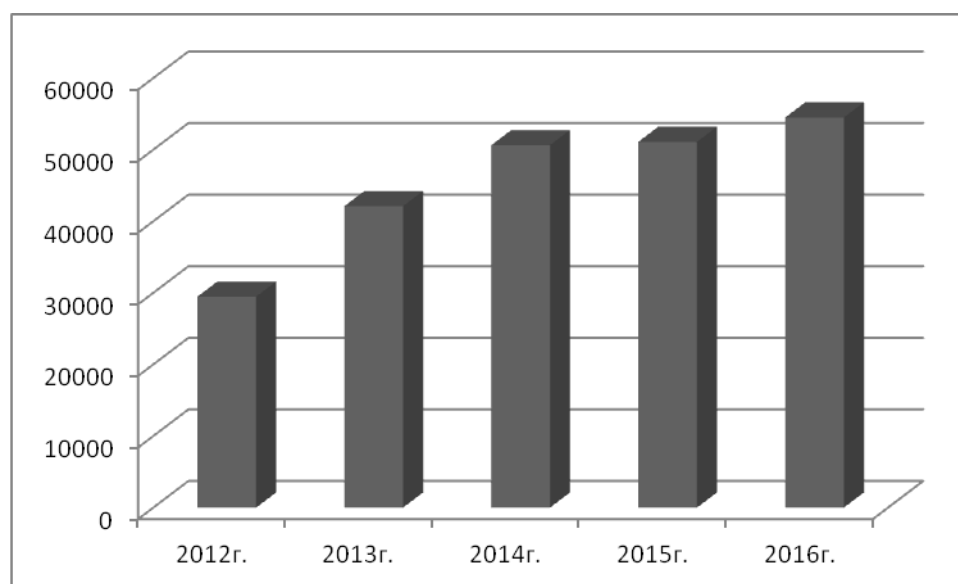

Източник: НСИ

Средната продължителност на пребиваването в дестинацията на туристите, които са отседнали в средствата за подслон и местата за настаняване се запазва относително постоянно – около 1,53 дни. По-продължителен престой се наблюдава от чуждестранните туристи – 1,62 дни, а от българските – 1,50 дни През 2012 г. данните са били съответно 1,73 дни престой за чуждестранните туристи и 1,49 дни за българските туристи.

През изследвания период се наблюдава почти двойно увеличение на броя на пренощуващите лица (българи и чужденци). Броят на пренощуващите български туристи се увеличава с 93,28 %, а броят на пренощуващите чуждестранни лица с 52,89%.

Графика 19. Пренощували лица в Област Кърджали, 2012-2016 г.

Източник: НСИ

За обема на пазара не може да се съди само по тези показатели, тъй като те не отчитат потока на туристи, които посещават съответната дестинация само за ден или част от деня без да отседат; потока от туристи, които отседат в близки и приятели; потока от туристи, които отседат в частни квартири срещу заплащане, без последните да отчитат това, и потока от туристи, които прихождат през деня в рамките на даден отрязък от времето, но предпочитат да нощуват извън дестинацията.

Развитието на хотелиерските услуги и предлагането за сравнително кратък период от време показва, че туризмът в региона бележи положителни темпове, предизвикани, от една страна, от разрастването на бизнес възможностите и от друга – от увеличаване туристопоток заради няколкото основни туристически обекта. Областта разполага с богат потенциал от природни и антропогенни туристически ресурси с високо качество и е необходимо тези ресурси да бъдат „композирани и пакетирани“ в уникални и атрактивни туристически продукти, базирани най-вече на културно-историческото наследство, с цел да се увеличи престоя на туристите. Стимулиращо въздействие има и функционирането на ГКПП „Маказа“. Например, очаква се курортът от местно значение туристически комплекс „Бели брези“, който се намира на 7 км от гр. Ардино и на 27 км от гр. Кърджали, да има нарастващо значение.

Създаването, развитието и налагането на една туристическа дестинация на пазара изисква не само наличност на подходящи ресурси, но и професионални и компетентни - от гледна точка на туризма - маркетингови дейности. От гледна точка на туристическото планиране и маркетинга е много по-целесъобразно област Кърджали да се разглежда като една дестинация.

2.2.10. СЪЗДАВАНЕ И РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА ИНФОРМАЦИЯ И ТВОРЧЕСКИ ПРОДУКТИ; ДАЛЕКОСЪОБЩЕНИЯ

Таблица 68. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Пред-приятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаг-раждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
J. Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	49	8 734	1 514	242	130	1 385	2 436

Източник: НСИ

Данните за област Кърджали през 2016 г. сочат, че в този сектор са работили около 49 предприятия, които са реализирали 8 734 хил. лв. приходи или по-малко от 1% от общите за територията нетни приходи от продажби. Реализираната печалба е в размер на 1 514 хил. лв., а наетите лица са 130.

2.2.11. ФИНАНСОВИ И ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ

Таблица 69. Среден списъчен брой на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Общо за област Кърджали	29 458	30 498	30 599
Финансови и застрахователни дейности	189	189	185

Източник: НСИ

Във финансовия и застрахователен сектор са заети 185 души. Наблюдава се спад в броя на наетите по трудово и служебно правоотношение в тези предприятия в областта. В областта и по-скоро в гр. Кърджали има представителства/клонове на почти всички банки, опериращи в страната.

В Кърджали има общо 25 банкови институции. Сред тях и една чуждестранна – турската „Зираат банка“. В района оперира и „Д банк“.

Застрахователните институции също са създали своите клонове в областта, като те са съсредоточени най-вече в областния център. Най-голям обем застраховки се правят от общинските институции, земеделските стопани, особено тези, които използват средства от ПРСР, и транспортните фирми и по-скоро тези, които се занимават с експорт или покриват маршрути, свързани с чуждестранни дестинации.

Финансовите и застрахователни предприятия осигуряват най-високото средно годишно възнаграждение за областта. През 2016 г. средната годишна заплата бележи отново ръст и остава почти два пъти по-висока от тази в останалите сектори в областта.

Таблица 70. Средна годишна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности

Икономически дейности	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Общо за Област Кърджали	7 222	7 648	8 335
Финансови и застрахователни предприятия	9 899	11 255	11 958

Източник: НСИ

2.2.12. ОПЕРАЦИИ С НЕДВИЖИМИ ИМОТИ

Таблица 71. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Пред-приятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
L. Операции с недвижими имоти	90	3 957	1 442	233	85	1 045	19 291

Източник: НСИ

През 2016 г. в сектора Операции с недвижими имоти оперират 90 предприятия, реализиращи приходи в размер на 3 957 хил. лв., осигуряващи заетост за 85 лица. Разходите за възнаграждения са относително ниски – 1 045 хил. лв., както и ДМА – 19 291 хил. лв.

Най-активните и успешни агенции в областта са „ЕТ БЕХИ Недвижими имоти“, „ТБС БГ-Пропъртис“, „Форос“, „Зак“, които отчитат търсене най-вече на старо строителство на максимално достъпни ниски цени. Естествено, предпочитан е град Кърджали. По данни на агенциите, едно панелно двустайно и тристайно жилище варира между 30 000 и 50 000 лв. в кв. „Възрожденци“ в град Кърджали и между 45 – 65 хил. лв. в центъра на града. По-голям е интересът към двустайни жилища, но все повече се търсят и по-големи апартаменти с по две и три спални. По-малко са продажбите на къщи, парцели, търговски помещения и земеделски земи. Има запитвания за парцели по пътя за „Маказа“ с цени от 15 до 35 евро/кв. м, по пътя за Момчилград и най-вече към границата от гръцки и турски купувачи.

Ново строителство продължава да се търси, но в центъра на града е почти изчерпано, а в кв. „Възрожденци“ се довършват сгради най-вече по периферията на квартала. Има търсене обаче в селата и градовете на другите общини, а също и имоти в атрактивни местности и курортни зони, като Енчец и Главатарци.

2.2.13. ПРОФЕСИОНАЛНИ ДЕЙНОСТИ И НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Таблица 72. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
М. Професионални дейности и научни изследвания	254	11 669	3 145	3 329	339	2 987	20 441

Източник: НСИ

Предприятията, реализиращи професионални дейности и научни изследвания през 2016 г. са 254 и реализират печалба в размер на 3 145 хил. лв.. Заетите лица наброяват 339 души, със средногодишни разходи за възнаграждения в размер на 2 987 хил. лв. Дълготрайните им материални активи са 20 441 хил. лв.

2.2.14. АДМИНИСТРАТИВНИ И СПОМАГАТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ

Таблица 73. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
Н. Административни и спомагателни дейности	69	13 498	1 818	54	307	..	3 110

Източник: НСИ

С административни и спомагателни дейности се занимават 69 предприятия в областта. Те реализират 1,02% дял от НПП на областта. Осигуряват заетост на 307 души. Печалбата им е 1 818 хил. лв., а ДМА аемат незначителен дял от тези в областта – 0,46%.

2.2.15. КУЛТУРА, СПОРТ И РАЗВЛЕЧЕНИЯ

Таблица 74. Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2016 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Област Кърджали	4 883	1 318 780	161 663	29 014	22 368	181 998	674 064
Р. Култура, спорт и развлечения	59	9 808	4 544	..	113	876	2 377

Източник: НСИ

В сектора работят 59 предприятия, които осигуряват работа на 113 души. Това е сектор с потенциал за развитие, предвид разширяващите се възможности, свързани с откриване на нови туристически обекти, подобряване на инфраструктурата до тях, откриването на ГКПП „Маказа“, потенциала на язовирните обекти и др.

На територията на област Кърджали са налични следните културни институти и обекти:

Театрално-музикален център със сцена „Кадрие Лятифова“ Кърджали, създаден на 01.09.1960 г. Числеността на театъра е 160 човека, а годишно театърът изнася над 300 представления пред 250 000 публика. Реализират се съвременни български автори като Стефан Цанев, Петър Маринков, Недялко Йорданов, Йордан Радичков, Станислав Стратиев и др. В репертоара са включени съвременни испански автори и класици като Молиер, Голдони, Тургенев. През 2010 година с Постановление на Министерския съвет

към театъра се присъединява Държавен драматично - музикален театър „Кадрие Ляtifова“.

Регионална библиотека “Н. Й. Вапцаров” Кърджали е създадена през 1959 г. Тя е най-голямото книгохранилище в област Кърджали, център на библиографска, краеведска и методическа дейност. Най-голяма е и по обем и качество на библиотечния си фонд, по структура и по обхват на обслужването. Притежава богат многоотраслов фонд, наброяващ около 277 630 библиотечни единици (книги, периодични издания, богата фонотека, аудио- и видеозаписи и други нетрадиционни носители). Обслужва широк кръг читатели - ученици, студенти, специалисти в различни области на знанието, граждани. Услугите, предлагани от Регионална библиотека “Н.Й.Вапцаров”, съчетават традиционните и съвременни технологии, които я определят като съвременен библиотечно-информационен образователен център: справочно обслужване от всички области на човешкото знание, междубиблиотечно книгозаемане, места с Интернет връзки, възможности за копиране и др.

Общински център за култура и младежки дейности в гр. Кърджали, в който се развиват следните дейности: Школа по изкуство с курсове по китара, пиано, акордеон; Групи по народни песни, класически и характерни танци, спортни танци; Оперетен театър; Народен оркестър; Школа за народни танци; Представителен музикално-танцов ансамбъл /детски и младежки/; Клубове на хорото и спортни танци; Компютърни курсове;

В регистъра на Министерство на културата има вписани 102 читалища на територията на област Кърджали, но реално действат не повече от 80. Те развиват културно-просветна дейност, като осигуряват библиотеки, състави за художествена самодейност, сцени за спектакли и други дейности, откликващи на всички вкусове на всички нива, независимо от тяхната религиозна и етническа принадлежност. Всяка година съставите участват в различни културни прояви на територията на общината, страната и чужбина, с което допринасят за утвърждаването на доброто име на Кърджали. 23 читалища в Областта са оборудвани с компютърни кабинети по програма „Глобални библиотеки“. Регионален експертно-консултантски информационен център „Читалища“ /РЕКИЦ/ подпомага националната политика към читалищата, основана на принципите на децентрализацията, съхраняване на местните традиции и активното гражданско участие.

Художествена галерия „Станка Димитрова“, утвърден културен институт в Южна България. Тя е един от най-старите културни институти в Кърджали. Помещава се в историческа сграда, строена в средата на ХХ век за турски конак. В началото на миналия век е използвана последователно за нуждите на армията, полицията и държавната администрация. Част от конструкцията съществува и до днес в автентичния си вид. Постоянната експозиция на галерията съхранява стотици живописни платна, скулптури и пластики на български и чужди класици и съвременници. Това е третата по богатство в страната художествена галерия. Колекцията включва над 5000 произведения на изобразителното изкуство от различни периоди на българската култура – живопис, графика, скулптура, икони, щампи, църковна утвар. Три хиляди са живописните платна, обединяващи майстори на четката от Освобождението на България до днес. Сред тях са Иван Мърквичка, Владимир Димитров-Майстора, Бенчо Обрешков, Сирак Скитник, Кирил Цонев, Ярослав Вешин, Димитър Гюдженев, Лика Янко, Петър Урумов, Иван Вукадинов, Илия Петров, Светлин Русев, Димитър Казаков, Генко Генков и др. 1800 са възрожденските щампи и графики, включващи ценни образци от Света гора и най-

добрите майстори на съвременната графична техника. Добре подбрана е колекцията от монументална скулптура и малка пластика. В галерията се намира и крипта, в която са експонирани 200 уникални икони от Късното Средновековие до Възраждането в Родопите.

Арт галерия – гр. Кърджали е галерия за съвременно изкуство, в която Арт движение КРЪГ поддържа богат културен календар и програми за млади творци от 2002 г. насам. Освен презентации на автори от страната и чужбина, галерията показва произведения, създадени по време на пленерите в село Дъждовница и действа като част от „мрежа“ заедно с Арт къщата в селото. Артгалерията представя своите артистични концепции и автори и зад граница – Холандия (2002), Македония (2005), Италия (2008 и 2010), Великобритания (2009), Испания (2010), Турция (2010 и 2011). Към галерията е създаден клас по визуални изкуства за деца, които също участват в календара от културни събития.

Арт галерия – с. Дъждовница се намира в новата каменна арт къща в Дъждовница (която хората вече наричат Къща на Терлика) е изградена от Арт движение „КРЪГ“, на пътя, който води към тракийските скални ниши над селото (на около 1 км от тук) и тракийското светилище „Утробата“ при с. Ненково. Арт къща Дъждовница е надградена върху старите каменни останки на 100-годишна каменна сграда, а част от пространството е оборудвано като артхостел. Дворът е превърнат в галерия на открито. 100-годишната каменна постройка се превръща в атрактивна арт къща за изложби и артистични програми на млади творци от цял свят. От 2005 г. тук гостуват художници, писатели и артисти от Холандия, Гърция, Италия, Турция, Франция, Испания, Австрия, САЩ, Япония, Швейцария, Израел, Холандия, Швеция и т.н. Новата арт къщата в Дъждовница смело се включва в процеса на децентрализация на националния културен живот и въвлича в националния и международен оборот на културни ценности ресурсите на изолираната местна общност - семейна памет, облекло, кухня, фолклор, жизнена среда. Летният международен пленер „Арт хоризонти“ и летните училища по изкуство, организирани от Арт движение КРЪГ, предоставят възможности за гостуване, арт резиденции и работа на различни творци в селото – художници, фотографи, кинодокументалисти, поети, артисти и преводачи.

Керимовата къща – къща на творческите съюзи се намира в община Кърджали и в нея са творили и творят известни художници като: Владимир Чукич, Павлина Чукич, Джемал Емурлов, Хари Атанасов, Пенка Атанасова, Недим Мустафа, Христо Габеров, Ева Паскова и много други. И не на последно място трябва да споменем скулптора Емил Пенчев, който е автор на статуетката на Националната награда за детска литература „Петя Караколева“.

Във всяка община на територията на област Кърджали, функционират конферентни зали. Освен това, всички хотели с категория 3 и 4 звезди разполагат с конферентна инфраструктура.

Таблица 75. Съоръжения за спорт и възстановяване

№	Съоръжения за спорт и възстановяване	Брой	Капацитет (общо)
1	Спортен комплекс	1	-
2	Стадион открит	5	16 360

№	Съоръжения за спорт и възстановяване	Брой	Капацитет (общо)
3	Стадион закрит	-	-
4	Спортна зала открита	2	3 500
5	Спортна зала закрита	4	920
6	Фитнес зали	3	150
7	Басейн открит	4	1 000
8	Басейн закрит	2	150
9	Спортно игрище открито	10	-
10	Спортно игрище закрито	-	-
11	Спортни клубове	26	-

Източник: Общини в област Кърджали

Посочените съоръжения се нуждаят от ремонт и възстановяване. Публичните институции не са в състояние да извършат тези дейности за сметка на бюджета. От друга страна, област Кърджали има традиции в множество спортове, а липсата на съоръжения пречатства не само развитието им, но и възпитанието на подрастващите чрез активен спорт и задоволяването на нуждите от спортна активност на гражданите. Привличането на частни инвестиции в посочените обекти може да се търси посредством предоставянето на ползването им чрез концесия на заинтересовани лица, които могат да извършат ремонта и възстановяването на съоръженията. При евентуалното стопанисване на обектите от частни лица, следва да се осигури възможност за ползването им от спортни клубове и ученици.

2.3. ПРИОРИТЕТНИ ИКОНОМИЧЕСКИ СЕКТОРИ

Добре развити или с потенциал за последващо развитие в област Кърджали са:

- Цветна металургия - **по-скоро характеристиката в средносрочен план е „традиционен отрасъл“**
- Преработвателна промишленост - **като отрасъл, в който се правят най-много инвестиции традиционно**
- Хранително-вкусова промишленост
- Текстилна и шивашка промишленост
- Производство на строителни материали и строителство
- Селско стопанство - традиционно тютюнопроизводство, етерично-маслени и южни култури
- Дърводобив
- Търговия и услуги

2.4. НАСОКИ ЗА РАЗВИТИЕ

Една от основните характеристики на област Кърджали е **граничното местоположение и близостта с Република Гърция**. Доскоро липсата на функциониращ ГКПП водеше до известна изолация и поставяше сериозни ограничения пред

икономическото развитие на областта. Същевременно, преодоляването на този недостатък носи сериозно сравнително конкурентно предимство (ГКПП „Маказа“ е открит и функционира от 09.09.2013). То се изразява както в увеличен туристопоток (традиционен интерес сред гръцките туристи например, представляват религиозните обекти), така и в засилен инвеститорски интерес към областта от страна на гръцки фирми.

В **развитието на туризма** са и едни от най-сериозните перспективи пред област Кърджали. Огромен е потенциалът за развитие на различни форми на алтернативен туризъм в областта (ловен, риболовен, воден, селски, културен, религиозен) - начин за привличане на определен, желан тип туристи, а също и средство за преодоляване на сезонността при традиционния туризъм.

Улесняването на достъпа до областта, очаквано ще доведе до увеличаване на инвеститорския интерес не само от гръцки фирми, но и от местни и чуждестранни компании, за които близостта до границата с Гърция е от значение. За обслужване на тези инвеститори и за преодоляването на конкуренцията от други области в България, се открива възможност за изграждането на индустриални зони. Тези зони са основно средство за повишаване на икономическия растеж на регионално ниво и оказват благоприятно влияние върху местната икономика като спомагат за генерирането на капитал и заетост, допринасят за увеличаване на приходите от данъци и подпомагат местните бизнес организации. В тази връзка, значение има и фактът, че **индустрията** има сериозни традиции в областта. Пред добивната индустрия също има сериозни перспективи за развитие. Важно е тя да се подпомага и насърчава, но по начин, щадящ природата, без да ограничава развитието на туризма или селското стопанство.

Селското стопанство е сектор с неоползотворен потенциал. Към момента производството от него е свързано най-вече с техническите култури, от които огромен дял заема тютюна. Този традиционен за областта отрасъл получава все по-ограничени държавни помощи, което неминуемо ще се отрази и върху обема на производството. Средство за преодоляването на този недостатък, постигайки едновременно и повишена конкурентоспособност, е специализацията на производството чрез производството на редки и скъпи видове, на точно определени технически култури.

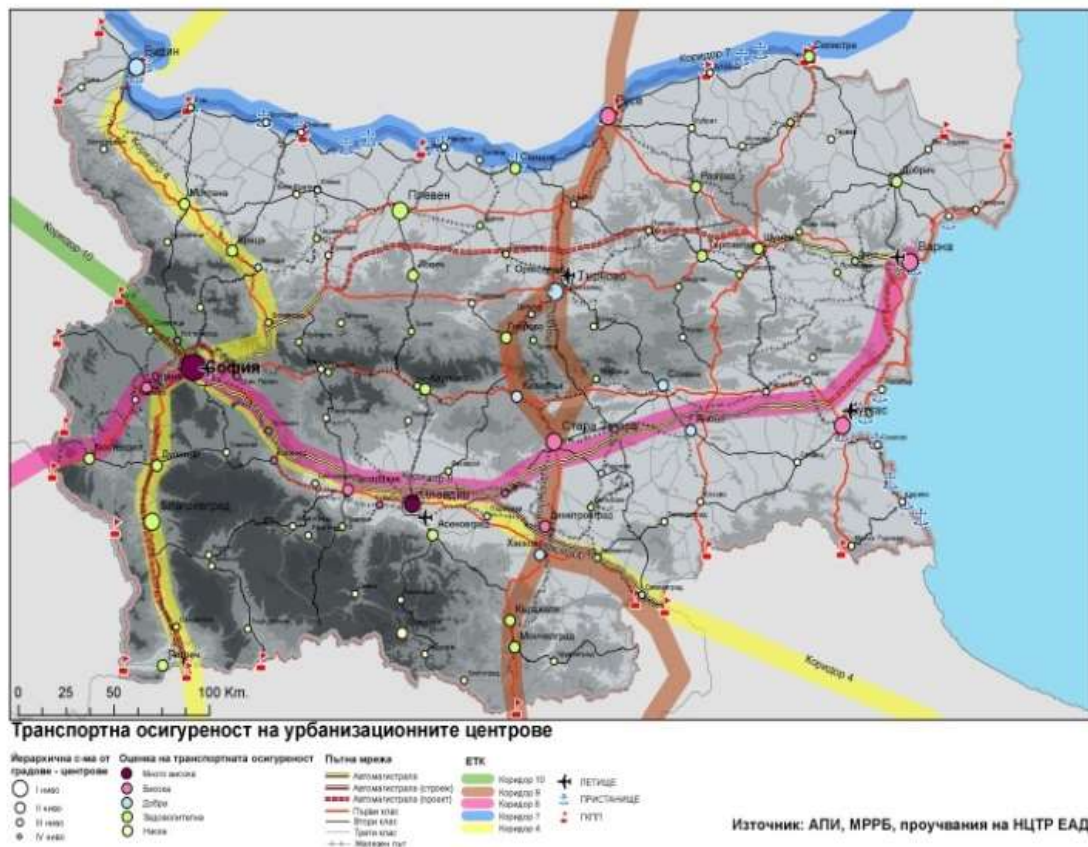
Област Кърджали се характеризира с пресечен полупланински и планински релеф, което е причина за големият брой землища – 465 бр. На територията на областта работят седем общински служби по земеделие. Предвид големият брой разпокъсани землища, броят на регистрираните земеделски производители, броят на регистрираните земеделски стопани в ИСАК, големият брой ФБ/БЗС, подлежащи на теренна проверка е необходимо да бъде засилена ролята на експертите в Областната дирекция „Земеделие“ и консултантски дейности по прилагане на мерките от ПРСР и принципите за ефективно и устойчиво земеделие в контекста на ПРСР през новия програмен период 2014-2020 г.

Друга перспектива пред област Кърджали е за **регионална интеграция**, свързана с работещия ГКПП „Маказа“ на територията ѝ и засилването на товарния трафик. Изграждането на повече логистични паркове, които да обслужват този трафик, създава сериозни възможности пред развитието на областта. Тези паркове се разполагат в периферията на градовете в близост до по-важни пътни артерии или транспортни възли и осигуряват всички стандартни условия и услуги в самия парк, в зависимост от търсенето им. Задължително условие за изграждането на логистичен парк е отличната транспортната инфраструктура до него.

Очакваното развитие на икономиката на областта се основава на:

- Умерен климат с положителни средногодишни температури и много слънчеви дни
- Опитни специалисти и изпълнителски кадри в селското стопанство и промишлеността
- Опит в използването на технологии за интензивно растениевъдство
- Опит и съвременна техника за машиностроително производство
- Улеснен достъп до трансграничния регион: функциониращ ГКПП „Маказа“ на границата с Гърция
- Развита техническа инфраструктура и чиста околна среда, свободни земеделски и промишлени площи и сгради на ниски цени и близки места за отдих и исторически обекти за туризъм

Карта 2. Общоевропейски транспортни коридори

Потенциали/опорни точки за развитие:

- Сравнително добре изградената транспортна инфраструктура – Общоевропейски транспортни коридори № 9 (и в близост № 4, № 8), ж.п. инфраструктура, 100 км до международното летище Пловдив, прави района достъпен и привлекателен за разполагане на бизнес, за нарастване на чуждестранните инвестиции и за развитието на туризма

- Изграждането на т.н. „Южна хоризонтала“ по направление Петрич–Бургас, залегнала в Приоритетите за изграждане на пътната инфраструктура на Р. България до 2020 г., ще подобри осезателно възможностите за използване на местния потенциал за развитие и ще подпомогне регионалната икономика и туристическата достъпност. Автомагистралните връзки и пътищата, които са част от ОЕТК, имат важна роля за осигуряване на интеграцията на района в европейската пътна мрежа и на достъпа до световните пазари на стоки и суровини. Много населени места, разположени в близост до строящите се автомагистрални участъци, ще станат по-привлекателни за разполагане на нови икономически дейности и се очаква около тях да възникнат нови производствени и логистични зони
- Районът граничи с Гърция и е в близост с Турция, което дава възможност за активно трансгранично сътрудничество. Наличието на ГКПП свързва и физически съседните страни – функциониращият ГКПП „Маказа“ и планираният за изграждане ГКПП “Рудозем-Ксанти” (област Смолян), създавайки добри перспективи за развитие. По този начин областта има потенциал да се развива като портал към Южните Балкани и Азия
- Съхраненото биоразнообразие и наличие на защитени зони са потенциал за развитието на туризма (сезонен и алтернативен – спа, екологичен, спортен, аграрен, ловен, конгресен и др.) Богатото културно-историческо наследство е потенциал за развитие на културния туризъм
- Областта има значителен потенциал за използване на ВЕИ. Подходящи са природните условия за използване на слънчевата енергия за производство на електроенергия, има възможности за разполагане на слънчеви и фотоволтаични инсталации за енергия

2.5. ИНВЕСТИЦИИ

През 2016 г. преките чуждестранни инвестиции са сравнително малко, като съотнесени на човек от населението, са сходни на тези в Хасково, Шумен, Ямбол и др. В периода 2014-2016 г. бележат ръст от 6,37%, достигайки общ обем от 153 мил. евро.

Таблица 76. Чуждестранни преки инвестиции в нефинансовия сектор в област Кърджали, хил. евро

Област/Община	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Област Кърджали	143 950.7	176 317.0	153 123.8
Ардино	892.8	911.4	572.6
Джебел	445.0	..	..
Кирково	1 752.6	1 141.9	-75.7
Крумовград	..	..	..
Кърджали	82 867.4	107 314.6	110 681.9
Момчилград	..	2 229.2	2 438.2
Черноочене	..	..	934.2

Източник: НСИ

Най-висок дял от инвестициите има в община Кърджали – 72,28%, на следващо място е община Момчилград с дял от 1,59%, а в общините Джебел и Крумовград не са отчетени инвестиции. През 2016 г., от гледна точка на географското разположение на преките чуждестранни инвестиции в различните региони на България, в София-град са привлечени 51,94% от чуждестранните инвестиции, след което се нареждат Варненска област (7,59%), Бургаска (7,43%), Пловдивска (7,36%), Софийска (5,59%), Стара Загора (3,92%), Благоевград (2,05%), Пазарджик (2,04%). Област Кърджали и всяка от останалите 20 административни области е привлякла около един процент (или по-малко) от общия обем на ПЧИ в страната.

Регионалните инвестиции в Област Кърджали нарастват повече от със 6,37% в периода 2014-2016 г. Динамиката на инвестициите в област Кърджали силно изостава и през 2011 г. от средните за националната икономика. Традиционно, най-голяма част от преките чуждестранни инвестиции са в текстилната и шивашката промишленост, а инвеститорите са най-вече от Гърция, Турция, Германия и Холандия.

Таблица 77. Чуждестранни преки инвестиции по държави в област Кърджали към 31.12.2016 г., хил. евро

Държави	Общ размер на ПЧИ, хил.евро
Общо за област Кърджали	153 123.8
Австрия	..
Британски Вирджински острови	..
Кипър	..
Дания	..
Франция	..
Германия	10 681.5
Гърция	3 835.7
Нидерландия	..
Швеция	..
Швейцария	..
Турция	..
Обединено кралство	..

Източник: НСИ

През последните няколко години в областта се наблюдава повишаване на инвестиционната активност в секторите строителство, търговия и ремонт, а също и в селското стопанство.

Оперативни програми

Справка в ИСУН показва, че за периода от началото на 2014 г. до октомври 2017 г., общият брой на сключените договори в областта е над 60. Стойността им е над 60 млн. лв, а безвъзмездната помощ – над 50 млн. лв.

Един от приоритетите за изграждане на пътната инфраструктура на България до 2020 г. е изграждането на т.н. „Южна хоризонтала“ по направление Петрич-Бургас в Южен централен район. Неговата реализация ще подобри осезателно възможностите за използване на местния потенциал за развитие и ще подпомогне регионалната икономика и туристическата достъпност, включителност и за област Кърджали. Автомагистралните връзки и пътищата, които са част от ОЕТК, имат важна роля за осигуряване на интеграцията на района в европейската пътна мрежа и на достъпа до световните пазари на стоки и суровини.

Според прогнозните разчети за 2020 г., за инвестиции в научно-изследователската и развойна дейност за Южен централен район, в чийто обхват е област Кърджали, се предвиждат 1,8% от БВП при среден за страната 1,5%. Районът ще има съществен принос и по отношение на използването на ВЕИ и повишаване на енергийната ефективност. А делът на заетото население на възраст 20-64 г. се очаква да бъде 77%, което ще е над средното за страната.

Според Националната стратегия за регионално развитие на Република България, за периода 2012-2022 г., за да се постигнат тези резултати, при отчитане на потенциалите за развитие и за намаляване на негативните процеси, се предвиждат приоритетни публични намеси, касаещи област Кърджали, в следните сфери:

- Икономика – създаване на клъстери и развитие и внедряване на иновациите и технологично обновление на средствата за производство. Създаване и усвояване на иновации и широко въвеждане на информационните и комуникационни технологии, както в производствения, така и в публичния сектор. Повишаване на достъпа и изграждане на регионална и местна бизнес инфраструктура – създаване на нови или развитие на съществуващите бизнес, индустриални и технологични паркове в големите промишлени центрове като Кърджали и др.
- Природно и културно наследство, туризъм – археологическия комплекс „Перперикон“ (край гр. Кърджали)
- Транспортна инфраструктура – развитие на Общоевропейските транспортни коридори № 4, № 8 и № 9 като част от европейската транспортна мрежа. Доизграждане на АМ „Марица“ и АМ “Тракия”. Изграждането на т.н. „Южна хоризонтала“ по направление Петрич – Бургас през територията на Родопите.
- Териториално развитие и сближаване – разширяване на трансграничното сътрудничество с Гърция и Турция, както и транснационално сътрудничество чрез създаване на по-добри условия за комуникация със страните от Централна и Западна Европа и Азия. Районът има потенциал да се развива като портал към Южните Балкани и Азия. Изграждане на индустриални и бизнес зони.
- Социална инфраструктура – развитие на базата за висше образование и НИРД, програмите за устройване на млади квалифицирани кадри. Обвързване на науката и висшето образование с бизнеса. Пълноценно използване на системи за професионално обучение и квалификация. Прилагане на мерки, свързани с въздействие върху културната инфраструктура – обновяване на сградния фонд и подобряване на енергийната ефективност на театри, кина, опери, музеи, галерии, концертни зали, библиотеки, читалища, развитие на читалищата като средища за инициране на местен бизнес и иновационни практики. Развитие на

информационно-комуникационните технологии – въвеждане на ширококолов достъп до интернет в публичните институции, предприятията и домакинствата.

- Опазване на околната среда – подобряване на екологичната инфраструктура – ниската степен на пречистване на водите (отпадни и питейни), амортизираната водопроводна система и проблемите с водоснабдяването и преработването на отпадъците са характерни черти, които се явяват пречка за осигуряване на качествена жизнена среда и водят до намаляване на инвестиционната атрактивност на района. Предпазване от природни рискове – наводнения, свлачищни процеси, горски пожари, в т.ч. с трансграничен характер. Рационално използване потенциала на района по отношение на възобновяемите източници на енергия.

2.6. ТРАНСГРАНИЧНО СЪТРУДНИЧЕСТВО

Близостта на границата с Гърция и Турция предоставя и възможности за преодоляване на структурните предизвикателства, причинени от физико-географските и демографски характеристики на областта.

След присъединяването на страната към ЕС, областта е допустима за финансиране чрез Европейската програма за териториално сътрудничество Гърция-България 2014-2020. Тя е финансирана от Европейския фонд за регионално развитие и национално съфинансиране, а общият ѝ бюджет възлиза на 130 262 833 евро. Чрез нея се предоставя подкрепа от Общността за регионите Еврос, Ксанти, Родопи, Драма, Солун, Сяр, Кавала (прилежащ регион) в Гърция и областите Кърджали, Благоевград, Смолян и Хасково в България.

Характерно за общия трансграничен район са високите планини, които затрудняват достъпа до регионите от двете страни на границата. Същевременно водните ресурси са от значение за уязвимите екосистеми (мочурища, крайречни гори и др.), чието управление изисква особено внимание. Икономическият пейзаж в трансграничния район е нееднороден, а населението е застаряващо, на което се дължи и намаляването на работната сила. Намаляването на трудовата заетост в района е значително, което е свързано с ниското или недостатъчно ниво на специализация въпреки факта, че търсенето на специализирана и квалифицирана работна сила се увеличава.

Именно по тези причини програмата насърчава трансграничното сътрудничество, обединявайки усилията на различни действащи лица в трансграничния район за подем в развитието на региона и за превръщането му в център на устойчивото развитие и разрастването на Европейското икономическо пространство. Цели се насърчаване развитието на трансграничния регион като се осигури регионално сближаване и се повиши конкурентоспособността. По програмата се финансират проекти по четири приоритетни оси: „Конкурентен и иновативен трансграничен регион“, „Устойчив и приспособим към климата трансграничен регион“, „Трансграничен регион с подобрена взаимосвързаност“, „Трансграничен регион с висока степен на социално приобщаване“. Целевите групи и основните типове бенефициенти са национални, регионални и местни власти, както и неправителствени организации.

Очаква се, посредством намирането на успешни начини за безпрепятствена комуникация с използване на модерна инфраструктура, програмата да доведе до

засилване на дейността на мрежите от контакти и сътрудничеството в областта на граничната сигурност, управлението на природните ресурси, бизнес мрежите и изследователските мрежи. Следва да настъпи благоприятен ефект за трансграничния район, който да се изразява в хармонично, балансирано и устойчиво развитие, при което икономическите и социално-териториалните различия са по-слабо изразени. Към момента съществуват създадени сътрудничества и партньорски взаимоотношения между общини и областни администрации от двете страни на границата.

3. СОЦИАЛЕН КАПИТАЛ, СОЦИАЛНА ИНТЕГРАЦИЯ И ВКЛЮЧВАНЕ

3.1. ДОХОДИ И ЖИЗНЕН СТАНДАРТ

През 2016 г. средният доход на едно домакинство в област Кърджали възлиза на 11 032 лв., което е с 1 634 лв. по-ниско от средното ниво за страната – 12 666 лв. Най-високо ниво имат заплатите (6 097 лв.), следвани от доходите от пенсии (2 988 лв.). Не са налични доходи от собственост.

Таблица 78. Средногодишен доход на домакинствата (средно на домакинство) по източници - в пари и натура за 2016 г., в лв.

Източници	Република България	Област Кърджали
Общо	12 666	11 032
Общ доход	12 112	11 007
Брутен общ доход	11 694	10 271
Работна заплата	6 579	6 097
Извън работната заплата	352	252
От самостоятелна заетост	749	629
От собственост	84	-
Пенсии	3 357	2 988
Обезщетения за безработни	47	25
Семейни добавки за деца	94	119
Други обезщетения и помощи	279	161
Регулярни трансфери от други домакинства	152	-
Приходи от продажби	72	121
Други приходи	345	615
Изтеглени спестявания	419	-
Заеми и кредити	135	25

Източник: НСИ

Стойността на общия доход средно на едно лице в област Кърджали (3 895 лв.) е значително по-ниска от тази за страната (5 404 лв.). Идентично на средните приходи на едно домакинство, средните приходи на едно лице през 2016 г. също се формират основно от получена работна заплата (2 153 лв.), пенсии (1 055 лв.) и предприемачество (222 лв.). И трите основни източници на доход имат по-ниски стойности от тези за страната, съответно 2 807 лв., 1 432 лв. и 319 лв.

Таблица 79. Средногодишен доход на домакинствата (средно на лице) по източници - в пари и натура за 2016 г., в лева

Източници	Република България	Област Кърджали
Общо	5 404	3 895
Общ доход	5 167	3 887
Брутен общ доход	4 989	3 627
Работна заплата	2 807	2 153
Извън работната заплата	150	89
От самостоятелна заетост	319	222
От собственост	36	-
Пенсии	1 432	1 055
Обезщетения за безработни	20	9
Семейни добавки за деца	40	42
Други обезщетения и помощи	119	57
Регулярни трансфери от други	65	-
Приходи от продажби	31	43
Други приходи	147	217
Изтеглени спестявания	179	-
Заеми и кредити	57	9

Източник: НСИ

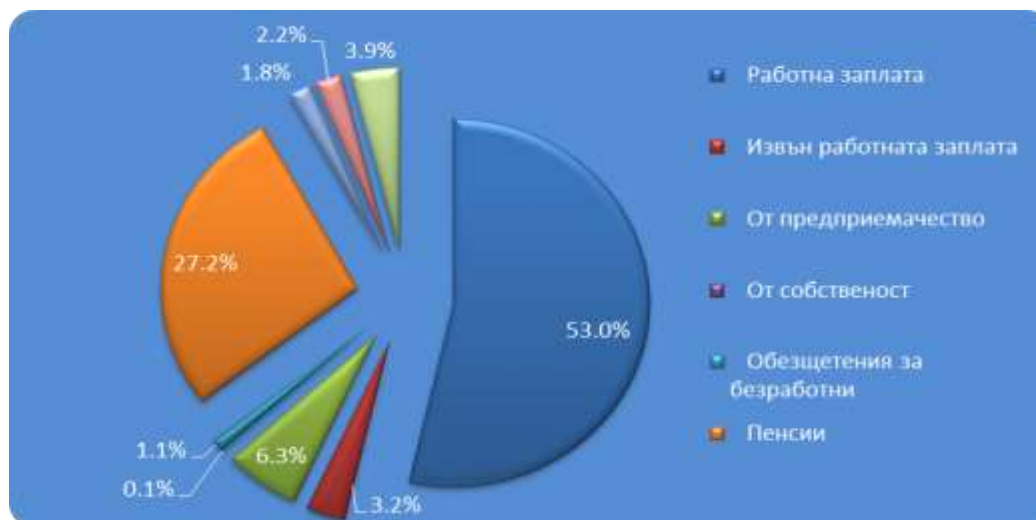
Данните за относителния дял на отделните източници на приходи в общите приходи на домакинствата на област Кърджали още веднъж потвърждават водещата позиция на работната заплата като основен източник на доходи (53,0%), този процент е дори и по-висок от средния за страната (51,8%). На второ място се нареждат пенсиите (27,2%) следвани от доходите от предприемачество (6,3%). Над два пъти по-висок е дялът на приходите от извън работна заплата за областта (3,2%) в сравнение с този за страната (1,4%), подобна съществена разлика има и при дела на семейните добавки за деца (1,8%) в сравнение с 0,8% за страната. Най-незначителен дял в общия доход в Област Кърджали имат приходите от собственост (0,1%).

Таблица 80. Структура на общия доход на домакинствата по източници - в пари и в натура, средногодишен доход в %

Източници	Република България	Област Кърджали
Общ доход	100,0	100,0
Работна заплата	51,8	53,0
Извън работната заплата	1,4	3,2
От предприемачество	6,4	6,3
От собственост	0,7	0,1
Обезщетения за безработни	0,7	1,1
Пенсии	30,1	27,2
Семейни добавки за деца	0,8	1,8
Други социални помощи	1,7	2,2
От домашно стопанство	1,7	Конф. данни
От продажба на имущество	0,1	Конф. данни
Други приходи	4,5	3,9

Източник: НСИ

Графика 20. Структура на общия доход на домакинствата по източници (за област Кърджали), %

Източник: НСИ

В настоящия документ жизненият стандарт в област Кърджали е разгледан от гледна точка на линията на относителна бедност в областта и дела на хората, живеещи с материални лишения, сравнени с общото ниво за страната. По този начин се демонстрира каква част от домакинствата в областта могат да си позволят да покрият своите нужди и каква част от тях живеят под средното за страната ниво на жизнен стандарт. За дефинирането на линията на бедност се определя нивото на медианния еквивалентен разполагаем доход. За целта, хората или домакинствата се разделят на две равни части, така че 50% от тях да получават под въпросния доход, а останалите 50% - над него. При изчисляването на еквивалентния разполагаем доход се използва за база дохода на домакинството, в което влиза съответното лице. За разлика

от средния доход на лице от домакинството, тук не се разделя общия доход на домакинството на броя на неговите членове, а се взимат предвид редица допълнителни фактори, като възрастта и броя на неговите членове (децата потребяват по-малко стоки и услуги от възрастните), както и обстоятелството, че членовете на всяко едно домакинство споделят голяма част от неговите разходи, като по този начин понижават реалната им цена. Например, независимо дали в едно домакинство има двама или повече членове, то най-вероятно заплаща една и съща цена за достъп до интернет, кабелна телевизия, отопление и др.

Линията на бедност за страната (както и за всяка една от областите в нея) се определя като 60% от нивото на така изчисления медианен доход. Делът на лицата, които живеят под линията на бедност, се определя като бъде определено каква част от населението живее с по-малко от посочената сума.

Таблица 81. Линия на бедност, в лева

Територия	2013 г.	2014 г.	2015	2016 г.	2013 г.	2014 г.	2015	2016 г.
	Едно лице				Двама възрастни с две деца под 14 години			
Общо за страната	3431	3885	3910	3698	7205	8159	8210	7765
Кърджали	2268	2097	2270	2655	4762	4403	4768	5576

Източник: НСИ

Видно от представените данни за линията на бедност общо за страната и тази в област Кърджали е, че единичните лица, както и семействата с две деца под 14 годишна възраст в областта, живеят под линията на бедност в страната. Най-ниска е разликата през 2016 г. (1 043 лв. за едно лице и 2 189 лв. за семейство с две деца под 14 години), а най-висока – през 2014 г. (1 788 лв. за едно лице и 3 756 лв. за семейство с две деца под 14 години).

Таблица 82. Дял от населението живеещо с материални лишения – общо и по пол, в %

Територия	2013 г.			2014 г.			2015 г.			2016 г.		
	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени
Общо за страната	43,0	41,6	44,4	33,1	31,7	34,3	34,2	33,0	35,3	31,9	30,4	33,4
Кърджали	39,8	35,4	44,5	41,6	37,3	46,6	47,9	46,8	49,0	45,9	43,6	48,1

Източник: НСИ

Неблагоприятните данни по отношение на нивото на линията на бедността в област Кърджали, се затвърждават от относителният дял на бедните спрямо линията на бедност за областта, който е значително по-висок от този за страната в периода 2014-2016 г.

3.2. ОБЩО СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА ПАЗАРА НА ТРУДА

Таблица 83. Работна сила и коефициенти на икономическа активност на населението на 15 - 64 навършени години през 2016 г.

Статистически зони	Работна сила, хил.			Коефициенти на икономическа активност, %		
Статистически райони						
Области	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени
Общо	3 199,6	1 709,9	1 489,8	68,7	72,7	64,6
Южен централен	624,8	337,5	287,4	66,7	71,2	62,1
Кърджали	61,9	33,4	28,6	61,0	64,1	57,8
Пазарджик	111,6	62,4	49,2	65,3	71,5	58,8
Пловдив	291,7	154,9	136,8	66,5	70,7	62,4
Смолян	54,9	29,5	25,4	74,1	78,1	69,9
Хасково	104,6	57,2	47,4	69,2	73,9	64,2

Източник: НСИ

В област Кърджали работната сила е формирана от 61,9 хил. души, 33,4 хил. от които са мъже, а останалите 28,6 хил. жени. Тези данни показват почти изравнена работна активност на двата пола. В сравнение с останалите области от Южния централен район виждаме, че област Кърджали изпреварва само област Смолян, която е на последно място по брой работна сила. На първо място в района по този показател е област Пловдив. Област Кърджали е на последно място по показател коефициент на икономическа активност. На първо място в района по този показател е Област Смолян.

По отношение на човешките ресурси в Кърджалийска област се наблюдава характерната за страната тенденция на демографско остаряване. Същевременно като резултат от трудностите от икономически характер се явява снижаването на заетостта в областта. Оформят се рискови групи на регионалния трудов пазар, които са неравностойни по отношение на останалите субекти, предлагащи работната си сила. Влияние за това оказва фактът, че в областта е значителен делът на населението с по-ниско образователно равнище и квалификация.

3.3. БЕЗРАБОТИЦА - ДИНАМИКА И СТРУКТУРА

Таблица 84. Годишна динамика на безработицата в област Кърджали

Показатели	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Към 31.10.2017 г.
Безработни лица, брой	9 660	9 414	8 491	7 426	6 768
Равнище на безработица, %	15,9	15,5	14,0	12,2	11,1

Източник: ДРСЗ - Хасково

Представената статистика показва намаление на броя на безработните в област Кърджали от 15,9% през 2013 г. на 12,2% през 2016 г. или от 9 660 души на 7 426 души (2 234 безработни по-малко).

Таблица 85. Безработни лица в общините в област Кърджали

Териториални единици	Безработни лица, брой				
	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Към 31.10.2017 г.
Република България	371 380	366 470	330 816	284 707	238 142
Област Кърджали	9 660	9 414	8 491	7 426	6 768
Община Кърджали	2 858	2 504	2 197	1 923	1 683
Община Черноочене	453	523	513	506	478
Община Ардино	1 180	1 237	1 109	889	854
Община Кирково	1 939	1 918	1 819	1 719	1 546
Община Крумовград	1 333	1 347	1 194	1 093	1 047
Община Момчилград	1 058	1 025	890	718	641
Община Джебел	839	860	769	578	519

Източник: ДРСЗ - Хасково

През 2016 г. в Дирекциите „Бюро по труда“ от областта са регистрирани 7 426 безработни лица, което е със 2 234 души по-малко в сравнение с регистрираните безработни през 2013 г. Като цяло стойността на показателя равнище на безработица в областта е по-висока от средната за страната за периода 2013-2016 г.

Таблица 86. Равнище на безработица по общини в област Кърджали

Териториални единици	Равнище на безработица, %				
	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Към 31.10.2017 г.
Република България	11,3	11,2	10,1	8,7	7,3
Област Кърджали	15,9	15,5	14,0	12,2	11,1
Община Кърджали	9,9	8,7	7,6	6,6	5,8
Община Черноочене	13,9	16,0	15,7	15,5	14,6
Община Ардино	26,9	28,2	25,3	20,2	19,4
Община Кирково	25,8	25,5	24,2	22,9	20,6
Община Крумовград	18,4	18,6	16,5	15,1	14,5
Община Момчилград	16,2	15,7	13,6	11,0	9,8
Община Джебел	29,3	30,0	26,9	20,2	18,1

Източник: ДРСЗ - Хасково

През 2016 г. най-висок е процентът на безработните в община Кирково (22,9%), следвана от община Ардино (20,2%). Най-ниски са процентите на безработица в община Кърджали (9,7%) и община Момчилград (11,0%). Така единствено в общината Кърджали безработните са под средния процент безработни в страната (8,7%). При всички общини с

изключение на община Черноочене се отчита намаление на броя на безработните през 2016 г. в сравнение с 2013 г. С изключение на община Кърджали, всички останали общини са със значително над средното за страната ниво на безработица. От изложените данни се вижда, че проблемите, свързани с безработицата се решават много по-трудно в малките общини и населени места.

Таблица 87. Безработни мъже и жени регистрирани в бюрата по труда в област Кърджали - по общини

Териториални единици	Безработни мъже (М) и жени (Ж), брой									
	2013 г.		2014 г.		2015 г.		2016 г.		Към 31.10.2017 г.	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
Област Кърджали	4215	5445	4067	5347	3540	4951	3090	4336	2741	4027
Община Кърджали	1296	1561	1082	1422	901	1296	769	1154	638	1045
Община Черноочене	177	277	200	323	191	322	183	323	170	308
Община Ардино	534	646	544	693	492	617	393	496	366	488
Община Кирково	859	1079	896	1022	803	1016	743	976	635	911
Община Крумовград	652	681	643	704	556	638	507	586	472	575
Община Момчилград	394	664	379	646	319	571	269	449	242	399
Община Джебел	303	537	323	537	278	491	226	352	218	301

Източник: ДРСЗ - Хасково

Средногодишният брой на регистрираните безработни в Дирекциите „Бюро по труда“ намалява до 7 426 души през 2016 г. (2013 г. – 9 660 души). Във всички общини в областта се наблюдава намаление на безработицата, освен в община Черноочене, където за периода 2013-2016г. нараства с 11,45%. През 2017г тенденцията на намаляване на безработицата продължава във всички общини. По-висок дял от регистрираните безработни са жените през всички години на разглеждания период.

Регистрираните безработни жени, които в относителен дял съставляват съответно 56,37% през 2013 г. и 58,39% през 2016 г. от цялата група безработни, са идентифицирани като рискова категория с трайна тенденция за превес в регистрираните безработни като цяло. Възрастта, квалификацията и образованието са основните фактори, влияещи върху нивото на безработицата.

Таблица 88. Безработни жени в област Кърджали

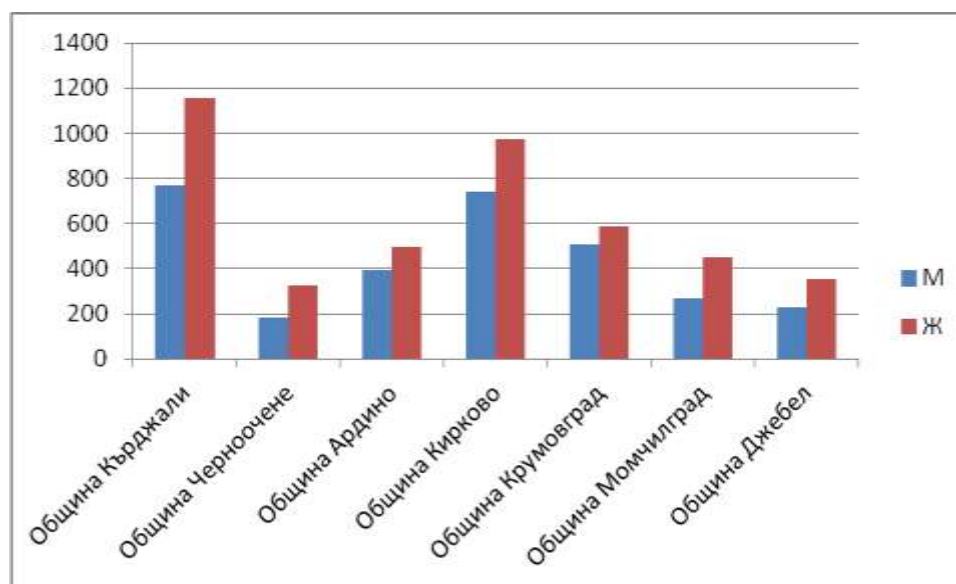
Териториални единици	Безработни жени, брой				
	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Към 31.10.2017 г.
Република България	200 817	199 347	182 220	156 452	130 985
Област Кърджали	5 445	5 347	4 951	4 336	4 027
Община Кърджали	1 561	1 422	1 296	1 154	1 045
Община Черноочене	277	323	322	323	308
Община Ардино	646	693	617	496	488

Териториални единици	Безработни жени, брой				
	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
Община Кирково	1 079	1 022	1 016	976	911
Община Крумовград	681	704	638	586	575
Община Момчилград	664	646	571	449	399
Община Джебел	537	537	491	352	301

Източник: ДРСЗ – Хасково

Наблюденията и анализът на данните за броя и дела на безработните жени потвърждават тенденцията за понижаване на техния брой спрямо двете предходни години, въпреки нарастването на относителния им дял през 2016 г. спрямо 2013 г. Средногодишният брой на регистрираните в Дирекциите „Бюро по труда“ жени през 2016 г. е 4336 души, а на мъжете 3090 души.

Графика 21. Безработни мъже и жени регистрирани в бюрата по труда в област Кърджали - по общини

Източник: ДРСЗ - Хасково

С най-голям дял от безработните в област Кърджали са тези над 55 години и от 50 до 54 години, съответно 38% и 15%, следвани от безработните на възраст от 45 до 49 години и от 40 до 44 години, съответно 12% и 9%. Най-нисък е процентът на безработните на възраст до 19 години (1%) и тези до 24 години (3%). Младешите до 29 години и лицата над 50 години са сред основните целеви групи на активната политика на пазара на труда, провеждана от Агенцията по заетостта.

Таблица 89. Разпределение на безработните лица по признака възраст

Териториални единици	2013 г.								
	До 19 г.	До 24 г.	До 29 г.	До 34 г.	До 39 г.	До 44 г.	До 49 г.	До 54 г.	Над 55 г.
Република България	6473	28813	39434	41513	42257	39964	39906	47838	85183

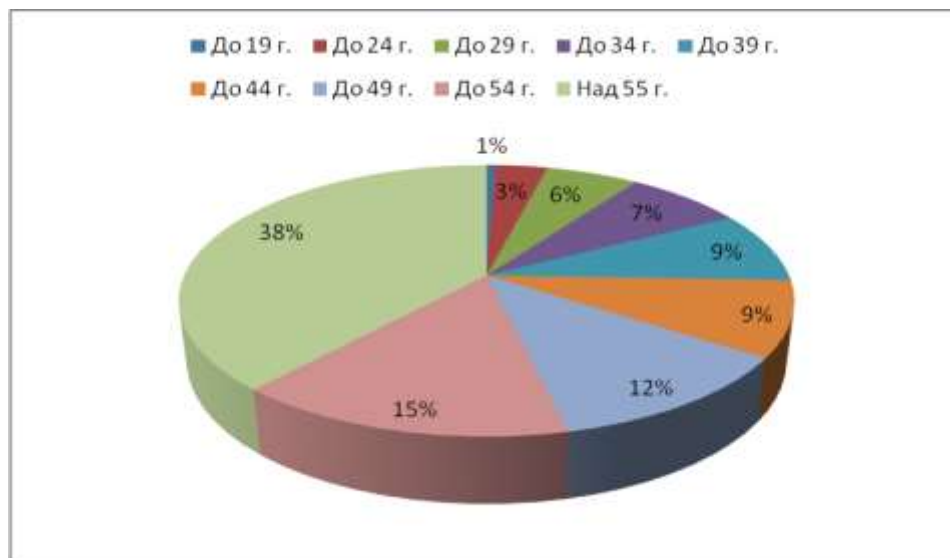
Териториални	2013г.								
Област Кърджали	98	476	693	752	817	977	1131	1528	3187
Община Кърджали	29	150	240	263	270	327	356	456	762
Община Черноочене	0	18	35	32	30	34	50	83	173
Община Ардино	6	39	61	71	67	107	135	225	471
Община Кирково	19	90	118	127	153	198	234	293	707
Община Крумовград	30	102	123	128	142	126	140	168	374
Община Момчилград	9	44	69	82	90	108	128	170	358
Община Джебел	5	33	47	49	65	77	88	133	342
Териториални единици	2014 г.								
	До 19 г.	До 24 г.	До 29 г.	До 34 г.	До 39 г.	До 44 г.	До 49 г.	До 54 г.	Над 55 г.
Република България	4857	23888	35377	40659	41698	39765	40709	47673	91845
Област Кърджали	58	332	550	699	768	877	1104	1475	3552
Община Кърджали	14	93	174	235	258	263	293	394	777
Община Черноочене	1	15	30	38	27	36	57	98	222
Община Ардино	2	23	51	67	62	94	145	214	581
Община Кирково	14	68	95	118	146	178	243	284	772
Община Крумовград	19	78	100	117	136	136	163	169	430
Община Момчилград	5	29	58	72	71	96	113	179	402
Община Джебел	3	26	42	52	68	74	90	137	368
Териториални единици	2015г.								
	До 19 г.	До 24 г.	До 29 г.	До 34 г.	До 39 г.	До 44 г.	До 49 г.	До 54 г.	Над 55 г.
Република България	3488	18090	30102	36087	37865	36820	37663	43459	87242
Област Кърджали	48	280	458	638	688	772	988	1293	3327
Община Кърджали	11	75	161	213	219	231	271	325	690
Община Черноочене	1	9	24	31	27	41	51	94	234
Община Ардино	2	26	32	69	59	70	133	175	544
Община Кирково	13	64	83	114	130	166	221	278	750
Община Крумовград	17	60	72	99	121	115	141	164	405
Община Момчилград	3	32	58	62	71	82	83	137	363
Община Джебел	1	14	28	50	61	67	88	120	341
Териториални единици	2016г.								
	До 19 г.	До 24 г.	До 29 г.	До 34 г.	До 39 г.	До 44 г.	До 49 г.	До 54 г.	Над 55 г.
Република България	2298	12438	23262	31105	33175	32819	33788	37743	78079
Област Кърджали	42	242	432	550	633	669	881	1119	2858
Община Кърджали	12	68	146	184	214	198	225	278	595
Община Черноочене	2	9	23	26	30	39	58	78	242
Община Ардино	2	11	20	56	50	57	107	152	435
Община Кирково	11	59	82	109	125	150	217	265	701
Община Крумовград	10	47	76	91	106	109	138	144	371
Община Момчилград	4	27	50	49	64	65	76	97	287
Община Джебел	1	21	35	35	44	51	60	105	227
Териториални единици	Към 31.10.2017 г.								
	До 19 г.	До 24 г.	До 29 г.	До 34 г.	До 39 г.	До 44 г.	До 49 г.	До 54 г.	Над 55 г.
Република България	2079	10904	20750	26181	27790	27805	28399	30412	63821
Област Кърджали	35	220	398	511	605	637	816	973	2576
Община Кърджали	7	55	116	156	189	194	212	223	528
Община Черноочене	0	11	20	28	27	33	49	73	237
Община Ардино	1	8	28	53	57	61	102	144	401

Териториални	2013г.								
Община Кирково	10	58	85	91	121	133	196	227	626
Община Крумовград	15	52	71	99	110	113	129	122	337
Община Момчилград	1	20	44	52	57	54	70	93	250
Община Джебел	1	16	34	32	44	49	58	91	197

Източник: ДРСЗ - Хасково

Графика 22. Разпределение на безработните лица по признака възраст

Източник: ДРСЗ - Хасково

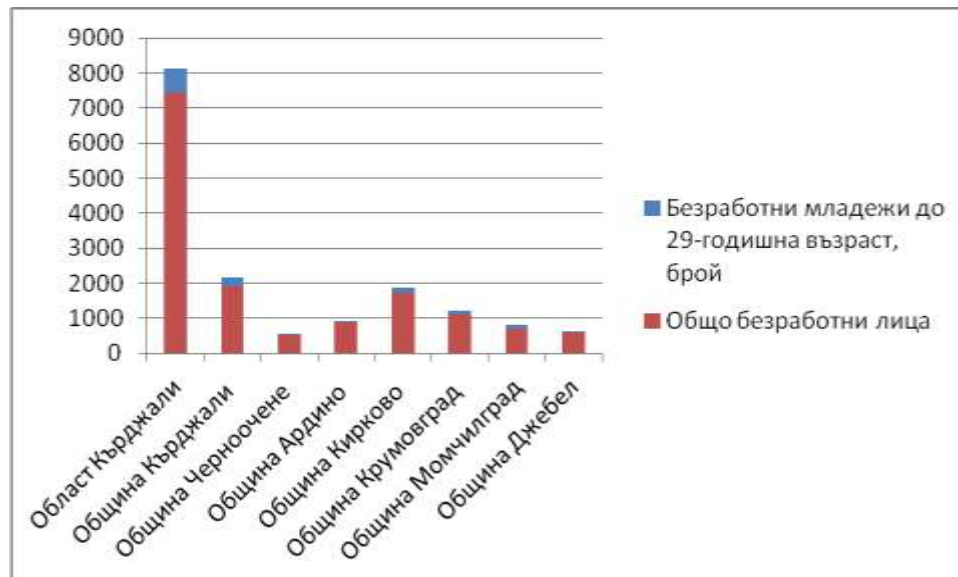
През 2016 г. се отчита намаление на регистрираните безработни младежи (716 души), вследствие въведените от Агенцията по заетостта Програми за насърчаване на заетостта за регистрираните младежи до 29 години. Най-голям е броят на безработните младежи в община Кърджали (226), а най-малък в община Ардино (33). Намалването на младежката безработица е един от приоритетите на политиката по заетостта, тъй като има неблагоприятен ефект върху настоящата и бъдещата им реализация на пазара на труда.

Таблица 90. Безработни младежи до 29-годишна възраст (общо – мъже и жени) регистрирани в бюрата по труда в област Кърджали

Териториални единици	Безработни младежи до 29-годишна възраст, брой				
	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Към 31.10.2017 г.
Област Кърджали	1267	940	786	716	653
Община Кърджали	419	281	247	226	178
Община Черноочене	53	46	34	34	31
Община Ардино	106	76	60	33	37
Община Кирково	227	177	160	152	153
Община Крумовград	255	197	149	133	138
Община Момчилград	122	92	93	81	65
Община Джебел	85	71	43	57	51

Източник: ДРСЗ – Хасково

Графика 23. Дял на регистрираните безработни младежи до 29 годишна възраст в област Кърджали, 2016 г.

Източник: ДРСЗ - Хасково

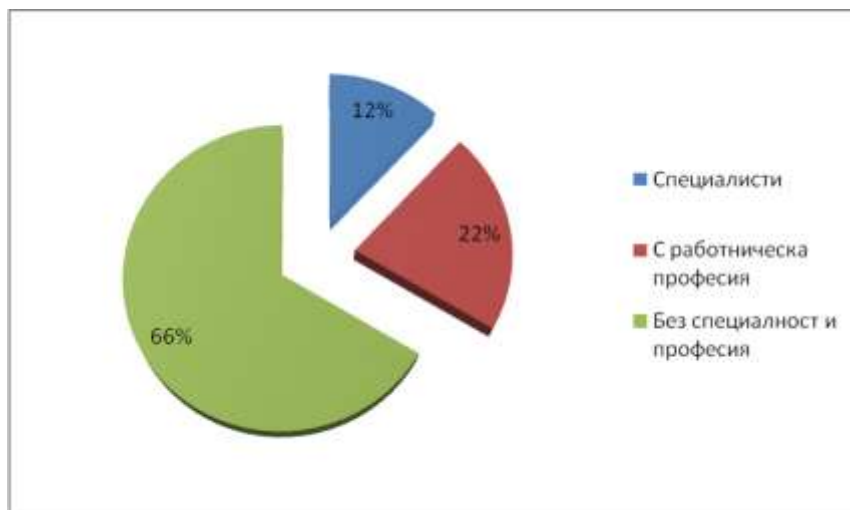
Професионалната структура през 2016 г. традиционно се характеризира с висок относителен дял на регистрираните безработни лица без специалност и професия – 4 936 души (66%), следват тези с работнически професии – 1 600 (22%). Най-малко от безработните са специалисти - 890 (12 %).

Таблица 91. Професионалната структура на безработните в Област Кърджали през 2016 г.

Показатели	2013г.		2014г.		2015г.		2016 г.		към 31.10.2017г.	
	Брой	Дял от всички безработни, %	Брой	Дял от всички безработни, %	Брой	Дял от всички безработни, %	Брой	Дял от всички безработни, %	Брой	Дял от всички безработни, %
Специалисти	1207	12,5	1108	11,8	1005	11,8	890	12	787	11,6
С работническа професия	2003	20,7	1961	20,8	1724	20,3	1600	21,5	1528	22,6
Без специалност и професия	6450	66,8	6345	67,4	5762	67,9	4936	66,5	4453	65,8

Източник: ДРСЗ - Хасково

Графика 24. Професионалната структура на безработните в Област Кърджали през 2016 г.

Източник: ДРСЗ - Хасково

Сегментацията на предлагането на работна сила на областния трудов пазар по признака образование се отличава с трайно доминиращият дял на безработните лица с основно и по-ниско образование 58,78% за 2016 г. дял от всички регистрирани безработни лица. Най-голям е броят на безработните с основно или по-ниско образование в общините Кърджали (812 безработни) и Кирково (1124 безработни). Най-малко са безработните с основно или по-ниско образование в Община Джебел (372).

Таблица 92. Безработни лица в област Кърджали с основно или по-ниско образование

Териториални единици	Безработни лица с основно или по-ниско образование, брой				
	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Към 31.10.2017 г.
Област Кърджали	5810	5729	5211	4365	3944
Община Кърджали	1247	1065	941	812	686
Община Черноочене	282	311	321	329	308
Община Ардино	793	846	758	596	536
Община Кирково	1283	1287	1236	1124	1020
Община Крумовград	891	870	786	680	667
Община Момчилград	690	703	609	452	391
Община Джебел	624	646	560	372	336

Източник: ДРСЗ – Хасково

Относителният дял на лицата с основно и по-ниско образование е по-висок в малките общини. През 2016г. на първо място по този показател е община Ардино с 67,04% безработни с основно и начално образование. Най-малък е делът на безработните с основно и начално образование в община Кърджали (42,23%).

Таблица 93. Безработни лица в област Кърджали със средно или средно-специално образование

Териториални единици	Безработни лица със средно или средно-специално образование, брой				
	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Към 31.10.2017 г.
Област Кърджали	3193	3065	2686	2544	2358
Община Кърджали	1240	1110	924	835	754
Община Черноочене	153	187	171	157	150
Община Ардино	345	346	312	261	287
Община Кирково	589	567	526	539	473
Община Крумовград	388	418	355	361	331
Община Момчилград	300	260	224	218	204
Община Джебел	178	177	174	173	159

Източник: ДРСЗ – Хасково

Единствено в община Кърджали делът на безработните със средно образование (43,42%) е най-голям в сравнение с останалите общини в областта. В останалите общини безработните лица със средно или средно-специално образование са около 30% от безработните.

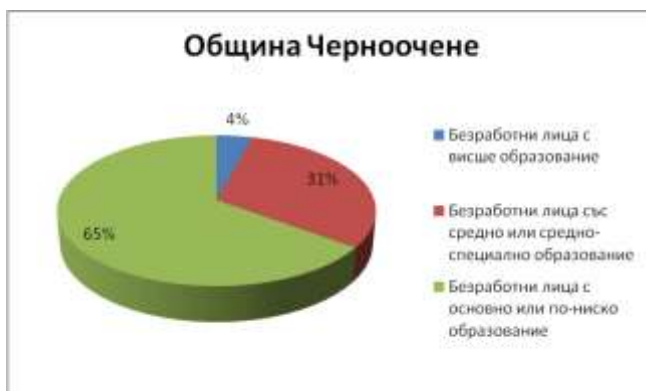
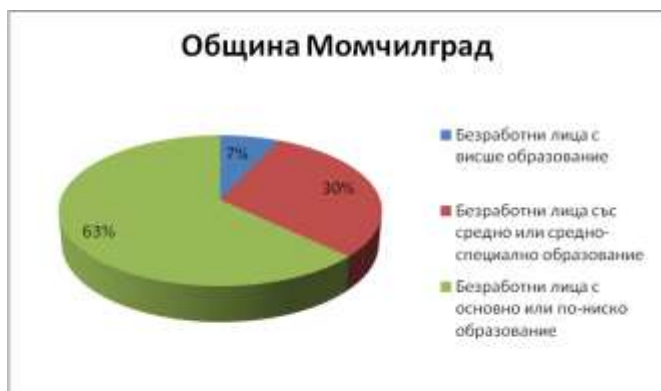
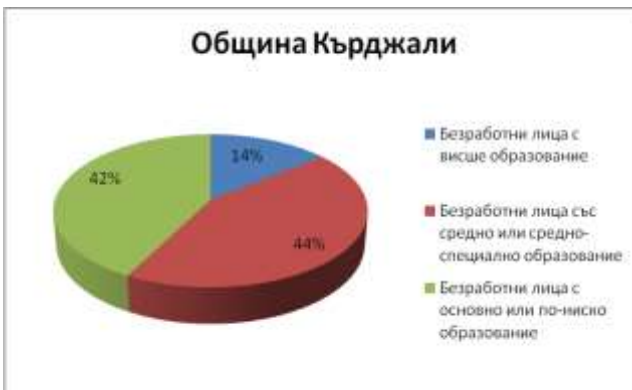
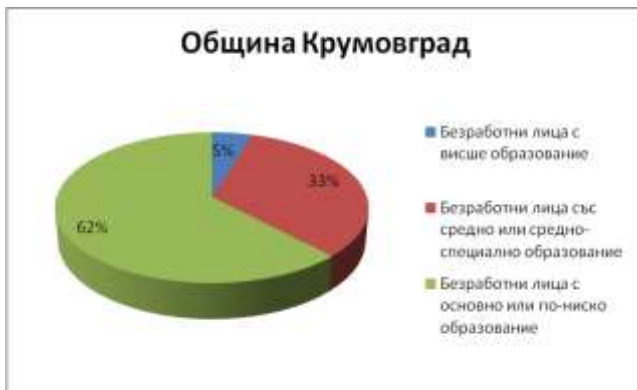
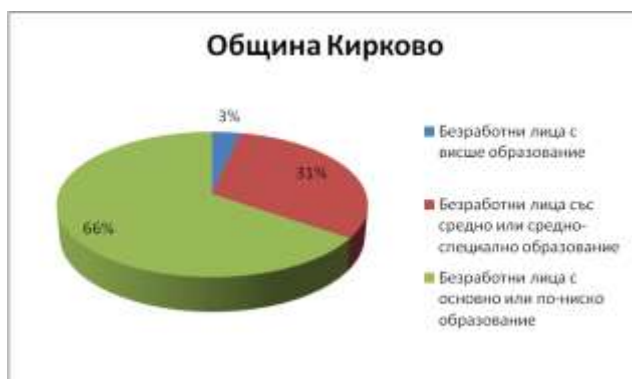
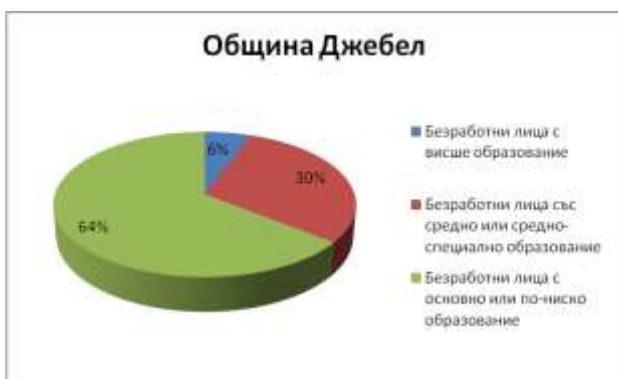
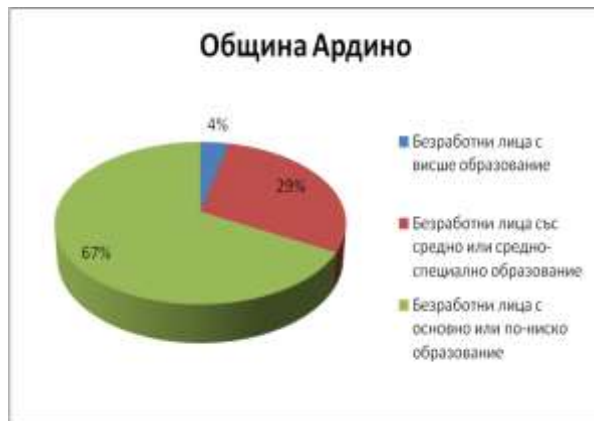
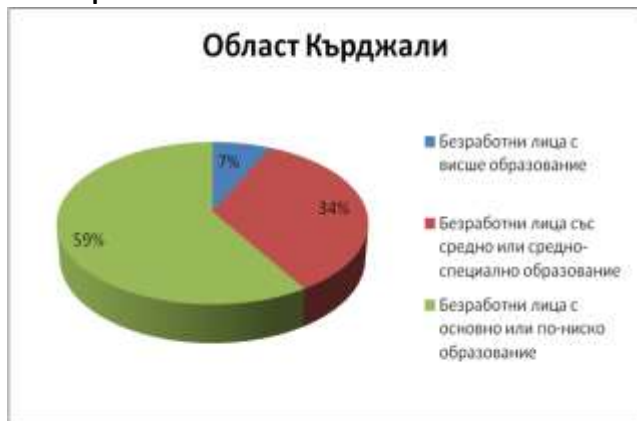
Таблица 94. Безработни лица в област Кърджали с висше образование

Териториални единици	Безработни лица с висше образование, брой				
	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Към 31.10.2017 г.
Област Кърджали	657	620	594	517	466
Община Кърджали	370	330	331	273	243
Община Черноочене	18	24	21	21	20
Община Ардино	42	46	39	32	31
Община Кирково	67	64	57	57	53
Община Крумовград	55	59	54	52	49
Община Момчилград	68	61	58	49	46
Община Джебел	37	36	34	33	24

Източник: ДРСЗ – Хасково

Безработните висшисти са най-много в община Кърджали – 12,43% през 2016 г. В останалите общини делът на безработните висшисти е средно около 4%.

Графика 25. Разпределение на безработните лица по признака образование по общини

Източник: ДРСЗ - Хасково

Регистрираните продължително безработни лица с престой в Дирекциите „Бюро по труда“ над една година в област Кърджали са също рискова група безработни. Броят им е 2917 души към 31.10.2017г. и съставляват 43,1% от всички регистрирани безработни. Най-голям е дялът на безработните с регистрация над 1 година в малките общини – Анридо и Кирково, съответно 52,2% и 61,4% Най-малък е техният дял в община Кърджали – 23,4%.

Таблица 95. Регистрирани продължително безработни лица с престой в Дирекциите „Бюро по труда“ над 1 година в област Кърджали

Показател – към 31.10.2017 г.	Брой	Дял от всички безработни, %
Област Кърджали	2917	43,1
Община Кърджали	394	23,4
Община Черноочене	224	46,9
Община Ардино	446	52,2
Община Кирково	950	61,4
Община Крумовград	438	41,8
Община Момчилград	250	39,0
Община Джебел	216	41,6

Източник: ДРСЗ - Хасково

Една немалка част от безработните трудно се адаптират към наложените от стопанската конюнктура нови изисквания и поради тази причина изпадат в състояние на продължителна безработица. Липсата на квалификация и образование е сериозна пречка тези лица да бъдат успешно устроени на работа, в предвид ограничения брой на свободните работни места. Ниската степен на образование и квалификация предопределят и голямата продължителност на престой на лицата с основно и по-ниско образование на пазара на труда.

3.4. ЗАЕТОСТ

По данни на НСИ, броят на заетите лица от 15 до 64 години във всички дейности на националната икономика в област Кърджали през 2016 г. е 60,9 хил. души, от които 32,4 хил. са мъже, а 28,4 жени. Коефициентът на заетост е 60,0% за област Кърджали, при 63,4% за страната и 61,9% за Южния централен район. Разликата между коефициента на заетост при мъжете и жените в областта възлиза на 4,8% в полза на мъжете, докато за страната тази разлика е 6,7% в полза на мъжете.

Таблица 96. Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 15-64 навършени години през 2016 г.

Регион, Област	Заети лица (хил.)			КЗ общо	КЗ мъже	КЗ жени
	Всичко	мъже	жени			
				(%)		
За страната	2 954.3	1 569.3	1 385.0	63.4	66.7	60.0
ЮЦР	580.1	310.0	270.1	61.9	65.4	58.4
Кърджали	60.9	32.4	28.4	60.0	62.3	57.5

Източник: НСИ

Таблица 97. Среден списъчен брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по райони

Статистически райони	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Южен централен район	380 742	379 201	379 639	384 209	390
Кърджали	29 757	29 835	2 9458	30 498	30 599
Пазарджик	60 231	59 845	60 089	61 129	61 849
Пловдив	205 876	203 933	207 057	208 990	214
Смолян	31 302	32 216	30 952	31 145	31 232
Хасково	53 576	53 372	52 083	52 447	51 841

Източник: НСИ

Средносписъчният брой на наетите лица в област Кърджали има тенденция на увеличение през периода 2012-2016 г. (от 29 757 наети до 30 599 наети). Тази тенденция е идентична и в целия Южен централен район. В сравнение с останалите области в района на област Кърджали е на последно място през всичките години по показател среден списъчен брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение, а водеща в показателя е област Пловдив с над 54% от всички наети в района.

Таблица 98. Среден списъчен брой на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Област Кърджали	29 458	30 498	30 599
A. Селско, горско и рибно стопанство	790	840	908
B. Добивна промишленост	..	..	..
C. Преработваща промишленост	10 776	11 066	11 276
D. Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	113	137	130
E. Доставка на води; канализационни услуги,	384	580	583

управление на отпадъци и възстановяване			
F. Строителство	1 712	1 914	1 763
G. Търговия; ремонт на автомобили и	3 510	3 614	3 552
H. Транспорт, складиране и пощи	869	956	957
I. Хотелиерство и ресторантьорство	1 172	1 185	1 242
J. Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	146	127	150
L. Операции с недвижими имоти	83	71	85
M. Професионални дейности и научни	308	319	339
N. Административни и спомагателни дейности	585	588	603
P. Образование	3 420	3 430	3 348
Q. Хуманно здравеопазване и социална работа	2 168	2 220	2 227
R. Култура, спорт и развлечения	266	252	278
S. Други дейности	..	..	..

Източник: НСИ

През периода 2014-2016 г. в област Кърджали преобладават заетите в преработващата промишленост (10 776 от наетите през 2014г., достигачи 11 276 от наетите през 2016 г.). Следва икономическа дейност „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“ (3 510 от наетите през 2014 г., достигачи 3 552 от наетите през 2016 г.) и образование (3 420 от наетите през 2014 г. и намаляващи до 3 348 от наетите през 2016 г.). Най-малък е средният списъчен брой на наетите по трудово и служебно правоотношение в дейност „Операции с недвижими имоти“ (83 от наетите през 2014 г. и нарастващи до 85 от наетите през 2016 г.), следвана от икономическа дейност „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива (113 от наетите през 2014 г., нарастващи до 130 от наетите през 2016 г.).

Таблица 99. Средна брутна годишна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Област Кърджали	7 222	7 648	8 335
A. Селско, горско и рибно стопанство	6 900	6 869	7 635
B. Добивна промишленост	..	..	..
C. Преработваща промишленост	6 866	7 445	8 351
D. Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	18 572	19 055	20 169
E. Доставка на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	9 226	7 473	8 632
F. Строителство	5 445	7 036	6 782
G. Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	5 229	5 582	6 166
H. Транспорт, складиране и пощи	5 536	5 784	6 137

I. Хотелиерство и ресторантьорство	4 746	5 017	5 380
J. Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	6 312	7 878	9 832
L. Операции с недвижими имоти	7 099	8 311	8 577
M. Професионални дейности и научни изследвания	9 992	8 414	10 119
N. Административни и спомагателни дейности	11 017	12 740	14 664
P. Образование	8 199	8 531	9 155
Q. Хуманно здравеопазване и социална работа	9 197	9 339	9 486
R. Култура, спорт и развлечения	5 453	6 602	7 149
S. Други дейности	..	..	..

Източник: НСИ

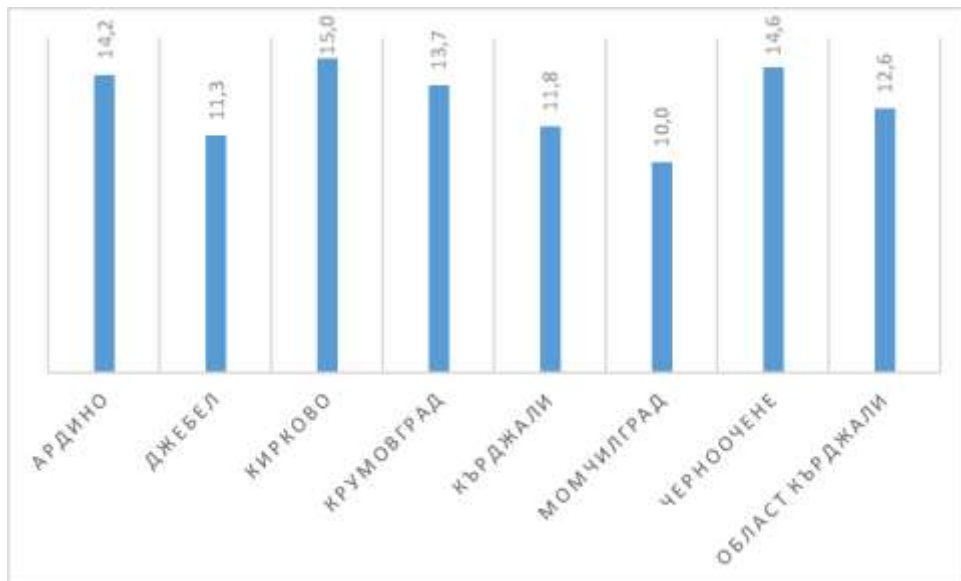
Средната годишна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение в област Кърджали възлиза на 7 222 лв през 2014 г. и достига 8 335 лв през 2016 г., което показва 15,41% увеличение за периода. Най-висока е средната годишна заплата в сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ (18 572 лв. през 2014 г., нарастваща до 20 169 лв. през 2016 г.), следван от сектор „Административни и спомагателни дейности“ (11 017 лв. през 2014 г. и 14 664 лв. през 2016 г.). Най-ниска е средната годишна заплата в икономическа дейност „Хотелиерство и ресторантьорство“ (4 746 лв. през 2014 г. и 5 380 лв. през 2016 г.), следвана от един от секторите с най-голям средносписъчен брой заети в областта – „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ (5 229 лв. през 2014 г. и 6 166 лв. през 2016 г.), който през 2016 г. леко надвишава съответната стойност за същата година в сектор „Транспорт, складиране и пощи“ - 6 137 лв.

3.5. ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

3.5.1. СМЪРТНОСТ В ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ПРЕЗ 2016 Г., ВОДЕЩИ ПРИЧИНИ ЗА СМЪРТНОСТТА В ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ПРЕЗ 2016 Г.

Общата смъртност за областта през 2016 г. е 12,6 ‰. Най-висока е в община Кирково - 15,0‰, следвана от общините: Черноочене – 14,6‰; Ардино – 14,2‰, Крумовград – 13,7‰; Кърджали 11,8‰, Джебел – 11,3‰ и Момчилград – 10,0‰. Смъртността в градовете в област Кърджали е 10,7‰, а в селата – 13,9‰. Чувствителната разлика в смъртността на градското и селското население е резултат преди всичко на по-интензивния процес на остаряване на населението в селата.

Графика 26. Разпределение на смъртността в Област Кърджали по общини за 2016 г. (‰)

Източник: НСИ

Увеличението на смъртността и емиграционните процеси формират отрицателния естествен прираст - минус 3,3‰ за областта, като се наблюдават значими различия по общини: Кирково – минус 8,2‰, Ардино – минус 7,4‰, Черноочене – минус 6,2‰, Крумовград – минус 3,9‰, Джебел – минус 1,7‰, Момчилград – минус 1,7‰ и Кърджали – минус 1,1‰. Разлика в стойностите на показателите смъртност и раждаемост (по-висока в градовете), формира като резултат драстично намаление на естествения прираст в селата в сравнение с този в градовете в областта: в градовете – минус 0,2‰, а в селата – минус 5,5‰.

Сред причините за нарастване на смъртността в областта са:

- Задълбочаващото се застаряване на населението
- Нарастване на смъртността в активна възраст от социално-значими заболявания
- Рискови фактори, свързани с начина на живот на населението: нерационално хранене, тютюнопушене, хиподинамия и стрес
- Социално-икономически и екологични фактори на средата

Таблица 100. Перинатална, неонатална и постнеонатална детска смъртност на територията на област Кърджали

Индикатор	2013 г.		2014 г.		2015 г.		2016 г.	
	бр.	‰	бр.	‰	бр.	‰	бр.	‰
Перинатална (на 1 000 родени деца)	12	9,5	14	12,9	13	14,8	6	6,15
Неонатална (на 1 000 живородени деца)	5	3,99	2	1,9	5	5,7	3	3,17
Постнеонатална (на 1000 живородени деца, без умрелите до 28-мия ден)	2	1,6	0	0	0	0	0	0

Източник: Регионална здравна инспекция - Кърджали

В периода 2013-2016 г. се отчита тенденция към намалаване на починалите деца. През 2013 г. починалите до 1 годишна възраст са 7 деца, по причини:

- С тежка асфикция при раждане – 3 деца
- С неонатален респираторен синдром – 2 деца
- С бронхопневмония – 2 деца

Три от починалите деца са недоносени от втора и трета степен.

През 2014 г. до 1 година са починали 2 деца:

- С неонатален респираторен синдром и недоносеност първа степен – 1 дете
- С неонатален сепсис – 1 дете

През 2015 г. до 1 година са починали 5 деца:

- С неонатален респираторен синдром – 3 деца
- Със субарахноидален кръвоизлив – 1 дете
- Аспирация на стомашно съдържимо – 1 дете

През 2016 г. до 1 година са починали 3 деца:

- С тежка асфиция при раждане – 2 деца, едното от които е с придружаваща вродена аномалия на отделителната система и едно с недоносеност от първа към втора степен
- С дисеминирана интравазална коагулация у новороденото едно дете.

Таблица 101. Умрели по възраст на територията на област Кърджали, брой

Година	Под 1 година	1-9 г.	10-19 г.	20-29 г.	30-39 г.	40-49 г.	50-59 г.	60-69 г.	70 и повече г.
2013 г.	11	3	3	7	25	52	152	288	1172
2014 г.	9	5	3	13	17	47	155	285	1276
2015 г.	10	3	3	6	29	63	179	303	1313
2016 г.	8	2	3	6	29	53	170	338	1293

Източник: НСИ

През 2016 г. в област Кърджали са починали 1902 души, което е с 11,03% повече в сравнение с 2013г. На-голяма е смъртността сред 70 и повече годишните, най-малка е смъртността сред 10-19 годишните, следвати от 1-9 годишните. За разлика от отрицателния темп на смъртността сред лицата до 29 г., се наблюдава увеличение на смъртността сред 30 и повече годишните за периода 2013-2016 г.

Таблица 102. Умирения по причини за смъртта на територията на област Кърджали, 2016 г.

Причини за смъртта	Брой			Относителен дял, %		
	Мъже	Жени	Общо	Мъже	Жени	Общо
Болести на органите на кръвообращението	598	60	1200	49,83	50,17	63,09
Новообразования	181	93	274	66,06	33,94	14,41
Болести на храносмилателната система	46	21	67	68,66	31,34	3,52
Болести на дихателната система	40	21	61	65,57	34,43	3,21
Външни причини за заболяемост и смъртност	46	13	59	77,97	22,03	3,1
Други	130	111	241	53,94	46,06	12,67

Източник: НСИ

В структурата на смъртността по причини през 2016 г. не се наблюдават съществени промени. През 2016г. основна причина за умиренията остават болестите на органите на кръвообращението – 1200 души. На следващо място са починалите от новообразования – 274 човека, следвани от други заболявания – 241 души. Смъртността сред мъжете е значително по-висока от тази сред жените при всички заболявания.

3.5.2. РЕГИСТРИРАНИ ЗАБОЛЯВАНИЯ

Съгласно Доклад „Здравеопазване 2016“ на НСИ в област Кърджали най-голяма е заболяемостта от злокачествени новообразувания, като само през 2015 г. са новооткрити 582. Значителен брой са и болните под наблюдение на психиатричните заведения и структури.

Таблица 103. Заболеваемост в област Кърджали през 2015 г.

Заболеваемост, 2015г.	Брой
Заразни болести, подлежащи на задължително съобщаване	69
Активна туберкулоза	91
Злокачествени новообразувания	4 306
Новооткрити злокачествени новообразувания	582
Кожно-венерически болести	2
Новооткрити кожно-венерически болести	2
Болни под наблюдение на психиатричните заведения и структури	4 440
Болни от злокачествени новообразувания, намиращи се под наблюдение на онкологичните заведения и структури	3 762
Освидетелствани лица с призната трайно намалена работоспособност	1 534

Източник: НСИ

3.5.3. ЛЕЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ

Към 31.10.2017 г. в област Кърджали има регистрирани 61 общопрактикуващи лекари, от които 49 индивидуални практики и 3 групови практики (с 12 ОПЛ). В областта са налице 40 незаети лекарски практики за първична извънболнична медицинска помощ. Значителна част от лекарите, особено в малките населени места са в пенсионна или след пенсионна възраст, а броят на младите лекари е изключително малък. Това, от своя страна, води до дисбаланс между квалифицираните кадри и липса на приемственост. Налице е окрупняване на лекарските практики в областта, което води до понижаване качеството на здравното обслужване на населението. Големите разстояния между малките населени места и градските центрове затрудняват достъпа на населението в отдалечените и труднодостъпни населени места и махали до лекарска помощ. Настоящото състояние на системата в областта се характеризира основно с това, че част от жителите в селата нямат достъп до първична медицинска помощ. Оказването на неотложна помощ като цяло е недостатъчно ефективно, поради затруднения достъп. Наблюдава се дисбаланс – осигуреността е по-висока в града в сравнение със селата, което се дължи основно на специфичната инфраструктура на областта. Поради тази причина следва да се постави акцент върху осъществяването на превантивна медицина от страна на личните лекари и подобряването на транспортните средства на общопрактикуващите лекари и спешната медицинска помощ.

Таблица 104. Лечебни заведения за извънболнична помощ в област Кърджали към 31.10.2017 г.

Вид лечебно заведение	Брой
Амбулатории за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП)	49
Амбулатории за групова практика за първична медицинска помощ (АГППМП)	3 (12 ОПЛ)
Амбулатории за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП)	153
Амбулатории за групова практика за първична дентална помощ (АГПДП)	6 (12 дент. лекари)
Амбулатории за индивидуална практика за специализирана медицинска помощ (АИПСМП)	68
Амбулатории за групова практика за специализирана медицинска помощ (АГПСМП)	0
Медицински центрове (МЦ)	4
Диагностично-консултативен център (ДКЦ)	1
Медико-техническа лаборатория (МТЛ)	11
Медико-диагностична лаборатория (МДЛ)	7
Хосписи	3

Източник: Регионална здравна инспекция – Кърджали

Лечебните заведения за първична медицинска и дентална извънболнична помощ в област Кърджали през 2016 г. наброяват общо 202 заведения, 49 от които са Амбулатории за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП) и 153 Амбулатории за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП). Най-голям е броят на тези видове лечебни заведения в община Кърджали съответно 24 и 84, а най-малък в Община Джебел – 2 и 7.

Таблица 105. Лечебни заведения за първична медицинска и дентална извънболнична помощ по общини в област Кърджали към 31.10.2017 г.

Община	АИППМП*	АГППМП***	АИПДП**	АГППДП****
Ардино	4		12	
Крумовград	4	1 (2 ОПЛ)	11	
Момчилград	4		13	
Кирково	7		17	1 (2 дент.)
Джебел	2		7	
Черноочене	4		9	
Кърджали	24	2 (10 ОПЛ)	84	5 (10 дент.)

Източник: Регионална здравна инспекция – Кърджали

Бележки:

*АИППМП – Амбулатории за индивидуална практика за първична медицинска помощ

**АИПДП – Амбулатории за индивидуална практика за първична дентална помощ

***АГППМП – Амбулатории за групова практика за първична медицинска помощ

****АГППДП – Амбулатории за групова практика за първична дентална помощ

В област Кърджали преобладават амбулаториите за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП) – 153, следвани от амбулаториите за индивидуална практика за специализирана медицинска помощ (АИСМП) - 68, и амбулаториите за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП) - 49. Най-малък е броят на диагностично-консултативните центрове (ДКЦ) – само един, и хосписите (3) в областта. Не са налице Амбулатории за групова практика за специализирана медицинска помощ.

Специализираната извънболнична помощ е основен интегриращ елемент в системата на здравеопазването, който осигурява на населението достъпна и качествена медицинска помощ и позволява да се намалят потребностите от значително по-скъпата болнична помощ чрез активна профилактика, ранна диагностика и ефективно лечение в амбулаторни условия. При оценката на потребностите от лекари-специалисти в извънболничната медицинска помощ е отчетена необходимостта от разширяване на пакета дейности по специалности и изнасяне на някои болнични диагностично-лечебни дейности в извънболничната помощ. При специалистите от ИСИМП също се наблюдава неравномерно разпределение, като концентрацията им е предимно в общинските центрове. Това затруднява достъпа на населението до този вид услуга, увеличава броя на случаите с късна диагностика и настъпили усложнения, което води до нарастване броя на хоспитализациите.

Таблица 106. Брой на лечебните заведения за болнична помощ, леглова база и използваемостта ѝ през 2016 г. в област Кърджали

Вид лечебно заведение	Брой	Легла	Брой преминали болни	Използваемост в дни	Използваемост в %	Проведени леглодни	КП
МБАЛ	5	558	26 012	224,57	61,53	125 310	257
ДПБ	1	270	1 764	309,48	84,79	83 562	
ОДПФЗС	0	-	-	-	-	-	-
ДМСГД	1	70	74	183,31	59,13	12 832	

Източник: Регионална здравна инспекция - Кърджали

Изградената в община Кърджали система от болнични заведения е в състояние да задоволи потребностите на населението в общината от болнична медицинска помощ. На територията на област Кърджали действат следните МБАЛ: МБАЛ „д-р Атанас Дафовски“ АД – гр. Кърджали, МБАЛ „Кърджали“ ООД, МБАЛ „ Ардино“ ЕООД – гр. Ардино, МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“ ЕООД – гр. Момчилград, МБАЛ „Живот+“ ЕООД – гр. Крумовград. Тяхната обща леглобаза възлиза на 558 като през последната година използваемостта и в дни е само 224,57 или само 61,53%. Общият брой на пациентите преминали болнично лечение през 2016 г. е 26 012 души.

Легловата база в действащите на територията на Област Кърджали Държавна психиатрична болница (ДПБ) и Дом за медико-социални грижи за деца (ДМСГД) е общо 340 легла. ДПБ имат висока използваемост – 84,79%, а използваемостта на ДМСГД е 59,13% - близка до тази на МБАЛ. Броят на преминалите през тях пациенти е съответно 83 562 и 12 832 души. От 01.01.2011г. е прекратена дейността на Областния диспансер за пнемво-фтизиатрични заболявания със стационар (ОДПФЗС) „Д-р В. Власакев“ ЕООД, като съответно към МБАЛ „Д-р Атанас Дафовски“ АД – гр. Кърджали е разкрито отделение по „Пневмология и фтизиатрия“. Към 31.10.2017г. няма нови лечебни заведения за болнична помощ в областта.

На територията на област Кърджали функционира и един ЦСМП, който разполага и с 8 филиала в Областта. В община Кирково освен двата филиала ФСМП – с. Чорбаджийско и ФСМП – Кирково, функционират и 2 /два/ изнесени екипа на ФСМП – с. Кирково, съответно изнесен екип с. Бенковски и изнесен екип с. Фотиново. Осигуреността с щат е достатъчна, но квалификацията на висшия и среден медицински персонал е недостатъчна. Има голямо текучество сред лекарите. Основната тежест, особено във филиалите, се поема от средния медицински персонал. За подобряване качеството на оказваната спешна медицинска помощ е необходимо ресурсно осигуряване, повишаване квалификацията на персонала, готовност за бързо реагиране при аварии, бедствия и катастрофи в съответствие с европейските стандарти.

От 2001 г. в община Кърджали функционира и първият в страната Кабинет за безплатно измерване на кръвното налягане и борба с хипертонията, финансиран от община Кърджали. В гр. Кърджали е създаден и Дом на здравето, който след откриването си през 1979 г. се превръща в учебна база за учащи се, в която те имат възможност да разширяват здравната си култура.

Основните недостатъци и проблеми в сферата на здравеопазването на територията на област Кърджали, които следва да са предмет на интервенции са:

За област Кърджали е характерно това, че областта не разполага с добра осигуреност за оказване на първична медицинска помощ. Налице е тенденция на намаляване броя на индивидуалните практики и окрупняване на наличните, което води до понижаване качеството на здравното обслужване на населението. Големите разстояния между малките населени места и градските центрове затрудняват достъпа на населението в отдалечените и труднодостъпни населени места и махали до лекарска помощ. Част от жителите в селата реално нямат достъп до първична медицинска помощ. Наблюдава се сериозен дисбаланс – осигуреността е по-висока в града в сравнение със селата, което се дължи основно на специфичната инфраструктура на областта.

Регионът е непривлекателен за специалистите поради специфичната инфраструктура, географското разположение – разпокъсаност и отдалеченост на населените места, миграционни процеси. Липсата на специалисти по онкология, съдова хирургия, токсикология, ревматология и алергология, ограничава достъпа на населението до тези клинични специалисти.

Поради неравномерността на доболничната помощ на територията на областта броят на хоспитализациите в много от болнични заведения се увеличава. В отдалечените населени места консултациите със специалист са почти невъзможни. Пациентът няма достъп до лаборатории, сектори за образна диагностика и предпочита да се отнесе към болницата, като към един комплекс, в който да получи нужното обслужване. В първичната извънболнична помощ не е създадена организация за изпълнение на задълженията, вменени по договор на общопрактикуващия лекар за безотказно 24-часово обслужване. Поради това се увеличава броят на пациентите насочени към специалистите и към болничната система. С тази практика се увеличават вторичните прегледи и хоспитализациите.

3.6. СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

Социалните услуги са дейности, които подпомагат и разширяват възможностите на лицата да водят самостоятелен начин на живот, допринасят за тяхното пълноценно съществуване и социално включване в обществото. Предоставянето на социални услуги в общността също така е мярка за предотвратяване на настаняването в специализирани институции, както и възможност за извеждане от специализираните институции на хората и тяхното социално включване. В област Кърджали функционират две специализирани институции, делегирани от държавата дейност:

1. Дом за стари хора – Кърджали – гр. Кърджали, ул. "Детелина" № 6. Създаден е през 1999 г. в партньорство между Холандски червен кръст и Български червен кръст. Намира се в гр. Като делегирана от държавата дейност функционира от 01.01.2008 г. Управлението е възложено на ОС на БЧК – гр. Кърджали. Капацитетът на дома е 30 места. Домът отговаря на стандартите и критериите за предоставяне на социални услуги. Към 31.10.2017 г. потребителите са 29, чакащи за настаняване са 4 жени.

2. Дом за стари хора – гр. Крумовград – гр. Крумовград, ул. „Христо Ботев“ № 2а. Като делегирана от държавата дейност функционира от 01.12.2006 г. Капацитетът му е 50

места. Домът отговаря на стандартите и критериите за предоставяне на социални услуги. Към 31.10.2017 г. потребителите са 48, чакащи за настаняване са 2 мъже.

Социалните услуги от резидентен тип, делегирани от държавата дейност в областта, се предоставят в:

1. Защитено жилище за лица с умствена изостаналост – гр. Ардино, разкрито като делегирана от държавата дейност през 2008 г. с капацитет 10 места. Потребителите към 31.10.2017 г. са 9 лица с тежка и средна умствена изостаналост, изведени от специализирани институции или настанени като мярка срещу настаняването им. През месец август 2017 г. е направено предложение за промяна на вида на социалната услуга „Защитено жилище за лица с умствена изостаналост“ на “Център за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с умствена изостаналост”, социална услуга за лица с висока степен на зависимост от грижа, каквито са в момента потребителите на защитеното жилище в гр. Ардино.

2. Защитено жилище за лица с умствена изостаналост – с. Патица, общ. Черноочене, разкрито като делегирана от държавата дейност през 2009 г. с капацитет 8 места. Обитателите са 8 лица с умствена изостаналост, изведени от специализирани институции.

3. Защитено жилище за лица с умствена изостаналост – с. Минзухар, общ. Черноочене, открито през 2015 г. с капацитет 10 места. Към 31.10.2017 г. потребителите са 6 лица с умствена изостаналост, настанени като мярка срещу настаняването им в специализирана институция.

4. Защитено жилище за лица с умствена изостаналост – гр. Кърджали, кв. "Байкал", ул. "Ген. Чернобузов" № 56. Услугата е разкрита по проект „Дом за всяко дете-2”, финансиран по ОП РЧР. Като делегирана от държавата дейност е разкрита през 2015 г. с капацитет 8 места, който е запълнен. Обитателите са 8 пълнолетни лица с умствена изостаналост, изведени от специализирани институции за деца.

5. Два Центъра за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания – гр. Крумовград, ул. "Г. С. Раковски" № 9. Услугите са разкрити като делегирана от държавата дейност през 2008 г. с общ капацитет 30 места. Услугата е за деца и младежи, лишени от родителски грижи. Към 31.10.2017 г. капацитетът е запълнен.

6. Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания – гр. Кърджали, ул. "Проф. Акад. Л. Милетич" № 3, открит през 2011 г. с капацитет 15 места. Услугата е за деца и младежи без увреждания, лишени от родителски грижи. Към 31.10.2017 г. потребителите са 11 деца.

7. Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания – гр. Кърджали, ул. "Тина Киркова" № 25. Услугата е разкрита по проект „Дом за всяко дете-2”, финансиран по ОП РЧР. Като делегирана от държавата дейност е разкрита през 2015 г. с капацитет 14 места. Услугата е за деца и младежи без увреждания, лишени от родителски грижи. Към 31.10.2017 г. капацитетът е запълнен.

8. Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания – гр. Кърджали, кв. "Веселчане", ул. "Мир" № 19. Услугата е разкрита по проект „Дом за всяко дете-2”, финансиран по ОП РЧР. Като делегирана от държавата дейност е разкрита през 2015 г. с капацитет 14 места. Услугата е за деца и младежи с увреждания, лишени от родителски грижи. Към 31.10.2017 г. потребителите са 12 деца и младежи с увреждания.

9. Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания – гр. Кърджали, ул. "Средец" № 14. Услугата е разкрита по проект „Дом за всяко дете-2”,

финансиран по ОП РЧР. Като делегирана от държавата дейност е разкрита през 2015 г. с капацитет 14 места. Услугата е за деца и младежи с увреждания, лишени от родителски грижи. Към 31.10.2017 потребителите са 12 деца и младежи с увреждания.

10. Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания – гр. гр. Момчилград, ул. "Лайка" № 4. Услугата е разкрита по проект „Център за настаняване от семеен тип – Момчилград“, финансиран по ОП РЧР. Като делегирана от държавата дейност е разкрита през 2015 г. с капацитет 14 места. Услугата е за деца и младежи без увреждания, лишени от родителски грижи. Към 31.10.2017 г. капацитетът е запълнен.

Социални услуги в общността, делегирани от държавата дейност в областта, се предоставят в:

1. Дневен център за пълнолетни лица с увреждания – гр. Ардино, разкрит като делегирана от държавата дейност през 2011 г. с капацитет 20 места. Оборудването и обзавеждането в центъра е по проект "Осигуряване на добри битови условия за възрастни хора с увреждане" от Фонд "Социално подпомагане". Към 31.10.2017 г. потребителите са 19 пълнолетни лица с различни увреждания.

2. Дневен център за пълнолетни лица с увреждания – гр. Кърджали, ул. "Детелина" № 8. Услугата е разкрита като делегирана от държавата дейност през 2011 г. с капацитет 30 места. Центърът има необходимото оборудване за медицинска рехабилитация. Потребителите са пълнолетни лица с различни увреждания. Към 31.10.2017 г. капацитетът е запълнен.

3. Дневен център за деца с увреждане – гр. Кърджали, ул. "Детелина" № 8, разкрит като делегирана от държавата дейност през 2008 г. Капацитетът му е 30 места. Услугите, предлагани от центъра, са много търсени и поради тази причина към момента целият му капацитет е запълнен. Персоналът на дневния център за деца се състои от рехабилитатор, кинезитерапевт, логопед, психолог, социален работник, педагог, санитар и медицинска сестра. Провеждат се обучителни, възпитателни и терапевтични дейности, медицинска и социална рехабилитация. Инфраструктурата е добра с улеснен достъп за инвалидни колички.

4. Дневен център за деца с увреждане – гр. Момчилград, открит през 2008 г. Капацитетът му е 24 места и за децата в центъра се грижат социален работник, възпитатели, психолог, рехабилитатор и логопед. Услугите, предлагани от центъра, са много търсени. Към 31.10.2017 г. капацитетът е запълнен.

5. Дневен център за деца с увреждане – с. Добромирци, община Кирково, разкрит като делегирана от държавата дейност през 2007 г. с капацитет 24 места и численост на персонала 11 щатни бройки. Заетостта на центъра не е надхвърляла 6 места, поради което е направено предложение от РДСП – Кърджали за намаляване на капацитета, в резултат на което към момента капацитетът на дневния център е намален на 12 места. Към 31.10.2017 г. капацитетът е запълнен.

6. Център за социална рехабилитация и интеграция за лица – Кърджали, ул. "Славянска" № 9. Работил е на доброволни начала до 2011 г. През месец февруари 2011 г. започва реализирането на Проект „Деинституционализация чрез изграждане на Център за социална рехабилитация и социална интеграция на хора с психични проблеми“ с водеща организация Сдружение за психосоциална рехабилитация „Орфей“ – Кърджали, с партньори община Кърджали и Държавна психиатрична болница – Кърджали. Като

делегирана от държавата дейност услугата е разкрита през 2015 г. с капацитет 14 места. Към 31.10.2017 г. потребителите са 36 лица с психични проблеми. Персоналът се състои от директор, медицинска сестра, психолог, трудотерапевти, социални работници, помощен персонал.

7. Център за обществена подкрепа – гр. Ардино, създаден по проект на Община Ардино, финансиран по програма ФАР. Като делегирана от държавата дейност услугата е разкрита през 2010 г. с капацитет 50 места. Центърът работи с деца в риск и родителите им, оказва подкрепа на семействата при отглеждане на децата, за връщане на децата в училище, повишаване на техните способности да управляват свободното си време. Персоналът се състои от директор, социални работници, педагози, психолози, логопед и помощен персонал.

8. Център за обществена подкрепа – гр. Крумовград. Социалната услуга е разкрита като делегирана от държавата дейност през 2008 г. с капацитет 20 места. Услугата се предоставя на деца в риск и на техните семейства. Броят на ползвателите на услугата е по-голям от капацитета. Персоналът се състои от директор, социални работници, психолог и логопед.

9. Център за обществена подкрепа – гр. Момчилград. Създаден е по проект на Общината, финансиран по ОП РЧР „Социални услуги за социално включване“. Като делегирана от държавата дейност услугата е разкрита през 2008 г. Капацитетът на центъра е 35 места. Центърът предоставя комплекс от услуги, подпомагащи личностната и социалната интеграция на деца в риск и техните семейства, спомага за повишаване на родителската отговорност и капацитет при отглеждането и възпитанието на децата. Извършват се дейности насочени към превенция на изоставяне на деца в риск, превенция на девиантно поведение и травматични последствия за деца в риск и повишаване на техните способности да управляват свободното си време. Персоналът се състои от директор, социални работници, педагози и психолог.

10. Център за обществена подкрепа – гр. Джебел. Създаден е по проект на Общината, финансиран по ОП „РЧР“. Като делегирана от държавата дейност услугата е разкрита през 2011 г. Капацитетът на центъра е 20 места. Важна част от дейността на центъра е превантивната работа с учениците в Общината, като се провеждат беседи и тренинги по определени теми. Предоставят се услуги и чрез мобилна работа. Поддържа се постоянна връзка между институциите, работещи с деца. Персоналът се състои от педагози, социален работник, психолог и логопед.

От април 2013 г. областната болница МБАЛ „Д-р Ат. Дафовски“ Кърджали разполага и с мобилен център за кръводаряване, оборудван със специализирана медицинска техника и подвижна лаборатория.

За периода от 01.01.2014 г. до 31.10.2017 г. в област Кърджали са разкрити пет социални услуги от резидентен тип:

- Защитено жилище за лица с умствена изостаналост – с. Патица, общ. Черноочене, открито през 2015 г.;
- Защитено жилище за лица с умствена изостаналост – гр. Кърджали, кв. "Байкал", ул. "Ген. Чернубзов" № 56, открито през 2015 г.;
- Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания – гр. Кърджали, ул. "Тина Киркова" № 25, открит през 2015 г.

- Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания – гр. Кърджали, кв. "Веселчане", ул. "Мир" № 19, открит през 2015 г.;
- Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания – гр. Кърджали, ул. "Средец" № 14, открит през 2015 г.;
- Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания – гр. гр. Момчилград, ул. "Лайка" № 4, открит през 2015 г.

Четири нови услуги Център за настаняване от семеен тип – 3 бр. в гр. Кърджали и 1 бр. в гр. Момчилград, както и защитеното жилище в гр. Кърджали са създадени във връзка с изпълнението на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България”, Плана за действие за нейното изпълнение, Национална карта на резидентните услуги и Национална карта на съпътстващите услуги. Съгласно утвърдените Национални карти, на територията на Област Кърджали е идентифицирана необходимостта от изграждане на 4 Центъра за настаняване от семеен тип и 1 Защитено жилище за извеждане на децата от специализираните институции за деца с увреждания и децата над 3 години от ДМСГД.

С цел осигуряване на заетост и същевременно подпомагане на социално слабите хора и хората с увреждания в област Кърджали през последните години се работи по няколко национални програми.

Таблица 107. Национални програми и заети в тях в периода 2014-2016 г.

	Брой включени в заетост лица		
	2014 г.	2015 г.	2016 г.
НП „ОСПОЗ”	180	-	-
НП „АХУ”, дейност „Личен асистент”	61	63	55
НП „Подкрепа на майчинството”	15	15	18
НП „Заетост и обучение на хора с трайни увреждания”	1	7	20
Програма "Старт на кариерата"	1	17	16
Регионални и браншови програми за обучение и заетост	53	64	86
Програма "Красива България"	11	-	-
Проект "Шанс за работа - 2014"	28	-	-
НП "Възобновяване и опазване на българската гора"	19	27	-
Национална програма "Активизиране на неактивни лица"	-	9	1
Програма "КЛИО"	-	2	3
НП "Помощ за пенсиониране"	-	3	12
Проект "Шанс за работа - 2015"	-	77	-
Програма за обучение и заетост на продължително безработни лица	-	24	76
Проект "Шанс за работа - 2016"	-	-	25
Проект "ХОРИЗОНТИ"	-	-	6

Източник: РДСП – Кърджали

Забележка: В горепосочените програми са включени безработни лица, част от които са социално слаби или хора с увреждания

Предоставяните социални помощи с прилагане на диференциран подход, по реда на Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане (ППЗСП), за последните три години обхващат над 7000 жители на област Кърджали.

Таблица 108. Социални помощи при прилагане на диференциран подход, бр. случаи

	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Месечни помощи по реда на чл. 9 от ППЗСП	667	647	510
Еднократни помощи по реда на ППЗСП	150	162	117
Целеви помощи по реда на ППЗСП	35	31	37
Общо	852	840	664
Помощи по ПМС №17	51	40	52
Целеви помощи за отопление	7 992	7 870	7 095

Източник: РДСП – Кърджали

През 2016 г. е отчетено намаление на отпускните помощи по реда на Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане (ППЗСП) в сравнение с предходната година. Намалението на броя подпомагани с месечни помощи е в резултат на увеличаване заетостта по програми за квалификация и трудова заетост. Самотните стари хора с ниски доходи, трайно безработните хора от рисковите групи с ниско образование или без образование, без квалификация, многодетните семейства и самотни родители с нисък родителски капацитет, това са групите, които се подпомагат със социални помощи.

Таблица 109. Семейни помощи за деца

	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Еднократни помощи за бременност	230	212	151
Еднократни помощи за раждане	1876	2134	1686
Еднократни помощи за близнаци	17	16	13
Еднократни помощи за майки студентки	101	57	5
Еднократни помощи за първокласници	1173	1095	1047
Месечни помощи за деца до завършване на средно образование	15366	14462	12966
Месечни помощи за гледане на дете до 1 година	490	428	372
Месечни добавки за дете с увреждане	592	574	529
Целеви помощи за многодетни майки	2852	2709	2343
Общо	22 697	21 687	19 112

Източник: РДСП – Кърджали

През последните години, както и през 2016 г., продължава тенденцията на намаление в броя на отпускните помощи за деца по реда на Закона за семейни помощи за деца. Във всички помощи за деца има намаление. Тъй като отпускането на еднократните помощи за раждане не зависи от дохода на семейството или от социалния

статус, намалението на еднократните помощи за раждане е индикатор за намаление на раждаемостта в областта. Намалението на раждаемостта обяснява намалението на семейните помощи и по другите основания. Съществено е намалението на еднократните помощи за майки студентки – от 101 през 2014 г. на 5 през 2016г. Единственото положително явление е намалението на месечните добавки за дете с увреждане, което показва тенденция на намаление на броя на децата с увреждане.

Таблица 110. Месечни добавки за социална интеграция на хората с увреждане

	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Месечни добавки за социална интеграция	18 802	20 238	Няма информация

Източник: РДСП – Кърджали

В периода 2014-2015 г. има тенденция на увеличаване на отпуснатите добавки за социална интеграция на хората с увреждане, което е индикатор за увеличение на броя на лицата с увреждане.

3.7. ОБРАЗОВАНИЕ

3.7.1. СПЕЦИФИЧНИ ЗА ОБЛАСТТА ХАРАКТЕРИСТИКИ

- Недостатъчно развита транспортна инфраструктура, което затруднява придвижването на учениците. Във връзка с това се създават условия за функциониране на средищни училища. Подобрява се осигуряването с училищни превозни средства за всички общини
- Недостатъчно владеене на български език от голяма част от учениците
- Обучение на учениците в част от училищата и главно в селските и отдалечени райони в поднормативни и слети паралелки, което дава отражение върху качеството на образованието
- Трудности при формиране на норматив и наличие на учители неспециалисти поради разпръснатата училищна мрежа и малкия брой паралелки. Много от учителите в основните училища преподават по няколко предмета
- В областния град и в общинските центрове ЦДГ са с максимален и над максимален норматив деца в подготовителните групи, а в останалите населени места – децата са обхванати в смесени групи
- Затруднена комуникация с детските градини поради недостатъчната им осигуреност с компютърна техника и достъп до интернет
- Нисък социален статус на част от населението, което дава осезателно отражение върху мотивацията за учебен труд
- Недостатъчна осигуреност с учебници на учениците от гимназиален етап поради материални затруднения на семействата, което поставя учениците в неравни условия, влияе негативно върху подготовката и мотивацията им за учене
- Продължаваща миграция в чужбина и в по-големите градове на страната

3.7.2. ПРЕДУЧИЛИЩНО ВЪЗПИТАНИЕ И ПОДГОТОВКА

Предучилищното възпитание и подготовка включва отглеждането, обучението и възпитанието на децата от 3-годишна възраст до постъпването им в първи клас. Задължителната предучилищна подготовка на децата за училище две години преди постъпването им в първи клас е въведена във всички общини от област Кърджали и се извършва в предучилищни групи към детските градини или подготвителни класове в училище. Според организацията на процеса на възпитание и подготовка детските градини са разделени в две основни групи – целодневни и полудневни детски градини. В целодневните и седмични детски градини може да се открият яслени групи. Детските градини с яслени групи са обединени детски заведения. Всички детски градини в областта са общински.

Общият брой на децата в яслите и детските градини в област Кърджали за учебната година 2017/2018 г. е 4 503, като за сравнение през учебната 2013/2014 г. те са били 5 110. В област Кърджали функционират 60 целодневни детски градини, с 192 групи, в които са обхванати 1 957 деца и 12 детски градини, с яслени групи с 17 групи в яслите, в които са обхванати 521 деца. През учебната 2017/2018 г. броят деца в предучилищно образование – подготвителни групи (5-7г.) е 2 025, за сравнение броят им през учебната 2013/2014 г. е 2 369. Броят на предучилищни педагози, работещи в яслите и детските градини намалява заедно с намалението на броя на детските градини, като за учебната 2013/2014 г. са били 446 бр., а през 2017/2018 г. са 404 бр. при съответно 69 и 60 бр. детски градини и запазване на броя на детските градини с яслени групи на 12.

Таблица 111. Брой ясли и детски градини и педагогически персонал в област Кърджали по учебни години

Учебна година	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018
1. Детски градини, бр.	69	70	67	63	60
<i>От които:</i>					
а. Целодневни, бр.	69	70	67	63	60
б. Полудневни, бр.	0	0	0	0	0
2. Брой групи в детските градини	215	216	197	193	192
3. Детски градини, с яслени групи, бр.	12	12	12	12	12
4. Брой групи в яслите	17	17	17	17	17
5. Предучилищни педагози, работещи в яслите и детските градини, бр.	446	449	430	414	404

Източник: РУО-Кърджали

За периода 01.01.2014 – 31.10.2017 г. със средства на Общинската администрация се извършва преустройство и пристройка на част от новата сграда на ОУ „Никола Йонков Вапцаров“ в с. Лясково, община Черноочене, с което е изградена 1 нова детска градина с

капацитет 20 деца в една група. За същия период са закрити 10 детски градини, поради намаляване на броя на децата в предучилищна възраст.

Таблица 112. Брой деца в яслите и детски градини в област Кърджали по учебни години

Учебна година	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018
1. Деца, бр.	5 110	4 930	4 695	4 543	4 503
От които:					
а. Деца в яслени групи (1-3 г.), бр.	366	388	439	478	521
б. Деца в детски градини (3-5 г.), бр.	2 375	2 204	2 004	2 012	1 957
в. Деца в предучилищно образование – подготвителни групи (5-7 г.)	2 369	2 338	2 252	2 053	2 025

Източник: РУО-Кърджали

Съгласно информацията, получена от съвместната дейност между институциите съгласно РМС 373 от 05.07.2017 г. за Механизъм за съвместна работа на институциите по обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст, причините поради които са налице деца, които не са обхванати от предучилищното образование, са че децата са в чужбина или е налице незаинтересованост от страна на родителите.

Поради закриването на детски градини и поради недостатъчния капацитет на сградите не е достатъчен броят на местата в детските градини, които се намират в поголемите населени места в област Кърджали. Недостатъчен капацитет имат детските градини, както следва

- За община Кърджали: ДГ „Щастие“, гр. Кърджали; ДГ „Чайка“, гр. Кърджали; ДГ "Максим Горки", гр. Кърджали; ДГ "Райна Княгиня", гр. Кърджали; ДГ "Вяра Надежда и Любов", гр. Кърджали; ДГ "Баба Тонка", гр. Кърджали; ДГ "Орфей" гр. Кърджали
- За община Черноочене, област Кърджали: ДГ „Знаме на мира“, с. Черноочене

Възможните решения на този проблем са увеличаване на помещенията или изграждане/реставриране на сградите.

Основно предизвикателство през последните години е недостатъчният брой на местата в детските градини - над капацитетните си възможности работят ОДЗ „Максим Горки“, ОДЗ „Райна княгиня“, ОДЗ „Вяра, надежда и любов“ и ЦДГ „Чайка“ в областния град, поради липса на самостоятелни яслени заведения. Броят на децата в групите на тези детски заведения достига до 38, 39 деца в група, и е над допустимите параметри на Наредба №7/2000г. на МОН / 12-22 деца – по норматив/. Това затруднява работата на учителите и на децата и не осигурява необходимите предпоставки за качествен и ефективен учебно- възпитателен процес.

Това се дължи на няколко основни причини. От една страна, през последните години се очертава известна положителна тенденция в демографското развитие на областта /страната/, съчетана с активна вътрешна миграция от по-малките населени места на областта към по-големите. От друга страна, не е за подценяване фактът, че в годините на прехода в някои общини не е достатъчно ефективна политиката на управление и стопанисване на сградния фонд на детските градини. През последните години, някои общини /Момчилград, Крумовград, Кърджали, Джебел и Ардино/ са разработили по-дългосрочни политики и започват системни усилия за изграждане на нови детски градини /с. Пелин, общ. Крумовград/ и за подобряване на материалната им база.

Специфичните за областта проблеми и затруднения при функционирането на детските градини, произтичащи от специфичните условия на работа, включват:

- Преобладаващи детски градини с една или две разновъзрастови групи, предимно по селата (около 70%), причина за това е разпокъсаната и труднопроходима пътна мрежа на региона, миграцията и записването на децата от по – малките населени места в детски градини в града
- Една значителна част деца, главно от ромски произход, които поради социално-икономически причини не посещават детска градина, не преминават задължителна предучилищна подготовка
- Една част от децата, непосещавали редовно детска градина, са с обучителни трудности, поради недостатъчното владение на български език
- В област Кърджали няма детски градини на делегирани бюджети
- Липса на самостоятелни яслени заведения в областния град Кърджали, поради което над капацитета си са яслени групи в детските градини
- Записване в първи клас на 6-годишни деца, без удостоверение за завършена подготвителна група, в нарушение на чл. 8, ал. 2 от ЗПУО
- В по-голяма част от детските градини, особено в малките населени места, липсва компютърна техника или същата не е в съвременна конфигурация
- Една голяма част от детските градини по селата нямат достъп до Интернет

Възможностите за преодоляване на тези проблеми се изразяват в:

- Разработване на дългосрочни общински програми за обновяване на сградния фонд на съществуващите детски градини;
- По-голяма ангажираност на общините за модернизиране на базата на детските градини и снабдяването им с компютърна техника и Интернет;
- Намаляване на месечните таксите за децата, които са задължително подлежащи на предучилищно образование;
- Анализ и усъвършенстване на модула за допълнително обучение по български език за децата, за които българският език не е майчин, преди всичко в рамките на задължителната предучилищна подготовка.

3.7.3. УЧИЛИЩНО ОБУЧЕНИЕ

Училищното обучение включва обучението и възпитанието на ученици от I до XII клас и осигурява условия за завършването на клас и за придобиването на степен на

образование и или на професионална квалификация. Училищното образование в област Кърджали през 2012 г. се осъществява в следните основни видове училища - държавни, общински, частни; основни и средни; общи и професионални. По-голяма част от средните училища са съсредоточени в областния център Кърджали и в общинските центрове, където е концентриран и по-големият брой ученици.

Училищната мрежа в област Кърджали съответства на административната, социално-икономическата и географската структура на областта. Област Кърджали разполага с достатъчна мрежа от учебни заведения - с оптимална за досегашните потребности структура за общо образование, професионална подготовка и получаване на висша образователна степен. На територията на областта действат 73 училища с 899 паралелки и 1507 учители. За последната учебна година 2017/2018 броят на учениците е 15 089, което показва значителен спад в сравнение с предишните три години и потвърждава негативната тенденция на намаляване броя на учащите се и на младите хора като цяло в областта.

Прогнозите са за намаляване на паралелките за всяка следваща учебна година, поради намаляване броя на учениците. Учебния процес е кадрово обезпечен с правоспособни учители. Преобладаващ е процентът на учителите с образователно-квалификационна степен "Бакалавър" и "Магистър". Учителите с ОКС "специалисти", преподаващи по няколко учебни предмети, са предимно в малките населени места. Незначителен е процентът на неправопособните учители, които се срещат най-често при учебни предмети с малък брой часове и в училища с малък брой паралелки. Като тенденция се очертава назначаване само на правоспособни учители. На лице е стремеж за придобиване и повишаване на професионално-квалификационните степени.

Таблица 113. Данни за училищната мрежа в област Кърджали по учебни години

Учебни институции/ видове	НУ	ОУ	СУ	Професионална гимназия	Профилирана гимназия	Помощно училище - интернат	Гимназия /IX-XII/ клас	Общ брой
2014/2015 учебна година								
Брой	1	48	14	12	1	1	1	78
Паралелки	2	314	347		35	7	10	
Ученици	30	4640	7194		867	5	130	
Персонал, общ	8	819	924	260	81	5	31	
Педагогически персонал	7	635	692	177	66	20	16	
2015/2016 учебна година - закрито ОУ с. Житница14								
Брой	1	47	14	12	1	1	1	77
Паралелки	2	310	351		35	7	10	
Ученици	30	4112	7678		865	56	135	
Персонал, общ	6	807	928	251	81	20	30	
Педагогически персонал	5	632	694	175	66	14	16	

Учебни институции/ видове	НУ	ОУ	СУ	Професионална гимназия	Профилирана гимназия	Помощно училище - интернат	Гимназия /IX-XII/ клас	Общ брой
2016/2017 учебна година – преобразувани ПГ в СУ – Киркова и ПГ в Момчилград								
Брой	1	47	14	10	1	1	1	75
Паралелки	2	314	346	87	35	7	10	
Ученици	25	4265	7526	2215	877	59	140	
Персонал, общ	6	771	934	238	82	20	29	
Педагогически персонал	5	611	746	171	67	14	14	
2017/2018 учебна година закрито ОУ с. Ненково, Преобразувани 1 СУ- Бял извор в ОУ, 2 ОУ в обединени – Токачка и Стремци и ПУИ в ЦСОП								
Брой	1	45 2 обед.	13	10	1	0	1	73
Паралелки	2	293	368	101	35	0	10	
Ученици	24	3641	8117	2270	892	0	145	
Персонал, общ	6	710	943	245	83	0	29	
Педагогически персонал	5	557	684	178	68	0	15	

Източник: РУО-Кърджали

Бележки:

НУ = начално училище

ОУ = основно училище

СУ = средно училище

Вследствие на значителното намаляване броя на учениците през последните години едно от сериозните предизвикателства пред системата на образованието е да се намерят вътрешни механизми за оптимизация. Оптимизацията е реализация на идеята за повишаване на ефективността на влаганите ресурси и за осигуряване на условия за развитие и за гарантиране на достъп на учениците до училищата, които предоставят по-качествено образование. Вътрешната оптимизация на системата изведе на дневен план случаи, в които въпреки недостатъчния брой деца поради наличието на редица обективни фактори в малките населени места, е необходимо да се осигури на учениците достъп до образование.

Във връзка с въвеждането на делегираните бюджети и на единните разходни стандарти на един ученик в периода 2015-2017г. са закрити 2 училища и преобразувани 5 училища от област Кърджали. Поради намаляване броя на децата в училищна възраст, през последните няколко години се осъществи значителна оптимизация на числеността на персонала, зает в училищното образование.

Таблица 114. Закрити и преобразувани училища

За учебната 2015/2016 г.	Община	Населено място	Примно или преобразувано в училище	Промяна в статута
Основно училище "Йордан Йовков"	Черноочене	с. Житница	Средно училище "Христо Смирненски"	Закрито
За учебната 2016/2017 г				
Професионална гимназия по машиностроене и лека промишленост "Васил Левски"	Кирково	с. Кирково	Средно училище "Отец Паисий"	Закрито-сливане
Професионална гимназия по машиностроене и лека промишленост "Васил Левски"	Момчилград	гр. Момчилград	Професионална гимназия по туризъм и хранително-вкусова промишленост "Св. Св. Кирил и Методий"	Преобразувано
За учебната 2017/2018 г				
Основно училище "Св.св. Кирил и Методий"	Кърджали	с. Стремци	Обединено училище "Св.св. Кирил и Методий"	Преобразувано
Основно училище "Пейо Яворов"	Крумовград	с. Токачка	Обединено училище "Пейо Яворов"	Преобразувано
Помощно училище интернат "Д-р П.Берон" - Кърджали	Кърджали	Кърджали	Център за специална образователна подкрепа	Преобразувано
Основно училище „Иван Вазов"	Кърджали	с. Ненково	Основно училище „Св.Св.Кирил и Методий"	Закрито
Средно училище "Христо Смирненски"	Ардино	с. Бял извор	Основно училище "Христо Смирненски"	Преобразувано

Източник: РУО-Кърджали

През учебната 2016-2017 г. водещите причини за отпадане от училище са отсъствията, следвани от социални и семейни причини и на последно място – поради слаб успех. В периода 2012-2017 г. намалява броя на отпадналите от училище поради социални и семейни причини, съответно от 58 на 13, докато се увеличава броят на отпадналите поради отсъствия, съответно от 36 на 55 броя. Като цяло, за периода 2012-2017 г. броят на отпадналите от училище намалява от 110 на 70 броя.

Таблица 115. Водещи причини за отпадане от училище

Водеща причина за отпадане от училище	Учебната 2012-2013 г.	Учебната 2013-2014 г.	Учебната 2014-2015 г.	Учебната 2015-2016 г.	Учебната 2016-2017 г.
Социални, семейни причини	58	34	29	20	13
Отсъствия	36	19	7	48	55
Слаб успех	4	-	1	-	2
Други причини	2	2	-	-	
Общо	110	55	37	68	70

Източник: РУО-Кърджали

Възпитателните и административни мерки за намаляване броя на напусналите училище са:

- Изпратени уведомителни писма, съобщения и известия до родителите
- Информация до дирекция „Социално подпомагане“, отдел „Закрила на детето“
- Проведени родителски срещи
- Срещи и разговори с родители, включително посещение по домовете
- Изпращане на писма до кметовете по местоживееене
- Насочване към консултации и психологическа и педагогическа подкрепа от специалист
- Съвместна дейност с възпитателите в общезжитията
- Индивидуална работа с педагогическия съветник
- Консултации с психолог
- Изпращане на SMS до родители, които не отговарят на писмени покани и телефонни обаждания
- Установяване на контакти с кметове по местоживееене на учениците и оказване на съдействие за връзка с родителите
- Регистриране на учениците от проблемните семейства
- Взаимодействие на училищните комисии с инспекторите от детските педагогически стаи и други институции
- Разнообразяване на извънкласните дейности и работата в часовете на класа, провеждане на разговори и беседи на теми, свързани с личната отговорност
- Извършени проверки от директора за посещението на учениците и отразяването на отсъствията
- Извършване проверки от директора на консултациите
- Наложени санкции на ученици по чл. 199, ал. 1 от ЗПУО
- Изпратени писма до кметовете на населени места за приемане на конкретни действия с родителите на ученици, допуснали голям брой неизвинени отсъствия, в това число и за санкциониране

Приоритетно подредени причините сочат, че проблемът с отсъствията и задържането на учениците в училище е многостранен и включва взаимоотношенията: ръководство - ученици; ученик - учител; ученик - отношения в семейството; семейство - отношение към училището и обществото. За всичко това от значение е и социалният статус на семейството. Срещат се затруднения при осъществяване на контакти с родителите на децата с проблеми и недостатъчна заинтересованост и разбиране от страна на част от родителите. Увеличава се броят на родителите, които са извън населеното място и извън страната.

В рамките на Регионалната стратегията за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013-2020 г.) в област Кърджали е проведена работна среща във връзка със стратегията за намаляване на дела на ученици, отпаднали от образователната система и Областна стратегия. Основен приоритет на МОН/РУО е всяко дете да посещава училище и да получи добро образование при взаимодействие на заинтересованите институции, т.н. междуинституционално взаимодействие.

Междуинституционалният механизъм е средство, способ да бъдат изпълнени всички политики за обхват и задържане на децата в училищата и детските градини.

Децата трябва да бъдат обхванати в предучилищна възраст, за което в областта са създадени традиции за 100% обхват. Осъществява се системен контрол за обхват и на подлежащите ученици и конкретни дейности, както следва:

Във връзка със недопускане на фиктивно записване на деца и ученици в детските градини, в училищата и в ЦПЛР, както и за дисциплинарна отговорност при допуснати нарушения от страна на директорите и във връзка с Националната стратегия за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013-2020 г.) за постигане на по-ефективна работа на директорите на детските градини, училищата и ЦПЛР със Заповед на началника и писма на РУО – Кърджали, е разпоредено да създадат организация и осъществяват контрол за недопускането на фиктивно записване и за редовното присъствие на деца и ученици, като се спазват мерки и действия в т.ч. по Механизъм за съвместна работа по обхващане и задържане на деца и ученици в задължителна възраст – РМС №373 от 5 юли 2017 г.

С Решение № 391 от 17 юли 2017 г. за приемане на списък на иновативните училища на основание Закона за предучилищното и училищното образование, за иновативни училища са приети:

1. Средно училище „Отец Паисий“ с природо-математическа насоченост, Кърджали
2. Средно училище „Петко Рачов Славейков“, Кърджали
3. Езикова гимназия „Христо Ботев“, Кърджали

Като продължение на идеята за гарантиране на равния достъп до образование на всички деца и принципа за качеството на образованието, чрез Закона за народната просвета се въведе статута на „Защитено училище“ и „Средищно училище“. Така за последната учебна година 2012/2013 на територията на област Кърджали функционират 51 средищни и 14 защитени училища. В периода 2010-2017 г. са закрити 2 средищни училища и са открити 3 защитени училища.

С Решение №1/10.04.2017 г. и със заповед № РД-09-80/13.04.2017 г. на Областния управител на област Кърджали е приета Областна стратегия за подкрепа на личностно развитие на децата и учениците на област Кърджали (2017-2018) на основание чл. 19б, ал. 5 от Закона за предучилищното и училищното образование. Стратегията обединява усилията на институциите в областта с цел създаване на устойчива и ефективна образователна система, отворена за промени и иновации, гарантираща достъп до качествено образование и възпитание за пълноценно личностно развитие и професионална реализация на младите хора от област Кърджали.

Таблица 116. Брой средищни и защитени училища в областта съгласно ПМС – ежегодно

Учебна година	2010/ 2011 г.	2011/ 2012 г.	2012/ 2013 г.	2013/ 2014 г.	2014/ 2015 г.	2015/2016 г. до 2016-2017 г.
Брой средищни училища	53	52	53	52	52	51
Брой защитени училища	11	12	13	14	14	14

Източник: РУО-Кърджали

В част от училищата на областта, вследствие на реализирани проекти, материалната база е осъвременена. В изпълнение на националната политика в образованието се наблюдава увеличаване броя на образователните институции, които извършват дейности по проекти.

Характерът и структурата на училищната мрежа се предопределят както от образователни, така и от редица други проблеми - финансови, социално-икономически, транспортни, комуникативни, компактност или разпокъсаност на населените места. В областта се поддържа една относително по-разгърната мрежа, поради спецификата на района. Процесът на оптимизацията се осъществява бавно, трудно и продължително. Практика за областта и тенденция е запазването на паралелките от закритите училища като филиални към едно основно училище, което е естествен процес и доказва потребността от създаване на средищни училища. Това е свързано с финансови ресурси, кадрови потенциал, промяна в транспортната инфраструктура и с преодоляване на редица психологически стереотипи.

В сферата на образованието в областта съществуват редица проблеми, а именно:

- Област Кърджали включва 7 общини, разположени в Югоизточните Родопи, с характерен планински и полупланински пресечен терен, с голям брой малки селища и махали, с недостатъчно развити комуникационни връзки и инфраструктура. Демографските параметри се определят от нисък прираст на населението в последните десет години, засилващата се миграция, която довежда някъде до драстично обезлюдяване на селища; намаляване на броя на учениците, водещо до закриване на училища
- Всичко това рефлектира по своеобразен начин върху състоянието на училищната мрежа и образователния процес, създава допълнителни затруднения при изграждането на оптимален модел на училищна мрежа, която се характеризира с разпокъсаност и неефективност. Голям брой средни училища са съсредоточени предимно в областния център - с добра МТБ , а останалите – в общините , където само в общинските центрове са създадени добри условия за съвременно функциониране и резултати
- В различните видове училища, в зависимост от това къде се намират, в малка община, или в отдалечено място от общинския център, се допуска ниска пълняемост на паралелките или сливането им
- Като тенденция се очертава намаляване на броя на учениците, респективно и на паралелките
- Засилване на диспропорциите в качеството на образованието между отделните училища
- Засилване на неграмотността сред младите хора
- Голям брой на необхванати и отпадащи ученици, главно от малцинствените групи и в резултат на това лишаването им от възможности за пълноценна социална реализация
- Намаляващ интерес към учителската професия и като резултат застаряващ педагогически състав и недостатъчен брой на младите висококвалифицирани и мотивирани специалисти в училище

- Намалване на интереса към професионалното образование и обучение, липса на квалифицирани кадри в отделни професии и слаб интерес от страна на бизнеса

Възможностите за преодоляване на изброените проблеми включват:

- Създаване на интегрирано учебно съдържание и повишаване на практическата приложимост на обучението и ориентирането му към конкретни резултати
- Завършване и усъвършенстване на системата за вътрешно и външно оценяване
- Засилване на възпитателната работа, работа с родителите – изработен идеен проект на РУО за включване на семейството като неразделна част от възпитателно-образователния процес в област Кърджали
- Изграждане на цялостна и ефективна система за въвеждаща, поддържаща и надграждаща квалификация на педагогическите кадри
- Подобряване на качеството на професионалното образование и осигуряване на условия за по-ефективни връзки с бизнеса
- Провеждане на периодична оценка на потенциала на всяко дете – изготвяне на портфолио на ученика
- Осъществяване на ефективен мониторинг върху явлението „отпадащи ученици“
- Повишаване на привлекателността и на качеството на учебния процес и на училищната среда
- Осъществяване на реална интеграция на децата от уязвимите групи
- Разширяване на възможностите за целодневна организация на обучението
- Подкрепа за даровити деца и ученици
- Развитие на включващото обучение за децата и учениците със СОП
- Изграждане на цялостна система за инспектиране на образователната среда

На територията на област Кърджали функционират три висши учебни заведения - ПУ "П. Хилендарски", филиал "Любен Каравелов" - гр. Кърджали, Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ - гр. София, филиал гр. Кърджали и Висше училище по агробизнес и развитие на регионите.

Пловдивски университет (ПУ) "Паисий Хилендарски" - филиал "Любен Каравелов" – Кърджали е висше училище, приемник на Полувисшия педагогически институт "Л. Каравелов" - Кърджали, основан през 1961 г. Негова основна цел е подготовка на висококвалифицирани специалисти с висше образование по определени професионални направления за удовлетворяване на социалните потребности в Източните Родопи и страната. Филиалът е институционално акредитиран от Националната агенция за оценяване и акредитация.

Във Филиал "Любен Каравелов" – гр. Кърджали се подготвят в редовна форма на обучение над 800 студенти. Обучават ги висококвалифицирани местни преподаватели, а така също и преподаватели от Пловдивски университет "П. Хилендарски", от Софийски университет "Св. Кл. Охридски", ВТУ "Св. Св. Кирил и Методий", Икономически университет Варна, Бургаски свободен университет, ЮЗУ „Неофит Рилски“ и др.

Филиалът понастоящем подготвя:

- Учители по:
  - Български език и английски език

- Български език и история
- Начална училищна педагогика и чужд език
- Предучилищна педагогика и чужд език

- Бакалаври:
  - Стопанско управление
  - Туризъм
  - Екология и опазване на околната среда

- Изнесени магистърски програми в следните специалности:
  - Национална и регионална сигурност
  - Бизнес администрация
  - Педагогика на ресоциализацията

Във Филиал “Любен Каравелов” се подготвят в редовна форма на обучение над 800 студенти. Преподавателският състав във Филиал “Л. Каравелов” включва 31 щатни преподаватели, от които: 8 доценти, 7 главни асистенти - доктори, 15 главни асистенти и 1 асистент, структурирани в две катедри: “Педагогика и природоматематически науки” и „Хуманитарни и стопански науки”.

В Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски”, гр. София, филиал гр. Кърджали се предлагат следните специалности:

- Разработване на полезни изкопаеми
- Обогащане и рециклиране на суровини
- Автоматика, информационна и управляваща технология
- Компютърни технологии в инженерната дейност
- Управление на ресурси и производствени системи

Във Висше училище по агробизнес и развитие на регионите (ВУАРР) се обучават 400 студенти, предимно от областта и се предлагат следните специалности:

- Бакалавър:
  1. Стопанско управление
  2. Счетоводство
  3. Икономика на туризма
  4. Стопанско управление
  5. Управление на агробизнеса
  6. Управление на човешките ресурси
  7. Управление на информационните системи

- Магистърски програми:

Професионално направление ИКОНОМИКА:

  1. Икономика и управление на агробизнеса
  2. Икономика и управление на агробизнеса със специализация екологична сигурност
  3. Икономика и управление на агробизнеса със специализация агролесовъдство

4. Икономика и управление на регионите със специализация туризъм
5. Икономика и управление на регионите със специализация
6. Маркетинг в публичния сектор
7. Финанси и банково дело
8. Счетоводство и одит
9. Международен бизнес

Професионално направление “Администрация и управление”:

1. Стопанско управление
2. Стопанско управление със специализация управление на агробизнеса
3. Управление на общините със специализация регионално планиране и развитие
4. Управление на проекти
5. Управление на селските райони
6. Управление на селските райони със специализация екологично земеделие и устойчиво развитие
7. Артмениджмънт
8. Административно-информационен мениджмънт
9. Управление на комуникационните системи
10. Мениджмънт на човешките ресурси
11. Здравен мениджмънт
12. Мениджмънт на храните и храненето

- Доктор
  1. Растениевъдство
  2. Финанси и банково дело

3.8. ПРОФЕСИОНАЛНО И ДУАЛНО ОБУЧЕНИЕ

В област Кърджали професионалните училища са съсредоточени в областния център - гр. Кърджали, останалите са разпределени по общини, някои от тях с близка професионална насоченост, поради разпокъсаността на селищната мрежа и отдалечеността на населените места.

Професионалното образование и обучение в област Кърджали през 2014 г. се осъществява в: 12 професионални гимназии, 1 СУ – Ардино, 1 помощно училище-интернат и 1 ОУ.

Професионалното образование и обучение в област Кърджали от 2016 г. се осъществява в: 10 професионални гимназии, 2 СУ – Ардино и Кирково, 1 Център за специална образователна подкрепа и 1 ОУ „П.К.Яворов” - Кърджали (обединени са ПГ по МЛП и ПГ по ТХВП Момчилград в 1 ПГ по ТХВП и ПГ по МЛП преобразувано със СУ – Кирково).

Професионалното образование и обучение на учениците в област Кърджали се осъществява в 10 професионални гимназии, 1 основно училище, 1 специално училище и два колежа, обучават се 2 443 ученици, разпределени в 112 паралелки. За 2017/2018 година всички ПГ вече имат прием след седми клас. Основните изучавани професионални

специалности (напр. учебен предмет технология на хомеопатични и фитопроизводства – теория за професията код 524010 „Химик-технолог“, специалност код 52411014 „Технология на хомеопатичните и фитопроизводства“ от професионално направление код 524 „Химични продукти и технологии“).

Таблица 117. Професионални училища в област Кърджали

№	Професионално училище	Брой ученици	Брой паралелки
1	СУ "В. Левски"- Ардино	57	3
2	ПГ"Руска Пеева"- Джебел	131	7
3	ПГ"В.Левски"- Кърджали	105	5
4	ПГ СГС - Кърджали	93	4
5	ПГ по строителство „Христо Смирненски” - Кърджали	204	9
6	ПГ облекло и дизайн „Евридика” - Кърджали	109	5
7	ПГЕЕ" Кап. Петко войвода"- Кърджали	217	11
8	ПГ по туризъм „Проф. д-р Асен Златаров" Кърджали	381	17
9	ПГ по икономика „Алеко Константинов” - Кърджали	617	25
10	СУ „Отец Паисий” - Кирково	53	3
11	ПГ по транспорт „Христо Смирненски” - Крумовград	238	10
12	ПГ ТХВП „Св.св. Кирил и Методий"- Момчилград	175	8
13	ПУИ/ЦСОП „Д-р П. Берон” – Кърджали	27	3
14	ОУ „П.К.Яворов” – Кърджали - професионални паралелки	36	2
	Общо за област Кърджали – дневна и задочна форма	2 443	112

Източник: РУО-Кърджали

Основните приоритети в дейността на професионалните гимназии, са както следва:

- Издигане на качеството на общообразователната и на професионална подготовката на учениците
- Поставяне на ученика в центъра на образователно-възпитателния процес
- Издигане нивото на квалификация на учителите
- Разширяване на контактите на училището с фирми, предприятия и работодатели
- Работа по проекти
- Сравнително висок процент на продължаващи образованието си ученици

Основни проблеми в дейността на професионалните гимназии са:

- Намаляване броя на учениците
- Трудности по отношение на сключване на договори за осигуряване на работни места за провеждане на производствената практика на учениците
- Трудности при реализиране на план-приема
- Наличие на поднормативни паралелки
- Липса на интерес от страна на учениците за професионално образование в областите машиностроене, строителство и лека промишленост
- Недостатъчно привлекателна материално-техническа база в част от училищата

- Необходимост от оптимизация на мрежата от професионални училища

Анализът на реализацията на план-приема в системата на професионалното образование и обучение за последните години показва тенденция на намаляване броя на паралелките, което е следствие и на намаления брой на завършващите ученици. Въпреки това като цяло съществува трайна тенденция на интерес към професионалното образование, особено към специалностите икономика, електроника и електротехника в резултат от потребностите на пазара на труда. Професиите, които най-често се търсят и предлагат, са в областта на хотелиерството и ресторантьорството, на производството на текстил и облекло, на горското стопанство, бизнес-администрацията, електрониката и икономиката.

Последните няколко години план-приемът се запазва в рамките на реализирания през предходната учебна година, въпреки намаления брой на учениците, завършващи основно образование.

Социално-икономическите и демографски промени не се отразяват в голяма степен върху мрежата от професионални гимназии. Професиите и специалностите в тях се съобразяват с пазара на труда, с плановете за развитие на съответната община и областта. Като тенденция се очертава, съвместно с общините и съответните институции и организации, съобразяване със структурата на местната икономика и с очакванията и потребностите от кадри на фирмите и предприятията, отчитане на тенденциите в икономическото развитие и перспективи на общините и областта като цяло, за създаване на оптимален и адекватен на потребностите модел за професионално образование и мрежа от професионални училища в област Кърджали.

Намаляването на безработицата и увеличаване на заетостта е една от главните цели и приоритети, залегнали в стратегическите документи за регионално развитие на Област Кърджали.

Съществуват редица програми, както национални, така и по различни оперативни програми на Европейския съюз, с които се осигурява професионална квалификация, преквалификация и заетост на много хора от областта, включително и такива, насочени изцяло към младите хора.

Едни от мерките за насърчаване на заетостта, които извършват децентрализираните регионални структури на МТСП, са дейностите по професионално консултиране и обучение, по Закона за насърчаване на заетостта. В Дирекциите "Бюро по труда" в областта се организират и провеждат курсове за професионална квалификация на безработни лица, без предварително осигурено работно място.

От 2010 година в гр. Момчилград е открит Частен професионален колеж по туризъм „Алеко Константинов“ за придобиване на четвърта степен на професионалната квалификация по направление „Организация на екскурзоводската дейност“.

На територията на област Кърджали не се извършва дуално обучение.

3.9. КУЛТУРА И КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Разположението на областта на географски и исторически кръстопът определя особеното място на региона в културното и историческо развитие на България. Обекти на културата в област Кърджали, които са с регионално и над общинско значение са

театрите, историческите музеи, художествените галерии. Историческият музей в гр. Кърджали е с национално значение.

Таблица 118. Данни за музеите в област Кърджали за периода 2012-2016 г.

Година	Музеи	Посещения	Експонати	Персонал	
				Общо	В т.ч. специалисти с научна степен или научно звание и уредници
2016 г.	2	15 801	42 647	40	13
2015 г.	2	13 423	42 444	36	10
2014 г.	2	14 132	42 444	33	9
2013 г.	2	55 764	42 444	33	16
2012 г.	2	54 367	42 441	34	16

Източник: НСИ

На територията на област Кърджали действат два основни музея - Регионален исторически музей, гр. Кърджали и Градски музей, гр. Ардино. Налична е и музейна сбирка в гр. Крумовград.

Регионалният исторически музей в гр. Кърджали е създаден през 1965 г. Основният фонд съдържа над 45 хиляди експоната, проследяващи живота в Източните Родопи от най-дълбока древност до началото на 20 век. Музеят обитава представителна култова сграда от 1920 г., архитектурен паметник на културата. Експозицията е отворена за посетители през 1987 г. и заема 1800 кв.м. площ на три етажа. Към сградата на музея има двор -парк с водни басейни на площ 15 декара. В парка са засадени 22 растителни видове, които са единствени в ареала на Южна България. Чрез автентични материални свидетелства, фотоси, копия и реконструкции е проследен живота от VI-то хилядолетие пр. Хр. до Средновековието. Интерес представляват най-ранните паметници от неолита: Възстановка на Селищна могила - център за направа на каменни сечива, богатата колекция от идолна пластика. Уникалните мегалити на тракийската култура и нейните култови центрове са представени чрез фотоси/скални гробници, светилища, ниши и оброчни плочи/. Римската цивилизация е оставила следи с луксозната си керамика, бронзовата и златна пластика, както и с елегантната мраморна стенна декорация на Вила "Армира" край Ивайловград. Средновековната цивилизация присъства в музейните зали чрез темите - Крепостно строителство, Църковна архитектура и изкуства. Серия икони от края на 17 и 18 век с блестящи естетически качества, експонати от XIX в. - дърворезба, каменна и дървена пластика, метало пластика, църковна утвар са сред експонатите. В отдел "Етнография" са показани най-добрите образци от народната култура на Източните Родопи за периода от XIX и началото на XX в. Представени са земеделието, животновъдството, най-характерните занаяти като въглищарство, металообработване, обушарство, шивачество и тъкачество, както и домашните занаяти като предене, плетачество, тъкане на кенарени платове и носиите на всички етноси, живеещи на територията на региона. Регионален исторически музей работи за разкриване, реставрация и консервация на археологически обекти и свързаната с тях научна дейност.

С разкриването на големия скален дворец “Перперикон”, музеят има първостепенна роля в развитието на културния туризъм.

Градският музей в гр. Ардино е реставриран напълно и в него е подредена сбирка от етнографски материали. Предстои да се представи и експозиция от минерали и скали – знае се, че дълги години рударството е бил основен поминък за хората от региона. През 2009 г. сградата на музея е обявена за паметник на културата.

За периода 2012-2016 г. се забелязва постоянно увеличение на експонатите в музеите в област Кърджали (от 42 441 експоната през 2012 г. до 42 647 експоната през 2016 г.). Броят на посещенията в областта обаче намалява от 54 367 през 2012 г. на 15 801 през 2016 г. За последната година броят на посещенията в музеите в областта също остава задоволителен и по-висок от базовата 2007 г. – 47 169 посещения.

На територията на област Кърджали са налични следните културни институти и обекти:

- **Театрално-музикален център със сцена „Кадрие Ляtifова” – гр. Кърджали**, създаден на 01.09.1960 г. Числеността на театъра е 160 човека, а годишно театърът изнася над 300 представления пред 250 000 публика. Реализират се съвременни български автори като Стефан Цанев, Петър Маринков, Недялко Йорданов, Йордан Радичков, Станислав Стратиев и др. В репертоара са включени съвременни испански автори и класици като Молиер, Голдони, Тургенев. През 2010 година с Постановление на Министерския съвет към театъра се присъединява Държавен драматично - музикален театър „Кадрие Ляtifова”
- **Регионалната библиотека “Н. Й. Вапцаров” – гр. Кърджали** е създадена през 1959 г. Тя е най-голямото книгохранилище в област Кърджали, център на библиографска, краеведска и методическа дейност. Най-голяма е и по обем и качество на библиотечния си фонд, по структура и по обхват на обслужването. Притежава богат многоотраслов фонд, наброяващ около 277 630 библиотечни единици (книги, периодични издания, богата фонотека, аудио- и видеозаписи и други нетрадиционни носители). Обслужва широк кръг читатели - ученици, студенти, специалисти в различни области на знанието, граждани. Услугите, предлагани от Регионална библиотека “Н. Й. Вапцаров”, съчетават традиционните и съвременни технологии, които я определят като съвременен библиотечно-информационен образователен център: справочно обслужване от всички области на човешкото знание, междубиблиотечно книгозаемане, места с Интернет връзки, възможности за копиране и др.
- **Общински център за култура и младежки дейности - гр. Кърджали**, в който се развиват следните дейности: Школа по изкуство с курсове по китара, пиано, акордеон; Групи по народни песни, класически и характерни танци, спортни танци; Оперетен театър; Народен оркестър; Школа за народни танци; Представителен музикално-танцов ансамбъл (детски и младежки); Клубове на хорото и спортни танци; Компютърни курсове
- **Художествена галерия „Станка Димитрова” – гр. Кърджали**, утвърден културен институт в Южна България. Тя е един от най-старите културни институти в Кърджали. Помещава се в историческа сграда, строена в средата на ХХ век за турски конак. В началото на миналия век е използвана последователно

за нуждите на армията, полицията и държавната администрация. Част от конструкцията съществува и до днес в автентичния си вид. Постоянната експозиция на галерията съхранява стотици живописни платна, скулптури и пластики на български и чужди класици и съвременници. Това е третата по богатство в страната художествена галерия. Колекцията включва над 5000 произведения на изобразителното изкуство от различни периоди на българската култура – живопис, графика, скулптура, икони, щампи, църковна утвар. Три хиляди са живописните платна, обединяващи майстори на четката от Освобождението на България до днес. Сред тях са Иван Мърквичка, Владимир Димитров-Майстора, Бенчо Обрешков, Сирак Скитник, Кирил Цонев, Ярослав Вешин, Димитър Гюдженев, Лика Янко, Петър Урумов, Иван Вукадинов, Илия Петров, Светлин Русев, Димитър Казаков, Генко Генков и др. 1800 са възрожденските щампи и графики, включващи ценни образци от Света гора и най-добрите майстори на съвременната графична техника. Добре подбрана е колекцията от монументална скулптура и малка пластика. В галерията се намира и крипта, в която са експонирани 200 уникални икони от късното Средновековие до Възраждането в Родопите.

- **Арт галерия – гр. Кърджали** е галерия за съвременно изкуство, в която Арт движение “КРЪГ” поддържа богат културен календар и програми за млади творци от 2002 г. насам. Освен презентации на автори от страната и чужбина, галерията показва произведения, създадени по време на пленерите в село Дъждовница и действа като част от „мрежа” заедно с Арт къщата в селото. Артгалерията представя своите артистични концепции и автори и зад граница – Холандия (2002 г.), Македония (2005 г.), Италия (2008 г. и 2010 г.), Великобритания (2009 г.), Испания (2010 г.), Турция (2010 г. и 2011 г.). Към галерията е създаден клас по визуални изкуства за деца, които също участват в календара от културни събития.
- **Арт галерия – с. Дъждовница** се намира в новата каменна арт къща в Дъждовница (която хората вече наричат Къща на Терлика) е изградена от Арт движение “КРЪГ”, на пътя, който води към тракийските скални ниши над селото (на около 1 км от тук) и тракийското светилище „Утробата” при с. Ненково. Арт къща Дъждовница е надградена върху старите каменни останки на 100-годишна каменна сграда, а част от пространството е оборудвано като артхостел. Дворът е превърнат в галерия на открито. 100-годишната каменна постройка се превръща в **атрактивна** арт къща за изложби и артистични програми на млади творци от цял свят. От 2005 г. тук гостуват художници, писатели и артисти от Холандия, Гърция, Италия, Турция, Франция, Испания, Австрия, САЩ, Япония, Швейцария, Израел, Холандия, Швеция и т.н. Новата арт къща в Дъждовница смело се включва в процеса на децентрализация на националния културен живот и въвлича в националния и международен оборот на културни ценности ресурсите на изолираната местна общност - семейна памет, облекло, кухня, фолклор, жизнена среда. Летният международен пленер „Арт хоризонти” и летните училища по изкуство, организирани от Арт движение КРЪГ, предоставят възможности за гостуване, арт резиденции и работа на различни творци в селото – художници, фотографи, кинодокументалисти, поети, артисти и преводачи

- **Керимовата къща – къща на творческите съюзи** се намира в община Кърджали и в нея са творили и творят известни художници като: Владимир Чукич, Павлина Чукич, Джемал Емурлов, Хари Атанасов, Пенка Атанасова, Недим Мустафа, Христо Габеров, Ева Паскова и **много** други. И не на последно място трябва да споменем скулптора Емил Пенчев, който е автор на статуетката на Националната награда за детска литература „Петя Караколева”

В регистъра на Министерство на културата има вписани **102 читалища** на територията на област Кърджали, но реално действат не повече от 80. Те развиват културно-просветна дейност, като осигуряват библиотеки, състави за художествена самодейност, сцени за спектакли и други дейности, откликващи на всички вкусове на всички нива, независимо от тяхната религиозна и етническа принадлежност. Всяка година съставите участват в различни културни прояви на територията на общината, страната и чужбина, с което допринасят за утвърждаването на доброто име на Кърджали. 23 читалища в Областта са оборудвани с компютърни кабинети по програма „Глобални библиотеки”. Регионален експертно-консултантски информационен център „Читалища” /РЕКИЦ/ подпомага националната политика към читалищата, основана на принципите на децентрализацията, съхраняване на местните традиции и активното гражданско участие.

Във всяка община на територията на област Кърджали, функционират конферентни зали. Освен това, всички хотели с категория 3 и 4 звезди разполагат с конферентна инфраструктура.

Други културни институции и паметници на културата, исторически обекти, природни забележителности и археологически паметници на територията на област Кърджали по общини:

- Община Ардино:
  - Дяволски мост, близо до с. Дядовци
  - Тракийско светилище в местността Орлови скали
  - Средновековна крепост при с. Башево
  - Средновековна крепост Патмос
  - Джамийски комплекс между с. Долно Прахово и с. Горно Прахово
  - Хладилната пещера, с. Любино
- Община Джебел:
  - Средновековната крепост, с. Устра
  - Античната скална гробница “Хамбар кая”, с. Воденичарово
  - Скална гробница, с. Воденичарово
  - Резерват „Чамлъка“, с. Воденичарово
  - Средновековна крепост Мал Асар, с. Воденичарово
- Община Кирково:
  - Водениците и мостовете край с. Шумнатица
  - Скални образувания Лъвът, Слонът, гъбата, Костенурките
  - Капещият камък Дамла кая, с. Старейшино
  - Скални гробници при мах. Веслец, с. Мъженци, с. Ягнево
  - Дървената джамия, с. Подкова

- Гюмюрджински снежник
- Община Крумовград:
  - Късноантична и средновековна крепост, с. Студен кладенец
  - Средновековна църква с част от крепостна стена, гр. Крумовград
  - Скална гробница, с. Рогач
  - Средновековна скална обител, т.нар. “Дупка на поп Мартин” в с. Орешари
  - Некропол от долмени, с. Черничево, м. “Хамбар дере”
  - Скални гробници, с. Поточница
  - Праисторическо светилище и скален некропол при с. Ковил
  - Средновековна крепост в с. Сърнак
  - Резерват “Вълчи дол”
  - Защитена местност “Рибино”, в землището на с. Рибино и с.Самовила
  - Природозащитен център “Студен кладенец”, с. Студен Кладенец
  - Пролом “Шейтана” и Абразивни кладенци, с. Студен Кладенец
- Община Кърджали:
  - Археологически комплекс Перперикон, край гр. Кърджали
  - Средновековна крепост Мнеакос (Моняк), край гр. Кърджали
  - Средновековен манастир „Св. Йоан Продром”, кв. “Веселчане” на гр. Кърджали
  - Антична и средновековна крепост край с. Вишеград
  - Тракийска крепост край с. Иванци
  - Пещера Утробата, край с. Илийница
  - Кърджалийските пирамиди /Каменната сватба/ край с. Зимзелен
  - Каменните гъби край с. Бели пласт
  - Скален прозорец в местността Големия дол, с. Костино
  - Защитена местност Юмрук скала, землището на с. Калоянци
  - Защитена местност Средна Арда, в района на селата Звезделина и Висока поляна
- Община Момчилград:
  - Средновековната крепост, с. Звездел
  - Връх Дамбалъ, с. Летовник
  - Тракийски култов комплекс Татул, край гр. Момчилград
  - Тракийски скални гробища „Вкаменената гора”, в землището на с. Равен
  - Поддържан резерват „Боровец”, с. Равен
  - Църква с костница „Св. Цар Борис I”, гр. Момчилград
  - Скално светилище Харман кая, с. Биволяне
- Община Черноочене:
  - Резерват “Казълчирпа”, с. Женда
  - Средновековна крепост Градището до с. Пчеларово
  - Ловно стопанство - с. Женда

- Тракийски мегалитен комплекс в местността Пармък кая край с. Ночево
- връх Чилияка, с. Безводно
- Църква „Св. Параскева“ – с. Пчеларово

3.10. ИЗВОДИ

Средният доход на едно домакинство в област Кърджали е по-нисък от средното ниво за страната, като основен източник на доход са заплатите, следвани от доходите от пенсии. Делът на единичните лица както и семействата с две деца под 14-годишна възраст в областта живеят под определената линия на бедност в страната е по-висок от този на страната. В област Кърджали има почти изравнена работна активност на двата пола, но активността на населението е под показателя за ЮЦР и страната. Безработицата в областта е по-висока от средната за страната, като единствено в община Кърджали безработните са под средния процент безработни в страната. Регистрираните безработни жени са идентифицирани като рискова категория с трайна тенденция за превес в регистрираните безработни като цяло. Най-висок е относителният дял на регистрираните безработни лица без специалност, следвани от тези с работнически професии. Особена рискова група е тази на регистрираните безработни лица без специалност, която е неконкурентноспособна на пазара на труда, като в нея влизат предимно лица от социално слабите семейства, което се оказва още по-голям проблем за решаване.

Големите разстояния между малките населени места и градските центрове затрудняват достъпа на населението в отдалечените и труднодостъпни населени места и махали до лекарска помощ. Оказването на неотложна помощ като цяло е недостатъчно ефективно поради затруднения достъп. Наблюдава се дисбаланс – осигуреността е по-висока в града в сравнение със селата, което се дължи основно на специфичната инфраструктура на областта. Поради тази причина следва да се постави акцент върху осъществяването на превантивна медицина от страна на личните лекари и подобряването на транспортните средства на общопрактикуващите лекари и спешната медицинска помощ. Изградената в община Кърджали система от болнични заведения е в състояние да задоволи потребностите на населението в областта от болнична медицинска помощ. В областта липсват млади специалисти, което нарушава процеса на приемственост между лекарите. Съществува незаети лекарски практики най-вече в малките и отдалечени населени места. Центровете за спешна медицинска помощ също се нуждаят от квалифициран медицински персонал.

Като цяло наличието на центрове за обществена подкрепа и социални услуги и грижи в областта не е достатъчно. Капацитетът на всички домове и специални центрове е запълнен като в някои от тях липсват и необходимите специалисти. Все още не достигат услугите, свързани с оказване подкрепа на родители и деца в риск в областния център Кърджали, липсват услуги за приемна грижа и осиновяване. Центърът за социална интеграция и рехабилитация за хора с психични проблеми „Орфей“ в гр.Кърджали е единствената услуга за социална рехабилитация на хора с психични проблеми за цялата област. В област Кърджали все още съществува дефицит от услуги за възрастни и стари хора. Належачо е разкриването на Център за временно настаняване и Кризисен център. Основните групи хора, които се подпомагат със социални помощи, включват самотни стари хора с ниски доходи, трайно безработните хора от рисковите групи с ниско

образование или без образование, без квалификация, многодетните семейства и самотни родители с нисък родителски капацитет. За да се намали броят на подпомаганите, е необходимо разработване на образователни програми за възрастни, програми за квалификация и трудова заетост.

В детските градини на област Кърджали се води системна, задълбочена и целенасочена педагогическа дейност във връзка с усъвършенстването на необходимите условия за възпитанието на децата и подготовката им за училище. Подобрили са условията в ДГ и училищата за осигуряване на достъп и равен шанс на всички деца за успешно обучение и възпитание. Подобрена е системата за вътрешнометодическа квалификация, професионално израстване (ПКС) и кариерно развитие на учители и директори от ДГ и влиянието им върху качеството на обучение и възпитание на децата при реализиране на ДОО. Работи се задълбочено от педагогическите екипи за усвояване на книжовния българския език, по изготвени за целта програми съгласно Наредба №2 на МОН от 18.05.2009 г. за овладяване на познавателни и социални умения у децата, пълноценното им интегриране в детската общност и готовността им за училищно обучение. Детските градини от област Кърджали участват с проекти и етапи от проекти на национално, регионално и общинско ниво, както и по Национални програми на МОН. Всички целодневни детски градини в областта разработват проекти, съгласно 129 ПМС и кандидатстват за финансиране на спортни мероприятия.

Намалява броят на учениците и училищата в областта, поради демографския срив и засилените миграционни процеси. Намалява и движението на учениците към областния център, поради ниския социален статус на семействата и предпочитанията им децата да се обучават по местоживееене. Към момента в областта се запазва степента на децентрализация на образованието в областта и осигуряване на равен достъп до образование на подлежащите на задължително училищно обучение ученици. Съобразно нуждите на икономиката се засилва тенденцията към увеличаване броя на паралелките с чуждоезиково и профилирано обучение, за сметка на непрофилираното в СОУ и обучението в професионални гимназии. Разширява се и разнообразието на профили в СОУ и въвеждане на нови професии, успоредно с традиционни за областта професии. В цялата област продължава процесът на модернизиране на материално техническата база на училищата и въвеждане и използване на интерактивни методи в учебния процес.

Областта заема особеното място в културното и историческо развитие на България. Обекти на културата в област Кърджали, които са с регионално и над общинско значение, са театрите, историческите музеи, художествените галерии. Историческият музей в гр. Кърджали е с национално значение. Културният календар на областта е богат и обхваща разнообразни празници и традиции на различните етнически групи в областта. Изключително голямо е и разнообразието на паметници на културата, исторически обекти, природни забележителности и археологически паметници.

4. ИНФРАСТРУКТУРНО РАЗВИТИЕ, СВЪРЗАНОСТ И ДОСТЪПНОСТ

4.1 ТРАНСПОРТНА ИНФРАСТРУКТУРА

4.2 ПЪТНА МРЕЖА

4.2.1 РЕПУБЛИКАНСКАТА ПЪТНА МРЕЖА

Общата дължина на републиканската пътна мрежа в област Кърджали към 31.12.2016 г. е 657 км. Делът на републиканската пътна мрежа на територията на област Кърджали към тази в страната е 3,30 %, а спрямо републиканските пътища в Южен централен район – 16,07 %. Увеличението на общата дължина на републиканската пътна мрежа на територията на област Кърджали през 2016 г. в сравнение с 2013 г. - увеличаване с 25 км, е резултат от изграждането на участъка от път I-5/E85 „Подкова – ГКПП Маказа“. Участъкът е част от Европейски транспортен коридор №9.

Таблица 119. Сравнителна таблица за дължината на републиканската пътна мрежа към 31.12.2016 г.

	РПМ в Р България	ЮЦР	Област Кърджали	% спрямо	
				Р България	ЮЦР
	км	км	км		
Общо	19 902	4 089	657	3,30	16,07
Автомогистрали	740	194	-	-	-
I клас	2 983	416	73	2,45	17,55
II клас	4028	784	81	2,01	10,33
III клас в т.ч. пътни връзки	12 151	2 695	503	4,14	18,66

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Общата гъстота на републиканската пътна мрежа в областта през 2016г. е 0,2047 км/кв.км при средна за страната 0,1789 км/кв.км. Отчитайки факта, че по-голямата част от територията на област Кърджали е с планински и полупланински терен, като цяло гъстотата на републиканската пътна мрежа е достатъчна.

Таблица 120. Дължина на републиканската пътна мрежа на територията на област Кърджали, км

Клас път	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Република България	19678	19728	19853	19853*
Южен централен район	4050	4052	4114	4114*
Област Кърджали, в т.ч.:	632	657	657	657
Автомогистрали	-	-	-	-

I-ви клас	95	73	73	73
II-ри клас	74	81	81	81
III-ти клас в т.ч. пътни връзки	463	503	503	503

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Забележка: *Няма публикувани данни за Република България и за ЮЦР за 2016 г.

Общата дължина на пътищата първи клас е 73 км. Те съставляват 11% от общата дължина на републиканската пътна мрежа в областта, при среден процент за страната 15.22 %. Гъстотата на пътища първи клас е 0,03 км/кв. км.

Таблица 121. Дължина на пътната мрежа по класове пътища и общини към 31.10.2017 г.

Община	Републиканска пътна мрежа					% от РПМ в областта
	I клас (км)	II клас (км)	III клас (км)	Пътни вр. (км)	Общо	
Кърджали	15,4	-	94,5	-	109,9	17
Ардино	-	-	73,4	-	73,4	11
Джебел	7,9	-	49,5	-	57,4	9
Кирково	23,6	-	85,7	15,8	125,1	19
Крумовград	-	25,9	128,0	-	153,9	23
Момчилград	10,7	29,9	49,1	-	89,8	14
Черноочене	15,1	25,0	7,4	-	47,5	7
Общо:	72,7	80,9	487,7	15,8	657,1	
% от РПМ в областта	11	12	74	3		

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Второкласни пътища на територията на областта са: път II-58 „(Конуш -Черноочене)-Комунига-Тополово-Асеновград“; път II-59 „Момчилград-Звездел-Крумовград-Ивайловград-граница с Гърция“, които са с обща дължина 74,5 км или 11,79 % при средно за страната 20,65 %.

Най-голям е делът на третокласната пътна мрежа – 74%, който надвишава с 11 пункта този за страната. Броят на третокласните пътища на територията на областта е 23 с обща дължина 460,477 км. Гъстотата на пътищата II-ри и III-ти клас е 0,17 км/кв.км.

Около 34 км или 5,18% от републиканската пътна мрежа са пътищата с повече от две ленти, което е предпоставка за повишаване безопасността на движение и комфорта при пътуване.

Таблица 122. Пътища с повече от две ленти в област Кърджали

Пътища с повече от две ленти	Клас на пътищата			Общо
	I-ви	II-ри	III-ти	
с 4 ленти и разделителна ивица	8	-	3	11
с 4 ленти без разделителна ивица	4	-	1	5
с 3 ленти	13	4	1	18

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

От дължината на републиканската пътна мрежа в областта 99% са с настилка, като само 5,9 км или 1% са с трошено-каменна настилка.

Таблица 123. Републиканска пътна мрежа в област Кърджали според вида на настилката, км

Вид настилка	2013 км	2014 км	2015 км	2016 км	% от общата дължина на РПМ в област Кърджали
Област Кърджали, в т.ч.	632,2	657,1	657,1	657,1	
Асфалтобетонова	624,1	652,1	652,1	650,7	99
Паважна	0,2	0,2	0,2	0,2	-
Трошено-каменна	4,5	4,5	4,5	5,9	1
Баластрена	-	-	-	-	-
Без настилка	3,4	0,3	0,3	0,3	-

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Към 31.12.2016 г., 196,7 км, представляващи около 30% от общата дължина на републиканската пътна мрежа в областта са в добро състояние, 199,7 км, представляващи също около 30% са в средно състояние и 260,7 км, представляващи около 40% от нея са в лошо състояние.

Таблица 124. Състояние на настилката на републиканската пътна мрежа в област Кърджали към 31.12.2016 г.

Състояние на пътната настилка	Дължина (км)	% от общата дължина на РПМ в областта
Добро, в т.ч:	196,7	30
I-ви клас	50,8	
II-ри клас	26,1	
III-ти клас	119,8	
Средно, в т.ч:	199,7	30
I-ви клас	19,5	
II-ри клас	31,1	
III-ти клас	149,1	
Лошо, в т.ч:	260,7	40
I-ви клас	2,4	

II-ри клас	23,7	
III-ти клас	234,6	
Всичко	657,1	

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Поради хроничния недостиг на средства за текущо поддържане се наблюдава тенденция на влошаване на състоянието на пътната настилка. За периода 2013-2016 г. републиканската пътна мрежа в област Кърджали с добро състояние на пътната настилка се е увеличила с 5%, тази в средно състояние е намаляла с 16%, а тази в лошо състояние се е увеличила с 11%. Като цяло състоянието на републиканската пътна мрежа в областта се определя като „средно“.

Таблица 125. Сравнителна таблица за състоянието на настилка на републиканската пътна мрежа, %

Състояние на настилка	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Добро, %	25	31	28	30
Средно, %	46	44	32	30
Лошо, %	29	25	40	40

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Вложени са значителни средства за подновяване на вертикалната сигнализация по републиканската пътна мрежа. Основните пътни направления са сигнализирани с нови пътни знаци и табели, отговарящи на европейските норми и стандарти. Но все още 442 км или 71% от републиканската пътна мрежа се нуждае от реконструкция или рехабилитация. Осигурен е достъп до автомобилен транспорт от 100%. Изграден е и 1 брой ГКПП в областта.

Пътната мрежа в областта е републиканска и общинска, отворена за обществено ползване.

Общата дължина на републиканските пътища към 31.12.2017 г. е 657,1 км или 29,91% от дължината на пътната мрежа на областта. Най-голяма е дължината на републиканските пътища в общините Крумовград, Кирково и Кърджали. Гъстотата на местните пътища е 0,446 км/кв.км или 1431,2 км/3209,1 кв.км. Общата дължина на общинските пътища в областта са 1540,1 или 70,01% Най-голяма е дължината на общинските пътища в общините Кирково, Крумовград, Ардино и Кърджали.

Таблица 126. Обща дължина на пътната мрежа на територията на област Кърджали към 31.10.2017 г.

Община	Републикански пътища (км)	Общински пътища (км)	Общо (км)
Ардино	73,4	261,0	334,4
Джебел	57,4	113,5	170,9
Кирково	125,1	295,1	420,2
Крумовград	153,9	264,2	418,1

Кърджали	109,9	258,7	368,6
Момчилград	89,8	174,4	264,2
Черноочене	47,5	173,2	220,7
Общо:	657,1	1540,1	2197,2

Източник: Областно пътно управление – Кърджали и общини от област Кърджали

В област Кърджали преобладават пътищата с настилка. Най-голяма е дължината на тези общински пътища в общините Крумовград (250,7 км) и Кърджали (230,3 км). В общините Крумовград, Черноочене и Момчилград относителният дял на пътищата с настилка спрямо общата дължина на ОПМ е най-висок – съответно 94,9%, 94,0 и 93,7%. Най-голям е относителният дял на пътища без настилка в община Ардино (50,2%), която е и на първо място по дължина на пътищата без настилка (131 км). За област Кърджали делът на пътищата без настилка е 19,7%.

Таблица 127. Състояние на пътната настилка по общини към 31.12.2016 г.

Община Област	Обща дължина на общинските пътища (км)	% от общинската пътна мрежа в общината/областта
Ардино	261,0	
- с настилка	130,0	49,8
- без настилка	131,0	50,2
Джебел	113,5	
- с настилка	89,6	78,9
- без настилка	23,9	21,1
Кирково	295,1	
- с настилка	209,5	71,0
- без настилка	85,6	29,0
Крумовград	264,2	
- с настилка	250,7	94,9
- без настилка	13,5	5,1
Кърджали	258,7	
- с настилка	230,3	89,0
- без настилка	28,40	11,0
Момчилград	174,4	
- с настилка	163,4	93,7
- без настилка	11,0	6,3
Черноочене	173,2	
- с настилка	162,8	94,0
- без настилка	10,4	6,0
Област Кърджали	1540,1	
- с настилка	1236,3	80,3
- без настилка	303,8	19,7

Източник: Общини от област Кърджали

Състоянието на пътната настилка показва общото състояние на общинската пътна мрежа. От общинските пътища с настилка, с най-голям процент в добро състояние спрямо общата пътна мрежа са пътищата в община Крумовград (76,4%), в средно състояние - в община Черноочене (47,3%), а в лошо състояние - най-много са тези в община Кирково (58,7%). За общинската пътна мрежа в област Кърджали най-голям е дялът на пътната мрежа в лошо състояние – 35,3%.

Таблица 128. Състояние на пътната настилка (само за пътищата с настилка) по общини към 31.12.2016 г.

Община Област	Обща дължина на пътищата с настилка (км)	% от ОПМ (с настилка) в общината/областта
Ардино	130,0	
добро	30,0	23,1
средно	60,0	46,1
лошо	40,0	30,8
Джебел	89,6	
добро	44,3	49,4
средно	25,7	28,7
лошо	19,6	21,9
Кирково	209,5	
добро	50,5	24,1
средно	36,0	17,2
лошо	123,0	58,7
Крумовград	250,7	
добро	191,5	76,4
средно	30,0	12,0
лошо	29,2	11,6
Кърджали	230,3	
добро	36,0	15,6
средно	95,3	41,4
лошо	99,0	43,0
Момчилград	163,4	
добро	9,9	6,1

средно	72,1	44,1
лошо	81,4	49,8
Черноочене	162,8	
добро	42,2	25,9
средно	77,0	47,3
лошо	43,6	26,8
Област Кърджали	1236,3	
добро	404,4	32,7
средно	396,1	32,0
лошо	435,8	35,3

Източник: Общини от област Кърджали

За област Кърджали средната гъстота на общинската пътна мрежа е 0,480 км/ кв. км. Тя е най-голяма в община Ардино – 0,770, а най-малка - в община Крумовград – 0,313.

Таблица 129. Гъстота на общинската пътна мрежа по общини към 31.10.2017 г.

Община/област	Общинска пътна мрежа, км	Територия на общината, площ в кв. км	Гъстота
Ардино	261,0	338,8	0,770
Джебел	113,5	229,1	0,495
Кирково	295,1	537,9	0,549
Крумовград	264,2	843,3	0,313
Кърджали	258,7	574,7	0,450
Момчилград	174,4	358,1	0,487
Черноочене	173,2	327,1	0,529
Област Кърджали	1540,1	3 209,1	0,480

Източник: Общини от област Кърджали

4.3 ЖЕЛЕЗОПЪТНА ИНФРАСТРУКТУРА

Изградената железопътна инфраструктура на територията на област Кърджали е част от четвърта главна жп линия Русе-Стара Загора-Подкова, с обща дължина 67 км, като дължината на жп линиите в Южен централен район е 1091 км. В процентно съотношение, на територията на област Кърджали се намират 6,1% от железопътните линии в ЮЦР или 1,55% от тези в страната. Средната гъстота на железопътната мрежа е 20,83 км/1000 кв. км. при 41 км/1000 кв. км за ЮЦР.

На територията на област Кърджали функционират 5 ж.п. гари за пътнически превози: Мост, Широко поле, Кърджали, Птичар и Подкова. От 2011 г. за товарни превози функционират само 2 ж.п. гари . Момчилград и Кърджали, като през посочената година е преустановено извършаването на товарни превози от ж.п. гара Подкова.

4.4 ИНФРАСТРУКТУРА ЗА ВЪЗДУШЕН ТРАНСПОРТ

В източната част на гр. Кърджали има изградено летище, което в момента не функционира. Площта на бетоновата писта е с размери 440/30 метра. Когато е функционирало, летището е можело да обслужва въздухоплавателни средства с максимална излетна маса до 5 700 кг. Към настоящия момент не се предвижда модернизация на летището и пускането му в експлоатация. На неговата територия се предвижда да бъде изградена новата индустриална зона на гр. Кърджали.

4.5 ЕНЕРГИЙНА ИНФРАСТРУКТУРА

4.5.1 ЕНЕРГОПРЕНОСНА МРЕЖА

Електроенергийната мрежа на област Кърджали е с възможности за допълнително натоварване. На територията на област Кърджали са електрифицирани 100% от населените места. Електроразпределението и електроснабдяването в областта се осъществява от „ЕВН България Електроразпределение“ АД (ЕВН ЕР), „ЕВН България Електроснабдяване“ АД (ЕВН ЕС) и „Електроенергиен системен оператор“ ЕАД, Мрежови експлоатационен подрайон - Кърджали.

ЕВН ЕР извършва експлоатация на електроразпределителната мрежа, пренос и разпределение на електрическа енергия с цел снабдяване на клиентите, а ЕВН ЕС доставя електрическа енергия на своите клиенти от областта и свързаните с нея услуги.

ЕВН ЕР осъществява дейността си на територията на област Кърджали чрез три Клиентски енергоцентъра (КЕЦ) - КЕЦ-Кърджали, КЕЦ-Момчилград и КЕЦ-Крумовград, които обслужват, експлоатират мрежовата инфраструктура, осигуряват изпълнението на дейности по присъединяване на нови обекти, както и допълнителни услуги. ЕВН ЕР извършва доставка и продажба на ел. енергия на потребителите, управление на разпределителната мрежа, поддържане на обектите и съоръженията в съответствие с перспективите за икономическо развитие и прогнозите за изменение на електропотреблението в област Кърджали, поддържа и развива спомагателни мрежи, осигурява непрекъснатост на електроснабдяването и качеството на подаваната електроенергия.

“НЕК” ЕАД чрез Предприятие „Водноелектрически централи“ - Пловдив, осъществява техническата политика, функциите за експлоатация, ремонт и развитие на електроенергийните съоръжения, включени в енергийния пръстен и извършващи трансформирането и преноса на електрическата енергия от електропроизводствените дружества до клиентите високо напрежение и електроразпределителните дружества.

По данни на „ЕВН България Електроснабдяване“ АД – Пловдив, годишното потребление на електроенергия, използвана от населението и промишлеността за периода 2013-2016 г. устойчиво се увеличава.

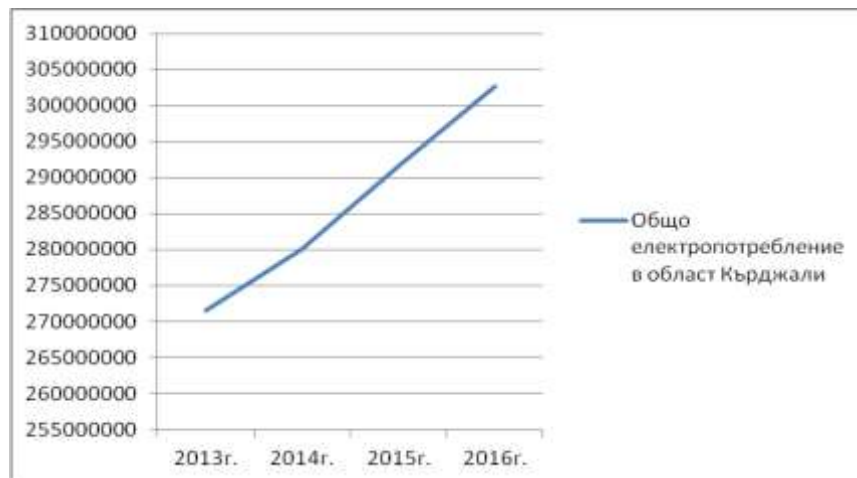
Таблица 130. Потребление на електроенергия в област Кърджали за периода 2013-2016 г., kWh

ОТРАСЪЛ	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Общо
	kWh/год.	kWh/год.	kWh/год.	kWh/год.	kWh/год.
Битови клиенти	132 443 127	133 607 626	137 227 856	139 359 583	542 638 192
Стопански клиенти	131 769 187,3	139 771 893,8	147 811 805,5	157 204 002,5	576 556 889,1
Обществени клиенти	1 325 476,51	1 237 001,04	1 161 421,04	1 117 345,60	4 841 244,19
Бюджетни клиенти	5 949 009,71	5 400 471,87	5 407 322,19	5 043 501,73	21 800 305,5
Общо	271 486 800,5	280 016 992,7	291 608 404,7	302 724 432,8	1 145 836 631

Източник: "ЕВН България Електроснабдяване" АД - Пловдив

На графиката по-долу ясно се забелязва тенденция на увеличаване на потреблението на електроенергия за периода 2013-2016 г.

Графика 27. Общо потребление на електроенергия в област Кърджали за периода 2013-2016 г.

Източник: "ЕВН България Електроснабдяване" АД - Пловдив

Към 31.10.2017 г. в област Кърджали са изградени 8 електрически подстанции с обща инсталирана мощност 380 000 kW и 16 броя електропроводи 110 kV, с дължина 216 000 м, собственост на „НЕК“ ЕАД. Броят на трафопостовете, поддържани от ЕВН ЕР е 1 390, като инсталираната мощност е 208,9 MW.

Таблица 131. Състояние на енергийната инфраструктура в област Кърджали

	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Към 31.10.2017 г.
1. Електрически подстанции, изградени на територията на област	8	8	8	8	8

Кърджали - брой					
2. Обща инсталирана мощност на електрическите подстанции, изградени на територията на област Кърджали, KW	380 000	380 000	380 000	380 000	380 000
3. Трансформаторни постове на територията на област Кърджали – брой	1 298	1 354	1 357	1 364	1 390
4. Електропроводи (110 кV) на територията на област Кърджали - брой	16	16	16	16	16
5. Дължина на електропроводите (110 кV) на територията на област Кърджали - метра	216 000	216 000	216 000	216 000	216 000
6. Инсталирани мощности за производство на електроенергия на територията на област Кърджали (общо) - MW	208,9 MW	208,9 MW	208,9 MW	208,9 MW	208,9 MW
7. Инсталирани ВЕИ мощности за производство на електроенергия на територията на област Кърджали - MW	ВЕЦ Бял извор (1,85MW) ВЕЦ Студен кладенец (81,30MW) ВЕЦ Кърджали (124,00 MW) Общо: 207,150 MW	ВЕЦ Бял извор (1,85MW) ВЕЦ Студен кладенец (81,30MW) ВЕЦ Кърджали (124,00 MW) Общо: 207,150 MW	ВЕЦ Бял извор (1,85MW) ВЕЦ Студен кладенец (81,30MW) ВЕЦ Кърджали (124,00 MW) Общо: 207,150 MW	ВЕЦ Бял извор (1,85MW) ВЕЦ Студен кладенец (81,30MW) ВЕЦ Кърджали (124,00 MW) Общо: 207,150 MW	ВЕЦ Бял извор (1,85MW) ВЕЦ Студен кладенец (81,30MW) ВЕЦ Кърджали (124,00 MW) Общо: 207,150 MW

Източници:

т. 1, 2, 4 и 5: Мрежови експлоатационен подрайон – Кърджали към „Електроенергиен системен оператор“ ЕАД - София,

т. 3: „ЕВН България Електроразпределение“ ЕАД – Пловдив

т. 6: Предприятие „Водноелектрически централи“ – Пловдив към „НЕК“ ЕАД - София

т. 7: „Национална електрическа компания“ ЕАД

През последните години се наблюдава тенденция за подобряване на състоянието на енергийната инфраструктура в Област Кърджали. Увеличен е броят на трансформаторните постове от 1298 бр. през 2013 г. на 1390 бр. към 31.10.2017 г.

Отчита се необходимост от подобряване на състоянието на енергийната инфраструктура с цел повишаване на качеството на електрозахранване и намаляване на технологичните загуби, посредством подмяна на кабелни линии с изтичащ срок на

експлоатация, подмяна на въздушни кабелни линии с подземни такива, изграждане на автоматизирани възлови станции. Реализирането на инвестиционните мерки в тази посока, обаче, е затруднено поради наличието на неприложена регулация, непроведени отчуждителни процедури за прокарване на улици, неприложена вертикална планировка, липса на свободни терени за изграждане на трансформаторни постове и подстанции и др.

Изградената електропреносна мрежа е адекватна на потреблението, като има възможности за допълнително натоварване.

4.5.2 ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВЕИ

На яз. "Кърджали" и яз. "Студен кладенец" са изградени ВЕЦ "Кърджали" и ВЕЦ "Студен кладенец". Инсталираните им мощности за периода 2013-2016г. са съответно 124,00 MW и 81,30MW. На р. Арда с.Бял извор е изграден ВЕЦ „Бял извор” с инсталирана мощност 1,85MW.

Необходимо е да продължи тенденцията за по-рационалното използване на възобновяемите енергийни източници за производство на електрическа енергия. В Област Кърджали през периода 2010-2011 г. са подадени следните заявления за присъединяване:

- “Глобал Енерджи” ЕООД с инсталирана мощност 50 MW в община Момчилград, в землищата на селата Груево, Чобанка, Манчево
- ”Джи Пи Енерги” ЕООД с инсталирана мощност 60 MW в община Крумовград, в землищата на селата Полковник Желязово, Качулка, Пелин

4.5.3 ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ

Енергийната ефективност при използването на топлинна енергия в промишлеността и бита е ниска. Използва се едва 3% от биологичния ресурс за отопление. Най-големият консуматор на електрическа енергия в областта беше промишленото предприятие ОЦК - Кърджали (114 000 MWh), обявено в несъстоятелност през 2015 г., което се занимаваше с добив и преработка на оловно-цинкови руди, производство на оловен и цинков концентрат и други химически продукти и е преустановило дейност.

Област Кърджали има разработена Областна програма за енергийна ефективност, съгласно изискванията на Закона за енергийната ефективност. В нея са идентифицирани текущото състояние и приоритетните направления за проекти и мерки на територията на областта, в чиято енергийна ефективност следва да се инвестира. Особено се набляга на подобряването на този показател при сградния фонд. Внимание се обръща и на други приоритети, като подобряване на енергийната ефективност в индустрията, в сектора на услугите и централизираното топлоснабдяване, което не е добре развито на територията на област Кърджали.

Град Кърджали е в списъка на 36 града в България, в които могат да се изпълнят мерки за енергийна ефективност в многофамилни жилищни сгради по Проект BG161PO001-1.2.01-0001 „Енергийно обновяване на българските домове“ по схема BG161PO001/1.2-01/2011 „Подкрепа за енергийна ефективност в многофамилни

жилищни сгради” по оперативна програма „Регионално развитие“ 2007-2013 г. Общият размер на безвъзмездната финансова помощ възлиза на 50 млн. лв. Конкретен бенефициент е дирекция „Жилищна политика” в Министерство на регионалното развитие. Продължителността на проекта е три години (2012 - 2015 г.). Финансова помощ за изпълнение на мерки за енергийна ефективност ще получават Сдружения на собственици, регистрирани по реда на Закона за управление на етажната собственост в съответната общинска администрация и в регистър БУЛСТАТ.

По Национална програма за енергийна ефективност на многофамилни жилищни сгради са одобрени 57 сгради на територията на област Кърджали, за които са сключени договори за целево финансиране за извършване на дейности за подобряване на енергийните характеристики на сградите. Броят на одобрените сгради по общини е както следва:

- Община Ардино – 2 бр.
- Община Джебел – 4 бр.
- Община Кирково – 1 бр.
- Община Крумовград – 9 бр.
- Община Кърджали – 29 бр.
- Община Момчилград – 12 бр.
- Община Черноочене – 0 бр.

Дейностите по извършване на строително-монтажни работи по одобрените сгради ще приключат през 2018 г.

4.6 ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОННА ИНФРАСТРУКТУРА

4.6.1 БЕЗЖИЧНИ МРЕЖИ И ПОКРИТИЕ

Приемането на сигнал (радио и телевизионен) е затруднено от пресечения планински релеф на областта, което налага изграждането на допълнителни съоръжения (телевизионни предаватели, ретранслатори и др.). Въпреки това, покритието със сигнал на лицензираните национални телевизии (БНТ, Би Ти Ви и НТВ) е 100 % за територията на цялата област. В област Кърджали е налице достъп до регионална телевизия „Източни Родопи ТВ” и „КИС М+” и „ППТВ”, а гр. Кърджали има достъп до регионалната телевизия „ЕТВ”

Доставчици на кабелна телевизия има във всички общински центрове. На територията на областта има изградени ретранслатори, осигуряващи цифрова ефирна връзка по трасета за предаване на телевизионен и радио сигнал, както и на компютърни комуникационни канали.

В област Кърджали има достъп освен до националните радиа и до регионалните „БНР – радио Кърджали”, „Стара загора”, а в гр. Кърджали – до местното радио „NOVA NEWS”. В Община Кърджали се поддържа местното общинско радио „Кърджали”.

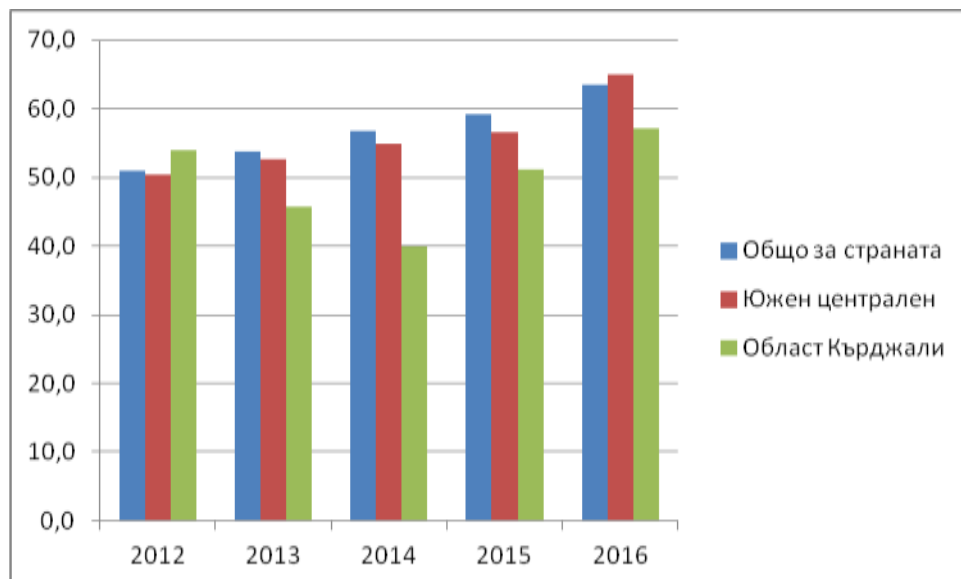
4.6.2 КАБЕЛНИ МРЕЖИ И ПОКРИТИЕ

На територията на областта покритие имат и трите мобилни оператора Виваком, Теленор и Мобилтел (с покритие от приблизително 100%). Те предлагат като услуга достъп до безжичен интернет.

Възможностите за развитието на съобщителната мрежа на община Крумовград са свързани с близостта до оптичната кабелна мрежа Хасково – Кавала. Оптичното - кабелно трасе, преминаващо през територията на община Кирково би могло да бъде доразвито и по този начин в област Кърджали да се създаде модерна съобщителна инфраструктура осигуряваща качествени международни връзки, необходими за бизнеса, образованието и управлението на територията.

Делът на домакинствата на територията на област Кърджали с достъп до Интернет е по-нисък от средните нива за България. През 2016г. домакинствата с достъп до Интернет са 57,1 %, спрямо 63,5 % средно за страната. Налице е тенденция на увеличение, предвид че през 2012г. съответните данни са 54% за областта, в сравнение с 50,9% за страната. Относителния дял на лицата на възраст между 16 и 74 години, използващи регулярно интернет (всеки ден или поне веднъж седмично) в област Кърджали през 2016г. е 42,3%, като през 2012 г. той е бил 43,9%.

Графика 28. Достъп на домакинствата до интернет, %

Източник: НСИ

Като важен фактор, подкрепящ развитието на бизнеса и създаващ условия за въвеждането на съвременни информационни услуги и технологии, телекомуникационната мрежа в района се нуждае от допълнително развитие, за да се създадат условия за въвеждане на иновации и модерни информационно-комуникационни технологии.

4.6.3 ПОЩЕНСКИ УСЛУГИ

В „Български пощи“ ЕАД през 2010 г. започна извършването на структурна реформа, която се състои в образуване на 5 Регионални управления, закриване на съществуващите Районни пощенски станции и Териториални поделения в цялата страна. В тази връзка на територията на област Кърджали се закриха като административни структури РПС Кърджали, Момчилград, Крумовград и Ардино, същите функционират само като пощенски станции, което не се отрази в обслужването на населението.

ТБ „БП“ Кърджали се преобразува в Областна пощенска станция, считано от 01.08.2010 г. и е на пряко подчинение на РУ „БП“ Пловдив, което се състои от ОПС Пловдив, ОПС Пазарджик, ОПС Хасково, ОПС Смолян и ОПС Кърджали.

Таблица 132. Пощенски станции, пощенски агентства и офиси в периода 2010-2014 г.

Райони / Области	2010 г.		2011 г.		2012 г.		2013 г.		2014 г.	
	ПС	ПА/ПО	ПС	ПА/ПО	ПС	ПА/ПО	ПС	ПА/ПО	ПС	ПА/ПО
Общо за страната	2 981	2 135	2 981	2 705	2 981	2 960	2 981	2 837	2 981	2 758
Южен централен район	564	383	564	479	564	513	564	511	564	501
Кърджали	66	43	66	57	66	57	66	56	66	42
Пазарджик	106	67	106	86	106	90	106	88	106	100
Пловдив	192	173	192	226	192	258	192	255	192	265
Смолян	63	35	63	40	63	38	63	38	63	28
Хасково	137	65	137	70	137	70	137	74	137	66

Източник: НСИ

От 2005 г. броят на пощенските станции в областта е 66, като същият се запазва до април 2017 г., когато 2 от тях са временно закрити, като предоставянето на УПУ се извършва с междуселищен пощальон от съседни пощенски станции. Към 30.11.2017г. броят на действащите пощенски станции в областта е 64. Броят на пощенските станции в градовете е 11, а в селата – 55.

Таблица 133. Пощенски станции и агенство по общини в ОПС Кърджали

	Пощенски станции, бр.	Пощенско агенство, бр.
Община Ардино	10	0
Община Джебел	4	0
Община Кирково	10	0

Община Крумовград	12	0
Община Кърджали	19	0
Община Момчилград	5	0
Община Черноочене	6	0
Област Кърджали	66	0

Източник: „Български пощи“ ЕАД

Структурата на Областна пощенска станция Кърджали се състои от 66 пощенски станции, обслужващи 460 населени места, разположени на територия от 3 345 кв.км. Наред с планинския и полупланинския характер на района, това е една допълнителна предпоставка за затрудненото им обслужване.

Таблица 134. Брой населени места, обслужвани от пощенските станции

Година	Селища, обслужвани от пощенски станции, бр.	Селища, обслужвани без пощенска станция, бр.			Всичко обслужван и селища, бр.
		От пощенско агенство, бр.	С междуселищни пощальони, бр.	По договори и др., бр.	
2010 г.	60	1	358	36	479
2011 г.	60	1	358	35	461
2012 г.	60	1	358	15	461
2013 г.	60	1	356	15	461
2014 г.	60	1	356	15	461
2015 г.	60	1	356	0	461
2016 г.	60	0	356	0	460
2017 г.	58	0	356	0	460

Източник: „Български пощи“ ЕАД

През 2016 г. обслужваната територия от 1 пощенска станция в област Кърджали е 50,68 кв. км, за сравнение средно за страната тя е 37 кв. км. Всяка пощенска станция обслужва средно по 6-12 села, като повечето от селата се състоят от няколко махали, отдалечени една от друга.

Таблица 135. Гъстота на пощенската мрежа

Година	Общо обслужвана територия от пощенските станции, кв.км				
	Район Кърджали	Район Ардино	Район Крумовград	Район Момчилград	Общо за ОПС „БП“
2010 г.	981	384	843	1129	3345
2011 г.	981	384	843	1129	3345
2012 г.	981	384	843	1129	3345
2013 г.	981	384	843	1129	3345
2014 г.	981	384	843	1129	3345
2015 г.	981	384	843	1129	3345
2016 г.	981	384	843	1129	3345

Година	Обслужвана територия от една пощенска станция, кв.км				
	Район Кърджали	Район Ардино	Район Крумовград	Район Момчилград	Общо за ОПС „БП”
2010 г.	50,56	37,92	70	59,42	50,56
2011 г.	50,56	37,92	70	59,42	50,56
2012 г.	50,56	37,92	70	59,42	50,56
2013 г.	50,56	37,92	70	59,42	50,56
2014 г.	50,56	37,92	70	59,42	50,56
2015 г.	50,56	37,92	70	59,42	50,56
2016 г.	50,56	37,92	70	59,42	50,56

Източник: „Български пощи” ЕАД

През 2016 г. обслужваното население от 1 пощенска станция в областта е средно 2 514 човека, като средно за страната този показател е 2 866 човека.

Таблица 136. Обслужвано население от пощенските станции

Година	Общо обслужвано население, бр.	Обслужвано население от 1 ПС, бр.	Обслужвано население в градовете, бр.	Обслужвано население от 1 ПС в градовете, бр.	Обслужвано население в селата, бр.	Обслужвано население от 1 ПС в селата, бр.
2010 г.	163 470	2 477	87 913	6 869	87 913	1 598
2011 г.	161 163	2 441	69 591	6 326	94 511	1 665
2012 г.	152 808	2 315	62 789	5 708	91 552	1 665
2013 г.	150 973	2 287	62 967	5 724	88 006	1 600
2014 г.	151 329	2 293	62 932	5 721	88 397	1 607
2015 г.	165 374	2 506	66 930	6 085	98 444	1 790
2016 г.	165 953	2 514	70 273	6 388	65 680	1 740

Източник: „Български пощи” ЕАД

За периода 2012-2016 г. дължината на маршрутите, обслужвани с ведомствени автомобили се запазва постоянна – 289 км, докато наетите намаляват от 740 км за периода 2012-2014г. на 667 км. за периода 2015-2016г. През 2015 -2016г. дължината на мощенските пътища, изминавани от междуселищни пощальони е увеличена от 1 335 км на 1 566 км, като към тях преминават тези, изминавани от пощальони, наети по договор. Дължината на раздавателните участъци се запазва постоянен за разглеждания период – 1 774 км., от които градски – 417 км и селищни – 1 357 км.

Таблица 137. Дължина на пощенските пътища

Година	Дължина на маршрутите, обслужвани с автомобилен транспорт, км		Дължина на пощенските пътища, изминавани от:		Дължина на раздавателните участъци		
	Ведомствен, км	Нает, км	Междуселищни пощальони, км	Наети по договор и др.	Всичко, км	Градски, км	Селски, км
2010 г.	1018	0	1 335	231	1 774	417	1357
2011 г.	898	120	1 335	231	1 774	417	1357
2012 г.	289	740	1 335	231	1 774	417	1357

2013 г.	289	740	1 335	231	1 774	417	1357
2014 г.	289	740	1 335	231	1 774	417	1357
2015 г.	289	667	1 566	0	1 774	417	1357
2016 г.	289	667	1 566	0	1 774	417	1357

Източник: „Български пощи“ ЕАД

Услугите, които се предоставят на потребителите на „Български пощи“ ЕАД са:

1. Универсална пощенска услуга, която включва:

- Приемане, пренасяне и доставяне на вътрешни и международни пощенски пратки (кореспондентски пратки, малки пакети, пряка пощенска реклама, печатни произведения и секограми)
- Приемане, пренасяне и доставяне на вътрешни и международни пощенски колет
- Допълнителни услуги – „препоръка“ и „обявена стойност“

2. Неуниверсална пощенска услуга, която включва:

- Пощенски парични преводи
- Приемане на съобщения, подадени във физическа или електронна форма от подателя, предаването им чрез електронни съобщителни средства и доставяне на тези съобщения на получателя като пощенски практики
- Куриерски услуги

3. Други търговски дейности, които включват:

- Договор по възложителство с НОИ за изплащане на пенсии и пенсионни записи
- Договор с „БТК“ АД (Виваком) за инкасиране на задължения на абонати
- Договор с „Мтел“ АД за инкасиране на задължения на абонати
- Договор с „Булсатком“ за инкасиране на задължения на абонати
- Договор с „Кабелни оператори“ за инкасиране на задължения на абонати
- Разпространение на печата (чрез абонамент и ръчна продажба)
- Договор с „Общините“ за инкасиране на задължения на граждани за МДТ
- Договор с „ЕВН“ ЕАД и ЧЕЗ за инкасиране на задължения на абонати
- Договор с „ВИК“ ЕАД за инкасиране на задължения на абонати
- Договор с Национална агенция „Пътища“ за организиране и разпространение на винетни стикери
- Безадресна доставка и реклама
- Търговска дейност
- Продажба на застрахователни продукти
- Други договори по възложителство
- Други дейности

Предоставяните от „Български пощи“ ЕАД услуги са изключително трудоемък процес. Относителният дял на разходите за персонала (работни заплати, социални осигуровки и надбавки) в общите разходи надхвърля 70%, а за някои звена – дори 80%.

Въпреки трайно наблюдаващата се тенденция на намаляване числеността на персонала през разглеждания период, достигнатият от поделението в област Кърджали финансов резултат продължава да бъде отрицателен.

Докато в началото на 2005 г. списъчният брой на персонала е бил 246 бр., а средно-списъчния за годината – 217 бр., то в края на 2017г. списъчният брой достига 172 бр., а средно-списъчния за годината – 160 бр., т.е. налице е намаление на списъчния брой на персонала със 74 бр., а на средно-списъчния – с 57 бр. Използва се всяко текучество на персонала за неговата оптимизация в посока намаление във всички структурни звена, където резултатите от прилагането на разходните норми за труд показват, че има излишък от работна сила.

Таблица 138. Средносписъчен брой на персонала в ОПС Кърджали

	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
Средносписъчен брой персонал (без жените в отпуск по майчинство)	187	181	168	166	161	160	161	160

Източник: „Български пощи“ ЕАД

През 2015 г. и 2016 г., в резултат на осъществените структурни промени в „Български пощи“ ЕАД, намаление на централни договори с големи възложители и клиенти, се наблюдава влошаване на резултатите от дейността на ОПС Кърджали. През 2015 г. е реализирана загуба в размер на 45 623 лв. В бюджета на ОПС Кърджали за 2016 г. е предвидено реализиране на отрицателен финансов резултат в абсолютна сума от 99 057 лв., но е реализиран по предварителни данни 171 400 лв. или влошен резултат със 72 343 лв. въпреки намаляването на разходите за дейността до възможния минимум.

Либерализацията на пощенския пазар с навлизането на частни пощенски оператори поставя ОПС Кърджали да работи в трудна конкурентна среда, големи клиенти (НАП, НОИ, МВР и др.) преминават на обслужване към частните оператори. От друга страна, „Български пощи“ ЕАД е основен пощенски оператор със 100% държавно участие и трябва да поддържа пощенска мрежа, покриваща цялата страна при икономически неизгодни условия и да осигурява достъпа на цялото население до универсална пощенска услуга.

В обслужваната от ОПС Кърджали територия над 78% от Пощенските станции са икономически неефективни, т.е. работят на загуба, но към момента са налица само 2 пощенски станции, предложени за закриване, които временно са закрити и дейността им се поема от съседни пощенски станции. Поради намаление търсенето на пощенски услуги и намаление на населението в региона през 2016 г. е закрыта Пощенско агенство Студен Кладенец, пощенската дейност се изпълнява от Пощенска станция Поточница.

От 2011 г. е увеличен броя на доставчиците на универсална пощенска услуга – към 31.10.2017 г. освен „Български пощи“ ЕАД, тези услуги са предоставяли и пощенските оператори „МИБМ Експрес“ ООД, „Еконт Експрес“ ООД, „Тип Топ Куриер“ АД, „Спиди“ АД и „Стар пост“ ЕООД. По данни на Комисията за регулиране на съобщенията операторите, реално извършвали неуниверсални пощенски услуги към 31.10.2017 г. са 66 на брой.

4.7 ВОДОСНАБДИТЕЛНА И КАНАЛИЗАЦИОННА ИНФРАСТРУКТУРА

4.7.1 ВОДОСНАБДЯВАНЕ

Достъп до водоснабдителни и канализационни услуги

Услугите водоснабдяване и канализация на територията на област Кърджали се предоставят от „Водоснабдяване и Канализация“ ООД - гр. Кърджали.

Таблица 139. Обслужвани общини от “ВиК” ООД, гр. Кърджали към 31.10.2017 г.

Община	Общ брой селища	Общ брой население
Ардино	52	11 572
Джебел	47	8 167
Кирково	73	21 916
Крумовград	80	17 823
Кърджали	118	67 460
Момчилград	49	16 263
Черноочене	50	9 607
Общо	469	152 808

Източник: “ВиК” ООД, гр. Кърджали – данните са от НСИ - преброяване 2011 г. (броя на населените места е съобразен и с последващи Решения на МС)

Таблица 140. Потребители, ползващи услугата доставка на вода на “ВиК” ООД, гр. Кърджали към 31.10.2017 г.

Община	Общ брой водоснабдени населени места, обслужвани от “В и К” ООД Кърджали	Общ брой на населението, ползващо услугата доставка на вода
Ардино	13	9 139
Джебел	23	6 850
Кирково	45	18 597
Крумовград	49	15 835
Кърджали	75	64 808
Момчилград	30	14 797
Черноочене	24	7 273
Общо	259	137 299

Източник: “ВиК” ООД, гр. Кърджали

Ниво на покритие с водоснабдителни и канализационни услуги

Населението, ползващо водоснабдителните услуги е 137 299 души от общия брой 152 808 души, населяващи територията на област Кърджали. Това представлява 89,85% водоснабденост. Водоснабдени са 259 селища от общия брой 469 селища. Процентът на

водоснабдените селища в област Кърджали е 55,22%. Оставащият брой неводоснабдено население 15 509 души живее в 210 села. Например, все още значителен брой населени места в община Джебел са неводоснабдени. Това са селища със сравнително ограничен брой жители – под и около 100 души.

Средното потребление на ден на човек от населението през 2016 г. достига 105,89 литра/ж/дн., а през 2015 г. потреблението е било 100,85 литра/ж/дн.

Таблица 141. Средно потребление на ден на човек от населението, литра/ж/дн

Община	2015 г.	2016 г.
Ардино	75,44	80,98
Джебел	98,68	116,35
Кирково	93,25	96,61
Крумовград	101,73	108,31
Кърджали	109,08	112,86
Момчилград	104,24	109,18
Черноочене	72,23	77,26
Област Кърджали	100,85	105,89

Източник: „ВиК“ ООД, гр. Кърджали

Населението, ползващо канализационни услуги е 63 822 души от общия брой 152 009 души, населяващи територията на област Кърджали. Това представлява 41,99% ниво на покритие на канализационните услуги. За сравнение, процентът на населението за страната, обслужвано от канализационна мрежа е 46%.

Непрекъснатост на водоснабдяването, наличие на режимно водоснабдяване

В някои населени места от общините от област Кърджали има сезонен режим на водоподаване през летните месеци, напр. селата Мишевско, Охлювец-Чилик, Равен, Неофит Бозвелиево, Лясково, Пчеларово, Припек, Бяла поляна, Скална глава, Кокиче и Житница – Водач. Основните причини са намаляване дебита на водоизточниците и ползване на водата за непитейни и битови нужди (предимно напояване). Мерки за преодоляване на проблема са търсенето на нови водоизточници и реконструкция на водопроводната мрежа.

„ВиК“ ООД – Кърджали ползва вода от яз. Боровица, който е с общ обем 27 300 000 куб. м.

Няма тенденция за пресъхване на водозточници.

Количество и качество на водата

На територията на района обслужван от „ВиК“ ООД гр. Кърджали има 3 големи зони на водоснабдяване:

- Язовир „Боровица“
- Река Крумовица

- Река Върбица

Суровата вода от яз. Боровица е със стабилни химични показатели. Единствен проблем е показателят мътност но след преминаване на водата през ПСПВ този показател влиза в нормите на стандарта както и след дезинфекция на водата с течен хлор тя отговаря по всички физико-химични и микро-биологични показатели на наредба № 9 от 16.03.2001 година.

В технологията за пречистване на суровата вода се използват коагулант /алуминиев сулфат/ и флокулант. Затова крайният продукт се контролира три пъти на ден за наличие на алуминий, който е в рамките на изискванията на наредбата.

Водоземането от река Крумовица и Върбица в повечето случаи се осъществява с шахтови кладенци. Качеството на водата е в зависимост от валежите. При много обилни дъждове значително се повишава мътността, но поради липса на пречиствателни съоръжения в тези случаи водата не отговаря на стандарта по този показател.

По другите физико - химични и микро- биологични показатели водата от двата водоизточника не показва трайни отклонения. Пречистването е чрез коагулация в ПСПВ

Качество на водата, предназначена за питейно-битови нужди

За качеството на питейната вода се извършва мониторинг, съгласно Наредба № 9 от 16.03.2001 г. Водата се обеззаразява с течен хлор, натриев хипохлорид и калциев хипохлорид.

Обеззаразяването на водата в 88 от помпените водоснабдителни системи се извършва с натриев хипохлорид, който се дозира чрез дозиращи устройства (дозиращи помпи) на „grundfos и Prominent“. Тези дозиращи устройства са значително по-ефективни за обеззаразяване на водата добивана от водоснабдителни системи с по-малки дебети, тъй като дават възможност за точно дозиране на натриевия хипохлорид и са лесни за обслужване.

В гравитачните водоснабдителни системи обеззаразяването на водата се извършва с механични дозиращи устройства. Като основен обеззаразяващ агент се използва хлорна вар. Тъй като дебитите на тези водоснабдителни системи са променливи и в повечето случаи зависят от климатичните условия, обеззаразяването на водата в тях е много трудно, защото дозирането на хлорните продукти зависи изцяло от дебита на водоизточниците.

Търси се решение за точно дозиране на натриев хипохлорит за обеззаразяване на водата във водоснабдителните системи с гравитачно водоснабдяване, чрез устройства за дозиране без използване на ел.енергия. До сега са монтирани 1 бр. устройства на гравитачни водоснабдителни системи с относително високи дебети и резултатите са много добри. Дружеството е готово да продължи в тази посока, дейността по обеззаразяването на водата в гравитачните водоснабдителни системи.

Прилагането на дозаторни устройства, при обеззаразяване на водата на малки водоснабдителни системи дава много добри резултати.

През 2015 г. процента на стандартните проби по микробиологични показатели е повече 99%. Наред с това се свежда до минимум влиянието на субективния фактор при ритмичността и дозирането на хлорните продукти.

По отношение на обеззаразяването на водата с дозиращи устройства, политиката на дружеството е насочена към 100% внедряване на тези устройства по всички водоснабдителни системи.

Водата от яз. Боровица, подавана за гр. Кърджали, Момчилград и 46 села се обеззаразява с хлор газ. Инсталациите са лесни за обслужване, работят на автоматичен режим съобразен с дебита на постъпващата от яз. Боровица вода, което не позволява предозиране на обеззаразяващия реагент и сигурни от гледна точка на безопасност при работа с тях. За 2015 г. няма регистрирана нестандартна проба, както на изход от ПСПВ, така и във водопроводната мрежа на град Кърджали и селата, водоснабдявани от тази водоснабдителна система.

По отношение на подобряването на качествата на питейната вода от 2016 г. със собствени средства дружеството се опитва да възстанови озонаторната инсталация на ПСПВ Енчец, която не работи от дълги години. Също така беше направена връзка с магистралния водопровод преди станцията за по-дълъг път на предхлорирането. Бяха подменени изпускателните кранове на радиалните утаители, както и ел. задвижките на събирателните лопатки.

Изградеността на ПСПВ е 100%. Капацитета и е до 800 л/сек. В експлоатация е от 1990 год. С оглед усъвършенстване технологията на пречистване на водата главно по показател мътност и подобряване експлоатационните качества на съоръженията и апаратурата се предвижда да се отделят 80 000 лв за инвестиции.

Качеството на питейната вода в област Кърджали е добро, както се вижда на таблицата по-долу. През последните 4 години процентът на обща стандартност (микробиология и физикохимични показатели) не пада под 98%. Има изградено много добро хлораторно стопанство. В големите водоснабдителни групи се хлорира с хлор – газ апарати, а в останалите помпени станции са монтирани дозаторни помпи за натриев хипохлорид и флашхлор.

Таблица 142. Качество на питейната вода

Година	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Стандартност, %	99,83	99,69	99,71	98,40

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Към момента съществуват няколко основни проблема, свързани със санитарно-охранителните зони: При техническите дейности по възстановяване на собствеността върху земеделските земи и земите от горския фонд не са нанесени всички водностопански съоръжения, включително и водовземните, както и земите им, представляващи пояс I-ви на СОЗ. Липсват актуални документи за публична собственост. Липсва стара документация, определяща границите и площта на зоните, както и документи за тяхното учредяване съгласно действащите тогава наредби.. Не е финализиран процеса по предоставяне на активите, публична собственост – елементи на водностопанските системи, съгласно разпоредбите на Закона за водите.

За издаване на нови разрешителни (при изтекъл срок) и съответно учредяване на санитарно-охранителни зони е необходимо да се изготви проектна документация, за

която КЕВР не одобрява разход в достатъчен размер, а дружеството не може да генерира такъв.

Инфраструктура за питейно водоснабдяване

На територията на седемте общини в област Кърджали дружеството поддържа 104 броя водоснабдителни системи. От тях 74 броя са с Автоматизирана система за управление (АСУ).

Таблица 143. Водоснабдителни системи и водоснабдени селища към 31.10.2017

г.

Община	Брой водоснабдителни системи	Брой селища, обслужвани от водоснабдителна система	Брой автоматизирани системи за управление
Ардино	8	13	6
Джебел	5	23	5
Кирково	16	45	8
Крумовград	26	49	20
Кърджали	23	75	18
Момчилград	10	30	9
Черноочене	16	24	8
Общо	104	259	74

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Дружеството използва 140 броя водоизточници, чийто общ експлоатационен дебит достига $10,37 \times 10^6$ куб. м: язовир - 1 бр., каптажи - 74 бр., дренажи - 15 бр., шахтови кладенци - 36 бр., тръбни кладенци - 13 бр, планински водохващания - 1 бр.

Таблица 144. Брой водоизточници, използвани за водоснабдяване на област Кърджали

Вид	Брой	Годишен експлоатационен дебит, куб. м
Язовири	1	5 014 649
Каптажи	74	529 970
Дренажи	15	277 075
Шахови кладенци	36	4 448 853
Тръбни кладенци	13	90 397
Речно водохващане	1	8 380
ОБЩО	140	10 369 324

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали: Ппосочените данни са за експлоатираните към момента от „ВиК“ водоизточници, а не за включените в списъците с активи.

Качество на водоснабдителната инфраструктура

Таблица 145. Дължина и вид на тръбите за услугата доставка на вода

Материал на тръбите	Обща дължина и процент на вида тръби, км	Дължина на вътрешната водопроводна мрежа, км	Дължина на външната водопроводна мрежа, км
АЦ тръби	1219 км - 74,88 %	406 км	813 км
Стоманени тръби	76 км - 4,67 %	19 км	57 км
ПЕ тръби	325 км - 19,96 %	211 км	114 км
ПВЦ тръби	8 км - 0,61 %	4 км	4 км
ОБЩО	1 628 км	640 км	988 км

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

На територията на област Кърджали, дружеството поддържа общо 43 491 водопроводни отклонения и обслужва 61 004 потребители.

Таблица 146. Водопроводни отклонения и потребители по общини

Общини	Водопроводни отклонения, бр.	Потребители, бр.
Ардино	2681	3323
Джебел	2937	3322
Кирково	8626	8022
Крумовград	6453	7216
Кърджали	15017	29484
Момчилград	5149	6950
Черноочене	2628	2706
Общо	43491	61004

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Специфични външни фактори, които оказват въздействие върху качеството на ВиК услугите на територията на област Кърджали

През 2013-2014 г. потребената вода намалява годишно с около 7%. През 2015 г. има ръст на потреблението на вода с близо 9%, като тенденцията продължава и през 2016 г. с увеличение от близо 6% в сравнение с 2015 г.

Таблица 147. Годишно потребление на вода от общините в област Кърджали, хил. куб. м

Община	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Ардино	261	232	246	270
Джебел	245	233	247	291

Кирково	616	557	632	656
Крумовград	576	505	585	626
Кърджали	2531	2399	2551	2661
Момчилград	540	491	553	590
Черноочене	197	179	192	205
Област Кърджали	4966	4596	5006	5298

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Общата загуба на вода е в рамките на 48,90-50,02%, като тенденцията е намаляваща. Един от най-значимите проблеми при експлоатацията на водоснабдителните системи е остарялата водопроводна мрежа.

Таблица 148. Загуба на вода на територията на област Кърджали, в %

Община	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Ардино	56,03	55,60	55,72	59,34
Джебел	30,12	28,56	24,79	34,18
Кирково	54,48	51,46	53,26	57,68
Крумовград	40,02	39,51	39,65	34,65
Кърджали	50,01	49,98	49,94	47,31
Момчилград	52,79	52,15	52,58	51,34
Черноочене	61,08	59,01	58,94	58,49
Област Кърджали	50,02	49,76	49,62	48,90

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Процедурите и мерките за управление на загубите на вода са в пряка зависимост и от административния капацитет на дружеството. Политиката на дружеството в областта на професионалната квалификация и преквалификация е затруднена от липсата на учебни звена и обучаващи организации.

Причини за търговските загуби на вода са неточност при измерване и незаконно ползване на вода от потребителите. Обективни са търговските загуби, произтичащи от грешки във водомерите – водомерите отчитат по-малки количества вода, както и слабости в отчитането – при пренасяне на данни между водомерите и архива. Управление на водомерно стопанство. Съществуващите търговски загуби, причинени от незаконна консумация – кражби и незаконни връзки, също са перо в определянето на загубите.

По отношение на реалните загуби – от м. март 2012 г. в дружеството е сформиран екип и му е предоставена мобилна техника за преносимо измерване на дебити на водата и прослушвателни уреди за откриване на скрити течове по водопроводи. Задачите му са следните:

- Измерване на водни количества, преминаващи през водопроводите, и налягането
- Оценка и анализ на данните и обособяване на проблемни зони
- Търсене и откриване на скрити течове
- Докладване и действия за бързина и качество на ремонтните дейности

При установяване на течове във водоснабдителната система се отчитат следните предпоставки:

- Трудно откриваемы малки течове, но с дълъг период на изтичане, водещи до големи загуби на вода- най-вече при стоманени и поцинковани тръби
- Средните по големина течове в зависимост от тяхното откриване и времетраене водещи до средни и големи реални загуби на вода
- Видимите и лесно откриваемы течове при спукване на тръба, които водят до малки загуби на вода, когато се отстранят своевременно и до много големи реални загуби на вода, когато не се отстранят своевременно

Намаляването на реалните загуби на вода води до намаляване на експлоатационните разходи, съхранение на водните ресурси и постигане на високи нива на В и К услугите. Дружеството поставя целево намаляване на реалните загуби на вода по години в проценти до достигане на планираното ниво от 31,70% в края на 2021 г. Мерки за достигане на годишните нива на загубите са:

- Подготовка и прилагане на ресурси за намаляване на течовете във водопроводите за сурова вода, както и течове в системата за пренос и разпределение на вода и сградните водопроводни отклонения
- Определяне и въвеждане на капиталови инвестиции, необходими за достигане на максимална полза от вложените средства.

Енергийна ефективност на водоснабдителната инфраструктура

Най-голям дял в общо консумираната енергия има нощната – 51%, следвана от дневната – 40%.

Таблица 149. Консумирана електрическа енергия по зони за дружеството през 2016 г.

Индикатор	Дял, %
Нощна електроенергия	51
Дневна електроенергия	40
Върхова електроенергия	8
Еднотарифна електроенергия	1

Източник: „ВиК” ООД, гр. Кърджали

Изразходваната ел. енергия от дружеството се е увеличила с 13,94% за периода 2013-2016 г.

Таблица 150. Изразходваната ел. енергия в хил. kWh общо за „ВиК” ООД Кърджали за периода 2013-2016 г.

Индикатор	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Годишно потребление на ел. енергия, в хил. kWh	5 416 757	4 808 077	5 451 576	6 171 780

Източник: „ВиК” ООД, гр. Кърджали

Количество и качество на заустваните отпадъчни води

Количеството на отпадъчните води за 2013 г. е 2 707 хил. м³, а през 2016 г. достига 2 840 хил. м³, което е увеличение с 4,91%. Тя се формира от населението, промишлеността, бюджетни организации и частния сектор на територията на населените места с изградена канализационна мрежа.

Таблица 151. Количество и качество на заустваните отпадъчни води

Индикатор	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Количеството на отпадъчните води, хил. куб. м	2 707	2 598	2 697	2 840

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Дружеството извършва собствен мониторинг на заустванията на отпадни води в повърхностни водни обекти. След изграждането и пускането на ПСОВ за град Кърджали и Момчилград се извършва ежедневен мониторинг на водата на вход и изход на ПСОВ, съобразно изискванията на Разрешителните за заустване на отпадъчни води в повърхностни водни обекти.

Градските пречиствателни станции за отпадни води на град Кърджали е оразмерена за 58 525 е.ж., а на град Момчилград за 11 268 е.ж. въз основа на очаквания поток отпадъчни води. ПСОВ са проектирани така, че да осигуряват пълно пречистване на входящите потоци до Q_{мах}. плюс върнатите потоци утайкови води и отпадните води на станциите. На входа и на изхода на пречиствателните станции има монтирани дебитомери за регистриране на пречистеното количество вода; on-line измервателни уреди за химичните показатели и устройства за автоматично пробонабиране на средноденонощните проби.

Всички пречиствателни процеси са автоматични и се контролират чрез система за диспечерски контрол и събиране на данни (SCADA).

Анализ на данните от извършеният мониторинг върху качествата на заустваните отпадни води от ГПСОВ Кърджали и ГПСОВ Момчилград показва, че качеството на заустваните отпадни води след ПСОВ са в рамките на изискванията за заустване на води във водоприемник II-та категория, със следене съдържание на азот и фосфор.

Качеството на отпадъчните води се влияе най-вече от дебита им, тъй като в канализацията са заустени и дъждовните води.

Обикновено през зимата и пролетта, когато има обилни валежи и снеготопене, отпадъчните води са силно разреждени, докато през лятото и есента същите показват по-високи стойности на химичните показатели на входящия поток. Отклонение от показателите по Разрешително за заустване като цяло няма.

4.7.2 КАНАЛИЗАЦИЯ

Канализационна система има изградена в следните градове от област Кърджали: Кърджали, Момчилград, Крумовград, Ардино и Джебел. В тези градове има квартали без изградена канализационна мрежа. В гр. Ардино е изграден само главен клон, който е

ситуиран с малки наклони и не може да изпълнява функциите си. Обхватът на населението, което има достъп до канализационна мрежа е нисък – 41,98 %. В общините Кирково и Черноочене няма изградена канализация.

Таблица 152. Потребители, ползващи канализационни услуги от “ВиК” ООД, гр. Кърджали към 31.10.2017 г.

Община	Общ брой населени Места с канализация, обслужвани от “В и К” ООД Кърджали	Общ брой на Население, ползващо канализационна услуга	Дял от общото Население на съответната община, дял в %
Ардино	1	3493	30,18
Джебел	1	3093	37,87
Кирково	-	-	-
Крумовград	1	4858	27,26
Кърджали	1	43667	65,98
Момчилград	2	8074	49,65
Черноочене	-	-	-
Общо	6	63185	41,98

Източник: “ВиК” ООД, гр. Кърджали

През 2015-2016 г. са изградени и предадени за експлоатация 37 474 м нова канализационна мрежа изпълнена с гофрирани и стъклопастови тръби с диаметри от ф200-ф1600.

Поради силната амортизация на канализационната мрежа и с цел подобряване качеството на услугата отвеждане на отпадъчни води в градове Кърджали и Момчилград бяха предприети действия по извършване на реконструкция по проекти „Воден цикъл”. В периода 2014-2015г. беше подновена канализационна мрежа с обща дължина 37.50 км по проект „Воден цикъл”.

Въпреки амортизираното състояние на канализационната мрежа и с оглед намаляване на аварии се извършва непрекъсната профилактика, включваща почистване и продухване на участъци от мрежата и почистване на ревизионните шахти. Броят на аварията е относително нисък. За 2015 г. са отчетени 105 бр. аварии.

В община Кърджали и община Момчилград са изградени ПСОВ, като процентът от населението, обслужвано от тях е съответно 69,50% и 52,92%.

Не е извършен анализ на представителна проба утайки по изискванията на Наредба за реда и начина за оползотворяване на утайки от пречистването на отпадъчни води, поради скорошният срок на предаване за експлоатация на дружеството.

Пречистването на отпадъчните води се извършва в био-басейни с процес на общо окисление. Така излишната активна утайка (ИАУ) е предварително стабилизирана. С помощта на помпи за ИАУ тя се подава от Вторичните радиални утаители към Резервоар за уплътняване и Резервоар за съхранение на уплътнена утайка. Следващото действие за третиране на утайката е обезводняването ѝ чрез центрофуги. За по-добро обезводняване, тя се смесва с разтвор на полиелектролит с определена концентрация

От центрофугите, обезводнените утайки се депонират на временни площадки (изсушителни полета), след което се транспортират на Регионално депо за неопасни отпадъци или се извозват до биоферма за червен калифорнийски червей в с. Панчево, където се използват за образуване на 100% биологична тор (биохумус) с транспорт, поет от дружеството.

До 2016 г. на територията на област Кърджали нямаше действащи ПСОВ. Построените по проекти „Воден цикъл” ПСОВ са пуснати в експлоатация през 2015 г. Няма предаден План за управление на утайките от ГПСОВ за периода 2015-2020 от общината.

Таблица 153. Канализационна мрежа – диаметри и дължина, към 31.10.2017 г.

Диаметър, мм	Дължина на канализационната мрежа, метри						
	Ардино	Джебел	Кирково	Крумовград	Кърджали	Момчилград	Черноочене
150	2281	4260		580	7980	1236	
200	1188	2754		5506	25602	1825	
250		994			6371	1306	
300	2480	2511		12563	27668	19623	
400	2064	3165		2683	19024	7306	
500	100	544		532	10207	2216	
600				300	5866	4242	
800					6163	1365	
900					3972	466	
1000				500	4166	401	
1200					1923	415	
ОБЩО	8113	14228		22664	118852	40402	

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Общата дължина на канализационната мрежа е 204 км.

Характеристики на пречиствателното съоръжение на село Ново Соколино

Инсталацията е предназначена за механично и биологично пречистване на битови отпадъчни води и анаеробно стабилизиране на утайките. Прилага се за обект с до 50 куб. м за денонощие. Депата за отпадъци и утайки се съгласуват със санитарните власти и община Момчилград.

SWOT АНАЛИЗ НА ИНФРАСТРУКТУРНОТО РАЗВИТИЕ, СВЪРЗАНОСТТА И ДОСТЪПНОСТТА

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ul style="list-style-type: none"> Изграденост на основните инфраструктурни елементи и мрежи Ефективна експлоатация на ГКПП 	<ul style="list-style-type: none"> Нисък процент на покритие с канализационна мрежа Нисък процент на отпадните води,

<p>“Маказа” с Гърция</p>	<p>причислени от пречиствателни станции</p> <ul style="list-style-type: none"> Ниска степен на изграденост на газоразпределителната мрежа и слаба газификация на домакинствата, бизнеса и административните сгради
<p>ВЪЗМОЖНОСТИ</p>	<p>ЗАПЛАХИ</p>
<ul style="list-style-type: none"> Изграждане на скоростно трасе на републиканския път II 86 Пловдив-Смолян-Рудозем-границата с Гърция-Ксанти и на т.нар. „Южна хоризонтала” от Гоце Делчев до Бургас, което ще премине и през Кърджали Изграждане обходен път на град Кърджали 	<ul style="list-style-type: none"> Забавено или неефективно усвояване на средства по Европейските структурни и инвестиционни фондове Слаб инвеститорски интерес към областта Негативна демографска тенденция

5 ЕКОЛОГИЧНО СЪСТОЯНИЕ И РИСКОВЕ

5.1 КОМПОНЕНТИ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

5.1.1 ВЪЗДУХ

Качеството на атмосферния въздух в района на град Кърджали се следи от Министерството на здравеопазването (респ. РЗИ – Кърджали) и МОСВ (респ. РИОСВ – Хасково). На територията на града има два пункта за мониторинг: пункт РЗИ (стационарен пункт с ръчно пробонабиране) и пункт Автоматична измервателна станция (АИС) „Студен кладенец” (градски фондов) с координати 41°38'16,09" - север и 25°22'47,01" - изток.

Пункт АИС „Студен кладенец” (обслужва се от Регионална Лаборатория – Хасково към ИАОС) е автоматичен – градски пункт, разположен в застроената част на гр. Кърджали и на 2 500 м разстояние от ОЦК. Той отчита влиянието на емисии от производствени дейности и емисии от битовия сектор. Улиците са с трайна настилка и средна транспортна натовареност. Околните сгради са дву- и три етажни. На север от пункта е парк “Простор”. Станцията работи в непрекъснат режим на работа (24 часа), като данните за КАВ постъпват в реално време в регионалния диспечерски пункт в РИОСВ-Хасково и в централния диспечерски пункт в ИАОС-София. Ежедневно се контролират концентрациите на основните показатели, съгласно Закона за чистотата на атмосферния въздух (ЗЧАВ): фини прахови частици ФПЧ10 (As, Cd, Pb и ПАВ), SO₂, O₃ и метеопараметри.

Анализът на данните за ФПЧ10 по години за периода от 2013 до края на м. септември 2017 г. показва спазване на средногодишната норма от 40 µg/m³, независимо че се наблюдава неспазване на регламентирания брой превишения (35) за година. Общият брой на дни с концентрации над ПДК през 2013 е 73, през 2014 г. – 68, през 2015 – 76, а през 2016 – 73, при допустими 35 дни на година.

Таблица 154. Ниво на ФПЧ10 в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2013-2016 г.

АИС“Студен кладенец” – гр.Кърджали					
Година	Брой регистрирани данни през годината	Средно-денонощна норма СДН $\mu\text{g}/\text{m}^3$	Брой превишения над ПС за СДН $\mu\text{g}/\text{m}^3$	Средно-годишна норма СГН $\mu\text{g}/\text{m}^3$	Измерена средно-годишна стойност $\mu\text{g}/\text{m}^3$
2013	346	50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	73	40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	39,76
2014	352	50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	69	40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	38,26
2015	363	50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	76	40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	37,49
2016	366	50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	73	40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	37,68
Към 30.09.2017г.	273	50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	35	40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	-

Източник: РИОСВ-Хасково

Цялата промишленост е разположена в южната и източната части на Кърджали и оформя индустриална зона “Юг” и индустриална зона “Изток”. Обхваща следните предприятия: „Теклас България” АД за производство на каучукови изделия за автомобилната промишленост, Арда-ТМ”ЕООД за производство на инструменти (ключове и манометри), “Формопласт”АД за производство на матрици за пластмасови изделия, АРЗ “Капитан Петко Войвода”АД за ремонт и производство на резервни части и каучукови изделия за автомобили, селскостопанска техника и др.

В индустриална зона “Изток” са разположени: ОЦК-АД (преустановява дейност в края на 2011 г.), “Имерис Минералс България” АД за производство на бентонитови, перлитови и зеолитови продукти, “Пневматика-Серта”АД за металообработване и производство на пластмасови изделия, “Монек-Юг”АД за производство на минно- и металургично оборудване, “Горубсо-Кърджали”АД – добив и преработка на оловно-цинкови руди и производство на оловен и цинков концентрат, СД “Унитех” за производство на помпи от неръждаема стомана, “Кипс”ЕООД - месопреработване, “Хлебопроизводство”АД и др.

Неподвижни източници на наднормени емисии в атмосферния въздух на територията на област Кърджали са няколко основни промишлени предприятия – „Имерис Минералс България”АД, Кърджали, „Пневматика-Серта” АД, гр. Кърджали и „Пътстройинженеринг“ АД, асфалтова база гр. Момчилград.

Доскоро източник на емисии от прах във въздуха бяха фабрика “Бентонит и зеолит” и Фабрика за „Перлит” на „Имерис Минералс България”АД, но последните измервания показват преустановяване на замърсяването с прах при преработката на бентонитови глини и перлит в резултат на извършвана профилактика и поддържане в оптимален режим на работата на пречиствателните съоръжения.

Асфалтосмесител „ТЕЛТОМАТ-V-3S” на асфалтова база „Пътстройинженеринг”АД, с.Груево, общ.Момчилград и „Пневматика-Серта” АД, гр. Кърджали – котел № 1 ПКМ 6,5 на парова централа работят краткотрайно, периодично или сезонно. Проведените контролни измервания на Асфалтосмесител „ТЕЛТОМАТ-V-3S показват превишения на

НДЕ за въглероден оксид и прах, а на котел № 1 на „Пневматика-Серта“АД – на прах и азотни оксиди, за което на дружествата са наложени текущи санкции.

В допустимите норми са емисиите от всички други промишлени източници.

На действащото хвостохранилище „Кърджали 2“ с оператор „Горубсо-Кърджали“АД се извършва оросяване на плажната ивица в зависимост от сезона, но то все пак може да се посочи като източник на неорганизираните емисии най-вече през пролетта, при силен вятър.

В периода от 01.01.2014 г. до 31.10.2017 г. контролираните от АИС “Студен кладенец” (Кърджали) замърсители са:

- ФПЧ10 (As, Cd, Pb и ПАВ), SO₂, O₃ и метеопараметри
- Полициклични ароматни въглеводороди - ПАВ. Контролът на ПАВ във фракция ФПЧ10 включва определяне съдържанието на бензо-а-пирен

Средногодишната концентрация за ПАВ измерена през 2016 г. в автоматична станция АИС “Студен кладенец”, гр. Кърджали е 2,40 ng/m³ при средногодишната целева норма 1 ng/m³ (в сила от 01.01.2013 г.). Забелязва се повишаване на измерената концентрация за ПАВ в сравнение с 2015 и 2014г., когато измерените стойности за този показател са съответно 2,28 и 0,96 ng/m³.

Таблица 155. Средногодишните концентрации за оловни аерозоли в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2014-2017 г.

АИС “Студен кладенец” – гр.Кърджали – оловни аерозоли			
Година	Брой регистрирани данни през годината	Средногодишна норма СГН $\mu\text{g}/\text{m}^3$	Измерена средно-годишна стойност $\mu\text{g}/\text{m}^3$
2014	127	1 ng/m ³	0,96
2015	116	1 ng/m ³	2,28
2016	140	1 ng/m ³	2,40
Към 30.09.2017г.	93	1 ng/m ³	-

Източник: РИОСВ-Хасково

Основна причина за замърсяването на атмосферния въздух с ПАВ е непълното изгаряне на различни видове горива – въглища и дизелово гориво, в това число и битовия сектор. От м. юли 2015 г. в АИС “Студен кладенец”, гр. Кърджали започва измерването на озон, като до момента не са регистрирани превишения на съответните норми. В периода от 01.01.2014 г. до 31.10.2017 г. в АИС “Студен Кладенец” не са регистрирани превишения на регламентираните норми за серен диоксид, арсен, кадмий и олово. В периода от 01.01.2014 г. до 31.10.2017 г. не е извършван контрол върху други специфични замърсители (напр. фенол, амоняк, толуол, ксилол и т.н.).

Води

За определяне на екологично и химично състояние на повърхностните водни тела се провежда хидробиологичен мониторинг в 54 пункта и физико-химичен мониторинг в 12 пункта от Националната система за мониторинг на околната среда.

Показатели на извършвания мониторинг

Физико-химичният мониторинг се извършва по 29 показателя за екологично състояние /основни и специфични/, свързани с органично замърсяване на повърхностните води и 3 показателя за химично състояние /приоритетни вещества/. Анализът на планираните физико-химични показатели се извършва от Регионална лаборатория-Хасково към ИАОС. За всеки отделен мониторингов пункт има определена схема за пробонабиране и анализиране по групи показатели.

Екологично и химично състояние на повърхностните води

Състоянието на по-голяма част от водните обекти, които са 21, на територията на област Кърджали е много добро и добро екологично състояние съгласно разработената през 2010 г. класификационна система, включваща биологични и физико-химични елементи за качество.

На територията на Кърджалийска област се намират 3 водохващания за питейно - битово водоснабдяване от повърхностни води в басейна на р. Арда – яз.Боровица, р. Козма Казаците. Данните през 2016г. показват, че трите водохващания са в категории А1 и А2 съгласно Приложение 1 на Наредба 12, което определя доброто състояние на водните тела.

Голям приемник на непречистени битови отпадъчни води от много населени места по течението и на производствени отпадъчни води най - вече от добив и преработка на метални руди е р. Арда. Характерно за язовирите, изградени на реката на територията на РИОСВ - Хасково е отлагането по дъното им на утайки, съдържащи тежки метали. Тези фактори обуславят лошото състояние на някои водни тела по течението на р. Арда.

Басейн на р. Арда: язовир Студен кладенец – през 2016 г. яз. Студен кладенец е в умерен екологичен потенциал по Хлорофил А, общ фосфор и манган. От проведените анализи по приоритетни вещества не се констатира превишаване на СГС - СКОС по приоритетни вещества, което определя и доброто химично състояние на водното тяло

В края на 2010 г. изтече срокът за изграждане на ГПСОВ за населените места с над 10 000 еквивалентни жители, към които спада и гр. Кърджали. През 2015 г. беше въведена в експлоатация и ГПСОВ – Кърджали. При извършените проверки е констатирана добра работа на пречиствателната станция, като е имало незначителни превишения по показател общ фосфор. В края на 2015г. изтече срокът за построяване на ПСОВ и за населените места между 2 000 и 10 000 еквивалентни жители, към които спадат Момчилград, Крумовград, Ивайловград и Джебел. През 2015 г. бе въведена в експлоатация ГПСОВ – Момчилград, като приизвършената проверка е констатирана добра работа на пречиствателната станция, (незначително наднормено съдържание на общ фосфор). За останалите населени места с над 2 000 экв. жители изграждането на ГПСОВ все още не е започнало.

Отпадъчните води от тези селища продължават да се заустват в реките – приемници без пречистване. Изградени и въведени в експлоатация са и малки ПСОВ на селата: с. Ново Соколино, общ. Момчилград, с. Прогрес, общ. Момчилград, с. Егрек, с. Студен кладенец, общ. Крумовград и кв. „Изгрев“, Крумовград, но някои не работят добре, а в други почти не постъпват замърсени отпадъчни води.

Построени са още няколко канализационни системи на села и малки ПСОВ, които не се въвеждат в експлоатация. При извършената проверка с пробовземане от ПСОВ с. Прогрес, общ. Момчилград за поредна година са установени превишения на ИЕО в разрешителното за заустване. Собственикът Община Момчилград твърди, че това се дължи на заустване на замърсени води от отглеждане на животни в канализацията, което Общината не може да прекрати. При проверката на ПСОВ с. Ново Соколино, общ. Момчилград отново е констатирано, че съоръжението не работи. То е аварирало и не се възстановява от „В и К“ ООД, гр. Кърджали. И за двете нарушения са съставени АУАН и издадени НП. Не работи и ПСОВ с. Егрек. Дадено е предписание за въвеждането му в действие

През 2016 г. на територията на област Кърджали са извършени проверки на общо 35 участъка с намалена проводимост, като са издадени общо 27 предписания на Областния управител на област Кърджали. Проверените участъци са сравнително малка част от цялостните течения по водни тела, съгласно указанията на МОСВ за извършване на проверките за проводимост, поради големия обем от дейности на БД и ограничения състав. Предвид поройният характер на реките в областта и големите водосборни области в долните участъци на реките, основен проблем се оказва натрупванията от наносни отложения.

5.1.2 СЪСТОЯНИЕ НА ПОЧВИТЕ

По отношение опазване земните недра и ползване на подземните богатства се наблюдава тенденция за увеличаване броя на получените разрешения за търсене и проучване на полезни изкопаеми - особено за скалооблицовъчни материали. В голяма част от случаите става въпрос за площи с малки размери, при които въздействието върху околната среда е ограничено.

В обектите за търсене и проучване на метални полезни изкопаеми, които обикновено са със значителни размери, до момента геоложките работи се концентрират върху малки площи, с изключение на златно находище "Ада тепе" в района на Крумовград.

Всички обекти, свързани с минно-геоложки дейности, се контролират от РИОСВ-Хасково, съгласно изисквания по закона за подземните богатства /ЗПБ/ и ЗООС. До момента няма констатирани сериозни нарушения в тази област, с изключение проблема с кариера за добив на бентонит - "Пропаст - север", където периодично се активизира свлачището.

На територията на област Кърджали, съгласно мониторинговата мрежа "Земя и почви" са определени почвени пунктове за пробовземане и анализиране на почвите от замърсяване с тежки метали и металоиди, за вкисляване и за замърсяване с устойчиви органични замърсители - Полиароматни въглеводороди (РАН), Полихлорирани бифенили (РСВ) и Хлорорганични пестициди: с. Куцово, с. Ночево, с. Патица, общ. Черноочене; с. Яковица, с. Джанка, общ. Крумовград; с. Овчево, общ. Джебел; с. Петлино, с. Ралица, с. Татул, общ. Момчилград; с. Кокиче, общ. Кърджали; с. Стражец и с. Гулия, общ. Крумовград.

Пробовземането се осъществява ежегодно, съгласно утвърден план график на ИАОС-София по определени показатели за всяка календарна година. Установените превишения на максимално допустимите концентрации на анализирани показатели за 2014 г. в с. Петлино, с. Ралица, а през 2015 г. са установени в с. Яковица, с. Ралица, с. Богатино и с. Патица.

В изпълнение на Програмата за почвен мониторинг I ниво за 2016 г. от РЛ – Хасково отново са взети извадки и извършени изпитвания от пунктовете в с.Патица и с.Яковица. Установени са превишения на максимално допустимите концентрации за показателите хром и никел за с. Яковица и никел за с. Патица.

Програмите за почвен мониторинг включват извършено пробовземане и изпитване на почвени проби и за анализ на киселяване. Резултатите от анализите показват, че не са регистрирани пунктове с вредна киселинност на почвите

Провежданият ежегоден мониторинг показва, че почвите в региона са в добро екологично състояние по отношение на запасеност с биогенни елементи/органично вещество, оценена чрез измерени концентрации на общ азот, органичен въглерод и общ фосфор, а съотношението C/N показва благоприятни условия за разграждане/минерализиране на органичното вещество.

За периода 01.01.2014 г. до 31.10.2017 г. от Министъра на околната среда и водите са издадени 7 решения за преценяване на вероятната степен на значително отрицателно въздействие върху защитените зони от Екологичната мрежа Натура 2000 с характер „съгласувам“ за цялостни работни проекти за търсене и проучване на полезни изкопаеми за област Кърджали.

Таблица 156. Издадени решения на МОСВ за преценяване на вероятната степен на значително отрицателно въздействие върху защитените зони от Екологичната мрежа Натура 2000 с характер „съгласувам“ за цялостни работни проекти за търсене и проучване на полезни изкопаеми

Решение №	Инвеститор	Площ
14-ОС/2014	Горубсо Кърджали АД	площ Калето, общ.Черноочене
31-ОС/2014	Гугуланови ООД	площ Чинка 2, с. Голяма чинка
18-ОС/2016	Марин Батуров ЕООД	площ Барото, с. Лозенградци
20-ОС/2016	Родопастрой ООД	площ Тетрата 2, с. Летовник
01-ОС/2017	Благун ЕООД	площ Благун, общ. Крумовград
08-ОС/2017	Дънди Прешъс Металс Крумовград ЕАД	площ Иран тепе, общ. Крумовград и общ. Момчилград
09-ОС/2017	Горубсо Кърджали АД	площ Тинтява, общ. Крумовград

Източник: РИОСВ-Хасково

Посочените решения са част от процедура, а не краен документ, с който се разрешава търсене и проучване на полезни изкопаеми.

В периода 2012-30.10.2017 г. от Министерство на енергетиката са издадени 16 разрешения за търсене и проучване на полезни изкопаеми.

5.1.3 ШУМ

Източници на шум в областта са автотранспортът, предимно в големите населени места, железопътният транспорт, производствената дейност и увеселителните заведения. В областта липсва функциониращо летище, което да е източник на авиационен шум от

излитащите и кацаци самолети. Шумовото ниво в областта се следи постоянно само в гр. Кърджали.

5.1.4 ОТПАДЪЦИ И УПРАВЛЕНИЕ НА ОТПАДЪЦИТЕ

Регионалният център за управление на отпадъците - гр. Кърджали е разположен на 5 км от град Кърджали в югоизточна посока в землищата на с. Вишеград и с. Островица, местност „Чал Дорасъ“. Собственик на РЦУО - гр. Кърджали е община Кърджали. Дейностите по експлоатация на депото се изпълняват от „Зауба“ АД, гр. София въз основа на сключен договор от 24.06.2016 г. с община Кърджали.

Центърът е предвиден да обслужва 8 общини - Ардино, Черноочене, Джебел, Ивайловград, Кирково, Крумовград, Кърджали и Момчилград. Депото се експлоатира съгласно действащата нормативна уредба на Република България, издаденото от МОСВ Комплексно разрешително (КР) № 365-Н0/2008 г. и План за експлоатация, утвърден от кмета на Община Кърджали.

Депото се състои от клетки от №1 до №5. Изградена е и въведена в експлоатация от 07.09.2016 г. само клетка 1 с площ 14 330 кв. м и капацитет 97 352 тона. Тялото на отпадъците по време на запълване на клетката, се изгражда на хоризонти с височина от 2,00 м, като на пласт от 1,80 м депонирани и уплътнени отпадъци се извършва запръстяване - покриване с пласт от 0,20 м почва или друг подходящ материал. КР регламентира и дневния капацитет за разрешения прием на отпадъци, който е 62,4 т/24 часа. Този капацитет е определен при предпоставка за изградени сепарираща и компостираща инсталации, през които отпадъците преминават за предварително третиране за намаляване техния обем. Към този момент тези инсталации не са изградени, поради което посочения в КР капацитет е надвишен. Изградено е локално пречиствателно съоръжение за отпадни води, но към момента не работи като такова. Инфилтратът се събира в един от биобасейните и се препомпва за оросяване на депонираните отпадъци.

Таблица 157. Капацитет на Регионално депо за неопасни отпадъци

№	Инсталация	Капацитет [t отпадъци/24h]	Капацитет [t отпадъци]
1.	Регионално депо за неопасни отпадъци за общини Кърджали, Ардино, Джебел, Ивайловград, Кирково, Крумовград, Момчилград и Черноочене, състоящо се от: <ul style="list-style-type: none"> • Клетка №1 • Клетка №2 • Клетка №3 • Клетка №4 • Клетка №5 	62,4	648 148
		62,4	97 352
		60,5	132 120
		61,8	192 893
		61,4	153 343
		58,0	72 440

Източник: РИОСВ-Хасково

За периода от 1.01.2014 г. до 31.10.2017 г. РИОСВ-Хасково е издала и към момента са действащи на територията на област Кърджали общо 14 бр. разрешения за извършване на дейности по третиране на отпадъци, на следните дружества:

1. „Ес енд Би Индастриъл Минералс“ АД (“Имерис Минералс България“ АД), гр. Кърджали – за повторна употреба на отработени масла
2. „Шахин-81“ ЕООД, с. Бенковски, общ. Кирково – за съхранение и разкомплектоване на излезли от употреба моторни превозни средства (ИУМПС)
3. „Ленд Стийл“ АД, гр. Кърджали – за съхранение и разкомплектоване на ИУМПС; за съхранение на негодни за употреба батерии и акумулатори (НУБА); за предварително третиране на излязло от употреба електрическо и електронно оборудване (ИУЕЕО), отпадъци от черни и цветни метали (ОЧЦМ), отпадъци от опаковки и други неопасни отпадъци
4. „Турува“ ЕООД, гр. Кърджали – за съхранение на отработени масла и предварително третиране на отпадъци от опаковки
5. „Екостер“ ООД, гр. Хасково с площадка в гр. Кърджали – за съхранение и физико-химично третиране на опасни болнични отпадъци
6. „Симс-2015“ ЕООД, с. Багрянка, общ. Момчилград – за съхранение на ИУЕЕО и НУБА и за предварително третиране на ОЧЦМ, отпадъци от опаковки и др. неопасни отпадъци
7. „Рафо 01“ ЕООД, гр. Кърджали - за съхранение и разкомплектоване на ИУМПС
8. „Нил-2013“ ЕООД, гр. Кърджали - за съхранение и разкомплектоване на ИУМПС и за съхранение на НУБА
9. „Индустириални суровини“ ЕООД, гр. София с площадка в гр. Кърджали – за съхранение и разкомплектоване на ИУМПС; за предварително третиране на ОЧЦМ, ИУЕЕО и отпадъци от опаковки; за съхранение на НУБА, отработени масла и др. опасни и неопасни отпадъци
10. „БалБок Инженеринг“ АД, гр. София – за извършване на дейности по препакетиране/ преопаковане на опасни и неопасни отпадъци на площадки на притежателите на отпадъците (физически и юридически лица), разположени на територията на област Кърджали
11. „Феникс грийн“ ЕООД, гр. София – извършване на дейности по прегрупиране/смесване и препакетиране/преопаковане на опасни и неопасни отпадъци на площадки на притежателите на отпадъците (физически и юридически лица), разположени на територията на област Кърджали
12. „Метал трейдинг“ ООД, гр. Кърджали с площадка в с. Комунига, общ. Черноочене – за съхранение и разкомплектоване на ИУМПС и за съхранение на НУБА
13. „Феникс-Т“ ЕООД, гр. Кърджали с площадки в гр. Кърджали, гр. Момчилград и гр. Крумовград – за съхранение и разкомплектоване на ИУМПС; за предварително третиране на ОЧЦМ, ИУЕЕО и отпадъци от опаковки; за съхранение на НУБА и др. опасни и неопасни отпадъци
14. „Екобултрейд“ ЕООД, гр. Кърджали – за съхранение на отработени масла, отпадъци от опаковки и НУБА

За периода, РИОСВ-Хасково е издала и към момента на територията на област Кърджали действат 5 бр. предприятия за третиране на неопасни отпадъци: „Формопласт“ АД, „ИК Наталия“ ООД, „ВВ и Ко Пласт“ ЕООД, „Надеж“ ООД и „Виктори-Влад 74“ ЕООД.

Основните генератори на производствени отпадъци в област Кърджали са „Горубсо-Кърджали“ АД, „Пневматика Серта“ АД, „Монек Юг“ АД, „Ес енд Би Индастриал Минералс“ АД, като в това число могат да се включат и болничните заведения (многопрофилни болници, диспансери, спешна помощ), малки предприятия от различни браншове, от типа на автосервизи, шивашки цехове и др.

На територията на област Кърджали има 11 бр. складове-депа за растително-защитни препарати с изтекъл срок на годност (БиБи кубове) – в с. Чубрика, общ. Ардино, гр. Джебел и с. Устрен, община Джебел, с. Добромирци, община Кирково, с. Вранско, община Крумовград, в двора на Регионална здравна инспекция-Кърджали, с. Рани лист и с. Звиница, община Кърджали, до гр. Момчилград, община Момчилград, с. Габрово и до с. Черноочене, община Черноочене, за които се предвижда до края на 2019 год., началото 2020 год. изпълнение на обществена поръчка за „Преупаковане, транспорт, предаване за окончателно обезвреждане и почистване на складове, съдържащи устойчиви органични замърсители – пестициди, опасни отпадъци, неопасни отпадъци и други с 6 обособени позиции“ по проект “Екологосъобразно обезвреждане на излезли от употреба пестициди и други препарати за растителна защита с изтекъл срок на годност” на Предприятието за управление на дейностите по опазване на околната среда.

Законът за управление на отпадъците не се прилага за отпадъци, получени от проучването, добива, обработката и съхранението на минерални суровини и при експлоатацията на кариери, попадащи в обхвата на Закона за подземните богатства.

По Програмата за отстраняване на екологични щети при приватизацията на „ОЦК“ АД, гр. Кърджали има изготвено Задание за обхват и съдържание на оценка на въздействието върху околната среда на инвестиционно предложение за обект „Строителство, експлоатация и закриване на депо за опасни отпадъци“ от „Хармони 2012“ ЕООД, гр. София.

5.1.5 ЗАЩИТЕНИ ПРИРОДНИ ОБЕКТИ, ТЕРИТОРИИ И ЕКОЛОГИЧНА МРЕЖА НАТУРА 2000

Около 42% от площта на басейна на р. Арда представляват зони по „Натура 2000“, обявени съгласно Директива 92/43/ЕИО за запазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна, за които поддръжката или подобряването на състоянието на водите са важен фактор за опазването им. На територията на област Кърджали са определени 2 такива зони за защита.

Зоните, обявени съгласно Директива 79/409/ЕИО за съхранение на дивите птици, заемат 10,6% от площта на басейна на р. Арда. На територията на област Кърджали са обявени 2 такива зони.

Таблица 158. Зони за защита на водите на територията на област Кърджали, обявени по Натура 2000 във връзка с Директивата за птиците и съответните водни тела в тези зони

№	Код	Защитена зона	Код на водното тяло	Площ по заповед (ха)
1	BG0002013	Студен кладенец	BG3AR300R011 BG3AR350L010 BG3AR300R012 BG3AR200R009 BG3AR100R008	15995.24
5	BG0002012	Крумовица	BG3AR100R006 BG3AR300R012 BG3AR200R009 BG3MA100R210 BG3AR100R007	11183.12

Източник: МОСВ

Карта 3. Зони обявени по Натура 2000 на територията на област Кърджали

Източник: МОСВ

Таблица 159. Списък на защитените територии в област Кърджали

№	Статут и име на защитената територия ЗТ	Последна заповед на МОСВ за обявяване (прекатегоризиране, промяна на площта)	Землище	Площ, ха	Фонд	Стопанисвано от
1. Община Кърджали						
1	Природна забележителност (ПЗ) "Каменните гъби"	№ 1427/13.05.1974 г.	с. Бели пласт	3	Горска територия (ГТ)	ТП ДЛС - Женда
2	ПЗ "Скални гъби" (Каменната сватба)	№ 1427/13.05.1974 г.	с. Зимзелен	5	ГТ	ТП ДЛС - Женда
3	ПЗ "Находище на родопски силивряк"	№ 233/04.04.1980 г.	гр. Кърджали	3,4	ГТ	ТП ДЛС - Женда
4	ПЗ "Находище на родопска горска майка"	№ 542/23.05.1984 г.	с. Перперек, с. Сватбаре	1,7	ГТ	ТП ДЛС - Женда
5	ПЗ "Реджеб тарла"	№ 3796/11.10.1966 г.	с. Чилик, с. Охювец	0,1	ГТ	ТП ДЛС - Женда
6	ПЗ "Скален прозорец"	№ 415/12.06.1979 г.	с. Крушка, с. Божак	0,2	ГТ	ТП ДЛС - Женда
7	Защитена местност (ЗМ) "Находище на венерин косъм" - река Кьошдере	№ 1114/03.12.1981г.	гр. Кърджали, с. Резбарци	1,5	Селско-стопански фонд (ССФ)	общ. Кърджали
8	ЗМ "Юмрук скала"	№ РД-569/31.10.2000 г.	с. Гняздово	346	ГТ	ТП ДЛС - Женда
9	ЗМ "Средна Арда"	№ РД-380/24.07.2000 г.	с. Звезделина, с. Висока поляна	420	ГТ	ТП ДЛС - Женда
2. Община Черноочене						
10	Поддържан резерват "Женда" (Къзъл Чърпа)	№ РД-365/15.10.1999 г.	с. Женда	39,9	ГТ	ДС "Женда"
11	ЗМ "Боровете"	РД-426/18.06.2007 г.	с. Женда	25,1	ГТ	ДДС Женда
12	ПЗ "Елата" м. Келевия дренак	№ 282/04.05.1979 г.	с. Женда	0,5	ГТ	ДС "Женда"
13	ПЗ "Находище на ела"	№ 233/04.04.1980 г.	с. Мурга	11,3	ГТ	ДС "Женда"
3. Община Кирково						
14	ПЗ "Гъбата"	№ 407/07.05.1982 г.	с. Дедец	0,02	Поземлен фонд (ПФ)	общ. Кирково
15	ПЗ "Лъвът"	№ 407/07.05.1982 г.	с. Бенковски	0,03	ССФ	общ. Кирково
16	ЗМ „Находище на Провански салеп - с. Априлци"	№РД-33/16.01.2013 г.	с. Априлци	0,56	ССФ, пътна мрежа	общ. Кирково

17	ЗМ „Находище на Провански салеп - с. Лозенградци”	№РД-564/16.07.2013 г.	с. Лозенградци	7,07	ГТ	ТП ДГС - Кирково
18	ЗМ „Ултрабазични скали с пионерна тревна растителност”	№РД-568/17.07.2013 г.	с. Чичево, с. Крилатица	125,12	ГТ	ТП ДГС - Кирково
19	ЗМ “Гюмюрджински снежник”	№ РД-153/21.03.2003 г.	с. Долно Къпиново, с. Горно Къпиново, с. Чакаларово, с. Кремен, с. Шумнатица	1926,4	Държавен горски фонд (ДГФ)	ТП ДГС - Кирково
4. Община Джебел						
20	Поддържан резерват “Чамлъка”	разп. на МС/7.08.1954г., зап. 2245/30.12.1956 г., прекатегоризиран в поддържан резерват със Заповед № РД-369/15.10.1999 г. На МОСВ	с. Албанци	5,4	Резерват	МОСВ, РИОСВ-Хасково
21	ЗМ "Вековните борове"	обявена като буферна зона на ПР Чамлъка със Заповед №577/17.06.1986 г. на КОПС при МС, прекатегоризирана в защитена местност със Заповед №РД-427/18.06.2007 г. на МОСВ	с. Албанци	77	ГТ	ТП ДГС Момчилград
22	ПЗ "Скални образувания" мест. Калето	№ 1799/30.06.1972 г. на КОПС	с. Устрен	22,4	ГТ	ТП ДГС Крумовград
5. Община Момчилград						
23	Поддържан резерват “Боровец”	Обявен с постановление №1171/24.09.1951 г. на МС, Заповед №2245/30.12.1956 г. на ГУГ, прекатегоризиран в поддържан резерват със Заповед № РД-368/15.10.1999 г. на МОСВ	с. Равен	35,9	Резерват	РИОСВ-Хасково

24	ЗМ "Равен" (биша буферна зона на ПР Боровец)	Обявена като буферна зона на резерват „Боровец“ със Заповед №577/19.06.1986 г. на КОПС, прекатегоризирана със Заповед №РД-415/18.06.2007 г. на МОСВ	с. Равен	20,8	ГТ	ТП ДГС Момчилград
25	ПЗ "Вкаменената гора"	№ 707/09.03.1970г.	с. Равен (с. Биволяне)	7,5	ГТ	ТП ДГС Момчилград
6. Община Крумовград						
26	Резерват "Вълчи дол"	№ 877/25.11.1980 г.	с. Студен кладенец, с. Бойник, с. Стари чал	776,24	ГТ, ПФ	РИОСВ-Хасково
27	ПЗ "Водопада"	№ 3796/11.10.1966 г.	с. Джанка	0,2	ГТ	ТП ДГС-Крумовград
28	ПЗ "Душан"	№ 3796/11.10.1966 г.	с. Красино	0,1	ГТ	ТП ДГС-Крумовград
29	ПЗ "Мандрата"	№ 3796/11.10.1966 г.	с. Чал	0,2	ГТ	ТП ДГС-Крумовград
30	ПЗ "Буреще"	№ 3796/11.10.1966 г.	с. Падало	0,2	ГТ	ТП ДГС-Крумовград
31	ПЗ "Находище на градински чай"	№ 542/23.05.1984 г.	с. Кандилка	1,7	ГТ	ТП ДГС-Крумовград
32	ПЗ "Находище на градински чай" м. Дайма	№ 542/23.05.1984 г.	с. Сърناق	15	ГТ	ТП ДГС-Крумовград
33	ПЗ "Шестте пещери" в мест. Моста	№282/04.05.1979 г.	с. Орешари	0,1	ГТ	ДГС-Крумовград
34	ЗМ "Орешари"	№ РД-274/23.08.1999 г.	с. Орешари	55	ГТ, ССФ	ТП ДГС-Крумовград, общ. Крумовград
35	ЗМ "Рибино"	№ РД-583/02.11.2000 г.	с. Рибино, с. Самовила	66,3	ГТ, ССФ	ДГС-Крумовград, общ. Крумовград
36	ЗМ "Находище на родопски лопен"	№РД-18/11.01.2013 г.	с. Горни Юруци	7,97	ПФ	Община Крумовград
37	ЗМ "Находище на дървовидна леска"	№РД-154/23.03.2016 г.	с. Перунка	30,038	ГТ	ТП ДГС - Крумовград
7. Община Ардино						
38	ЗМ "Дяволски мост"	-	с. Дядовци	2	ДГФ	ДГС-Ардино

39	ПЗ “Находище на родопски силивряк” с. Дядовци	-	с. Дядовци	0,1	ДГФ	ДГС-Ардино
40	ПЗ “Хладилната пещера”	-	с. Любино	0,1	ДГФ	ДГС-Ардино
41	ПЗ “Находище на родопски силивряк”	-	с. Любино	0,1	ДГФ	ДГС-Ардино
42	ПЗ “Калето”	-	гр. Ардино	0,5	ДГФ	ДГС-Ардино

Източник: РИОСВ-Хасково

Таблица 160. Защитени зони от екологичната мрежа НАТУРА 2000, в териториалния обхват на област Кърджали

№	Код	Наименование	Вид на зоната, решение на МС приемане или Заповед на МОСВ за обявяване
1	BG0001032	Родопи - Източни	За опазване на природните местообитания и дивата флора и фауна, приета с Решение №122/02.03.2007г. на МС
2	BG0001031	Родопи - Средни	За опазване на природните местообитания и дивата флора и фауна, приета с Решение №661/16.10.2007 г. на МС
3	BG0002012	Крумовица	За опазване на дивите птици, обявена със Заповед № РД-765/28.10.2008 г. на МОСВ
4	BG0002013	Студен кладенец	За опазване на дивите птици, обявена със Заповед № РД-766/28.10.2008 г. на МОСВ
5	BG0002019	Бяла река	За опазване на дивите птици, обявена със Заповед № РД-575/08.09.2008 г. на МОСВ
6	BG0002071	Мост Арда	За опазване на дивите птици, обявена със Заповед № РД-784/29.10.2008 г. на МОСВ
7	BG0002073	Добростан	За опазване на дивите птици, обявена със Заповед № РД-528/26.05.2010 г. на МОСВ

Източник: РИОСВ-Хасково

Отличителна черта на област Кърджали е наличието на сравнително големи по обхват и със значително многообразие защитени зони, попадащи в Натура 2000. Опазването на природната автентичност и многообразие съставлява едно от предизвикателствата пред икономическото развитие на областта, доколкото от една страна пречатства агресивната икономическа намеса в околната среда, а от друга страна – капацитетът на структурите за тяхното опазване все още се нуждае от укрепване. Уникалното съчетание на различните природни елементи следва да бъде използвано като предимство при начертаването на мерките за подкрепа на устойчивото развитие на областта.

SWOT АНАЛИЗ НА ЕКОЛОГИЧНОТО СЪСТОЯНИЕ

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ul style="list-style-type: none"> • Благоприятен климат • Наличие на множество НАТУРА и други защитени зони • Наличие на горски масиви и водни площи, оказващи благоприятно въздействие върху чистотата на въздуха 	<ul style="list-style-type: none"> • Екологични проблеми, свързани със замърсяването на въздуха с фини прахови частици, водите и почвите в част от областта, главно от добивна промишленост • Районът е засегнат от наводнения и свлачищни процеси, а през лятото – от засушаване.
ВЪЗМОЖНОСТИ	ЗАПЛАХИ
<ul style="list-style-type: none"> • Запазване и оптимално оползотворяване на наличното природно богатство • Изграждане на съоръжения за покриване на еконормите за добивната промишленост • Европейско финансиране на екологични проекти и в следващия програмен период 	<ul style="list-style-type: none"> • Продължаващи климатични промени • Забавено и неефективно усвояване на средства по Европейските финансови инструменти, като възможност за финансиране на проекти за осигуряване на екоравновесие и подобряване качеството на живот

5.2 ИЗВОДИ

За областта е характерен нисък процент на покритие с канализационна мрежа и нисък процент от отпадните води, причистени от пречиствателни станции.

Газификацията на територията на областта е в начална степен на развитие.

На територията на област Кърджали са разположени много на брой и разнообразни по своя характер защитени територии и защитени зони за опазване на дивите птици и за опазване на местообитанията.

6 АДМИНИСТРАТИВЕН КАПАЦИТЕТ, МЕЖДУИНСТИТУЦИОНАЛНА КООРДИНАЦИЯ И СЪГЛАСУВАНOST НА ПОЛИТИКИТЕ

Процесът на разработване, приемане и прилагане на Областната стратегия за развитие на област Кърджали като средносрочен документ за стратегическо планиране на регионалното развитие на областта изисква координираната работа както на органи на регионално управление, така и на неправителствените организации и социалните партньори.

Областният управител, подпомаган от Областната администрация организира изработването, обсъждането, съгласуването и актуализирането на документа, като осъществява координация и контрол върху процеса на разработването му. Областният

управител внася проекта на ОблСР за обсъждане и съгласуване в Регионалния съвет за развитие на Южен централен район и в Областния съвет за развитие - за приемане.

Регионалният съвет за развитие на Южен централен район обсъжда и съгласува проекта на ОблСР на област Кърджали.

Областният съвет за развитие обсъжда и приема Областната стратегия за развитие след съгласуване с Регионалния съвет за развитие, както и обсъжда и съгласува инициативите на общините; обсъжда и предлага инициативи и схеми за ресурсно осигуряване при изпълнението на ОСР, включително за финансиране на общински проекти и съдейства за осигуряване на информация за изпълнението и оценката на ОСР. Областният съвет за развитие се председателства от Областния управител и включва 14 представители на местни власти (кмета на община и Председателя на Общинския съвет на всяка една от седемте общини на територията на областта), както и Кърджалийската търговско-промишлена палата, Стопанска камара-Кърджали, Асоциация на индустриалния капитал в България, Съюза за стопанска инициатива-Кърджали, Конфедерацията на работодателите и индустриалците в България-Кърджали, Синдикалния регионален съюз на Конфедерацията на труда "Подкрепа"-Кърджали и Регионалния съвет на Конфедерацията на независимите синдикати в България-Кърджали.

Органите на местно самоуправление и на местна администрация участват в процеса на изготвяне на ОблСР и на нейното изпълнение. При изготвяне на общинските планове за развитие те съблюдават насоките, които се съдържат в ОблСР.

Неправителствените организации, социално-икономическите партньори и частния сектор са включени активно в процеса на изготвяне, реализация и процеса на наблюдение на изпълнение на ОблСР, чрез активно участие в процеса на вземане на решения и чрез създаване на партньорства с регионалните и местните организации на бизнеса, образователни, здравни, социални и културни организации; инфраструктурни предприятия, неправителствени организации, граждански сдружения и други.

На ниво област Кърджали се осъществяват активни действия за междуинституционално съгласуване и координиране на политики и конкретни действия. В рамките на областта, на областно ниво, функционират 20 междуинституционални съвети и комисии: Областен съвет за развитие, Постоянна Комисия по заетостта към Областния съвет за развитие, Областна транспортна комисия, Областен експертно-консултативен съвет по земеделие, Областен съвет по енергийна ефективност, Областен съвет по сигурност на област Кърджали, Областен съвет за сътрудничество по етнически и интеграционни въпроси, Областен обществен съвет за превенция и противодействие на корупцията, Регионален пандемичен комитет, Епизоотична комисия към Областна администрация - Кърджали, Областна комисия "Военни паметници" към Областна администрация – Кърджали, Областен съвет за намаляване на риска от бедствия, Областен щаб за изпълнение на Областния план за защита при бедствия на област Кърджали и за взаимодействие с националния и с общинските щабове, Областен съвет по условия на труд - Кърджали, Областен експертен съвет по устройство на територията, Областен съвет за тристранно сътрудничество, Постоянна експертна комисия по архиви, Комисия за работа с предложенията и сигналите на граждани, организации и омбудсмана, Областен координационен механизъм за деинституционализация, Областна комисия по безопасност на движението по пътищата на област Кърджали.

7 SWOT И LOED АНАЛИЗ

Прилагането на тези два аналитични инструмента позволява пределно синтезирано представяне на една комплексна картина на социално-икономическо развитие на областта, изграждане на предварителна представа за решимостта на разкритите проблеми, насочване към приоритетните сфери на развитие и насочване към приоритетните проблеми за решаване.

S.W.O.T.	L.O.E.D.
СИЛНИ СТРАНИ	НАДГРАЖДАНЕ НА СИЛНИТЕ СТРАНИ
Благоприятно географско положение (общата граница с Република Гърция е около 90 км)	Максимално използване на близостта с Гърция (разширяване на ГКПП „Маказа“)
Благоприятни климатични и почвени условия за развитие на технически, етерично-маслени и южни култури	Подпомагане развитието на конкурентоспособно земеделие с фокус върху култури с висока цена на международния пазар, неизискващи наличие на големи земеделски площи чрез различни държавни и европейски субсидии Осигуряване на възможности за допълнително обучение и сътрудничество с научни и развойни институции Инициране на програми за квалификация на работната сила, която ще бъде освободена от намаляващите обеми на тютюнопроизводството и насочване към отглеждане на нови технически култури
Налични големи язовири в областта, обуславящи функционирането на водоелектрически централи	Оптимизиране функционирането на съществуващите ВЕЦ и изграждането на нови
Голямо разнообразие от растителни и животински видове, както и преобладаващ планински релеф, представляващи интерес за развитието на планински, еко и ловен туризъм	Стимулиране развитието на туризма и популяризирането му, чрез създаване на единен туристически продукт и подобрен маркетинг
Богатство от полезни изкопаеми	Подпомагане на екологично щадящ добив на полезни изкопаеми и използването на добива до създаването и реализирането на пазара на краен продукт с висока добавена стойност
Съществуваща материално техническа база за леката и тежката промишленост	Недопускане на производства, замърсяващи околната среда и привличане на такива, произвеждащи продукти с висока добавена стойност и иновативност Подкрепа за навлизане на стратегически

	инвеститори
Традиции и преобладаващ дял на преработващата промишленост в област Кърджали	Стимулиране на инвестиции в производства със завършен цикъл и крайни продукти за потребители
Умерен 4-сезонен климат с положителни температури и преобладаващи слънчеви дни	Изграждане на съвременни системи за мониторинг, проучване и ранно оповестяване на климатични процеси
Наличие на достатъчна мрежа от учебни заведения с оптимална структура за общо образование, професионална подготовка и за получаване на висша образователна степен	Организиране на образователната програма в съответствие с изискванията на трудовия пазар и изискванията на инвеститорите
Наличие на болнична система със сравнително добра материална база	Привличане на млади лекари и по-добро включване на отдалечените райони в здравеопазването
Утвърдени богати културни традиции за взаимно честване на различните етно-културни празници	Разработване и изпълнение на проекти за развитие и популяризиране на културния живот и туризма и интеграция с културните продукти на съседни области
Запазени паметници на културата	
Уникално историческо наследство	
СЛАБИ СТРАНИ	ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА СЛАБИТЕ СТРАНИ
Не се използва пълния потенциал на водните ресурси в областта	Работа по подобряване достъпността и качеството на пътя към ГКПП "Маказа" в направление Комотини, Гърция
Продължаваща тенденция на отрицателен прираст на населението	Стимулиране на инвестициите за оползотворяване на водните ресурси
	Стимулиране раждаемостта и привличане на млади и квалифицирани кадри
Недостатъчно развити бизнес услуги	Реализация на проекти за развитие на бизнес-информационен център, индустриален и логистичен парк/индустриална зона Развитие на дейността на бизнес-инкубатора в гр. Кърджали
Амортизирани производствени зони, непривлекателни за нови инвестиции; липса на устроени нови зони за инвестиции; неизползвани възможности на селските територии за изнасяне на производства	Инвестиции за подобряване на техническата инфраструктура и на бизнес инфраструктурата в областта
Уязвимо и неконкурентоспособно като цяло селскостопанско производство и разрушени поливни системи	Интегрирани подкрепящи дейности за осигуряване на висок достъп до финансовите инструменти за селскостопански производители и МСП в селските райони на областта с цел производство предимно не на суровини, а на стоки за консумация; изграждане на

	поливни системи; налагане на научен подход в селскостопанското производство и изграждане на инфраструктура, съпътстваща производството и реализацията на селскостопанска и горска продукция
Остаряло оборудване и технологии, ниска конкурентоспособност, ограничени местни пазари за предприятията	Подпомагане на местните предприемачи да идентифицират и да се възползват от инструменти за повишване на конкурентоспособността на бизнеса им (национални и ЕС програми)
Липса на висококвалифицирани кадри за развитие на туризъм и обслужващи индустрии	Изграждане на информационна и координационна система за обслужване в туризма
Ниска средна годишна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение	Подпомагане на частния сектор и малките и средните предприятия; подкрепа за привличане на средства от оперативните програми, над-национален маркетинг на инвестиционните възможности и възможности за бизнес партньорства с фирми в областта
Безработица, надвишаваща средните за страната стойности, и постоянно увеличение броя на безработните, особено тези с по-ниско образование, продължително безработни лица с регистрация над 1 година, безработни от възрастови групи 50-54 години и над 55 години.	Разработване на програми за намаляване на безработицата и интегриране на работната сила от 50 до 54 години и над 55 години в икономическия живот на областта.
Структурна безработица	Разработване на програми за квалификация и преквалификация в съответствие с изискванията на трудовия пазар
Частният сектор не е в състояние да поеме освободената работна сила и производствени мощности	Привличане на чуждестранни инвестиции за подобряване цялостното развитие на трудовия пазар и привличане интереса на образовани млади кадри към областта
Изтичане на млади и квалифицирани специалисти в други по-развити райони и страни от ЕС	
Ниска степен на изграденост на газоразпределителни мрежи и газификацията на домакинствата, наличие на територии извън газоразпределителната мрежа	Ускоряване на изграждането на газоразпределителни мрежи на територията на областта и на газификацията на домакинства
ВЪЗМОЖНОСТИ	ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ
Доказан потенциал на областта за осъществяване на транспортно и икономическо сътрудничество	Осъществяване на трансгранично сътрудничество с Гърция и Турция за развитието на търговията, туризма, транспорта и движението на инвестиции
Общо и координирано използване на ресурси със съседните области	Създаване на общи туристически продукти и дестинации, съвместни рекламни

	кампании, използване на търговски бази, логистични центрове и ГКПП
Развитие на планински и еко-туризъм чрез щадящо използване на наличните флора, фауна, релеф и климат	Стимулиране развитието на еко и планински туризъм, популяризиране целенасочени мерки за опазването на видовете
Преструктуриране и оптимизиране на производствените мощности и заетостта в структуроопределящи предприятия на тежката промишленост	Привличане на ресурси - както от национални програми за развитие, така и чрез инструменти за публично-частно партньорство (ПЧП)
Възстановяване и изграждане на нови високо-ефективни и с ниска себестойност на подаваната вода поливни системи	Привличане на ресурси, както от национални програми за развитие, така и чрез външни финансови инструменти за ПЧП
Създаване на условия за сдружаване на земеделските производители	Изграждане на ефективни форми за обслужване на нуждите от информация и консултантска подкрепа в областта с приоритет труднодостъпните райони
Стимулиране създаването на местни малки и средни предприятия за преработка на земеделска и животновъдна продукция	Административна и консултантска подкрепа за навлизане на инвестиции в Областта на преработвателната и хранително-вкусовата промишленост. Изграждане на съвременна, довеждаща и обслужваща инфраструктура.
Развитие на местния културно-исторически и туристически продукт	Изготвяне и прилагане на стратегия за развитие и съхранение на историческото и културното наследство, както и традициите в областта Ефективно прилагане на стратегията за развитие на туризма в област Кърджали
Целенасочено подобряване на професионалната квалификация и условията за преквалификация на безработни и заети лица, съобразно нуждите на икономиката	Повишаване капацитета на административния персонал за работа по европейски програми и проекти и усвояване на средствата за въвеждане на програми и мерки за заетост, обучение и ограмотяване.
Използване на европейски фондове за подобряване на учебната база и модернизиране на болничната инфраструктура	Повишаване информираността на населението за възможностите, предлагани от Европейските структурни и инвестиционни фондове
Насърчаване на малкия и среден бизнес за създаване на работни места чрез програми и мерки, финансирани от фондовете на Европейския съюз	Увеличаване информираността на населението за дейностите в областта, целящи цялостно подобряване на начина на живот в нея. Включване на все по-голям брой хора и идеи в процеса на икономическо и социално развитие на областта

Реформиране и осъвременяване на учебния процес според изискванията на ЕС и пазара на труда	Подобряване материалната база на професионалните учебни заведения за практическа подготовка и използването ѝ в процеса на квалификация и преквалификация на безработните
Ресурси от национални програми и фондове на ЕС за структурирана политика в областта на социалните услуги	Подобряване на капацитета на доставчиците на социални услуги и увеличаване броя на защитените жилища, специализираните центрове и домове
Повишаване на интереса към културен живот и събития	Изпълнение на редица европейски проекти за развитие на културния живот в областта
ЗАПЛАХИ	ЗАЩИТА ОТ ЗАПЛАХИТЕ
Продължително намаляване и застаряване на населението	Стимулиране раждаемостта и привличане на млади и квалифицирани кадри
Изчерпване на природните ресурси	Прилагане на модерни техники за използване на природните ресурси, програми за мониторинг и контрол
Неправилно използване на почвите и водните ресурси	
Замърсяване на околната среда	Създаване и изпълнение на програми и мерки за опазване на околната среда, фокус върху изграждане на съоръжения, отговарящи на економите – главно в добивна промишленост Приоритетни инвестиции и интегрирани дейности за редуциране на стари замърсявания и подобряване на показателите за чистота на околната среда (вкл. увеличаване на дела на пречистени води и разширяване на канализационната мрежа)
Продължаващо увеличение на вътрешно – общинските различия, особено между общинския център и малките населени места	Прилагане на инициативи за преодоляване на различията чрез подобряване на инфраструктурните и комуникационните връзки, социалните услуги във всички населени места и насочване на инвеститорски интерес към цялата територия на областта
Липса на капацитет за усвояване на Европейските структурни и инвестиционни фондове	Повишаване капацитета на административния персонал за работа по европейски програми и проекти и усвояване на средствата от тях, ефективно използване на възможностите на Областния информационен център и други институции, предоставящи информация за европейски програми и проекти

II. ЦЕЛИ И ПРИОРИТЕТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ЗА ПЕРИОДА 2018-2020

Стратегическата рамка е съобразена с изискванията на националното законодателство за регионално развитие и се основава на следните обстоятелства:

- Стратегическата рамка отчита резултатите от извършения социално-икономически анализ и SWOT-анализ и генерираните изводи за тенденциите в развитието, текущото състояние и бъдещия потенциал за развитие на ЮЦР.
- Стратегическата рамка за развитие на област Кърджали отчита и целите на Европейската кохезионна политика и приоритетите за развитие на регионите на ЕС, определени със Стратегията „Европа 2020“, Териториалния дневен ред на ЕС 2020 и други общоевропейски документи по политиката на сближаване.
- Стратегическата рамка е обвързана с националните цели и приоритети на основополагащите стратегически документи за развитие на страната в периода 2014-2020 г. - Национална програма за развитие „България 2020“, Национална програма за реформи 2011-2015 г. (актуализация 2017 г.), Национална стратегия за регионално развитие на Република България 2012-2022 г., Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013 -2025 г., както и различни секторни стратегии и политики.
- Стратегическата рамка на Областната стратегия за развитие отразява основните насоки и акценти на Европейските структурни и инвестиционни фондове (2014-2020 г.) – Европейския социален фонд, Европейския фонд за регионално развитие, Кохезионния фонд, Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони и Европейския фонд за морско дело и рибарство.
- Отразява стратегическата рамка на новия Регионален план за развитие на ЮЦР 2014-2020 г., както и на някои постановления от действащата Областна стратегия и на общинските планове за развитие и извършените междинни оценки.
- Отчита резултатите от обсъжданията с представители на: местната общинска и областна власт, бизнеса, обществени и синдикални организации, относно приоритетите пред развитието на областта.

Стратегия „Европа 2020“ е основният, рамков документ за актуалните цели на Европейската кохезионна политика по отношение на заетостта, иновациите, глобалните заплахи от климатични промени и енергийна зависимост, образованието и бедността. Приоритетите на стратегията са насочени в три направления:

- *Интелигентен растеж* – икономика на знания и иновации
- *Устойчив растеж* – нисковъглеродна икономика, ВЕИ, конкурентоспособност чрез ефективно използване на ресурсите, добра бизнес среда за МСП и активно предприемачество
- *Приобщаващ растеж* – паралелно развитие и на традиционна икономика с висока заетост на нискоквалифицирана работна ръка, буфер срещу бедността, средство за социално и териториално сближаване.

Национална програма за реформи (2011-2015 г., с последващите актуализации, последната от които е през 2017 г.) е стратегически документ, който се разработва в изпълнение на целите и водещите инициативи на Стратегията „Европа 2020“. В Националната програма за реформи като национален ангажимент по Стратегията „Европа 2020“ са трансформирани целите на Стратегията и са заложили следните национални цели за постигане до 2020 г.:

- Национална цел 1: „Достигане на 76% заетост сред населението на възраст 20 – 64 г.“
- Национална цел 2: „Повишаване дела на разходите за научно-изследователска и развойна дейност до 1,5% от БВП“
- Национална цел 3: „Достигане на 16% дял на възобновяемите енергийни източници в брутно крайно потребление на енергия и повишаване на енергийната ефективност с 25%“
- Национална цел 4: „Намаляване на дела на преждевременно напусналите образователната система до 11% и повишаване на дела на 30 – 34 годишните със завършено висше образование – 36%“
- Национална цел 5: „Намаляване на броя на живеещите в бедност с 260 хил. души“ (с 16%)

Стратегическите целеполагания в настоящата Областна стратегия за развитие са базирани на подхода на еволюционно развитие и надграждане над предишния период 2007-2013 г. Подобни еволюционни промени следва да продължат във вече утвърдените приоритетни насоки – икономика, инфраструктура, качество на живот, социални услуги, институционален капацитет. В тази връзка Областната стратегия за развитие следва да продължи подхода на плавно планиране, без да се стреми към радикални структурни постижения (реалистичност, на базата на обективни тенденции в социално-икономическото развитие и наличието на инвестиционни инструменти).

1. ВИЗИЯ ЗА БЪДЕЩО РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТТА

Новата визия, която определя рамката за реализация на актуализираната Областна стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2018-2020 г., е следната:

Област Кърджали – регион с благоприятна икономическа среда и високо качество на живот

Усилията до края на 2020 г. ще бъдат фокусирани към повишаване темпа на икономическо развитие на област Кърджали и подобряване условията за живот в населените места. Стремешът е към доближаване до нивото на социално-икономическото развитие на ЮЦР и България, базирайки се на интелигентен, устойчив и щадящ околната среда и собствените ресурси растеж.

Ще се разчита на местните сравнителни предимства и на потенциала за развитие на традиционните отрасли, както и на използване стратегическото географско положение на областта в трансграничния регион.

Актуализираната Областна стратегия за развитие с обхват 2018-2020 г. фокусира политиките и дава рамката за използването на наличните ресурси по такъв начин, че да подпомогне областта да възстанови икономическата си жизнеспособност и да преодолее изоставането, което се наблюдава в момента, особено в сравнение с ЮЦР. Примерът на редица други региони показва, че чрез прилагането на целенасочени мерки, на базата на реалистични цели, може да се постигне значим напредък в рамките на програмния период, за който е дефиниран обхвата на документа.

Настоящата визия отразява новите приоритети на областта и е в съгласие със следните няколко фактора:

- Република България е член на Европейския съюз от 1 януари 2007 г. и е в средата на втория си програмен период, чрез който получава финансиране за реализиране на европейските политики по сближаване и подобряване качеството на живот
- Световната финансова и икономическа криза отдавна е отминала и позволява фокусиране на стратегията на областта за постигане на по-голяма конкурентоспособност и адекватност към подобряващите се условия за правене на бизнес
- Европа има своята Стратегия „Европа 2020“, а българската и областната икономика следват общоприетите европейски и национални приоритети и стандарти

2. ГЛАВНА ЦЕЛ И СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ

2.1. ГЛАВНА ЦЕЛ

Новата **главна цел** на регионалното развитие на област Кърджали за периода до 2020 г. е:

Развитие на съществуващия бизнес, привличане на нови инвеститори и подобряване на техническата инфраструктура за превръщането на област Кърджали в бързо развиващ се регион в България

Тя отразява необходимостта от влагането на допълнителни усилия за развитие на съществуващия бизнес, източник на заетост и доходи на голяма част от населението и нуждата да бъдат привлечени нови инвеститори и да бъде инвестиран ресурс в развитието на техническата инфраструктура, които да спомогнат за ускоряването на растежа.

2.2. СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ

Формулираните стратегически цели са в тясно съответствие с целите на Националната стратегия за регионално развитие на Република България 2012-2022 г., с Националната програма за развитие: България 2020, Национална програма за реформи на Република България (2011-2015 г.; актуализация 2017 г.), Регионалния план за развитие на Южен Централен район 2014-2020 г. и Националната концепция за пространствено развитие 2013-2025 г.

2.2.1. СТРАТЕГИЧЕСКА ЦЕЛ 1

ПОДОБРЯВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ КЛИМАТ И УСЛОВИЯТА ЗА БИЗНЕС И ПРИВЛИЧАНЕ НА ИНВЕСТИЦИИ

Тази стратегическа цел подкрепя действия и мерки, които ще позволят на областната икономика да преодолее изоставането спрямо нивата на развитие на ЮЦР и на страната. Освен догонващ растеж, чрез целенасочена подкрепа, област Кърджали следва да мобилизира специфичния си потенциал и фактори на растеж, както и да подасили техните сравнителни предимства. Сред недостатъчно добре оползотворените ресурси, които представляват и потенциал за икономическо развитие, са развитието на бизнес инфраструктурата, селското стопанство и културно-историческото наследство. Необходимо е да се приложат мерки за ефективното използване и валоризиране на тези специфични потенциали във всички общини от областта – изграждане на нови производствени/логистични съоръжения и създаване на индустриални зони, инвестиции в земеделие и животновъдство, за достъп до културни и туристически обекти и нови места за настаняване.

2.2.2. СТРАТЕГИЧЕСКА ЦЕЛ 2

БАЛАНСИРАНО РАЗВИТИЕ НА ФИЗИЧЕСКАТА СРЕДА И ИНФРАСТРУКТУРАТА

Елементите на физическата среда в населените места, количеството и качеството на регионалната и местната инфраструктура са основен фактор, стимулиращ развитието на бизнеса и социално-икономическия баланс на територията. Развитието на регионалната инфраструктура е предпоставка за привличането на инвестиции и създаването на нови работни места, а на физическата среда - за повишаване на качеството на живот.

2.2.3. СТРАТЕГИЧЕСКА ЦЕЛ 3

ПОДКРЕПА ЗА ЧОВЕШКИЯ КАПИТАЛ И РАЗВИТИЕ НА АДМИНИСТРАТИВНИЯ КАПАЦИТЕТ

Фокусът на тази стратегическа цел е поставен върху повишаването на заетостта, подобряването на социалното включване и борбата с бедността в област Кърджали - сфери, в които се наблюдава известно изоставане през последните години.

Също така, приоритет се поставя върху подобряването на социалните и здравните услуги, както и условията за образование, култура и спорт. С оглед създаването на по-добри възможности за предоставянето на публични услуги на гражданите и бизнеса се планира укрепване на ефективността и ефикасността на публичните администрации за предоставянето на по-качествени и с по-нисък разход за потребителите услуги. Също така, се поставя приоритет и върху засилването на трансграничното и транснационалното сътрудничество.

3. ПРИОРИТЕТИ, СПЕЦИФИЧНИ ЦЕЛИ, НЕОБХОДИМИ ДЕЙСТВИЯ/МЕРКИ/ПРОЕКТИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ

Стратегията поставя фокус върху 5 приоритета за развитието на област Кърджали:

Приоритет 1: Развитие на местните предприятия и изграждане на бизнес инфраструктура за привличане на външни инвеститори
<ul style="list-style-type: none">
• Специфична цел 1: Развитие на съществуващите предприятия в областта
• Специфична цел 2: Стимулиране на високотехнологичните и средно високотехнологичните производства и интензивните на знание услуги
• Специфична цел 3: Насърчаване на инвестициите в област Кърджали
• Специфична цел 4: Възстановяване и развитие на общинските центрове в областта чрез изпълнението на интегрирания план за градско възстановяване и развитие на град Кърджали и чрез разработването и изпълнението на интегрираните планове за обновяване на останалите общински центрове в областта
Приоритет 2: Подобряване на териториалния баланс на инфраструктурата
<ul style="list-style-type: none">
• Специфична цел 1: Развитие на физическата среда и транспортната инфраструктура
• Специфична цел 2: Възстановяване на съществуващата и изграждане на необходимата нова ВиК инфраструктура
• Специфична цел 3: Развитие на екологичната инфраструктура
• Специфична цел 4: Ускоряване на процесите по газификация на област Кърджали
Приоритет 3: Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство
<ul style="list-style-type: none">
• Специфична цел 1: Развитие на биологичното земеделие
• Специфична цел 2: Подпомагане на частните производители за развитие на животновъдството и за утвърждаването на местни крайни продукти с висока добавена стойност

<ul style="list-style-type: none">
• Специфична цел 3: Оптимизиране на тютюнопроизводството в областта и подкрепа за алтернативни земеделски дейности
Приоритет 4: Интегрирано развитие на културно-историческия и алтернативния туризъм
<ul style="list-style-type: none">
• Специфична цел 1: Повишаване на туристическата привлекателност на област Кърджали
• Специфична цел 2: Развитие на алтернативния туризъм
Приоритет 5: Развитие на човешкия капитал и подобряване на институционалния капацитет
<ul style="list-style-type: none">
• Специфична цел 1: Повишаване на заетостта, подобряване на социалното включване и борба с бедността
• Специфична цел 2: Подобряване на социалните и здравните услуги, както и условията за образование, култура и спорт
• Специфична цел 3: Подобряване на обслужването на гражданите и бизнеса от страна на областната и общинските администрации
• Специфична цел 4: Развитие на трансграничното и транснационалното сътрудничество

В текста по-долу са представени отделните приоритети, специфични цели и мерки/дейности за реализацията на Стратегията в периода 2018-2020 г.

Приоритет 1: Развитие на местните предприятия и изграждане на бизнес инфраструктура за привличане на външни инвеститори

Изпълнението на настоящия приоритет ще подкрепи запазване на вече съществуващите предприятия и ще създаде условия за привличането на нови инвеститори – както местни (български), така и чуждестранни инвеститори. Целевата група ще бъдат предприятия, които инвестират в преработвателната промишленост и услугите.

От гледна точка на генерирането на бизнес и заетост, два основни вида инвестиции са най-приложими предвид социално-икономическите характеристики на област Кърджали:

- Инвестиции, търсещи ресурси
- Инвестиции, търсещи пазари

Основните резултати ще бъдат:

- Запазване и подобряване на конкурентоспособността на структуроопределящите предприятия в областта
- Подобряване на бизнес инфраструктурата
- Повишаване на инвестициите в дълготрайни материални и нематериални активи на предприятията

- Повишаване на брутният вътрешен продукт на областта
- Повишаване на производителността на труда
- Намаляване на нивата на безработица
- Повишаване на доходите на населението

Настоящият приоритет следва да бъде реализиран, вземайки предвид европейските норми и изисквания за опазване на околната среда и намаляване на въздействието на климатичните промени.

Специфична цел 1: Развитие на съществуващите предприятия в областта

Област Кърджали ще бъде реален партньор на бизнеса, основа за устойчивото регионално икономическо развитие, осигуряването на заетост, генерирането на доходи за работещите в предприятията и техните семейства, както и за реализирането на приходи в местния и националния бюджет. В рамките на настоящата цел ще бъде приложен комплекс от мерки, които да съдействат за запазване и развитие на съществуващите предприятия на територията на областта, както и за създаването на нови такива с цел постигане на устойчивост в заетостта на областната икономика и повишаването на доходите на населението. Мерките за постигането на тази цел ще бъдат в три групи.

ПОДКРЕПА ЗА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ СРЕДНИ И ГОЛЕМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Тази група от предприятия (с 50 и повече души персонал), макар и с много нисък дял спрямо общия брой фирми в областта (1,7% или 74 бр. средни и 9 бр. големи към края на 2016 г.), осигурява структурната стабилност на областната икономика и наема 54% от заетите лица на местно ниво. Затова, трябва да бъде подкрепяна чрез предоставяне на пълно административно съдействие за решаването на конкретни проблеми, свързани с: екологични въпроси, подготовка и мотивация на персонала, както и по отношение на конкурентоспособността. Следва да се търсят възможности за създаването на секторни клъстерни структури, които да обхващат предприятия с потенциал за хоризонтална или вертикална интеграция на дейностите.

ПОДКРЕПА ЗА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ МИКРО И МАЛКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Микро и малките предприятия с до 49 души персонал (4 800 бр. към края на 2016 г. или 98,3% от всички регистрирани фирми в областта) играят основна роля в дългосрочното осигуряване на заетост и доходи на работниците, основно разположени в селските общини от областта. Голяма част от нея са семейни фирми, които осигуряват препитание на предприемчиви домакинства. Поради техния неголям размер, промените в потребителските предпочитания и нагласи, както и въздействието на външната конкурентна среда имат сериозен ефект върху тяхното представяне и затова тази група от фирми има най-голяма нужда от съдействие и подкрепа. Големият им дял налага прилагане на дейности за подкрепа, базирани на регионален и браншови принцип, както

и предоставянето на съдействие за по-пълно използване на средствата, предоставяни от Европейските структурни и инвестиционни фондове.

НАСЪРЧАВАНЕ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО

В рамките на настоящата мярка ще се активизират дейностите по насърчаване създаването на нови микро и малки предприятия и семейни фирми за диверсификация на икономическия профил на местната икономика. В град Кърджали работи бизнес инкубатор (ДЗЗД "Бизнес инкубатор - Кърджали"), който следва да се превърне в един от стълбовете за насърчаване на фирмите в ранния етап на тяхното развитие. Едновременно с това, следва да се търсят възможности за създаването на нови бизнес инкубатори и за повишаване на предприемаческата култура и уменията да се управлява бизнес.

Специфична цел 2: Стимулиране на високотехнологичните и средно високотехнологичните производства и интензивните на знание услуги

Иновационната стратегия за интелигентна специализация (ИСИС) на Република България (2014-2020 г.), приета с Решение №857 на Министерски съвет от 03.11.2015 г., поставя приоритета върху 4 тематични области, в които България има конкурентни предимства:

- Мехатроника и чисти технологии
- Информатика и информационни и комуникационни технологии
- Индустрия за здравословен живот и биотехнологии
- Нови технологии в креативните и рекреативните индустрии

Регионалният фокус в област Кърджали, като част от Южен Централен район, е поставен върху следните три тематични области на ИСИС:

1. Мехатроника и чисти технологии
2. Информатика и информационни и комуникационни технологии
3. Индустрия за здравословен живот и биотехнологии

В рамките на настоящата специфична цел ще се предостави целенасочена подкрепа за създаването и привличането на нови фирми в горните три тематични области и за внедряването на иновативни технологии - за повишаване на конкурентоспособността на областта. Тези инвестиции ще осигурят устойчивост и повишат привлекателността на работните места в специфични сектори с висока добавен стойност, ще способстват за развитие на работната сила и за генериране на интелигентен растеж.

ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ПОДКРЕПА ЗА РАЗВИТИЕТО НА БИЗНЕСА ВЪВ ВИСОКОТЕХНОЛОГИЧНИТЕ И СРЕДНО ВИСОКОТЕХНОЛОГИЧНИТЕ ПРОИЗВОДСТВА

Групата на високотехнологичните и средно високотехнологичните производства и високотехнологичните интензивни на знание услуги съгласно ИСИС обхваща производството на лекарствени вещества и продукти, производството на компютри,

електроника и оптика, услуги в сферата на производство на филми и телевизионни предавания, звукозапис и издаване на музика, радио- и телевизионна дейност, далекосъобщения, информационните технологии, информационните услуги и научната и развойната дейност. Това включва следните сектори от КИД-2008:

Високотехнологични и средно високотехнологични производства:

- С20 „Производство на химични продукти“
- С21 „Производството на лекарствени вещества и продукти“
- С26 „Производството на компютърна и комуникационна техника, електронни и оптични продукти“
- С27 „Производство на електрически съоръжения“
- С28 „Производство на машини и оборудване, с общо и специално предназначение“
- С29 „Производство на автомобили, ремаркета и полуремаркета“
- С30 „Производство на превозни средства, без автомобили“

Интензивни на знание услуги:

- J58 „Издателска дейност“
- J59 „Производството на филми и телевизионни предавания, звукозаписване и издаване на музика“
- J60 „Радио- и телевизионна дейност“
- J61 „Далекосъобщения“
- J62 „Дейности в областта на информационните технологии“
- J63 „Информационни услуги“
- M72 „Научноизследователска и развойна дейност“

По настоящата мярка Областна администрация Кърджали и общините от областта ще предприемат действия за привличане на външни компании в тези сфери, които да разположат своята дейност на територията на областта. Чрез ефективно насочване на усилията на публичната власт ще се постигне привличане и развитие на конкурентни и иновативни производства и създаване на изследователски звена от водещи учебни заведения и институти в специфичните тематични области на ИСИС в област Кърджали.

НАСЪРЧАВАНЕ НА НАУЧНО-ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКАТА И РАЗВОЙНАТА ДЕЙНОСТ В ПРЕДПРИЯТИЯТА

Местните предприятия на територията на областта ще бъдат подпомогнати в оптимизирането, диверсификацията и развитието на произвежданите от тях продукти и предоставяните услуги. За тази цел, ще се насърчават инвестиции, свързани с внедряване на иновативни и високотехнологични решения. Ще се акцентира върху концепции, водещи до повишаване на производителността и конкурентоспособността, подобряване на енергийната ефективност, въвеждане на информационни технологии и внедряване на системи за управление на качеството в предприятията.

Ефективно ще се подкрепят действия, които са в посока разширяване на сътрудничеството в системата “наука-бизнес” между предприятията на територията на

областта и научните звена от и извън областта. Ще се подкрепи и дейността на висшите учебни заведения, фокусирани към потребностите на местната икономика.

Специфична цел 3: Насърчаване на инвестициите в област Кърджали

За да може област Кърджали да бъде успешна в привличането на инвестиции, тя следва да приложи методологичен подход, който да гарантира успех до края на периода за реализацията на стратегията.

РАЗРАБОТВАНЕ НА ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОФИЛ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

Профилът ще представи информация за основните характеристики (вътрешен одит и анализ на възможностите), които ще дадат основата за реализиране на дейностите по привличане на външни инвеститори (български фирми или чуждестранни предприятия) в област Кърджали.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ИНДУСТРИАЛНИ ЗОНИ

Изграждането на индустриални зони с довеждащата до тях инфраструктура в гр. Кърджали (вкл. в партньорство с "Национална Компания Индустриални Зони" ЕАД), в гр. Момчилград и в гр. Ардино ще бъде допълнително средство за повишаване на икономическия растеж на областно ниво. Тези организирани бизнес пространства ще бъдат от съществено значение за развитие на общности на производители и преработватели, за създаване на работни места, за териториално планиране, екологично равновесие и икономически просперитет. Посредством тях местните фирми ще получат достъп до нови канали за дистрибуция, отворени от мултинационалните корпорации, могат да станат техни местни (под-) доставчици или да отговорят на повишената конкуренция от страна на чуждестранните фирми. Тези пространства ще подобрят достъпа на област Кърджали до технологии чрез получаването на лицензи и създаването на съвместни производства (джойнт венчърс). Местните служители в чуждестранните фирми, разположени в зоните ще могат да приложат придобития в процеса на работата им ноу-хау, за да създадат нови компании или да започнат работа във вече съществуващи местни фирми.

Специфична цел 4: Възстановяване и развитие на общинските центрове в областта чрез изпълнението на интегрирания план за градско възстановяване и развитие на град Кърджали и чрез разработването и изпълнението на интегрираните планове за обновяване на останалите общински центрове в областта

Интегрираното развитие на градските райони е процес, чрез който се координират пространствените, секторните и времевите аспекти на основните области на градското развитие. То е основна предпоставка за устойчиво развитие на регионите. Според Национална концепция за пространствено развитие (2013-2025 г.), приета на 19 декември 2012 г., йерархичната система от градове (населени места)-центрове, простиращи влиянието си върху различни по площ териториални ареали, в област Кърджали включва:

- Гр. Кърджали - град от 3-то ниво, среден град, център с регионално значение за територията на областта - областен център
- Гр. Крумовград и гр. Момчилград – градове от 4-то ниво - малки градове с микрорегионално значение за територията на групи общини
- Гр. Ардино, гр. Джебел, с. Кирково и с. Черноочене – населени места от 5-то ниво - много малки градове и села, центрове с общинско значение за територията на съответните общини

РЕАЛИЗАЦИЯ НА ИНТЕГРИРАНИЯ ПЛАН ЗА ГРАДСКО ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ГРАД КЪРДЖАЛИ

Интегрираният план за градско възстановяване и развитие (ИПГВР) на град Кърджали е приет с решение №213, Протокол №10 от заседание на Общинския съвет на община Кърджали, проведено на 11.12.2013 г. Мерките и проектите, заложи в неговите рамки следва да бъдат изпълнени до края на 2023 г., основно с финансиране по процедура BG16RFOP001-1.001-039 “Изпълнение на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие 2014-2020” по Приоритетна ос 1 “Устойчиво и интегрирано градско развитие” на оперативна програма “Региони в растеж” 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие.

Реализацията на ИПГВР на град Кърджали ще спомогне за постигане на устойчиво развитие на града чрез преодоляване и предотвратяване на икономически, социални и екологични проблеми, посредством планомерно и комплексно подобряване на базисната социална и техническа инфраструктура в определените зони за въздействие (зона с публични функции, зона със социален характер и зона с потенциал за икономическо развитие). Като резултат ще се подобри качеството на живот за местното население, привлекателността на общината за инвеститорите и гостите на града. Привличането на инвестиции ще доведе до повишаване на заетостта и ще гарантира развитието на местната икономика.

ИЗГОТВЯНЕ И ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ИНТЕГРИРАНИ ПЛАНОВЕ ЗА ОБНОВЯВАНЕ НА ЦЕНТРОВЕТЕ НА ОБЩИНИТЕ ОТ СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ НА ОБЛАСТТА

Към момента на актуализацията на Стратегията има разработени ИПГВР на градовете Ардино и Крумовград. Останалите общински центрове в област Кърджали със статут на селски общини (Джебел, Кирково, Момчилград и Черноочене) следва да разработят ИПГВР до края на действието на стратегията. Шестте общини с подобни интегрирани планове следва да реализират заложените в тях дейности и проекти с финансиране от държавния бюджет, със собствени ресурси или чрез финансови средства, осигурени от Европейските структурни и инвестиционни фондове до 2023 г.

Приоритет 2: Подобряване на териториалния баланс на инфраструктурата

Реализацията на този приоритет е свързана с разбирането, че публичните власти могат да въздействат основно върху развитието на пътната инфраструктура, ремонта и изграждането на водопроводната и канализационната мрежа, както и във връзка с дейностите по изграждането на депа за съхранение и преработка на отпадъците.

Дейностите, които засягат железопътната инфраструктура, изграждането, поддържането и развитието на системата за пренос и разпределение на електроенергия, както и телекомуникационната мрежа, предвид обичайната търговска практика и законодателната уредба, са приоритет на частни търговски дружества или държавни компании, върху които биха могли да се осъществяват контролни функции, но не може директно да се влияе. Същото се отнася за изграждането и работата на газопроводната мрежа. Настоящият приоритет ще се реализира чрез четири основни специфични цели, при чието изпълнение следва да се спазят всички насоки за интеграция на политиката по околна среда и политиката по изменение на климата.

Специфична цел 1: Развитие на физическата среда и транспортната инфраструктура

РАЗВИТИЕ НА ФИЗИЧЕСКАТА СРЕДА

В рамките на периода до края на изпълнението на Стратегията ще продължат инвестициите за подобряване на качеството на физическата среда в населените места, например:

- Рехабилитация, изграждане, възстановяване и създаване на зони за обществен отдых, като паркове, градинки, детски площадки и др.
- Подобряване на градската среда чрез поставяне на пейки, беседки и др.
- Изграждане, реконструкция или рехабилитация на пешеходни алеи и тротоари
- Подобряване на достъпа на хора с увреждания до административни общински сгради
- Изграждане на велосипедни пътеки и алеи, пешеходни зони, алеи и подлези за пешеходци и велосипедисти
- Поставяне на указателни знаци, изграждане на паркинги встрани от главни улици и др.
- Рехабилитация и реконструкция на улични мрежи и въвеждане на енергоспестяващо улично осветление и осветление на паркови площи

За целта ще бъдат използвани средства от ЕСИФ, в зависимост от типа населено място и общинските приоритети.

РАЗВИТИЕ НА ТРАНСПОРТНАТА ИНФРАСТРУКТУРА

В рамките на тази цел ще се инвестира, на базата на анализ на състоянието и необходимите средства, в реконструкция, ремонт и рехабилитация на съществуващата точкова (напр. гари, спирки и т.н.) и линейна (пътища от общинската пътна мрежа) инфраструктура. На базата на приоритизация на състоянието на съществуващите обекти, сравнено с очакваните финансови ресурси или такива, които могат да бъдат мобилизирани от местните и националните власти в периода на реализация на Стратегията, ще бъдат дефинирани отделни обекти, които ще бъдат приоритетни за реализация – както от гледна точка на финансови възможности, така и предвид социално-

икономическата им значимост за гражданите и бизнеса. Отново, на база на анализ на съществуващите проекти и проектна готовност, ще бъде изпълняван приоритетен списък от проекти (вж. Приложение 1), предвидени за реализация в рамките на периода на действие на Стратегията, напр. изграждането на околоръстен път на гр. Кърджали и др.

Специфична цел 2: Възстановяване на съществуващата и изграждане на необходимата нова ВиК инфраструктура

Най-общо, индикативните мерки имат за цел повишаване на качеството на средата за живот чрез реконструкция на съществуващите и изграждане на нови съоръжения. Това включва реконструкция на водопроводната мрежа за намаляване загубите на вода, за повишаване качеството на питейната вода и за ограничаването на дела от населението, намиращо се в режим на водоснабдяване, изграждане на нови водоеми за гарантиране на адекватно водоподаване, доизграждане и реконструкция на канализационната мрежа.

ОСИГУРЯВАНЕ НА ПРОЕКТНА ГОТОВНОСТ ЗА ВИК ИНФРАСТРУКТУРАТА

В рамките на тази мярка ще бъде инвестиран ресурс за повишаване на проектната готовност чрез подготовката на идейни/технически/работни проекти за предвидените дейности във връзка с развитието на ВиК инфраструктурата на територията на област Кърджали.

ДОИЗГРАЖДАНЕ И РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВОДОСНАБДИТЕЛНАТА ИНФРАСТРУКТУРА В НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА

Като се има предвид, че водоснабдителната инфраструктура е в голямата си част изградена, фокусът на тази мярка ще бъде поставен върху нейната реконструкция и обновяване, където е необходимо. Основните усилия ще бъдат насочени към възстановяването и изграждането на нова канализационна инфраструктура.

Едновременно с изграждането на ВиК инфраструктура на населените места (вкл. пречиствателни станции за отпадни води от домакинствата или от индустриалното производство), следва да се разглежда и нуждата от изграждане на подобна инфраструктура за бъдещите индустриални и логистични зони.

РАЗВИТИЕ НА КАНАЛИЗАЦИОННАТА ИНФРАСТРУКТУРА В НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА

В рамките на мярката ще бъдат инвестирани средства за доизграждане и свързване на населението с канализация в населените места, където такава липсва. В допълнение, за селищата, където вече има изградена канализация, ще бъде извършен анализ на състоянието ѝ и извършени ремонтни дейности, където е необходимо, на база на приоритизация.

Специфична цел 3: Развитие на екологичната инфраструктура

Изпълнението на настоящата цел ще осигури условия за опазване и подобряване на околната среда, адаптирането ѝ към настъпващите климатични промени и постигане на устойчиво и ефективно използване на природните ресурси. В рамките на обхвата на Стратегията, област Кърджали следва да продължи интензивно изпълнението на мерки и дейности по възстановяване на съществуващата и изграждането на нова екологична инфраструктура – с фокус върху пречиствателните станции за отпадни води и депата за отпадъци, организираните системи за събиране на битовите отпадъци и разделното събиране на отпадъците. Спазването и изпълнението на екологичното измерение на настоящата стратегия е от основно значение - както за запазването на природните ресурси, така и за недопускането на замърсявания, които могат да имат отрицателно въздействие върху здравето на хората и останалите живи организми, от които зависи баланса на местната екосистема.

ОСИГУРЯВАНЕ НА ПРОЕКТНА ГОТОВНОСТ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА НОВИ ПРЕЧИСТВАТЕЛНИ СТАНЦИИ ЗА ОТПАДНИ ВОДИ ИЛИ РАЗШИРЯВАНЕ НА ОБХВАТА НА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ

В рамките на настоящата мярка следва да се създаде проектна готовност за бъдещото изграждане на ПСОВ за агломерациите, които не са обхванати от организирани система за улавяне и пречистване на битовите отпадни води. В допълнение, следва да се разгледа възможността за осигуряването на инвестиции за разширяването на обхвата на съществуващите ПСОВ в гр. Кърджали и гр. Момчилград.

РАЗВИТИЕ НА ОРГАНИЗИРАНИТЕ СИСТЕМИ ЗА СЪБИРАНЕ НА БИТОВИТЕ ОТПАДЪЦИ

Въпреки високия дял на населението, което е обхванато от организирани системи за събиране на битовите отпадъци (близо 95%), в рамките на настоящата мярка ще се инвестира в разширяването на техния обхват. Също така, ще се предприемат действия за въвеждането на нови методи и модерни системи за разделно събиране, съхранение и преработка на битовите отпадъци.

ДРУГИ МЕРКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ЕКОЛОГИЧНАТА ИНФРАСТРУКТУРА

Нови дейности, свързани с превенция и възстановяване на всички елементи на околната среда и такива, свързани с климата, които биха могли да бъдат реализирани или да се създаде проектна готовност за тяхното изпълнение до края на периода на действие на Стратегията включват:

- Изграждане на депо за строителни отпадъци, както и мощности за тяхната вторична преработка
- Изграждане на депа за отпадъци от животновъдство и последващото им използване за наторяване
- Изграждане на инсталации, позволяващи отпадните растителните продукти да се използват за добив на енергия
- Изграждане на рециклиращи мощности с цел оползотворяване на битовите отпадъци

- Ефективно управление на защитените зони и обектите на Натура 2000 чрез разработване на планове за управление на защитените зони
- Създаване и непрекъсната актуализация на база данни за рискови зони, замърсени участъци и участъци, използвани за съхранението на опасни вещества
- Извършване на основен ремонт на съществуващите водоеми, които имат нужда от рехабилитация във всички общини на областта
- Проучване, разработване и внедряване на системи за ранно предупреждение при наводнения, опасност от свлачища и други природни бедствия

Специфична цел 4: Ускоряване на процесите по газификация на област Кърджали

В рамките на изпълнението на тази цел ще бъдат създадени всички условия за разширяване на покритието на газоразпределителната мрежа в област Кърджали – за административни сгради, за промишлени и индивидуални потребители (домакинства).

РАЗШИРЯВАНЕ НА ГАЗОРАЗПРЕДЕЛИТЕЛНАТА И ГАЗОСНАБДИТЕЛНАТА МРЕЖА В ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

Областна администрация Кърджали и общините в областта ще предоставят необходимото административно съдействие на "Ситигаз България" ЕАД за разширяването на покритието на мрежата, която ще обезпечи трайното и високорентабилното отопление, щадящо околната среда, на административните, битовите и индустриалните сгради и ще повиши инвестиционната привлекателност на областта чрез технологичната възможност за газоснабдяване на сегашни и бъдещи промишлени потребители.

Приоритет 3: Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство

Настоящият приоритет включва разработването на план за изграждане на биологично, високотехнологично и специализирано селско стопанство, свързано с местните преработвателни предприятия и местните марки на крайните продукти. При реализацията му се цели максимално използване на земеделските земи и свободните площи и създаване на висока добавена стойност на земеделската продукция.

Към настоящия момент потенциалът на област Кърджали не е ефективно развит. От една страна, биологичното и високотехнологичното селско стопанство дава конкурентно предимство на продуктите, произвеждани в общините от областта. От друга страна, развитието на високотехнологични и иновативни преработвателни предприятия, както и на местни марки продукти има потенциал да създаде нови работни места, да повиши доходите и да подобри развитието и качеството на живот в област Кърджали. Следователно, необходимостта от план за развитието в тази сфера при максимално използване на земеделската земя и наличните свободни площи в областта е задължителна стъпка за постигането на приоритета.

Специфична цел 1: Развитие на биологичното земеделие

РАЗРАБОТВАНЕ НА ПОЛИТИКА ЗА РАЗВИТИЕ НА БИОЛОГИЧНО ЗЕМЕДЕЛИЕ²

Това ще бъде специфична секторна политика, включваща следните мерки:

- Определяне на най-подходящите терени за биологично производство – разпределение на земите в зависимост от конкретните продукти, които могат да се отглеждат:
  - Биологично производство на растения и растителни продукти
  - Събиране на диворастящи растения

Биологичните продукти са резултат от прилагането на екологосъобразни земеделски практики и технологии, които изключват използването на синтетични химически вещества. Например, в растениевъдството е забранено използването на минерални торове, синтетични продукти за растителна защита и т.н. Използваните разсад, семена и посадъчен материал трябва да са произведени по биологичен начин.

- Въвеждане и популяризиране на практики и съвременни начини на използване и опазване на земята и околната среда, както и прилагане на ефективни и модерни селскостопански технологии за биологично земеделие
- Замяна на химическите торове с органични
- Сътрудничество с научно-изследователските организации за въвеждане на нови, по-продуктивни методи за биологично земеделие

СТИМУЛИРАНЕ РАЗВИТИЕТО НА УНИКАЛНИ МЕСТНИ ПРОДУКТИ И ПОЗИЦИОНИРАНЕТО ИМ НА БЪЛГАРСКИЯ И МЕЖДУНАРОДНИТЕ ПАЗАРИ

Дейностите ще бъдат постигнати чрез:

- Създаване на уникални продукти на базата на специфични местни производства, превръщането им в атракция и в средство за промотиране на област Кърджали като дестинация – “бренд/марка”
- Развитие на биологичното растениевъдство и предлагане на специфична кулинария (вкл. вегетарианска и веганска)
- Стратегическо позициониране на произвежданата продукция на българския пазар, а при достигане на достатъчен обем, ориентиране и към чужди пазари

² Съгласно Наредба на Министерството на земеделието и храните №1 от 7 февруари 2013 г. за прилагане на правилата на биологично производство на растения, животни и аквакултури, растителни, животински продукти, продукти от аквакултури и храни, тяхното етикетиране и контрола върху производството и етикетирането, съгласно изискванията на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета от 28 юни 2007 г. относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕИО) №2092/91 (ОВ, бр. L 189 от 20.7.2007 г., стр. 1) и Регламент (ЕО) № 889/2008 на Комисията от 5 септември 2008 г. за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти по отношение на биологичното производство, етикетирането и контрола (ОВ, бр. L 250 от 18.9.2008 г., стр. 1).

Специфична цел 2: Подпомагане на частните производители за развитие на животновъдството и за утвърждаването на местни крайни продукти с висока добавена стойност

Настоящата цел предвижда приемането и прилагането на политика за развитие на конкурентно животновъдство с конкретна специализация, която гарантира уникалност и голям потенциал за развитие и бъдеща доходност.

РАЗРАБОТВАНЕ НА ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ

Планът ще включва следното:

- Приемане на мерки за насърчаване отглеждането на характерни местни животински породи на територията на област Кърджали (чифтокопитни бозайници и птици), вкл. по биологичен начин
- Определяне на най-подходящите населени места, където конкретният тип животновъдство има най-голям потенциал за развитие и най-много ресурси – мери, пасища, свободна работна сила и др.
- Привличане на външни компании (инвеститори), заинтересовани от развитието на животновъдство на местно ниво (вкл. биологично производство)

ВЪВЕЖДАНЕ НА НОВИ ТЕХНОЛОГИИ В БИОЛОГИЧНОТО ЖИВОТНОВЪДСТВО

Мярката предвижда въвеждането на нови или иновативни технологии за производство на крайни продукти, вследствие отглеждането на определени животински видове по биологичен начин.

ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ПОДКРЕПА ЗА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ И ПРИВЛИЧАНЕ НА НОВИ МЛЕКО- И МЕСОПРЕРАБОТВАТЕЛНИ ПРЕДПРИЯТИЯ И КЛАНИЦИ

В рамките на мярката ще бъде предоставена целенасочена подкрепа и съдействие на работещите на територията на областта млеко- и месопреработвателни предприятия и кланици, във връзка с предлаганите от тях местни марки. Едновременно с това, ще бъдат предприети действия за привличане на външни предприятия, които биха могли да покрият съществуващата пазарна ниша в този пазарен сегмент.

Специфична цел 3: Оптимизиране на тютюнопроизводството в областта и подкрепа за алтернативни земеделски дейности

Имайки предвид цялостната политика на ЕС за премахване на субсидиите за производителите на тютюн и сравнително големия дял от населението в областта, който директно или индиректно се прехранва от производството на тази култура, ще бъдат предприети мерки за оптимизиране на технологиите в сектора и за пренасочване на заетите в други икономически сфери.

ОПТИМИЗИРАНЕ НА ТЕХНОЛОГИИТЕ ЗА ОТГЛЕЖДАНЕ И ОБРАБОТКА НА СУРОВИЯ ТЮТЮН ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ДОБИВА И КАЧЕСТВОТО НА ТЮТЮНА

Този традиционен за областта отрасъл получава все по-ограничени държавни субсидии, което неминуемо се отразява върху размера на площите, засяти с тютюн и върху обема на производството. От друга страна, налице е голяма разпокъсаност на земите, както и редица природни ограничения, като бедните почви. Средство за преодоляването на този недостатък, постигайки едновременно и повишена конкурентоспособност, е специализацията на производството чрез производство на редки и скъпи видове на точно определени сортове и въвеждане на нови технологии при първичната обработка на тютюна.

ОСИГУРЯВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКА АЛТЕРНАТИВА НА РАБОТЕЩИТЕ В ТЮТЮНОПРОИЗВОДСТВОТО

Приоритетно ще се инвестира в образованието на лицата в нетрудоспособна възраст и младите хора от основните тютюнопроизводителни райони, които ще бъдат преориентирани към алтернативно земеделие (напр. към отглеждането на овощни видове, култивирани билки и етеричномаслени култури, събирането на диворастящи билки и горски плодове), към преработвателната промишленост и към сферите, в които ще бъдат привлечени външни инвеститори, изискващи работна ръка с техническа, инженерна и друга специализирана подготовка.

Приоритет 4: Интегрирано развитие на културно-историческия и алтернативния туризъм

Област Кърджали разполага със значими и с висок потенциал за посещения културно-исторически обекти (останки от древни цивилизации, религиозни паметници и светини), сред които са Перперикон, Татул-светилището на Орфей, Дяволския мост, останки от крепости, тракийски светилища и много други. Все още обаче има нужда от подобряване на туристическата инфраструктура и интегриране на туристическото предлагане, за да може този сектор да покрие специфични пазарни ниши и да допринесе за подобряването на приходите в местната икономика. Това следва да се реализира съгласно заложените цели и приоритети в Стратегията за устойчиво развитие на туризма в България (2014-2030 г.), както и на база на маркетинговата стратегия на туристически район „Родопи“, когато такава бъде разработена.

Специфична цел 1: Повишаване на туристическата привлекателност на област Кърджали

Богатият ресурс от природни дадености и културно-историческо наследство на територията на област Кърджали е отлична предпоставка за постигане на ускорено развитие в сектора на туризма. Специфичните дадености на областта благоприятстват надграждането на добре развиващи се форми на туризъм и създават възможности да се развиват почти всички видове туризъм, вкл. развлекателен, познавателен, културен, религиозен, екологичен, селски, ловен, спортен и ваканционен.

ПОДОБРЯВАНЕ НА КАЧЕСТВОТО НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ОБЕКТИ, НА ДОВЕЖДАЩАТА ИНФРАСТРУКТУРАТА И НА ДОСТЪПНОСТТА ИМ

В рамките на мярката следва да се инвестира ресурс в подобряване на физическата среда – за запазването, експонирането и социализацията на недвижимите културни и природни паметници, музеи и изложбени зали, да се изпълнят дейности по вертикална планировка и подобряване на прилежащите им пространства. Също така, необходимо е обогатяването на техния фонд от движими културни ценности (исторически артефакти и произведения на изкуството от местни и външни за областта автори). Следва да се развитие допълнителна дребномащабна техническа инфраструктура в района на атракциите, необходима за посещението им (детски площадки, съоръжения за отдих и спорт, паркинги, зелени площи, тоалетни, осветление и ел. инсталации, малки съоръжения за събиране на отпадъци, комунални услуги и съоръжения, обслужващи туристическата атракция и посетителите, които са необходими за развитието на цялостен туристически продукт).

Едновременно с това, следва да се подобри или ако такава липсва, да се изгради подходяща транспортна инфраструктура до туристическите обекти, вкл. да се подобри достъпа за хора с увреждания.

СЪЗДАВАНЕ НА ТРАДИЦИОННИ ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТИ И МАРКЕТИНГ НА ДЕСТИНАЦИЯТА

За осигуряването на адекватна възвръщаемост на частните инвестиции в места за настаняване и на публичния ресурс, свързан с консервацията и реставрацията, възстановяването и опазването на обектите на културно-историческото наследство, следва да бъдат създадени тематични продукти и маршрути, както и да бъде засилен маркетингът на обектите от туристическо значение на територията на област Кърджали с фокус върху уникалността и разнообразието им.

В рамките на тази мярка следва да се реализира комплекс от дейности, както следва:

- Развитие на природните, културните и историческите атракции – оборудване, въвеждане на техники и програми за интерпретация и анимация и др.
- Разработване на интегрирани туристически продукти и маршрути както между общините в област Кърджали, така и съвместно с други области от ЮЦР
- Разработка на маркетингови и рекламни програми за конкретни туристически продукти, създаване на туристически пакети и рекламни дейности – подготовка и разпространение на информационни и рекламни материали за туристически продукти, цифровизация на съответния обект и др., пряко свързани с подпомаганите атракции и връзката им със заобикалящата природна среда
- Участие в регионални, национални и международни туристически борси, изложения и панаири, организиране на експедиентски пътувания, посещения на пътнически агенти, туроператори, автори на пътеводители, журналисти за реклама на подкрепяните атракции
- Повишаване на професионалната квалификация и езиковата подготовка на заетите в туризма

- Информирание на местната общественост, включително чрез кампании за подобряване на осведомеността относно културното наследство и неговото опазване и съхранение
- Осъществяване на интегрирани проекти с трансграничен и транснационален характер в сферата на туризма (напр. обмен на добри практики)

Специфична цел 2: Развитие на алтернативния туризъм

През последните години алтернативният туризъм е изключително популярен подсектор, привличащ значителни туристически потоци заради разнообразието на предлагането, личното отношение към туриста и богатите възможности за разнообразни изживявания, които предлага. Област Кърджали разполага с потенциал за развитието на следните видове алтернативен туризъм: селски, еко- и пешеходен, приключенски, събитийен и фестивален, фотосафари и т.н.

СЪЗДАВАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТИ И РАЗВИТИЕ НА ИНФРАСТРУКТУРАТА В СФЕРАТА НА АЛТЕРНАТИВНИЯ ТУРИЗЪМ

В рамките на настоящата мярка ще се подкрепи развитието и предлагането на разнообразни и специализирани туристически продукти от страна на местното население и ще се активизират ресурсите на общините за създаването на възможности за неговото развитие. Следва да се развие туристическата инфраструктура, необходима за нуждите на атракциите - определяне, изграждане и обозначаване на туристически (еко-) пътеки и пътеки на здравето, пътеки за катерене, езда и колоездене, офроуд маршрути, места за пикник, указателни табели, центрове за информация на посетители и др. В центровете на алтернативен туризъм следва да се организират събития, а за тяхното популяризиране следва да се реализират маркетингови и рекламни дейности.

Приоритет 5: Развитие на човешкия капитал и подобряване на институционалния капацитет

В рамките на приоритета ще бъде реализиран комплекс от мерки, позволяващ активизирането на местния потенциал за подобряване на социалния статус на населението на област Кърджали, здравното обслужване, условията за образование, култура и спорт, подобряване на ефективността на публичната администрация и разширяване на трансграничното, трансрегионалното и транснационалното сътрудничество с други региони от Европа.

Специфична цел 1: Повишаване на заетостта, подобряване на социалното включване и борба с бедността

ПОВИШАВАНЕ НА ЗАЕТОСТТА

В рамките на тази мярка ще бъдат реализирани следните конкретни дейности:

- Анализ на потребностите на бизнеса и моделиране на очакванията от страна на бъдещия бизнес, който ще бъде привлечен в област Кърджали, от квалифицирана работна ръка, с цел извършването на промени в образователните програми на училищата на територията на област Кърджали
- Подобряване на знанията и практическите умения на заетите лица от предприятията в областта, вкл. в селското стопанство и туризма
- Осигуряване на възможности за валидиране на компетентности, придобити чрез неформално обучение и самостоятелно учене
- Организация на стажуване, специфично за работното място обучение и обучение за придобиване на ключови компетентности за млади безработни без трудов опит, със средно и висше образование в публичните институции на територията на област Кърджали
- Предоставяне на общи и специализирани обучения за повишаване на квалификацията и за придобиване на нова, както и за придобиване на ключови компетентности за уязвимите групи:
  - Работа с безработните лица със средно образование (вкл. младежи до 29-годишна възраст и регистрирани продължително безработни лица над 1 година) и включването им в програми за квалификация/преквалификация и/или мотивация за включване в заетост
  - Включване в курсове за обучение, квалификация или преквалификация на безработни лица с основно или по-ниско образование, които са най-уязвимата група на пазара на труда
- Насърчаване на предприемачеството сред уязвимите групи на пазара на труда, вкл. на социалното предприемачество, чрез предоставянето на специализирани обучения
- Защита на трудовите права, подобряване на условията на труд и намаляване на недекларираната заетост

Целта е увеличаването на икономическата активност и намаляването на безработицата на територията на област Кърджали.

ПОДОБРЯВАНЕ НА СОЦИАЛНОТО ВКЛЮЧВАНЕ И БОРБА С БЕДНОСТТА

Тази мярка ще позволи намаляването на социалните различия и броя на лицата, живеещи под прага на бедност на територията на област Кърджали чрез изпълнението на следните дейности:

- Осигуряване на устойчивост и адекватност на социалните плащания
- Предоставяне на устойчиви, качествени и достъпни социални услуги в общността, отговарящи на индивидуалните нужди на потребителите
- Разширяване на достъпа до информация и комуникация, особено в отдалечените райони на област Кърджали
- Осигуряване на достъпна среда – физическа, институционална и информационна, както и достъпен транспорт
- Подобряване на жилищните условия на уязвимите групи и подкрепа на бездомните

- Подобряване на взаимодействието между публичните институции на територията на област Кърджали в сферата на образованието, здравеопазването, заетостта и социалните услуги при реализиране на общи цели за социално включване
- Подобряване на информационното осигуряване на политиката за борба с бедността и социалното изключване на територията на област Кърджали от гледна точка на техните причини, измерения и проявления

Специфична цел 2: Подобряване на социалните и здравните услуги, както и условията за образование, култура и спорт

Реализирането на настоящата цел ще позволи инвестициите в социални и здравни заведения и дейности, които заедно с мерките за подобряване на условията за образование, култура и спорт, ще допринесат за създаване на високо качество на живот на местното население и ще способстват за неговото задържане на територията на областта.

РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНИТЕ И ЗДРАВНИТЕ УСЛУГИ

В рамките на настоящата мярка ще бъде предоставена подкрепа за:

- Разширяване на системата за дългосрочна грижа (комплексни, интегрирани здравни и социални услуги за възрастни хора и хора с увреждания) чрез подобряване и разширяване на обхвата на дейността на съществуващите и създаване на нови Центрове за обществена подкрепа и социални услуги
- Развитие на услугите, свързани с предоставянето на услугата “домашен социален патронаж”, домове за стари хора и други социални дейности
- Подобряване на инфраструктурата (сграден фонд и оборудване) и качеството на предоставяните услуги в здравните служби, заведенията за доболнична помощ, болниците и хосписите
- Въвеждане на интегрирани мерки за инвестиции в ранното детско развитие – подкрепа на детето в най-ранна детска възраст и на неговото семейство, с оглед превенция на рисковете за развитието му, достъп до детска грижа, училище, подкрепа на родителите за заетост, обучение, както и за съвместяване на личния и професионалния живот
- Повишаване на здравната култура на населението, особено в изолираните райони на областта, както и насърчаване на профилактиката
- Привличане на нови общопрактикуващи лекари за разширяване на обхвата и качеството на здравното обслужване на територията на областта
- Развитие на материалната база и осигуряване на ново оборудване и подвижен състав за Центъра за спешна медицинска помощ-Кърджали и неговите филиали на територията на областта

ПОДОБРЯВАНЕ НА УСЛОВИЯТА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, КУЛТУРА И СПОРТ

В рамките на настоящата мярка ще бъде предоставена подкрепа за:

- Подобряване на инфраструктурата (сграден фонд и оборудване) и качеството на предоставяните услуги в яслите и детските градини
- Подобряване на инфраструктурата (сграден фонд и оборудване) и качеството на предоставяните услуги в началните, основните и средните училища, вкл. поставяне на фокуса в учебните заведения върху изучаването на чужди езици, както и обучението в сферата на информационните технологии, природните и техническите специалности
- Разширяване на обхвата на иновативните училища в област Кърджали
- Реинтеграция на преждевременно напусналите образователната система
- Работа с учениците от първи до осми клас, застрашени от преждевременно напускане на училище по финансови или други причини и с техните семейства
- Подпомагане създаването на нови дейности (напр. кръжоци, курсове и др.) към културните институти (напр. библиотеки, кина, театри, музеи, читалища и т.н.) на територията на област Кърджали
- Оценка на нуждите и изграждане на нови спортни съоръжения в общините от областта, напр. спортни игрища, площадки с фитнес уреди на открито, зали, басейни и др.

Специфична цел 3: Подобряване на обслужването на гражданите и бизнеса от страна на областната и общинските администрации

В рамките на настоящата цел ще се предприемат действия за подобряване на процеса на стратегическо планиране, контрол и мониторинг на местно ниво, както и за предоставяне на пълния пакет от услуги на гражданите и бизнеса. Това включва инвестиции в ИТ инфраструктура и в повишаване на квалификацията на работещите в общинските администрации, с цел подобряване управлението на процесите и дейностите. Едновременно с това, ще се работи по подобряване на вътрешните връзки в администрациите и връзката им с централната администрация.

ПОДОБРЯВАНЕ НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПРЕДОСТАВЯНИТЕ ПУБЛИЧНИ АДМИНИСТРАТИВНИ УСЛУГИ

В рамките на настоящата мярка ще бъде определено и оценено настоящото състояние на удовлетвореност по отношение на представяните административни услуги, с цел анализ на функциите и дейностите в общинските администрации и ефективността на работа с три основни целеви групи:

- Администрация
- Бизнес
- Граждани

Ще бъде анализирана структурата на общинските администрации: функции и взаимодействие между звената на общата и специализираната администрация – хоризонтални и вертикални връзки и взаимодействия между тях. Също така, ще бъдат разгледани системите за документооборот, като особено внимание ще бъде обърнато на електронните деловодни системи с изход към публични потребители чрез Интернет страниците на областната администрация и общините. Ще бъде извършена оценка на

нуждите от подобряване на професионалната квалификация на административните служители.

На база на тази оценка следва да бъде разработен модел за подобряване на административното обслужване и програма за неговото реализиране (реорганизиране на административните процеси за подобряване на тяхната ефективност) в общините от област Кърджали.

РАЗВИТИЕ НА АДМИНИСТРАТИВНИТЕ УСЛУГИ, ПРЕДОСТАВЯНИ ПО ЕЛЕКТРОНЕН ПЪТ

Мярката ще включва създаването на модел за реинженеринг на електронните системи в областната и общинските администрации и внедряването на нови функционалности, които ще дадат отражение върху подобряване на административните процеси на четири нива на взаимоотношения: “администрация - граждани”, “администрация - бизнес”, “администрация - администрация”, както и “вътрешноведомствена ефективност и ефикасност”. Ще бъде развито онлайн административното обслужване – на база на наличния хардуер и софтуер в областната и общинските администрации - за изграждане на виртуално деловодство, за извършване на деловодни справки онлайн, както и за предоставянето на широк набор от електронни услуги за населението и бизнеса, както следва:

- Гражданско състояние и ЕСГРАОН (напр. издаване на удостоверения, преписи, заверки, издаване на преписи и заверени копия и т.н.)
- Стопанска дейност (напр. издаване на удостоверения за регистрация, за категоризация на обекти, разрешения за търговия и т.н.; обслужване на местните данъци и такси и др.)
- Устройство на територията и екология (напр. издаване на разрешения, издаване на скици, разглеждане и одобряване на инвестиционни проекти, удостоверения за въвеждане в експлоатация, даване на становища/оценки на въздействието върху околната среда и т.н.)

Специфична цел 4: Развитие на трансграничното и транснационалното сътрудничество

Трансграничното и транснационалното сътрудничество дават възможност за подобряване развитието на област Кърджали като граничен, периферен район. Сътрудничеството с граничния район на Гърция и с други региони/области от държави-членки на ЕС или с териториални единици на граничещи на България страни следва да се използва като средство за насърчаване на инвестициите, бизнеса и туризма, за опазването на околната среда и природните ресурси.

РАЗВИТИЕ НА ТРАНСГРАНИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО

Мерките, които ще бъдат реализирани, са свързани с разработването и изпълнението на съвместни публични и частни проекти и инициативи в трансграничния район с Гърция, насочени към: подобряване качеството на живот и работната среда, подобряване на инфраструктурата (вкл. превенция на трансгранични рискове),

здравеопазването, социалното и икономическото сътрудничество. Фокус ще бъде поставен и върху разширяването на ГКПП “Маказа” с цел активизиране на търговския обмен с Гърция и създаването на условия за навлизането на гръцки фирми на местния пазар.

РАЗВИТИЕ НА ТРАНСРЕГИОНАЛНОТО И ТРАНСНАЦИОНАЛНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО

В рамките на настоящата мярка ще се активизират контактите с други региони от държави-членки на ЕС или от граничещи с България страни, като ще се търсят възможности за реализиране на съвместни проекти в следните основни области:

- Предприемачество и иновации
- Насърчаване на малките и средните предприятия
- Информационни и комуникационни технологии
- Социално включване
- Заетост и мобилност
- Образование
- Културно наследство
- Околна среда и климат (нисковъглеродна икономика)
- Природно наследство (вкл. управление на екосистемите) и ресурсна ефективност
- Свързаност и енергийна ефективност
- Подобряване на дейността на публичните администрации

III. ОБЩА ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ РЕСУРСИ ЗА ПОСТИГАНЕ ЦЕЛИТЕ НА СТРАТЕГИЯТА.

1. ОЦЕНКА НА РИСКА (ЧУВСТВИТЕЛНОСТ КЪМ РИСКА) И АЛТЕРНАТИВИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ДЕЙНОСТИТЕ

Ефективната реализация и постигането на целите на Актуализирания документ за изпълнение (АДИ) на Областната стратегия за развитие зависят от набор от допускания - фактори, които се очаква да останат непроменени в периода на реализация на стратегията. При тяхната промяна е необходимо извършването на промени в документа, които да отразят новото състояние на нещата:

- В периода на реализация на стратегията, макроикономическата и политическата ситуация в България и региона на Югоизточна Европа ще остане стабилна
- Обемът на входящите преки чуждестранни инвестиции в България ще нараства устойчиво или ще се запази на нива от поне 0,6 – 1,5 милиарда евро или повече на годишна база в периода до 2020 г.
- България ще продължи устойчиво да усвоява средства от Европейските структурни и инвестиционни фондове
- До 2020 г. няма да бъдат закривани структуроопределящи предприятия в област Кърджали

- Политиката на Европейския съюз по отношение на тютюнопроизводителите няма да претърпи съществени промени

Макроикономическата стабилност на българската икономика от 2013 г. до 2016 г. се запазва, в съчетание със средногодишен ръст на БВП от около 3%, устойчиво ниска инфлация под 2% и стабилен фискален резерв. Наблюдава се сериозно намаление на безработицата, достигащо дял от под 6% през четвъртото тримесечие на 2017 г., увеличаване на реалните доходи на населението и съществено подобрене на социално-икономическите параметри.

Стабилен резерв за развитие на местната икономика представляват средствата от Европейските структурни и инвестиционни фондове, чието усвояване устойчиво се увеличава и остава съществен стимул за развитието на местната икономика.

2. ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ АДМИНИСТРАТИВНИ И ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ

Отговорностите за изпълнението на АДИ на Областната стратегия за развитие са ясно разпределени между партньорите от област Кърджали и общините. Особено важно е да се поддържа постоянна връзка и контакт между Областната администрация, общините, бизнеса, синдикалните и неправителствени организации, тъй като те са основните партньори при разработването и реализирането на Областната стратегия за развитие. От добрата координация между тях зависи успешното ѝ изпълнение.

Местните партньори при разработването и изпълнението на Областната стратегия за развитие на област Кърджали са общините, децентрализираните структури на Министерството на регионалното развитие и благоустройството, Министерството на труда и социалната политика, Министерството на околната среда и водите, Министерството на земеделието, храните и горите, Министерството на образованието и науката, Националният статистически институт, изпълнителни агенции, регионални организации на национално представените организации на работодателите, регионални организации на национално представените организации на работниците и служителите, неправителствени организации, фирми и други.

Областният управител и местните власти са основните участници и партньори в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика в областта. Техните функции в управлението, наблюдението и оценката на регионалното развитие са определени със Закона за регионално развитие. Те са включени в процеса на определяне на регионалната политика, като са задължени да разработват стратегически планови документи за съответните нива и да съдействат при изпълнението, наблюдението и оценката на регионалния план за развитие. Участват в състава на органите, създадени със Закона за регионално развитие за целите на управлението и наблюдението на регионалното развитие - Областният съвет за развитие и Регионалният съвет за развитие.

Регионалният съвет за развитие

Осигурява широкото и ефективно участие на всички партньори в процеса на планиране, финансиране, наблюдение и оценяване на мерките за регионално развитие в района от ниво 2. Обсъжда и одобрява проекта на Регионалния план за развитие и изпълнява функциите на орган за наблюдение на изпълнението му. На основа на годишния доклад за изпълнение на Регионалния план за развитие се отчита изпълнението на целите и приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие. Регионалният съвет за развитие обсъжда и съгласува проектите на Областните стратегии за развитие, осъществява координацията на предвижданията на Областните стратегии за развитие за съответния район от ниво 2.

Областният управител и Областният съвет за развитие

Участват в изпълнението на Националната стратегия за регионално развитие чрез изработването и изпълнението на Областната стратегия за развитие, подпомагат подготовката и реализирането на общинските планове за развитие, участват във формирането на регионални и местни партньорства при подготовката, финансирането и изпълнението на проекти, реализиращи плановите документи на регионално и местно ниво.

Местните власти

Участват в реализирането на целите и приоритетите на Областната стратегия за развитие чрез формулирането и приемането на общински планове за развитие и програми за реализация, чрез мобилизиране на местните финансови, човешки и организационни ресурси, включително на частния и неправителствения сектор за изпълнение на мерките и проектите на тези планове и програми, за развитие и прилагане на местните инициативи с надобщинско значение, за осигуряване на информация и публичност на действията за местно развитие. В редица случаи общините ще бъдат конкретни изпълнители на проекти, а в останалите - бенефициенти от изпълнението на проекти в резултат на усвояване на средства от фондовете на Европейския съюз.

Участието на социално-икономическите партньори, неправителствения и частния сектор в политиката на регионалното развитие в рамките на Областната стратегия за развитие ще бъде широко застъпено. В процеса на работа по стратегията те обогатяват централните, регионалните и местните органи с нови идеи на база на техния практически опит и подпомагат вземането на решения с по-голям обществен консенсус, участват в реализирането на партньорства на местно и регионално ниво за изпълнението на стратегията, допринасят със собствени средства за реализиране на дейности по целите и приоритетите на стратегията.

Организации на работодателите

Подпомагат реализацията на Областната стратегия за развитие като обект и бенефициент на политиките и действията, свързани с регионалното развитие. Те имат и

значителни възможности за подпомагане на информационни, образователни и квалификационни, посреднически и други компоненти на действията по реализацията ѝ. Участват като членове в Областния съвет за развитие.

Организации на работниците и служителите

Основен партньор на властите на централно, областно и местно ниво в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика. Участват като членове в Областния съвет за развитие.

Неправителствените организации

Имат функцията на полезен коректив по отношение подготовката на Областната стратегия за развитие и на реален участник в нейното изпълнение. Те имат широки възможности за подпомагане на информационни, образователни и квалификационни, маркетингови и други компоненти на действията по реализацията ѝ. Голяма част от тях пряко ще участват в реализацията на проекти и действия за регионално развитие, финансирани от европейски и национални фондове. Фактор за успешното им включване в реализацията на стратегията е усъвършенстване на механизмите и процедурите за партньорство.

3. ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ ФИНАНСОВИ РЕСУРСИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ

Областната стратегия за развитие структурира развитието на територията и общността, но не управлява пряко финансови ресурси. Заложените цели на стратегията ще се реализират на базата на съвкупността на ресурсите, инвестирани в Област Кърджали от цялостното портфолио на инвестиции по линия на национални приоритети, общинско планиране и частни инвестиции. **На този етап се прави прогнозен/индикативен експертен разчет за общата финансова рамка, обхващаща обема на необходимите финансови средства, за да се постигнат заложените цели.** Тази рамка визира средствата за целия програмен период 2014-2020 г. Те са разпределени по приоритети и по години в периода.

Определените индикативни стойности посочват само необходимите нива на финансиране за постигане на стратегическите цели и изпълнение на приоритетите на стратегията, без да имат пряко отношение към реалното разпределение на ресурсите в областта на регионалната политика по оперативни програми и фондове.

При изчисленията на индикативния ресурс за постигане целите на Областната стратегия за развитие 2014-2020 г. като база е взета обща прогнозна финансова рамка от 710 млн. лв.

Налице са прогнозни изчисления за финансирането от фондовете на ЕС и републиканския бюджет. Разходите, финансирани от общините, са прогнозираны на основата на данни за капиталови разходи в общинските бюджети за периода 2013 и 2016 г. Средствата от други национални публични фондове и предприятия (напр. Фонд ФЛАГ и Предприятието за управление на дейностите по опазване на околната среда към МОСВ)

са взети предвид, като е използван досегашния им опит за предоставяне на средства за преки инвестиции в проекти за развитие или под формата на кредити и мостово финансиране с краткосрочен характер. Подобен подход е използван и за прогнозиране на ресурсите, които могат да бъдат предоставени по линия на финансови институции (банки и гаранционни фондове) в средносрочен до дългосрочен план, включително чрез специализираните инструменти за финансов инженеринг, управлявани от „Фонд мениджър на финансови инструменти в България“ ЕАД. Разпределението на необходимите ресурси за постигане на целите и приоритетите на област Кърджали за периода до 2020 г. се базира на обективния подход, като се отчита броя на населението на територията (по данни от 2016 г). Този подход се допълва от принципа на солидарността и концентрацията на средства за най-необлагодетелстваните райони, като повече средства трябва да бъдат заделени за районите, изпитващи сериозни затруднения за реструктуриране на регионалните икономики и адаптиране към промените.

Анализът на общинските бюджети за периода 2014-2016 г. показва, че общият местен ресурс, с който е разполагала област Кърджали в този период, е възлизал на около 347 милиона лева (или по около 115,8 млн. лв. средногодишно), вкл. държавни приходи (обща субсидия за делегирани дейности, целеви трансфери и т.н.) и местни приходи (имуществени данъци, такси и т.н.). Най-голямо е било участието на община Кърджали с дял от около 41%, следвана от общините Момчилград (около 13%), Крумовград и Кирково (дял от около 12%). На следващо място с по 8% дял са общините Ардино и Черноочене.

Общата сума на бюджетите на общините от област Кърджали леко намалява в периода от 2014 г. (123,7 млн. лв.) до 2017 г. (планиран бюджет: 118,8 млн. лв.), като през 2015 г. (103,9 млн. лв.) е регистрирано съществено намаление от около 20 млн. лв. в сравнение с 2014 г., като спадът впоследствие се неутрализира с бюджетите за 2016 г. (119,8 млн. лв.).

Вътрешното разпределение по стратегически цели и приоритети допринася за прилагане новата стратегическа методология за прехвърляне на акцента от инфраструктурите (невъзпроизвеждащи принадлезна стойност и заетост), към стимули за иновации, бизнес инфраструктура и работни места в цялото портфолио на икономически приоритети. Това аргументира насочването на най-големия дял (46%) към Приоритет 2 “Подобряване на териториалния баланс на инфраструктурата”, третиращо равностойно развитието както на градските и селските райони от територията на областта.

Следващият по големина дял (41,9%) е насочен в направление “Икономика” (Приоритет 1 “Развитие на местните предприятия и изграждане на бизнес инфраструктура за привличане на външни инвеститори” – 23,27%, Приоритет 3 “Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство” – 10,40 % и Приоритет 4 “Интегрирано развитие на културно-историческия и алтернативния туризъм “ – 8,25%).

Социалното направление (Приоритет 5 “Развитие на човешкия капитал и подобряване на институционалния капацитет”) получава дял за постигане на качествени подобрения в социалните услуги, административния капацитет и социална подкрепа в размер на около 12%. В рамките на целия ресурс 7,5% са заделени за опазване и подобряване на околната среда.

Таблица 161. Разпределение на финансовите ресурси по приоритети 2014-2020 г.

Приоритети и специфични цели по приоритети	Дял, %	млн. лв
Приоритет 1: Развитие на местните предприятия и изграждане на бизнес инфраструктура за привличане на външни инвеститори	23,27%	165,2
Специфична цел 1: Развитие на съществуващите предприятия в областта	11,63%	82,60
Специфична цел 2: Стимулиране на високотехнологичните и средно високотехнологичните производства и интензивните на знание услуги	4,99%	35,40
Специфична цел 3: Насърчаване на инвестициите в област Кърджали	1,66%	11,80
Специфична цел 4: Възстановяване и развитие на общинските центрове в областта чрез изпълнението на интегрирания план за градско възстановяване и развитие на град Кърджали и чрез разработването и изпълнението на интегрираните планове за обновяване на останалите общински центрове в областта	4,99%	35,40
Приоритет 2: Подобряване на териториалния баланс на инфраструктурата	46,03%	326,8
Специфична цел 1: Развитие на физическата среда и транспортната инфраструктура	16,0%	113,40
Специфична цел 2: Възстановяване на съществуващата и изграждане на необходимата нова ВиК инфраструктура	18,4%	130,80
Специфична цел 3: Развитие на екологичната инфраструктура	7,5%	53,10
Специфична цел 4: Ускоряване на процесите по газификация на област Кърджали	4,2%	29,50
Приоритет 3: Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство	10,40%	73,85
Специфична цел 1: Развитие на биологичното земеделие	3,34%	23,70
Специфична цел 2: Подпомагане на частните производители за развитие на животновъдството и за утвърждаването на местни крайни продукти с висока добавена стойност	3,74%	26,55
Специфична цел 3: Оптимизиране на тютюнопроизводството в областта и подкрепа за алтернативни земеделски дейности	3,32%	23,60
Приоритет 4: Интегрирано развитие на културно-историческия и алтернативния туризъм	8,25%	58,6
Специфична цел 1: Повишаване на туристическата привлекателност на област Кърджали	4,93%	35,00
Специфична цел 2: Развитие на алтернативния туризъм	3,32%	23,60
Приоритет 5: Развитие на човешкия капитал и подобряване на институционалния капацитет	12,05%	85,55
Специфична цел 1: Повишаване на заетостта, подобряване на социалното включване и борба с бедността	3,32%	23,60
Специфична цел 2: Подобряване на социалните и здравните услуги, както и условията за образование, култура и спорт	4,99%	35,40
Специфична цел 3: Подобряване на обслужването на гражданите и бизнеса от страна на областната и общинските администрации	1,00%	7,08
Специфична цел 4: Развитие на трансграничното и транснационалното сътрудничество	2,74%	19,47

4. ИДЕНТИФИЦИРАНЕ, ОЦЕНКА И ПРИОРИТИЗИРАНЕ НА ИЗТОЧНИЦИ НА ФИНАНСИРАНЕ (ВКЛЮЧИТЕЛНО ПЧП ПРОЕКТИ)

Оценката на необходимите ресурси за реализация на Актуализирания документ за изпълнение на Стратегията за развитие на областта е извършено въз основата на идентифицираните икономически и финансови механизми и инструменти за мобилизиране на средства в подкрепа и за постигане на целите и приоритетите на развитието. За целта са приложени аналитични и прогностични методи, които позволяват реалистично определяне на необходимите за областта финансови средства, които могат да бъдат мобилизирани по основните механизми и източници на финансиране на регионалното развитие:

- Национално финансиране от публични източници, в т.ч. републиканския бюджет и общинските бюджети
- Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ)
- Частни средства (местни физически и юридически лица, граждански организации, включително с международно участие, и др.)
- Международни финансови институции

Разпределението по източници е съобразено със сегашните нива на финансиране: до 75% от ЕСИФ, до 15% национално съфинансиране и до 10% - частни инвестиции и съфинансиране.

Важен елемент на стратегията е разработената финансова рамка и предложение за планиране на средствата за реализация на дейности в районите за целенасочена подкрепа на територията на областта, които могат да бъдат осигурени от централния бюджет и съфинансирани от общинските бюджети. Тази рамка отчита по подходящ начин нуждите и приоритетите на общините и е интегрирана в общата оценка на необходимите ресурси за реализация на Областната стратегия за развитие.

Наличната информация за източниците на финансиране е систематизирана по начин, който дава възможност за обвързване с целите и приоритетите на АДИ на областната Стратегия за развитие до края на нейното изпълнение, както и по години. Бъдещите оценки на постигнатия напредък по финансовите индикатори за изпълнението на Стратегията за развитие ще се базират на тази информация, както и на обобщените резултати и аналитичния преглед на финансовото изпълнение на ключови проекти по оперативните програми, имащи териториални измерения и допринасящи за реализиране на съответните стратегически цели и приоритетни направления, залегнали в стратегията.

Таблица 162. Индикативно разпределение на необходимите ресурси по източници на финансиране 2014-2020, млн. лв.

Приоритет/Година	Обществен сектор								Частен сектор	Други финансови инструменти **
	Общо	Участие на Европейския съюз			Национално обществено участие					
		Общо	ЕФРР	Принос на други фондове на ЕС*	Общо	Централен бюджет	Местни бюджети	Други обществени фондове		
Приоритет 1: Приоритет 1: Развитие на местните предприятия и изграждане на бизнес инфраструктура за привличане на външни инвеститори	165.2	121.2	113.2	8	17	15	2	0	22	5
2014	5.141	3.8	3.2	0.6	0.301	0.3	0.001		1	0.04
2015	9.469	6.7	6	0.7	0.709	0.7	0.009		2	0.06
2016	19.5	15	14	1	1.6	1.5	0.1		2	0.9
2017	23.2	17	16	1	2.2	1.9	0.3		3	1
2018	29.2	21.3	20	1.3	2.9	2.5	0.4		4	1
2019	36.59	26.5	25	1.5	4.09	3.6	0.49		5	1
2020	42.1	30.9	29	1.9	5.2	4.5	0.7		5	1
Приоритет 2: Подобриване на териториалния баланс на инфраструктурата	326.8	289.578	286	3.578	26.212	21.8	2.412	2	3.51	7.5
2014	11.153	10	9	1	0.803	0.8	0.002	0.001	0.05	0.3
2015	22.419	21	20	1	0.919	0.9	0.01	0.009	0.1	0.4
2016	29.048	27.478	27	0.478	0.4	0.1	0.2	0.1	0.17	1
2017	39.1	35.3	35	0.3	2.4	1.8	0.3	0.3	0.3	1.1
2018	41.7	36.3	36	0.3	3.7	2.9	0.4	0.4	0.4	1.3
2019	87.68	78.3	78	0.3	7.09	6	0.6	0.49	0.79	1.5
2020	95.7	81.2	81	0.2	10.9	9.3	0.9	0.7	1.7	1.9
Приоритет 3: Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство	73.85	56.35		56.35	8.25	6.25	1	1	8	1.25
2014	4.167	4.05		4.05	0.037	0.035	0.001	0.001	0.03	0.05
2015	5.759	5.55		5.65	0.079	0.075	0.002	0.002	0.08	0.05
2016	9.17	6.65		6.65	1.21	0.97	0.12	0.12	1.11	0.2
2017	9.72	7		7	1.31	1.05	0.13	0.13	1.21	0.2
2018	13.06	10		10	1.42	1.12	0.15	0.15	1.4	0.24
2019	14.23	10		10	2	1.5	0.25	0.25	1.99	0.24
2020	17.644	13		13	2.194	1.5	0.347	0.347	2.18	0.27
Приоритет 4: Интегрирано развитие на културно-историческия и алтернативния	58.6	47.428	45.3	2.128	8.206	7.24	0.47	0.496	2.966	

Актуализиран документ за изпълнение на ОСП на област Кърджали за периода 2018-2020 г.

туризъм										
2014	1.549	1.5	1	0.001	0.048	0.04	0.0005	0.0005	0.001	
2015	2.577	2.5	4	0.1	0.072	0.07	0.0005	0.0005	0.005	
2016	4.02	3	6.1	0.2	0.97	0.58	0.06	0.065	0.05	
2017	4.15	2.5	7.5	0.237	1.05	0.95	0.069	0.065	0.6	
2018	5.32	3.5	8	0.3	1.12	1.8	0.07	0.075	0.7	
2019	6.29	4	8.4	0.39	1.59	1.8	0.1	0.12	0.7	
2020	5.56	3	10.3	0.9	1.65	2	0.17	0.17	0.91	
Приоритет 5: Развитие на човешкия капитал и подобряване на институционалния капацитет	85.55	72.3	3	69.3	12.75	10.25	2	0.5	0.5	
2014	4.086	4.054	0.004	4.05	0.0315	0.03	0.001	0.0005	0.0005	
2015	5.646	5.556	0.006	5.55	0.0895	0.08	0.009	0.0005	0.0005	
2016	8.046	6.706	0.056	6.65	1.275	1.11	0.1	0.065	0.065	
2017	10.64	9	0.6	8.4	1.575	1.21	0.3	0.065	0.065	
2018	15.75	13.35	0.7	12.65	2.325	1.85	0.4	0.075	0.075	
2019	18.244	14.724	0.724	14	3.4	2.79	0.49	0.12	0.12	
2020	23.138	18.91	0.91	18	4.054	3.18	0.7	0.174	0.174	
Общо инвестиции, млн. лв	710.00									

5. ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ

Задълбоченият социално-икономически анализ показва ключовите проблеми и нужди за развитието на област Кърджали. Като най-сериозни се открояват значителното забавяне на растежа на областта в социално-икономическата сфера, особено в сравнение с Южен Централен район, който пред последните години регистрира значителен напредък. БВП на човек от населението, по текущи пазарни цени, в област Кърджали към края на 2015 г. е бил 52,5% от средния за страната и 74,2% от средния за ЮЦР. Линията на бедност за 2016 г. е била 2 655 лв., при средно за страната от 3 698 лв. В периода 2013-2016 г. делът от населението, живеещо с материални лишения в област Кърджали се е увеличило с над 6 процентни пункта – от 39,8% през 2013 г. до 45,9% през 2016 г. За сравнение, в страната през 2013 г. 43,0% от населението е живееело в материални лишения, докато в края на 2016 г. този дял е бил 31,9% (намаление с над 11 процентни пункта).

Равнището на безработица в област Кърджали към 31.10.2017 г. е било 11,1% (6 768 лица) и отбелязва намаление с 4,8 процентни пункта в сравнение с края на 2013 г., когато е било 15,9%. За сравнение обаче, към 31.10.2017 г. безработицата в България е била едва 7,3% с тенденция за намаляване.

Налице са сериозни структурни и демографски проблеми, като областта не използва достатъчно своя собствен потенциал за обръщане на негативните тенденции и за реализирането на ускорен догонващ растеж. Това я поставя в зависимост от реализираните външни намеси и подкрепа – от страна на държавата и по линия на Европейските структурни и инвестиционни фондове.

Затова, Актуализираният документ за изпълнение на Областната стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2018-2020 г. приема про-активен подход за развитие, имащ за задача постигането на цели и мерки, които ще позволят мобилизиране на ресурсите на областта, за да се постигне:

- Подобряване на бизнес средата и насърчаване на икономическия растеж, вкл. чрез привличане на външни инвеститори, НИРД и иновации
- Устойчиво и щадящо развитие на структуроопределящите отрасли в местната икономика, носещи най-високи приходи и осигуряващи заетост
- Развиване на културната и териториалната идентичност на региона и валоризация на местния туристически продукт
- Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство
- Съхраняване на демографския потенциал – създаване на нови работни места за младежите и за продължително безработните лица
- Намаляване на дела на рано напусналите училище, увеличаване броя на младите хора, завършили висше образование и намерили своята реализация на територията на областта и България
- Повишаване на жизнения стандарт на населението и подобряване на социалните и здравните услуги, както и условията за образование, култура и спорт
- Преодоляване на риска от социална изолация и бедност

- Увеличаване на заетостта и пригодността за реализация в индустрии с висока добавена стойност
- Осигуряване на по-добри условия за живот – по-добра физическа среда и инфраструктура, намаляване на междуселищните различия и използване на трансграничния потенциал на областта

Стратегията адресира очакваните резултати на развитието до 2020 г. по отношение на заетостта, иновациите, образованието, борбата с глобалните заплахи от климатични промени и енергийната зависимост, бедността, чрез подкрепа на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

В изпълнение на Стратегията “Европа 2020” България приема като национални цели до 2020 г.:

- Достигане на 76% заетост сред населението на възраст 20-64 г.
- Повишаване дела на разходите за научноизследователска и развойна дейност до 1,5% от БВП
- Достигане на 16% дял на възобновяемите енергийни източници в брутно крайно потребление на енергия и повишаване на енергийната ефективност с 25%
- Намаляване на дела на преждевременно напусналите образователната система до 11%
- Повишаване на дела на 30-34-годишните със завършено висше образование – 36%
- Намаляване на броя на живеещите в бедност с 260 хил. души (с 16%).

Заложените за постигане в областта нива са сравними с националните, като се вземат предвид спецификите на територията.

IV. ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ НА РАЙОНИТЕ ЗА ЦЕЛЕНАСОЧЕНА ПОДКРЕПА

Съгласно националното законодателство, обособените райони за целенасочена подкрепа са териториална основа за концентрация на ресурси за намаляване на вътрешнорегионалните различия в степента на развитие на отделните общини и за постигане на целите на държавната политика за регионално развитие. Съгласно чл. 5, ал. 2 от Закона за регионалното развитие (ЗРР) (доп. ДВ, бр. 15 от 2016 г.), районите за целенасочена подкрепа обхващат територията на една или повече съседни общини с неблагоприятни социално-икономически, демографски и географски характеристики. Териториалният обхват на районите за целенасочена подкрепа се определя, като се отчитат категориите на общините по реда на Закона за административно-териториалното устройство на Република България и техните географски характеристики по данни на Българската академия на науките.

Съгласно чл. 6 от изменения през 2016 г. ЗРР, в териториалния обхват на районите за целенасочена подкрепа се включват:

1. Общините от четвърта и пета категория

2. Общините от втора и трета категория при наличието на някоя от следните географски характеристики:

- Най-малко 50 на сто от територията на общината е в планински район
- Най-малко 50 на сто от територията на общината е в полупланински район
- Територията на общината е в пограничен район³

Категоризацията на административно-териториалните и териториалните единици в Република България се извършва съгласно Методика за категоризиране административно-териториалните и териториалните единици в Република България, приета със Заповед №РД-02-14-306 от 10.02.2012 г. на Министъра на регионалното развитие и благоустройството. Със Заповед №РД-02-14-2021 от 14 август 2012 г. на Министъра на регионалното развитие и благоустройството, общините на територията на област Кърджали са категоризирани както следва:

1. Кърджали: 1 категория
2. Крумовград: 3 категория
3. Момчилград: 3 категория
4. Ардино: 4 категория
5. Джебел: 4 категория
6. Кирково: 4 категория
7. Черноочене: 5 категория

За целите на АДИ на Областната стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2018-2020 г. и вземайки предвид горната категоризация, на територията на област Кърджали като райони за целенасочена подкрепа се определят следните общини:

1. Крумовград – 3 категория (пограничен район; над 50% от територията на общината е в планински или полупланински район)
2. Момчилград – 3 категория (над 50% от територията на общината е в планински или полупланински район)
3. Ардино – 4 категория
4. Джебел – 4 категория
5. Кирково – 4 категория
6. Черноочене – 5 категория

V. МЕРКИ И СРЕДСТВА ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ДЕЙНОСТИ В РАЙОНИТЕ ЗА ЦЕЛЕНАСОЧЕНА ПОДКРЕПА

Основните мерки, които ще бъдат приложени в районите за целенасочена подкрепа на територията на област Кърджали са следните:

1. Създаване на условия за развитие на местни общества на знанието

³ Съгласно § 1, т. 12 от Допълнителните разпоредби на Закона за регионалното развитие, "Пограничен район" обхваща административни единици от ниво община, за чиито територии се отчита съвпадение на част от административните им граници с държавната граница.

- Развитие на ИКТ на територията на общините - насърчаване разпространението и използването на информационни и комуникационни технологии, разширяване на достъпа до комуникационни канали и мрежи в публичния и частния сектор и в домакинствата, развитие на ширококоловите комуникации
- Подобряване на възможностите за образование и развитие на човешкия капитал:
  - Адаптиране на системите за образование и обучение към нуждите на информационното общество и местната икономика, разширяване на възможностите за учене през целия живот за всички
  - Създаване на условия и стимули за привличане и задържане на младежите, завършващи средна и по-висока степен на професионално образование на територията на общините, насърчаване и облекчаване на мобилността
- Насърчаване на иновациите за преодоляване на бариерите и ускоряване на развитието - насърчаване на новите подходи и иновационното мислене за решаване на икономически, социални и екологични проблеми включително чрез развитие на публично-частните партньорства

2. Подпомагане развитието на вътрешния потенциал на местните икономики и пазари

- Подобряване на бизнес климата и насърчаване на инвестициите в общините - намаляване на административните пречки пред потенциалните инвеститори и насърчаване активизирането на предприемаческата инициатива и кооперирането на гражданите и фирмите
- Подобряване на инфраструктурата за развитие на бизнеса, осигуряване на достъпност и мобилност и повишаване качеството на жизнената среда - подобряване достъпността и мобилността на гражданите и бизнеса до обектите от трудов и жизнен интерес, планиране и привличане на инвестиции за благоустройствени дейности

3. Развитие на местния пазар на труда

- Повишаване равнището на заетост и адаптивността на пазара на труда:
  - Разработване и прилагане на мерки за увеличаване на броя на хората, активни на пазара на труда
  - Подпомагане адаптивността на предприятията за използване на гъвкави схеми за организиране на трудовия процес и трудово договаряне с работниците и служителите, въвеждане на нови технологии и разкриване на повече и по-добри работни места
- Създаване на условия и насърчаване на социалното включване, сигурността, балансираното и гъвкаво участие в пазара на труда:
  - Насърчаване на равните възможности при наемане на работа

- Прилагане на мерки за привличане и задържане на висококвалифицирана работна сила, насърчаване на нови форми на сигурност на пазара на труда, запазване на работните места през целия трудов живот и развитие на работното място

4. Подкрепа на устойчивото развитие на местните общности и територии

- Стимулиране развитието и прилагането на местни политики по околната среда и изменението на климата за постигане на по-висока ефективност при използване на ресурсите и създаване на нови инвестиционни възможности:
  - Разработване и прилагане на мерки за екологична устойчивост и ресурсна ефективност, които способстват за намаляване на замърсяването на околната среда, използването на продукти и услуги, поглъщащи по-малко ресурси за тяхното производство и потребление
  - Насърчаване за екологичните инициативи и на инициативите, противодействащи на изменението на климата за генериране на нови работни места и икономически растеж
- Укрепване на капацитета, партньорството и сътрудничеството за устойчиво интегрирано местно развитие:
  - Развитие на административния капацитет в общините за стратегическо планиране, подготовка и управление на интегрирани програми и проекти
  - Интегриране на политиката по околна среда и политиката по изменение на климата в процеса на планиране и програмиране на местното развитие
  - Подкрепа на инициативи и форми за партньорство и сътрудничество за повишаване на знанията, информираността, популяризиране на добрите практики и иновациите в областта на интегрираното и устойчиво решаване на проблеми

Съгласно Правилника за прилагане на закона за регионалното развитие (приет с ПМС №216 от 02.09.2008 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр. 50 от 1 юли 2016 г.), Областният съвет за развитие обсъжда и съгласува инициативите на общините, свързани с **ежегодното планиране на средствата** и мерките за реализация на дейности в районите за целенасочена подкрепа (чл. 67), като Председателят на Областния съвет за развитие (чл. 68) организира обсъждането и съгласуването на инициативите на общините, свързани с **ежегодното планиране на средствата** и мерките за реализация на дейности в районите за целенасочена подкрепа.

VI. НАСОКИ И МЕРКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТЕРИТОРИАЛНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО

По смисъла на Допълнителните разпоредби на Закона за регионалното развитие (обн. ДВ. бр. 50 от 30 май 2008 г., посл. изм. ДВ. бр. 58 от 18 юли 2017 г.), "Териториално сътрудничество" са съвместни действия за устойчиво териториално развитие, които имат трансграничен, транснационален и междурегионален характер, включително за изграждане на мрежи за обмен на информация и опит между заинтересованите страни.

Област Кърджали ще фокусира дейностите си по териториално сътрудничество в две основни направления – сътрудничество с район "Родопи" на територията на Република България (обхващащ областите Смолян и Кърджали, както и части от областите Благоевград, Пазарджик, Пловдив и Хасково) и с трансграничния регион с Гърция, обхващащ 5 префектури от Регион Източна Македония и Тракия (Еврос, Кавала, Ксанти, Родопи и Драма) и 2 префектури от Регион Централна Македония (Солун и Серес).

Карта 4. Покритие на район "Родопи"

Източник: "Национален център за териториално развитие" ЕАД

Карта 5. Покритие на трансграничния район Гърция-България

Източник: Програма за сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A "Гърция-България 2014-2020"

Фокусът на развитието на териториалното сътрудничество се поставя върху следните приоритети:

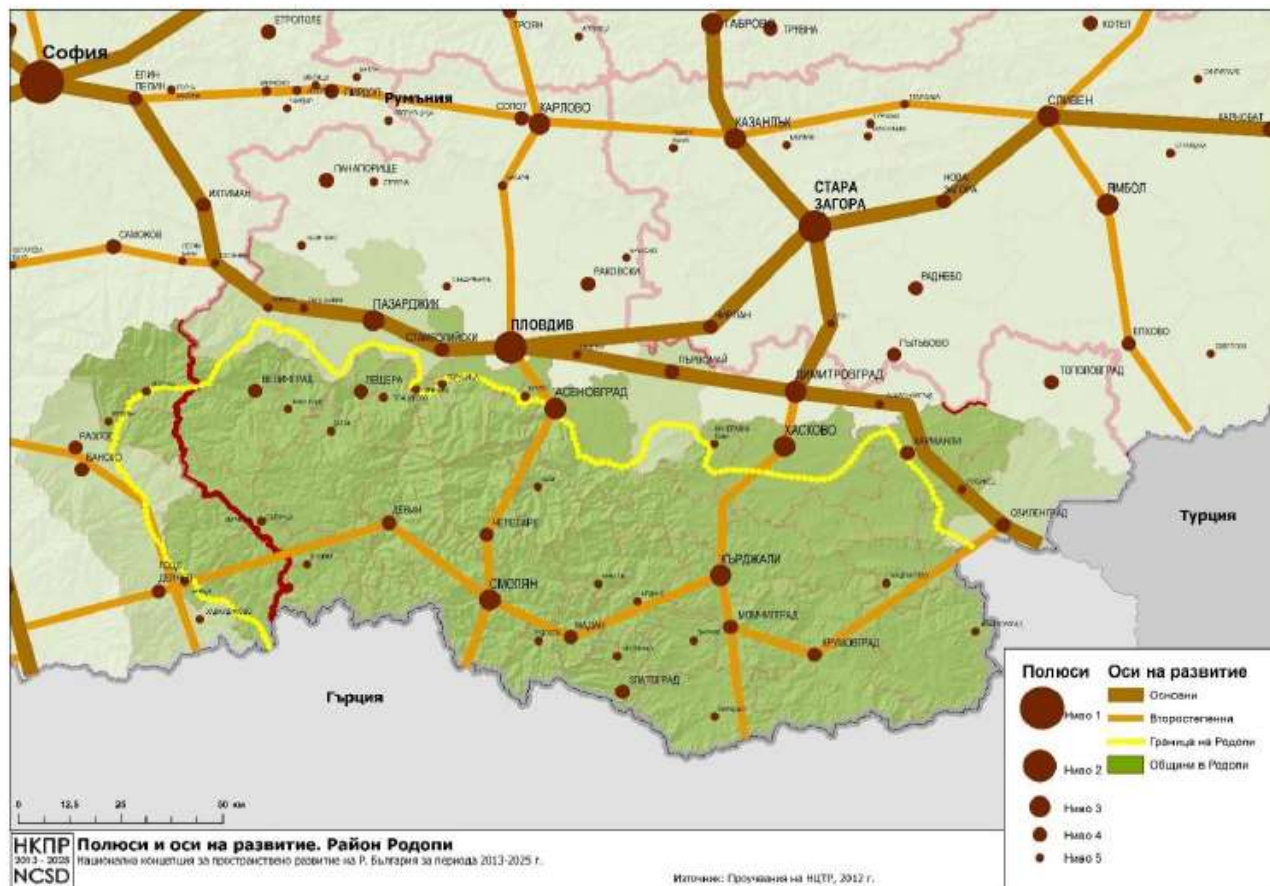
- Повишаване на конкурентоспособността на областната икономика – икономическо сближаване
- Развитие на човешкия капитал – социално сближаване
- Балансиране на селищната мрежа – подобрена свързаност и селищна среда
- Насърчаване на трансграничното сътрудничество – пространствено сближаване

Мерките за териториално сътрудничество в рамките на район “Родопи” са концентрирани в следните направления:

- Подобряване на икономическия климат и привлекателността на региона за бизнес:
  - Привличане на нови инвестиции в индустриални паркове, в пазарна инфраструктура и в мрежи от преработвателни предприятия
  - Развитие на селското стопанство - възстановяване на традиционни производства, биоземеделие, намиране на алтернатива на тютюнопроизводството
  - Инвестиции в туристическа инфраструктура, социализация и валоризиране на културно и природно наследство, създаване и маркетинг на регионален туристически продукт на туристически район „Родопи“
- Развитие на административния капацитет и увеличаване на възможностите
  - Развитие на системата на началното, основното и средното образование
  - Развитие на средното професионално образование и въвеждане на дуалното обучение
- Обновяване на инфраструктурата и превенция на рисковете
  - Реализиране на Южната тангента (Петрич-Гоце Делчев-Смолян-Кърджали-Хасково-Харманли-Тополовград-Елхово-Болярово-Царево-Бургас)
  - Рехабилитация на пътната мрежа в района и връзките към туристически и бизнес обекти
  - Доизграждане и рехабилитация на водоснабдителните системи
  - Превенция на рисковете от наводнения и свлачища
- Балансирано развитие на градската среда и намаляване регионалните различия
  - Съвместни инфраструктурни и икономически проекти – отваряне на юг през границата
  - Съвместни екологични и туристически проекти

Целта е пълното използване на потенциала полюсите и осите на развитие на територията.

Карта 6. Полюси и оси на развитие, Национална стратегия за регионално развитие на Република България (2012-2022 г.), район „Родопи“

Източник: Проучвания на “Национален център за териториално развитие” ЕАД

Мерките за териториално сътрудничество в рамките на трансграничния район Гърция-България (покриващ територия от 40 202 кв. км и имащ население от 2,7 млн души) са концентрирани в следните направления, в съответствие с Програмата за сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A “Гърция-България 2014-2020”:

- Конкурентна и иновативна трансгранична зона – насърчаване на бизнес кооперирането, сектора на малките и средните предприятия и бизнес иновациите
- Устойчива и приспособима към климата трансгранична зона – подобряване на екологичната инфраструктура и дейности за адаптация към климатичните промени
- По-добре свързана трансгранична зона – развитие на транспортната свързаност и достъпността, базирана на информационни и комуникационни технологии
- Трансгранично пространство, обхващащо социалната сфера – развитие на трансграничното здравеопазване, социалните дейности и социалните иновации

Съгласно чл. 67 от Правилника за прилагане на закона за регионалното развитие, Областният съвет за развитие приема решения за сключване на споразумения за

сътрудничество с други области в страната и извън нея за осъществяване на съвместни дейности по регионалното развитие и териториалното сътрудничество, а според чл. 68, Председателят на Областния съвет за развитие прави предложения за сключване на споразумения за сътрудничество с други области в страната и извън нея за осъществяване на съвместни дейности по регионалното развитие и териториалното сътрудничество.

VII. КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНКА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЯТА

1. МОНИТОРИНГ И СИСТЕМА ОТ ИНДИКАТОРИ ЗА ОЦЕНКА НА НАПРЕДЪКА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО

Наблюдението и оценката на изпълнението на Областната стратегия за развитие на област Кърджали са ключова част на политиката за регионално развитие, защото чрез тях се създава възможност за коригиране на мерките и дейностите, тогава когато резултатите се разминават с планираните. Наблюдението и оценката дават информация за напредъка при изпълнението на стратегията - условие за постигане на прозрачност и публичност на провежданата политика.

Прилагането на този инструмент, чрез който се измерва въздействието като резултат от планираните цели, приоритети, специфични цели и дейности, изисква още на етап планиране да бъдат определени субектите на мониторинга и оценката, както и индикаторите на база, на които ще се измерва напредъка и ефекта от прилаганата политика.

Оценката отчита няколко основни неща:

- Постигането на целите, ефикасността и ефективността на използваните ресурси в съответствие с планираните
- Оценява въздействието ѝ върху средата
- Отбелязва действието на положителните и отрицателните фактори, действали при изпълнението на стратегията, както и устойчивостта на постигнатите резултати

От друга страна, оценката предлага препоръки, базиращи се на направени изводи за прилаганата политика.

Мониторингът се базира на текущата информация, която осигуряват изготвените годишни доклади за наблюдение на Общинските планове за развитие, на базата на които се набелязват последващите действия и коригиращи подходи.

Наблюдението върху изпълнението на Областната стратегия за развитие се извършва чрез прилагане на набор от индикатори, определени като част от стратегията. Индикаторите имат ключово значение за осъществяване на обективна междинна и последваща оценка на ОСР.

Основен местен субект на мониторинга е Областният съвет за развитие на област Кърджали, обсъжда и одобрява междинния и окончателния доклад за изпълнението на Областната стратегия за развитие по предложение на Областния управител. Областният управител в качеството си на председател на Областния съвет за развитие осигурява

Актуализиран документ за изпълнение на ОСР на област Кърджали за периода 2018-2020 г.
събирането на информация за изпълнението и оценката на Областната стратегия за развитие.

Информационни източници:

- Национален статистически институт
- Национални и регионални структури на министерства и държавни институции
- Предприятия за осигуряване на комунални услуги
- Анализи, доклади и проучвания на неправителствени организации, включително ведомствени информационни системи
- Доклади и проучвания на международни организации и др.

2. ОЦЕНКА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЯТА

За периода на действие на Областната стратегия за развитие 2014-2020 г. следва да бъдат разработени две оценки: междинна и последваща (заключителна).

Междинната оценка е извършена от “Евроконсултантс България С.А.” АД в рамките на договор с Областна администрация Кърджали от 17 октомври 2017 г. и приключена на 30 ноември 2017 г., като съгласно чл. 33 от Закона за регионалното развитие (ЗРР) тя включва:

- Оценка на първоначалните резултати от изпълнението
- Оценка на степента на постигане на съответните цели
- Оценка на ефективността и ефикасността на използваните ресурси
- Изводи и препоръки за изпълнението на Областната стратегия за развитие на област Кърджали за периода до 2020 г.

Последващата (заключителната) оценка следва да отчете целия период на изпълнението на Областната стратегия до 2020 г. Съгласно чл. 34 от ЗРР, тя се извършва не по-късно от една година след изтичането на периода на действие на Областната стратегия, като следва да включва:

- Оценка на степента на постигане целите и устойчивостта на резултатите
- Оценка на общото въздействие
- Оценка на ефективността и ефикасността на използваните ресурси
- Изводи и препоръки, относно провеждането на политиката за регионално и местно развитие

Съгласно чл. 30, ал. 3 от Правилника за прилагане на ЗРР, към последващата оценка следва да има **окончателен доклад** за изпълнението на Областната стратегия за развитие, който следва да съдържа информацията относно:

- Ефективността на изпълнението на целите и приоритетите за регионално развитие през периода на действие на Областната стратегия за развитие
- Резултатите от последващата оценка съгласно критериите за оценка на изпълнението на Областната стратегия за развитие
- Резултатите от последващата оценка на изпълнението на Общинските планове за развитие

- Ефективността на използваните през периода на действие ресурси за постигане целите на Областната стратегия за развитие
- Изводи и предложения за изпълнението на средносрочните цели и приоритети за развитие на областта, включително за актуализация на Областната стратегия за развитие

Оценките за изпълнението на Областната стратегия за развитие следва да се извършват от независими оценители - консултантски организации или отделни експерти, чрез възлагане на задачата.

3. АКТУАЛИЗАЦИЯ

Областната стратегия подлежи на **актуализация** съгласно чл. 31 от Правилника за прилагане на ЗРР (ППЗРР):

- При съществени промени в икономическите и социалните условия в областта
- В съответствие с актуализирания документ за изпълнение на Регионалния план за развитие на Южен централен район
- В резултат на промени в свързаното национално законодателство или в законодателството на ЕС
- При съществени промени в секторните стратегии и програми, влияещи върху изпълнението на областната стратегия
- При промени в териториалния обхват на районите за целенасочена подкрепа

Съгласно чл. 30, ал. 2, т. 7 от ППЗРР, предложения за актуализация на ОСР се правят и вследствие от резултатите на междинната или последващата оценка за изпълнението на областната стратегия за развитие.

При настъпване на някое от тези условия, се разработва Актуализиран документ за изпълнение (АДИ) за остатъка от периода на действието на Областната стратегия за развитие. Изработването и приемането на АДИ се провежда при условията и по реда на изработване и приемане на Областната стратегия за развитие.

4. ИНДИКАТОРИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРИОРИТЕТИТЕ И ЦЕЛИТЕ

Предложените индикатори за резултат обезпечават процеса на оценка - междинна и последваща на изпълнение на стратегическия документ с измерими показатели за постигане на резултати спрямо заложените приоритети и цели и цялостно въздействие на прилагането на стратегическия планов документ. При разработването на индикаторите са взети под внимание препоръките, дадени в Междинната оценка на изпълнението на Областната стратегия за развитие на област Кърджали за 2014-2020 г. (извършена в периода октомври-ноември 2017 г. и включваща анализ на основните индикатори, заложиени по приоритети и специфични цели).

Разработеният набор от индикатори е представен с базова стойност към 2016 г. и целева стойност към 2020 г. в края на плановия период (предмет на последващата оценка). Една част от индикаторите проследява напредъка спрямо целите на Стратегията “Европа 2020” (коефициент на заетост, инвестиции в НИРД, цели „20/20/20” по отношение на климата/енергията, преждевременно напуснали училище и др.), а другите индикатори – средносрочните стратегически цели на политиката за регионално развитие в областта. Показателите за резултат ще послужат за проследяване изпълнението на отделните приоритети на плана, а индикаторите за въздействие ([секция 5. Очаквани резултати и въздействие от изпълнение на целите и приоритетите](#)) ще предоставят информация за цялостния ефект от изпълнението на Стратегията върху развитието на областта.

За отчитане на напредъка и степента на постигане на целите и приоритетите за развитие на областта е дефинирана система от качествени и количествени индикатори. Индикаторите са в съответствие с политиката за регионално развитие на национално и европейско ниво. Съобразени са с индикаторите, заложи в Националната стратегия за регионално развитие (2012-2022 г.) и в Регионалния план за развитие на Южен централен район (2014-2020 г.). Също така, те отразяват приноса за постигането на целите на Стратегията “Европа 2020”.

Качествените индикатори характеризират качеството на изпълнение на целите и приоритетите в стратегически области: икономическа, социална политика, териториално развитие, екология/климат и административен капацитет, квалифицирайки въздействието от:

- Ефективно използване на наличния потенциал за постигане на икономически растеж, осигуряване на по-добра бизнес среда и насърчаване на инвестициите, осигуряване на по-висока заетост (вкл. чрез НИРД и иновации), както и устойчиво и щадящо развитие на отраслите, носещи най-високи приходи в областната икономика
- Балансирано подобряване на жизнената среда, качеството на придвижване и свързаността в областта, както и екологичната инфраструктура, намаляване на междуселищните различия и възползване от географското разположение в трансграничния регион
- Създаване на условия за развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство и подобряване на културната и териториалната идентичност на региона и валоризация на местния туристически продукт
- Увеличаване на административната ангажираност и капацитет на местните институции за провеждане на регионална и местна политика
- Повишаване на жизнения стандарт на населението, преодоляване на риска от социална изолация и бедност чрез съхраняване на демографския потенциал и развитие на човешкия капитал

Тези качествени индикатори са в допълнение с отчитането на *количествени индикатори*, които са разделени на:

- *Общи количествени индикатори* (синтезиран пакет от макроикономически критерии и индикаторите към Стратегия “Европа 2020”), върху които се базира системата за наблюдение и оценка в областта на регионалната политика и

развитието на регионите в ЕС през следващия планов и програмен период, и които отразяват постигането на целите на Стратегия “Европа 2020”

Таблица 163. Общи количествени индикатори - принос към Стратегия “Европа 2020”

Индикатори	ЕС	БГ	ЮЦР	ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ	ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ
	2020	2020	2020	2016	2020
Коефициент на заетост на населението на възраст 20-64 г., %	мин. 75%	76%	77%	60%	68%
Инвестиции в НИРД като дял от БВП, %	3,0%	1,5%	1,8%	Няма информация*	0,8%
<i>Цели „20/20/20” по отношение на климата/енергията:</i>					
- Съкращаване на емисиите на CO ₂ , %	20%/30%	-----	20%	Няма информация	17%
- Дял на ВЕИ в крайното енергийно потребление, %	20%	16.00%	21%	Няма информация	18%
Повишаване на енергийната ефективност, %	20%	25.00%	30%	Няма информация	25%
Дял на преждевременно напусналите училище, %	10%	11.00%	10,5%	Няма информация	10%
Дял на висшистите на 30-34 г., %	40%	36.00%	29%	Няма информация	26%
Намаляване на хората под националните прагове на бедност с – % и/или бр. лица	с 25% (20 млн.)	с 16% (260 хил.)	18%	Няма информация	16%

Бележка: *За индикаторите, за които не са посочени начални стойности (посочено е, че “Няма информация”), НСИ не е разполагало с информация на ниво област към 31.12.2016 г. – поради репрезентативност на изследването или тъй като проучването се извършва само на ниво държава. Напредъкът по общите количествени индикатори - принос към Стратегия “Европа 2020” може да бъде направен едва към края на 2020 г., при положение, че НСИ и/или други официални източници предоставят информация, на база на която може да се извърши оценката.

- *Специфични количествени индикатори, проследяващи изпълнението на приоритетите и специфични цели на ОСР на Кърджали.*

Таблица 164. Специфични количествени индикатори

Актуализиран документ за изпълнение на ОСР на област Кърджали за периода 2018-2020 г.

Приоритет/специфична цел/индикатор/мерна единица	Източник на информация	Начална стойност 2016 г.*	Целева стойност 2020 г.
Приоритет 1: Развитие на местните предприятия и изграждане на бизнес инфраструктура за привличане на външни инвеститори			
Специфична цел 1: Развитие на съществуващите предприятия в областта			
▪ Нефинансови предприятия, брой	НСИ	4 883	5 500
▪ Нетни приходи от продажби на нефинансовите предприятия, хил. лв.	НСИ	1 318 780	1 950 000
Специфична цел 2: Стимулиране на високотехнологичните и средно високотехнологичните производства и интензивните на знание услуги			
▪ Ръст в броя на предприятията в секторите на високотехнологичните и средно високотехнологичните производства и интензивните на знание услуги, %	НСИ	0**	8
▪ Ръст в нетните приходи от продажби на предприятията в секторите на високотехнологичните и средно високотехнологичните производства и интензивните на знание услуги, %	НСИ	0	20
Специфична цел 3: Насърчаване на инвестициите в област Кърджали			
▪ Общ обем на чуждестранните преки инвестиции в нефинансовия сектор (с натрупване), млн. евро	НСИ	153,1	185,0
▪ Ръст на дълготрайните материални активи на предприятията, %	НСИ	0	20
Специфична цел 4: Възстановяване и развитие на общинските центрове в областта чрез изпълнението на интегрирания план за градско възстановяване и развитие на град Кърджали и чрез разработването и изпълнението на интегрирани планове за обновяване на останалите общински центрове в областта			
▪ Дял изпълнени дейности и мерки, предвидени в рамките на интегрирания план за градско възстановяване и развитие на град Кърджали, %	Община Кърджали	0	50***
▪ Разработени интегрирани планове за градско възстановяване и развитие на общинските центрове на общините Джебел, Кирково, Момчилград и Черноочене, бр.	Общини	0	4
▪ Дял изпълнени дейности и мерки, предвидени в интегрираните планове за градско възстановяване и развитие на Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Момчилград и Черноочене, %	Общини	0	50***
Приоритет 2: Подобряване на териториалния баланс на инфраструктурата			
Специфична цел 1: Развитие на физическата среда и транспортната инфраструктура			
▪ Новоизградена пътна инфраструктура, км	Общини ОПУ	27,2	40
▪ Дял на пътната настилка в добро състояние, %	Общини ОПУ	30	45
Специфична цел 2: Възстановяване на съществуващата и изграждане на необходимата нова ВиК инфраструктура			
▪ Дял от населението, ползващо водоснабдителни услуги, %	“ВиК” ООД	92,91	98
▪ Дял от населението, обхванато с канализация, %	“ВиК” ООД	53,30	56
▪ Реконструирана ВиК мрежа, км	“ВиК” ООД	42,6	62,6
▪ Население в режим на водоснабдяване, %	“ВиК” ООД	1,5	1
Специфична цел 3: Развитие на екологичната инфраструктура			
▪ Дял от населението, обслужвано от ПСОВ, %	“ВиК” ООД	36,09	42
▪ Дял от населението, включено в организирани системи за събиране на битовите отпадъци, %	Общини	94,71	99
Специфична цел 4: Ускоряване на процесите по газификация на област Кърджали			
▪ Газифицирани обществени сгради, домакинства и фирми, бр.	Ситигаз	99	200
Приоритет 3: Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство			
Специфична цел 1: Развитие на биологичното земеделие			
▪ Ръст в броя на регистрираните земеделски производители, прилагащи методи за биологично растениевъдство в своите стопанства, %	ОДЗ - МЗХГ ОДК - ДФЗ	0	15
Специфична цел 2: Подпомагане на частните производители за развитие на животновъдството и утвърждаване на местни крайни продукти с висока добавена стойност			
▪ Отглеждани със стопанска цел чифтокопитни бозайници (напр. говеда, биволи, овце, кози и др.), бр.	ОДЗ - МЗХГ	173 679	215 000
▪ Отглеждани със стопанска цел птици, хил. бр.	ОДЗ - МЗХГ	270	330
▪ Млеко- и месопереработвателни предприятия и кланици, бр.	ОДЗ - МЗХГ	13	15
Специфична цел 3: Оптимизиране на тютюнопроизводството в областта и подкрепа за алтернативни земеделски дейности			
▪ Земеделски производители, бр.	ОДЗ - МЗХГ	7 497	9 600
▪ Дял на площта, засята с ориенталски тютюн към общата площ, засята със земеделски култури, %	ОДЗ - МЗХГ	22	14

Актуализиран документ за изпълнение на ОСР на област Кърджали за периода 2018-2020 г.

Приоритет 4: Интегрирано развитие на културно-историческия и алтернативния туризъм			
Специфична цел 1: Повишаване на туристическата привлекателност на област Кърджали			
▪ Места за настаняване, бр.	НСИ	36	44
▪ Легла в местата за настаняване, бр.	НСИ	1 163	1 420
▪ Приходи от нощувки, лв.	НСИ	2 611 229	3 400 000
▪ Ръст на приходите от културно-исторически обекти, %	Общини НСИ	115,6	140
▪ Ръст в броя на посетителите на културно-исторически обекти, %	Общини НСИ	14,6	25
Специфична цел 2: Развитие на алтернативния туризъм			
▪ Изпълнени проекти в сферата на алтернативния туризъм, брой	Общини	1	8
▪ Маркирани екопътеки в областта, брой	Общини БТС	1	22
Приоритет 5: Развитие на човешкия капитал и подобряване на институционалния капацитет			
Специфична цел 1: Повишаване на заетостта, подобряване на социалното включване и борба с бедността			
▪ Коефициент на икономическа активност на населението на 15-64 навършени години, %	НСИ	61	66
▪ Равнище на безработица, %	ДРСЗ-Хасково	12,2	8,4
▪ Безработни младежи до 29-годишна възраст, бр.	ДРСЗ-Хасково	716	440
▪ Регистрирани продължително безработни лица над 1 година, %	ДРСЗ-Хасково	43,1	35
▪ Включени в курсове за обучение, квалификация или преквалификация безработни лица с основно или по-ниско образование, бр.	ДРСЗ-Хасково	0	150
▪ Дял от населението живеещо с материални лишения, %	НСИ	45,9	33
Специфична цел 2: Подобряване на социалните и здравните услуги, както и условията за образование, култура и спорт			
▪ Центрове за обществена подкрепа и социални услуги, брой	Общини	14	16
▪ Общопрактикуващи лекари, бр.	РЗИ-Кърджали	61	73
▪ Дял на преждевременно напусналите училище I-VIII клас, %	НСИ РУО-Кърджали	5,5	3,2
▪ Новосъздадени дейности (напр. кръжоци, курсове и др.) към културни институти (напр. библиотеки, кина, театри, музеи, читалища и т.н.), бр.	Общини	0	10
▪ Новосъздадени спортни съоръжения, бр.	Общини	0	6
Специфична цел 3: Подобряване на обслужването на гражданите и бизнеса от страна на областната и общинските администрации			
▪ Дял на електронно предлаганите услуги спрямо общия брой предоставяни услуги от областната и общинските администрации, %	Областна администрация Общини	10	30
Специфична цел 4: Развитие на трансграничното и транснационалното сътрудничество			
▪ Реализирани трансгранични, трансрегионални или транснационални проекти, довели до разширяване на сътрудничеството и насърчаване на икономическия, социалния, здравния и културния обмен с райони извън България, брой	Областна администрация Общини ИСУН 2020	5	10

Бележки:

* Началната стойност на индикаторите, които са различни от нула, се базира на данните от Междината оценка или на данни, актуални към 31.12.2016 г.

** Индикаторите, които имат начални стойности "0" (нула) са нововъведени индикатори, за които или началната стойност е нула, или се приема за нула към 31.12.2016 г. Степента на тяхното постигане ще бъде изчислена чрез постигането на целевата стойност към края на 2020 г., в резултат на изпълнените дейности и мерки, заложиени в актуализирания вариант на ОСР.

*** Заложеното изпълнение на два от индикаторите в Приоритет 1, Специфична цел 4 е 50%, т.к. дейностите по проекти, договорени и възложени за изпълнение в рамките на настоящия програмен период (2014-2020 г.) могат да бъдат извършвани до края на 2023 г.

VIII. СТРАТЕГИЧЕСКИ НАСОКИ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ НА ОБЩИНСКИТЕ ПЛАНОВЕ ЗА РАЗВИТИЕ

В общинските планове за периода 2014-2020 г. следва да се постигне подобна адекватна степен на съответствие с Областната стратегия за развитие. Новата Областна стратегия е с визия за еволюционно развитие и надграждане на тази от предишния период 2005-2015 г. Подобни плавни промени следва да продължат във вече утвърдените приоритетни насоки и на общинските планове – икономика, инфраструктури, качество на живот, социален услуги, институционален капацитет.

В тази връзка общинските планове следва да продължат подхода на плавно планиране чрез надграждане, без да се стремят на всяка цена към радикални структурни постижения (нереалистичност).

Настоящата Областна стратегия за развитие на област Кърджали определя актуални стратегически насоки за актуализиране на целите и приоритетите на общинските планове за развитие за периода 2014-2020 г. Официалните насоки, съгласно указанията на МРРБ са на разположение на всички общини. Общинските планове за развитие трябва да са съобразени и да адресират своите цели и приоритети към Стратегията за развитие на област Кърджали. Приоритетите на общинските планове за развитие не трябва да обхващат всички приоритети на Областната стратегия за развитие, а само тези, които имат пряко отношение към развитието на общината, съгласно нейната специфика, нейните сравнителни предимства, потенциал и местни особености. Допустимо е няколко специфични цели от Общинският план за развитие да са адресирани към един приоритет от Областната стратегия за развитие. Плановете следва да кореспондират и с Регионалния план на ЮЦР 2014-2020, Националната стратегия за развитие 2012-2022г., Стратегия Европа 2020 и др. Областната стратегия за развитие на област Кърджали определя общите, съвместни потребности на по-голяма част от общините, включени в териториалния ѝ обхват. Това се налага по няколко причини:

- В процеса на планиране на общинско ниво да бъде постигнато съгласие между общините за общите, съвместни приоритети, което ще подпомогне разработването на техните Общински планове за развитие и ще идентифицират областите, в които могат да се разработват междуобщински проекти
- Да бъдат концентрирани териториално и тематично финансовите ресурси за развитие, в съответствие с принципите за провеждане на държавната политика за регионално развитие
- Да бъде улеснен достъпът до средства от фондовете на ЕС
- Необходимо е да бъдат ясно дефинирани приоритетни потребности в резултат на социално-икономическия анализ, чрез диалог и съпоставяне на „ползите и разходите“
- Необходимо да се постигне съгласие, консенсус между общините по отношение на съвместните приоритети

Ведещо послание на настоящата областна стратегия е, че потенциалът на общността, останал неоползотворен в най-висока степен, е туристическият. Общините могат да постигат по значими резултати само чрез регионален подход и синхронизиране

Актуализиран документ за изпълнение на ОСП на област Кърджали за периода 2018-2020 г.

на ресурсите. Необходими са партньорства за създаването, маркетингането и реализацията на регионални туристически продукти с висока добавена стойност.

Подобно послание се отправя и в сферата на биологичното земеделие и животновъдството. Самостоятелното опериране на отделни стопанства, както показва и анализа, е губещо в пазарна среда с увеличаваща се конкуренция и рискове.

Специално внимание следва да се обърне, че в изпълнение на приоритетите на ниво ЕС за постигане на интелигентен и устойчив растеж, най-малко 50% от средствата на Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) в слабо развитите региони на ЕС ще бъдат предназначени за енергийна ефективност и възобновяема енергия; научноизследователска дейност и иновации; конкурентоспособност на МСП. Необходимо е да се извърши прецизна оценка на финансовите ресурси, с цел осигуряване на интегрираното устойчиво развитие на общините в седемгодишния период 2014-2020 г. Следва да се отчете приносът, които ще имат отделните оперативни програми по отношение финансиране на дейностите на територията на общината. Основният принос следва да се очаква от последващата Оперативната програма “Региони в развитие”, като се постигне добра координация и взаимодействие с операции по други програми, които също ще имат съществен принос за развитието на общините като “Добро управление”, “Оперативна програма за наука и образование за интелигентен растеж”, „Развитие на човешките ресурси”, „Иновации и предприемачество”, „Околна среда”, „Развитие на земеделието и селските райони”. В целият процес на изготвяне на Общинските планове за развитие следва да се прилага принципът на партньорството както между представителите на властите на различни териториални нива, така и с икономическите и социални партньори. По-широкото участие на представители на бизнеса е основа за бъдеща реализация на публично-частни проекти, особено в сферата на услугите и развитието на регионалната и местна бизнес инфраструктура.

1. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА ГЛОБАЛНИ ЕКОЛОГИЧНИ ЦЕЛИ В МЕСТНОТО РАЗВИТИЕ

През последните години интегрирането на въпросите, свързани с опазване на околната среда във всички сфери на човешката дейност и обществено развитие е все по-актуален въпрос. Това е свързано както с изострянето на редица екологични проблеми, така и с по-широко разпространеното разбиране, че жизнените екосистеми, съхранените природни ресурси и здравословната околна среда са пряко свързани с качеството на живот за хората.

Повишаването на морското равнище, екстремните наводнения и засушавания, разтапянето на ледниците и полярните шапки, изчезването на видове, изчерпването на природните ресурси, замърсяването и опустиняването – всички тези последици от човешката дейност и изменението на климата ни изправят пред проблеми, с които човечеството не се е сблъсквало досега.

Светът е изправен пред едно от най-сериозните си предизвикателства – да се развива устойчиво по начин, който задоволява нуждите на сегашното поколение, без да прави компромис с възможностите на бъдещите поколения да посрещнат своите нужди. В противен случай последиците няма да са само екологични, а ще бъдат свързани със сигурността, политическите, икономическите и социалните, включително миграционни,

Актуализиран документ за изпълнение на ОСР на област Кърджали за периода 2018-2020 г.

здравни и демографски, аспекти на развитието. Глобалните предизвикателства свързани с околната среда изискват отговор и ефективни действия на глобално, регионално, национално и местно ниво, което налага адекватното интегриране на тези въпроси в процесите на взимане на решения и планиране във всички сфери на общественото развитие.

Европейският съюз има водеща роля във формирането и осъществяването на политики и инициативи на глобално ниво, свързани с предотвратяване и адаптация към изменението на климата, прекомерната употреба на природни ресурси и замърсяването на околната среда. В тази връзка ЕК е разработила и утвърдила редица легални инструменти (законодателни пакети, директиви, стратегии, планове, програми и др.) за постигане на ключовите приоритети на ЕС за устойчиво развитие – изменение на климата и чиста енергия, устойчив транспорт, устойчиво потребление и производство, по-добро управление на природните ресурси, борба с бедността.

България е отговорна за постигане на европейските стандарти и изисквания за околна среда и устойчиво развитие, както и за справяне с предизвикателствата, които решават повечето страни за реформиране на икономиките си в посока на по-ефективно използване на ресурсите и по-малко замърсяване на околната среда. На дневен ред е продължаване на процеса на ефективно прилагане на новото екологично законодателство, както и набелязването на стратегически цели и политики, свързани с новите екологични предизвикателства пред които е изправен светът, включително Европа и България.

Областта ще следи и работи в съответствие с изискванията на основните стратегически документи на Европейския съюз и ООН, имащи отношение към устойчивата околна среда. Заложените в Национална стратегия за околна среда национални екологични цели включват:

I. Намаляване и предотвратяване на последиците от изменението на климата и чиста енергия

Целта е свързана със стартиране процеса на развитие на нисковъглеродна и енергийно ефективна икономика, което ще допринесе за намаляване на натиска върху околната среда, по-добро адаптиране на страната към промените в климата, изпълнение на ангажиментите на страната по линия на Европейския съюз и ООН в областта на изменението на климата.

II. Осигуряване на достатъчно по количество и с добро качество вода

Тази цел е насочена към по-добро задоволяване на потребностите от вода в необходимото количество и качество, както за осигуряване на живота и здравето на населението, така и за нуждите на икономиката, при осигуряването на условия за възпроизводството и развитието на водните екосистеми, включително и Черно море, изпълнение на ангажиментите на страната по линия на Европейския съюз и ООН в сектор „Води“.

III. По-здравословна околна среда за по-добро качество на живот

Основният фокус е постигане на по-добро качество на околна среда, при което степента на предизвиканото от човешката дейност замърсяване да не оказва съществено влияние и да не представлява риск за здравето на хората; изпълнение на ангажиментите на страната по линия на Европейския съюз и ООН, свързани с компонентите и факторите на околната среда.

IV. Насърчаване на устойчивото потребление и производство

Стартиране на процес на прекъсване на зависимостта между икономическия растеж на страната и въздействието му върху околната среда, намаляване на екологичния отпечатък от потреблението и производството, изпълнение на ангажиментите на страната по линия на Европейския съюз и ООН, свързани с устойчивото потребление и производство.

V. Ограничаване и спиране на загубата на биологично разнообразие

Целта е съхраняване на биологичното разнообразие в дългосрочен план, което е едно от най-богатите в Европа, ползване на екосистемните услуги по начин, който позволява запазване и повишаване на екологичните, икономическите и социалните функции на природата, изпълнението на ангажиментите на страната по линия на Европейския съюз и международните договори в областта на опазване на природата, по които България е страна.

VI. Формиране на нови модели на поведение на обществото, щадящи околната среда и съдействащи за устойчивото развитие, както и осигуряване на по-качествена информация и мониторинг за околната среда

Очаквани резултати - по-висока подкрепа и активно участие на всички групи от населението за опазването на околната среда и устойчивото развитие, осигуряване на по-ефективен мониторинг, повече и по-качествени информационни услуги, свързани с околната среда за обществото и държавното управление. Това ще допринесе за изпълнението на ангажиментите на страната по линия на ЕС и ООН, свързани както с осигуряване на достъп до информация и участие на обществеността в процеса на вземане на решения за околната среда, повишаване на съзнанието, образованието и културата на обществото по въпросите на околната среда и устойчивото развитие, така и с мониторинга на околната среда.

Областният управител ефективно ще съдейства за изпълнението на стратегията като осигурява провеждането на държавната политика за опазването на околната среда на територията на областта; координира работата на органите на изпълнителната власт и техните администрации на територията на областта за провеждането на държавната политика за опазване на околната среда и дейностите по провеждане на политиката за опазване на околната среда между общините на територията на областта.

Общините имат важна роля в практическото осъществяване на политиката за околна среда. Като отражение на общеевропейската тенденция през последните години все повече се преотстъпват правомощия от централната на местните власти за дейности, свързани с подобряването на околната среда на регионално и местно равнище. Този процес на децентрализация се обуславя и от обстоятелството, че местните власти са най-добре запознати със състоянието и проблемите на околната среда на територията на съответната община и в много случаи са най-близо до адекватните решения.

В процеса на интегриране на глобалните екологични цели в развитието на област Кърджали ще се стреми и към въвеждане на методология, умения, знания и система за управление на информацията за канализиране на глобалните проблеми на околната среда във формулирането, приложението и наблюдението на политиката за регионално развитие и устройство на териториите.

2. РАЗВИТИЕ НА ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО В ОБЩИНИТЕ

Националната програма за ускорено развитие на информационното общество (ИО) в Република България определя оперативната рамка на българския модел на ИО в технологичен, икономически и социален план. Документът е структурно разделен и функционално обособен по приоритетни направления и определя насоките за създаване на пътната карта, включваща проекти от ключово значение за развитието на ИО в България. Избраните направления изключват приоритетните услуги на ИО - електронно правителство и електронно здравеопазване, които ще бъдат реализирани и управлявани съгласно отделни планове за действие, финансово осигурявани от бюджетите на отговорните ресорните министерства.

Програмата поставя ударение върху конвергенцията на информационните и комуникационни технологии (ИКТ), електронното съдържание, обществените услуги и подобряване качеството на живот, като отчита разнообразните възможности, които предоставят ИКТ за социално и икономическо развитие.

С оглед на глобалните тенденции и при отчитане на българските реалности са определени следните основни принципи, които трябва да подпомогнат процеса на развитие на ИО в България:

1. Фокус върху гражданите. Целесъобразността на всяка програма, проект и дейност по изграждането на ИО трябва да се оценяват по приноса и ползите, които те носят за гражданите на Република България като крайни потребители. Те трябва да са съобразени с правата на гражданите, включително правото на лична неприкосновеност.
2. Достъпност. Осъзнавайки социалната същност на ИО, държавата ще инвестира в услуги и дейности за гражданите, които са неизгодни в икономически аспект за отделни региони, но със силен икономически и социален потенциал в бъдеще. Тези услуги, които демонстрират реален бизнес потенциал трябва да бъдат пренастройвани на бизнес основа.
3. Пълна съвместимост с политиката на Европейския съюз. Изграждането на ИО в Република България трябва да следва изцяло правото на Европейския съюз и да

бъде в съответствие с политиките на Международния съюз по далекосъобщения, Съвета на Европа и др. международни организации, като отчита националните особености и развитие на страната.

4. Интегриране на националните ИКТ ресурси. Повишаване на ефективността на публичните инвестиции за ИКТ ресурси на база интегриране и централизиране на данни и пълна съвместимост между изгражданите системи. От изключителна важност е въвеждането на централизиран подход на един водещ орган координиращ развитието на информационното общество.
5. Доверие и сигурност на мрежите и информацията. Държавата ще прилага система от норми, санкции и ресурси за осигуряване безопасност на данните и ИКТ системите. Всички усилия осъществявани в областта на ИО трябва да следват утвърдени принципи и стандарти за сигурност и да не създават предпоставки и условия за компрометиране и уязвимост на свои и чужди данни. Това включва: електронни подпис и електронни документи, защита на данните, защита от кибер престъпления, защита на интелектуалната собственост, регулиране на интернет съдържанието, защита на потребителите.
6. Ефективност и ефикасност. Развитието на ИО трябва да бъде осъществено чрез проекти, подкрепящи целите и приоритетите на държавната политика определени на стратегическо национално, регионално и местно ниво при максимално използване на ограничените ресурси.
7. Качество на електронното съдържание. Всяка дейност, проект и инициатива, водещи до създаване на електронно съдържание, особено с национална идентичност, трябва да бъдат подкрепяни и структурирани като част от националното цифрово богатство.
8. Сътрудничество (публично-частно партньорство). Във своите дейности държавата ще разчита на знанието, компетентността и гъвкавостта на българския ИКТ бизнес, университети и неправителствени организации за ефективно изграждане на информационното общество в България.
9. Технологична неутралност. Държавата трябва да прилага принципа за технологична неутралност при регулаторни действия, свързани с развитието на ИО, с оглед защитата на интересите на гражданите и потребителите.

В резултат на целенасочени действия в избрани области на въздействие програмата ще постави основите на българския модел на ИО за преодоляване на значителното изоставане на Република България при усвояване на нови знания, технологии и практики, необходими за генериране на иновации и осъществяване на технологичен трансфер. Едновременно Програмата включва концепцията за приобщаващо ИО, която интегрира еднакво добре всички слоеве на обществото и подпомага развитието на човешкия капитал.

Преходът към ИО няма алтернатива. Въпрос на национален избор е не дали да се изгражда ИО, а начинът и формите на неговата реализация. Развитието на ИО е трансграничен и транснационален процес, в който отделните държави осъществяват своята национална политика.

IX. ОПИСАНИЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ ДЕЙСТВИЯ ЗА ПРИЛАГАНЕ ПРИНЦИПА НА ПАРТНЬОРСТВО И ОСИГУРЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ И ПУБЛИЧНОСТ

1. ИНФОРМИРАНЕ НА ОБЩЕСТВЕННОСТТА И ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ ЗА ПРОЦЕСА НА ИЗГОТВЯНЕ, СЪГЛАСУВАНЕ, ПРИЕМАНЕ, АКТУАЛИЗИРАНЕ, ИЗПЪЛНЕНИЕ И ОЦЕНКА НА ОСР

Информирание – изготвяне и предоставяне на информация на всички заинтересувани лица. Ще се осъществи чрез официални документи, изготвени доклади и оценки (предварителни, встъпителни, периодични, тематични, междинни, окончателни); провеждане на пресконференции и използване на традиционните комуникационни канали (телевизионни канали, радио станции, ежедневници, седмичници, списания, външна реклама (билбордове, плакати), информационни брошури (листовки, дипляни), други.

Консултиране и съгласуване – целевите групи осъществяват непрестанен обмен на информация, консултации и съгласуваност, като консултациите включват работни обсъждания, експертни съвети, събиране на обратна информация-анкети, въпросници, интервюта, отзиви, фокус групи, провеждане на конференции, кръгли маси, обществени форуми с широко участие на партньорите и др.

Ангажиране и активно участие – връзка, основаваща се на партньорство между всички целеви групи, при което всички участници ще вземат активно участие в процеса на разработване и прилагане на конкретните дейности и политики. Всеки участник ще участва в процеса, чрез предлагане на варианти, идеи и решения, така че отговорността за окончателното решение или формулирането на дадена политика ще е споделено.

2. ПОСЛАНИЯ И КОМУНИКАЦИОННИ КАНАЛИ ЗА ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ОБЩЕСТВЕНА ИНФОРМАЦИЯ

Основна отговорност за прилагане на принципа на партньорство и осигуряване на информация и публичност има **Областна администрация Кърджали**. Прилагат се трите форми на взаимодействие: информирание, консултиране и съгласуваност, ангажираност и активно участие.

Ключов момент в прилагане на принципа на партньорство са ясно дефинираните целеви групи и конкретните им задължения и задачи. Те са както следва:

Националният статистически институт: Осигурява информацията, необходима за провеждане на наблюдението и оценката на изпълнението на стратегията.

Според своите компетенции в процеса на изготвяне и приложение на стратегията могат да вземат участие и други структури от централната администрация на изпълнителната власт – Министерство на здравеопазването (за дейности в сектор

Актуализиран документ за изпълнение на ОСР на област Кърджали за периода 2018-2020 г.

„Здравеопазване“), Министерство на транспорта (за дейности в сектор „Транспорт“) и Министерство на културата (за дейности в сектор „Култура“) и др.

Териториална администрация на изпълнителната власт: Общинските администрации и териториалните звена на централната изпълнителна власт са ключови участници в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика. Техните функции в управлението, наблюдението и оценката на регионалното развитие са определени със ЗРР. Те подпомагат провеждането на регионалната политика, като разработват стратегически планови документи за съответните нива и участват в разработването на стратегията.

Регионалният съвет за развитие е орган за провеждане на държавната политика за регионално развитие в съответния район, който:

- Осигурява широко и ефективно участие на всички партньори в процеса на планиране и изпълнение
- Обсъжда и одобрява проекта на Регионалния план за развитие и изпълнява функциите на орган за наблюдение на изпълнението му
- Отчита изпълнението на целите и приоритетите на Регионалния план за развитие на основа на годишните доклади за наблюдение на изпълнението му
- Обсъжда и съгласува проекта на Областната стратегия за развитие
- Осъществява регионална координация при изпълнението на оперативните програми, оказващи въздействие върху развитието на района, и в частност на областта

Областният съвет за развитие е орган за провеждане на държавната политика за регионално развитие на територията на областта, който:

- Осигурява широко и ефективно участие на всички партньори в процеса на планиране и изпълнение на местно ниво
- Обсъжда и приема Областната стратегия за развитие
- Съдейства за осигуряване на информация за изпълнението и оценката на Областната стратегия за развитие
- Приема решения за сключване на споразумения за сътрудничество и партньорство за осъществяване на съвместни дейности по регионалното развитие и териториалното сътрудничество
- Обсъжда и одобрява междинния и окончателния доклад за изпълнението на Областната стратегия за развитие по предложение на Областния управител

Общинската администрация участва в реализирането на целите и приоритетите на стратегията, като:

- Участва в изработването и изпълнението на общинските планове за развитие и подпомага Общинския съвет, който приема общинския план за развитие и програмата за неговата реализация
- Отчита изпълнението на целите и приоритетите на Общинския план за развитие на основа на годишните доклади за наблюдение на изпълнението му
- Мобилизира местните финансови, човешки и организационни ресурси, включително на частния и неправителствения сектор за изпълнение на мерките

от приетите планове и програми за развитие и прилагане на местните инициативи

- Осигурява информация и публичност на действията за местно развитие
- Усвоява средства от фондовете на ЕС като конкретен изпълнител на проекти или като бенефициент

Социално-икономическите партньори са национално представените организации на работодателите и национално представените организации на работниците и служителите (НСОРБ, синдикални организации, браншови камари и организации) и са основен партньор на централната и териториалната администрация на изпълнителната власт в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика, като:

- Подпомагат вземането на решения с по-голям обществен консенсус и внасят идеи, основаващи се на практическия им опит
- Подпомагат реализацията на стратегията като усвояват средства от фондовете на ЕС, явяват се бенефициент на политиките и действията, свързани с регионалното развитие
- Подпомагат с информационни, образователни и квалификационни, финансови, посреднически и други средства реализацията на стратегията
- Участват в реализирането на партньорства на местно и регионално ниво за изпълнението на стратегията

Неправителствените организации, широката общественост, гражданството. Информираността и участието им е фактор за успешната реализация на стратегията, тъй като имат функцията на полезен коректив по отношение на подготовката и приложението на регионалната политика. Могат да участват в реализирането на партньорства на местно и регионално ниво и да подпомагат с информационни, образователни и квалификационни, посреднически и други средства реализацията на стратегията.

3. МЕХАНИЗЪМ ЗА КОНСУЛТИРАНЕ В ХОДА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЯТА

3.1. КОНСУЛТИРАНЕ РЕГИОНАЛНО НИВО И ИНИЦИИРАНЕ НА КОНСУЛТАЦИИ НА НАЦИОНАЛНО НИВО

В процеса на разработване на Областната стратегия за развитие са включени и всички регионални структури в областта. От тях е изискана информация за съставяне на стратегията, работен вариант на която им е изпратена за коментари и корекции. Мненията, вижданията, проблемите и целите на регионалните структури са отразени в настоящата стратегия по време на осъществени работни срещи или допълнителна комуникация с тях.

3.2. КОНСУЛТИРАНЕ С ОБЩИНИТЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЛАСТТА

Всички общини на територията на област Кърджали са активно включени в процеса на разработване на Областната стратегия за развитие. От тях е изисквана първоначална информация за съставянето на стратегията. Работен вариант на същата е представен на всяка една община и коментарите и корекциите им са отразени както по време на проведени работни срещи така и чрез осъществена кореспонденция. По този начин проблемите, целите и приоритетите на всяка една община в областта са отразени и заложили в настоящата стратегия.

3.3. КОНСУЛТИРАНЕ СЪС ЗАИНТЕРЕСОВАНИ ИНСТИТУЦИИ, ВКЛ. НПО И ОРГАНИЗАЦИИТЕ НА БИЗНЕСА

Периодът на подготовка на стратегията включва информиране на всички целеви групи, като предварително са дефинирани задълженията и задачите им. Организира се ефективен консултативен и съгласувателен процес, като целта му е да отчете мненията и опита на всички заинтересовани страни, както и да отрази всички действащи политики.

4. УЧАСТИЕ ВЪВ ФОРМАЛНИ СТРУКТУРИ ЗА НАБЛЮДЕНИЕ НА ПОСТИГНАТИЯ НАПРЕДЪК

Прилагането на принципите на партньорство, публичност и прозрачност в процеса на прилагане и мониторинг на Областната стратегия за развитие на област Кърджали е основна предпоставка за мобилизиране и ефективна координация на областно ниво. Необходимо е всяка една от ключовите структури, ангажирани с регионалното развитие на областно ниво, активно да участват в процеса на наблюдение на изпълнението на Областната стратегия за развитие и оценка на постигнатия напредък.

На Областния управител е възложено задължението да координира и контролира изпълнението на Областната стратегия за развитие и на Регионалната схема за пространствено развитие на областта.

Областният съвет за развитие съдейства за осигуряване на информация за изпълнението и оценката на Областната стратегия за развитие. В този процес следва активно да се включат областните съвети и постоянни комисии, които са създадени по въпросите на пространственото развитие, устройство на територията и строителство, на индустрията, транспорта и енергетиката, туризма и околната среда, здравеопазването, образованието и пазара на труда.

5. ПУБЛИЧНО-ЧАСТНО ПАРТНЬОРСТВО

Публично-частното партньорство представлява дългосрочно договорно сътрудничество между един или повече публични партньори, от една страна, и един или повече частни партньори, от друга страна за извършването на дейност от обществен

интерес при постигане на по-добра стойност на вложените публични средства и при разпределение на рисковете между партньорите, което се осъществява при условията и по реда на този закон. Възлагането на дейността от обществен интерес не може да бъде осъществено по реда на ЗОП, защото публичният партньор не може да осигури финансиране на дейността от обществен интерес и същото трябва да бъде изцяло или частично поето от частния партньор, като чрез разпределение на рисковете между публичния и частния партньор ще се постигне по-добра стойност на вложените публични средства. Постигане на целите може да бъде постигнато и чрез концесия, защото няма приходи от потребителите на услугата от обществен интерес или от други трети лица във връзка с дейността от обществен интерес, а когато има такива приходи - не е предвидено частният партньор да получава права върху тях.

Дейност от обществен интерес представлява предоставянето или осигуряване на извършване на една или повече услуги от обществен интерес чрез финансиране, както и строителство, и/или управление, и/или поддържане на обекти на техническата инфраструктура и на зелената система, обекти на социалната инфраструктура, услуга от обществен интерес е всяка услуга в полза на обществото, отговорността за предоставянето на която се носи обичайно или по силата на нормативен акт от публичния партньор.

Обектите при ПЧП проекти могат да включват земи, сгради, съоръжения, движими вещи или права на индустриална или интелектуална собственост и могат да принадлежат на държавата, Общината или публичноправната организация, и/или частния партньор. За срока на ПЧП никой от партньорите няма право да извършва прехвърлителни сделки в полза на трети лица с обекта, с който се извършва дейността от обществен интерес.

Обектът, с който се извършва дейността от обществен интерес, задължително се застрахова. Рискът от цялостно или частично повреждане или погиване на обекта се носи от собственика.

Съществуват няколко вида рискови фактора, които при наличието на добър и опитен екип биха могли да бъдат напълно овладени:

- Строителен риск
- Риск за наличност
- Риск за търсене на услугата

Частният партньор поема винаги строителния риск и поне един от рисковете за наличност или за търсене на услугата от обществен интерес.

Рискът от търсенето на услугата от обществен интерес - се споделя между публичния и частния партньор или се поема изцяло от публичния партньор, когато цената на услугата от обществен интерес се определя с нормативен или административен акт.

При изпълнение на ПЧП е необходимо да се поддържа икономически баланс, който представлява равновесието между ползите за публичния и частния партньор и разпределението на рисковете между тях. Частният партньор осъществява дейността от обществен интерес и осигурява нейното финансиране. Частният партньор участва в ПЧП при установена определена норма на възвръщаемост на собствения му капитал (норма на възвръщаемост за частния партньор), която се осигурява чрез финансова подкрепа от публичния партньор.

VIII. ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Междинна оценка на изпълнението на Областната стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2014-2020 г., 2017 г.
- Национална концепция за пространствено развитие на Република България 2013-2025 г.
- Национална програма за развитие: България 2020
- Национална програма за реформи на Република България в изпълнение на стратегията „Европа 2020“ (актуализация 2017 г.)
- Национална стратегия за регионално развитие на Република България 2012-2022 г.
- Областна стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2014-2020 г.
- Общински планове за развитие на общините от област Кърджали 2014-2020 г.
- Оперативни програми за програмния период 2014-2020 г.
- Регионален план за развитие на Южен централен район 2014-2020 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1. СПИСЪК НА КЛЮЧОВИ ПРОЕКТИ С ОБЩИНСКО, НАДОБЩИНСКО И РЕГИОНАЛНО ЗНАЧЕНИЕ ЗА ПЕРИОДА 2018-2020 Г.

Област Кърджали

ОБЛАСТ: ТРАНСПОРТ И ИНФРАСТРУКТУРА								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта (в хил. лв.)	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Изграждане на I-5 "Обходен път на гр. Кърджали"	Община Кърджали	Община Кърджали	Изготвен ПУП- Парцеларен план	2018-2020	250 000	Държавен бюджет ОП "Транспорт и транспортна инфраструктура"	Цел: <ul style="list-style-type: none"> Изграждане на обход на град Кърджали Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> Отклонен тежкия трафик на пътни превозни средства от гр. Кърджали и решени свързаните с това проблеми по безопасността на движението и сигурността на гражданите Повишена скоростта на транзитното движение, намаляване на времето за връзка с ОЕТК № 9
2.	Проектиране, доизграждане и разширение на ГКПП „Маказа“	Община Кирково	Област Кърджали Агенция "Митници"	-	2018-2020	-	Държавен бюджет Европейски структурни и инвестиционни	Цел: <ul style="list-style-type: none"> Осигуряване на преминаването на тежкотоварни автомобили над 3,5 тона, тъй като към настоящия момент е възможно преминаването само на леки

Актуализиран документ за изпълнение на ОСР на област Кърджали за периода 2018-2020 г.

							фондове (ЕСИФ)	автомобили и микробуси Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> • Разширен ГКПП • Изградено допълнително хале за щателна митническа проверка • Поставени кантари с кабинни, хале за дезинфекция и покривна конструкция
3.	Изграждане на мост над р. Арда до с. Крайно село	Община Кърджали	Област Кърджали	Работен проект	2018-2020	-	ЕСИФ	Цел: <ul style="list-style-type: none"> • Облекчаване на трафика в област Кърджали Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> • Осигурена надеждна връзка с населените места около язовир Кърджали
	Реконструкция на мост на р. Давидковска, местността „Хладилника“	Община Ардино	Община Ардино		2018-2020		ЕСИФ	<ul style="list-style-type: none"> • Подобряване на експлоатационните качества на моста
4.	Рехабилитация и ремонт на път III – 5082 Джебел – Мишевско – Църквица – Синчец	Община Джебел	Област Кърджали	-	2018-2020	-	ЕСИФ	Цел: <ul style="list-style-type: none"> • Осъществяване на пряка връзка с Европейски транспортен коридор №9, път I -5/E-85 (Русе-Маказа) Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> • Подобрена транспортна свързаност • Повишен туристопоток • Развита мрежа от обекти за обществено обслужване по трасето на пътя
	Реконструкция и рехабилитация на третокласен път III-	Община Кърджали Община	Община Кърджали ОПУ		2018-2020		ЕСИФ	<ul style="list-style-type: none"> • Подобряване параметрите на пътя, транспортно- експлоатационните качества, с оглед оптимизи-

Актуализиран документ за изпълнение на ОСП на област Кърджали за периода 2018-2020 г.

	865 Ардино-Кърджали Реконструкция и рехабилитация на третокласен път III-8653 Кобиляне-Сполука	Ардино	Община Кърджали Община Ардино ОПУ		2018-2020		ЕСИФ	ране условията, удобството и безопасността на движение на транспортните потоци, добро отводняване на пътя и пътното платно
--	---	--------	---	--	-----------	--	------	--

ОБЛАСТ: ИКОНОМИКА И ЕНЕРГЕТИКА								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. Лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Изграждане на индустриални зони с довеждаща инфраструктура	гр. Кърджали гр. Момчилград гр. Ардино гр. Кърджали	Община Кърджали Община Момчилград Община Ардино “Национална Компания Индустриални Зони” ЕАД	Инвестиционен проект Идейна фаза Идейна фаза Идейна фаза	2018-2020 2018-2020 2018-2020 г.	17 800 3 000 2 000 -	ОП „Региони в растеж” ЕСИФ ЕСИФ Държавен бюджет	Цел: <ul style="list-style-type: none"> Подкрепа за развитието на бизнеса и привличане на нови инвеститори Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> Разкрити нови работни места Повишени доходите на населението Задържана работната ръка в областта

ОБЛАСТ: КУЛТУРА								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. Лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Културен фестивал	гр. Кърджали	Областна администрация Кърджали	Ежегодно издание	2018-2020	200	Държавен бюджет Програма за сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A "Гърция-България 2014-2020"	Цел: <ul style="list-style-type: none"> • Провеждане на ежегодни издания на фестивала и превръщането му в традиционно събитие за областта Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> • Представени традиционни за областта кулинарни изделия • Организираны тематични изложения, шествия и атракции
2.	Ремонт и реконструкция на сградния фонд на културни институции (библиотеки и театър) и доставка на оборудване Въвеждане на мерки за енергийна ефективност в културните институции	Община Кърджали Община Ардино, гр. Ардино, с. Бял извор, с. Горно Прахово, с. Жълтуша, с. Боровица	Община Кърджали Община Ардино	Идейни и технически проекти Подготвителна фаза	2018-2020 2018-2020	50 000 1 302	Държавен бюджет Общински бюджети ЕСИФ Програма за развитие на селските райони	Цел: <ul style="list-style-type: none"> • Създаване на съвременни условия за развитие на дейностите в областта на културата Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> • Подобрени условия за дейността на културните институции • Осигурен достъп до съвременни средства за комуникация и оборудване • Осигурени условия за качествено развитие на културната среда • Осигурен равен достъп на лицата с физически увреждания • Повишено нивото на енергийната ефективност на инфраструктурата

ОБЛАСТ: ОБРАЗОВАНИЕ, МЛАДЕЖКИ ДЕЙНОСТИ И СПОРТ								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Модернизиране на системата на професионалното образование	Област Кърджали	РУО Кърджали	-	2018-2020	-	Държавен бюджет ЕСИФ	Цел: <ul style="list-style-type: none"> Създаване на модернизирана учебна среда за професионално образование, съгласувано с бизнеса за търсени и перспективни професии Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> Осигурени условия за подобрена професионална подготовка на местните специалисти Повишено качеството на човешкия капитал като ресурс за създаване и привличане на нови бизнеси
2.	Модернизиране на съществуващите спортни съоръжения и изграждане на нови спортни центрове	Всички общини на територията на област Кърджали	Област Кърджали	Идеен	2018-2020	1 700	Държавен бюджет ЕСИФ	Цел: Изграждане на спортни съоръжения и центрове Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> Създадени условия за масово практикуване на спорт и активна почивка за всички възрасти Създадени условия за провеждане на международни състезания на територията на областта

ОБЛАСТ: ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Основен ремонт, реконструкция и въвеждане на мерки за енергийна ефективност на сградите и закупуване на специализирано медицинско оборудване за държавните и общинските болници, както и за Центровете за спешна медицинска помощ	Област Кърджали	Здравните заведения на територията на: Община Кърджали Община Момчилград Община Крумовград Община Ардино	Идейна фаза Технически проект	2018-2020	10 100 350	Държавен бюджет Общински бюджети ЕСИФ (ОП "Региони в растеж") Програма за сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A "Гърция-България 2014-2020"	Цел: <ul style="list-style-type: none"> Създаване на съвременни условия за лечение Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> Подобрено здравно обслужване на населението

ОБЛАСТ: ТУРИЗЪМ								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Реставрация, консервация, социализация и изграждане на съпътстваща инфраструктура на значими археологически и природни обекти и превръщането им в туристически атракции	Община Кърджали	Община Кърджали	Идейна фаза	2018-2020	14 000	Държавен бюджет	<p>Цел:</p> <ul style="list-style-type: none"> Опазване и съхранение на културно-историческото наследство и подобряването на условията за развитие на културно-историческия туризъм <p>Очаквани резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> Реставрирани, консервирани и социализирани исторически паметници и природни обекти Построен посетителски център „Перперикон“ Подобрено обслужването на посетителите и увеличен техният брой
		Община Момчилград с. Биволяне	Община Момчилград	Идейна фаза	2018-2020	2 000	Общински бюджети	
		Община Джебел, в близост до с. Устрен	Община Джебел	Идейна фаза	2018-2020		ЕСИФ	
		Община Ардино	Община Ардино	Проектна идея	2018-2020			
		Община Крумовград	Община Крумовград	Инвестиционно намерение	2018-2020			
2.	Изграждане на специализирана туристическа инфраструктура и осигуряване на достъп до туристическите обекти	Общините на територията на област Кърджали	-	-	2018-2020	-	Бюджет, Европейски фондове	<p>Цел:</p> <ul style="list-style-type: none"> Улесняване на достъпа на туристи до туристическите обекти <p>Очаквани резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> Подобрена безопасност на туристическите маршрути Увеличен броят на туристите

ОБЛАСТ: ОКОЛНА СРЕДА								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Рехабилитация на довеждащия водопровод от яз. "Боровица" и пречиствателната станция за питейни води	Община Кърджали Община Черноочене	-	-	2018-2020	50 000	Държавен бюджет	Цел: <ul style="list-style-type: none"> Подмяна на амортизиран водопровод Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> Намалени загубите на питейна вода Неутрализиран рискът от аварийно прекъсване на водоснабдяването с чиста вода за неопределено време
2.	Изграждане на инсталация за сортиране и компостиране в Регионален център за управление на отпадъците (РЦУО)	Община Кърджали, РЦУО край Вишеград	Община Кърджали	Работен проект	2018-2020	12 000	Държавен бюджет ЕСИФ	Цел: <ul style="list-style-type: none"> Намаляване на замърсяването и екологосъобразно управление на отпадъците Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> Намалени депонираните отпадъци Подобрени параметрите на околната среда
3.	Изграждане на пречиствателна станция за отпадни води (ПСОВ) и реконструкция на водоснабдителната и канализационната мрежа в населени места с	Всички общини на област Кърджали	-	-	2018-2020	-	Държавен бюджет Общински бюджети ЕСИФ	Цел: <ul style="list-style-type: none"> Постигане на съответствие с Директива 92/271/ЕС за пречистване на отпадъчни води от населените места Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> Постигнат траен положителен ефект от предотвратяване на риска за здравето на населението чрез

над и под 2000 е. ж.								изграждане на ПСОВ с необходимия капацитет и степен на пречистване на отпадните води. <ul style="list-style-type: none"> • Приведена водоснабдителната и канализационната система в съответствие с изискванията за безопасност и опазване на околната среда.
----------------------	--	--	--	--	--	--	--	--

ОБЛАСТ: СОЦИАЛНИ ДЕЙНОСТИ								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Изграждане и функциониране на центрове и комплекси за социални услуги	Област Кърджали	Община Кърджали Община Момчилград Община Крумовград Община Ардино	Идейна фаза	2018-2020	18 800 550	Държавен бюджет Общински бюджети ЕСИФ	Цел: <ul style="list-style-type: none"> • Предоставяне на качествени социални услуги в общността, съобразени с индивидуалните потребности на ползвателите Очаквани резултати: <ul style="list-style-type: none"> • Изградени и функциониращи центрове и комплекси за социални услуги , съобразени с нуждите на потребителите • Открити нови работни места

ОБЛАСТ: ТЕРИТОРИАЛНО СЪТРУДНИЧЕСТВО								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Междусистемна връзка Гърция - България (IGB)	Общини Кирково, Джебел, Момчилград и Кърджали	„Ай Си Джи Би“ АД с с акционери БЕХ ЕАД (50%) и IGI Poseidon (50%), Гърция Обект с национално значение, обявен с РМС	Проектиране	2018-2020	160 млн. евро, от които 45 млн. евро от Европейската енергийна програма за възстановяване	Държавен бюджет Европейска енергийна програма за възстановяване	Цел: <ul style="list-style-type: none"> Изграждане на интерконекторна газова връзка Комотини (Гърция) - Стара Загора. <p>Външният диаметър на газопровода IGB ще бъде DN 800 с обща дължина от около 182 км</p> <p>Очаквани резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> Свързани българската и гръцката газови системи Създадена възможност за доставки на природен газ от различни източници Гарантирана сигурността на доставките на природен газ за България и региона и диверсифицирани източниците и трасетата за доставка Избегнат риска от бъдещо прекъсване на доставките Осигурени възможностите за газифициране на селищата по дължината на трасето Модернизирна енергетиката и намалено замърсяването и

Актуализиран документ за изпълнение на ОСП на област Кърджали за периода 2018-2020 г.

								въглеродните емисии
2.	Изграждане на ГКПП "Аврен-Миртиски"	Община Крумовград	Област Кърджали	-	2018-2020	-	Държавен бюджет ЕСИФ	<p>Цел:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Принос към общото развитие на устойчив социално-икономически трансграничен регион <p>Очаквани резултати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Популяризирани местни производства и създадени нови българо-гръцки търговски контакти • Насърчено предприемачеството в трансграничния регион • Привлечени нови инвеститори в трансграничната област

Разработването на Актуализирания документ за изпълнение на Областната стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2014-2020 г. е извършено от "Евроконсултантс България С.А." АД, на базата на договор с Областна администрация – Кърджали, сключен на 17 октомври 2017 г. и приключен на 15 декември 2017 г.

Областна администрация - Кърджали изказва благодарността си на всички кметове на общини, ръководители на ведомства, организации и фирми, предоставили информация и взели участие в изготвянето на този документ.

гр. Кърджали, м. декември 2017 г.